

FATMAXANIM NƏBİYEVA

**ARÍD ƏRAZİLƏRİN
FLORASI VƏ
SƏHRALASMA**

**(KÜR-ARAZ OVALIĞI,
ARAZBOYU DÜZƏNLİKLƏR)**

FATMAXANIM NƏBİYEVA

28.58

N 49

**ARİD ƏRAZİLƏRİN
FLORASI VƏ
SƏHRALASAŞMA**

(KÜR-ARAZ OVALIĞI, ARAZBOYU
DÜZƏNLİKLƏR)

110079

Naxçıvan

«Tusi» nəşriyyatı

2010

F.X.Nəbiyeva "Arid ərazilərin florası və səhralaşma" (Kür-Araz ovalığı, Arazboyu düzənliklər) monoqrafiyasının nəşrinə AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutunun Elmi Şurasının 30 iyun 2009-cu il tarixli iclasının (protokol № 06) qərarı ilə icazə verilmişdir.

Elmi redaktorlar:

B.Q. Şəkuri

c.e.d., professor

T.H.Talıbov

b.e.d., prof., AMEA-nın müxbir üzvü,

Əməkdar Elm Xadimi

F.X.Nəbiyeva "Arid ərazilərin florası və səhralaşma»
(Kür-Araz ovalığı, Arazboyu düzənliklər).

Naxçıvan, «Tusi» nəşriyyatı, 2010. 242 səhifə.

N $\frac{11400102}{1140-20}$ 11-10

© F.X.Nəbiyeva, 2010

Kitab Azərbaycan Respublikası ərazisinin böyük bir hissəsini əhatə edən Kür-Araz ovalığında və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Arazboyu düzənliklərində inkişaf edən səhralaşma, deqradasiya, deflyasiya və eroziya prosesləri sayəsində torpaq-bitki münasibətlərində ekoloji tarazlığın pozulması kimi ciddi problemlərin öyrənilməsi istiqamətində aparılan çoxillik elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrindən bəhs edir. Aparılan tədqiqatlarla sübut olunmuşdur ki, bu ərazilərin istər florasının, istərsə də bitki örtüyünün müasir vəziyyətinə, dəyişilməsinə ekoloji, zoogen və antropogen amillərin kompleks təsiri mühüm rol oynamışdır. Dünyanın qlobal problemlərindən biri olan səhralaşma prosesi ilk növbədə özünü bitki örtüyünün, onun növ tərkibinin kserofitləşməsində və məhsuldarlığının aşağı düşməsində büruzə verir. Monoqrafiyada tədqiq olunan arid ərazilərin səhralaşması, florası, növ tərkibi, onların hərtərəfli təhlili və taksonomik quruluşu haqqında geniş məlumat oxuculara təqdim olunur.

Kitabdan botaniklər, aqronomlar, otlaq-biçənək, xəritəçəkmə, yer quruluşu və fermer təsərrüfatı işçiləri, ali məktəblərin biologiya fakültəsinin müəllim və tələbələri, aspirantlar və magistrilər, eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının arid ərazilərinin təbiəti, florası, bitki örtüyü, onların yaxşılaşdırılması, səmərəli və davamlı istifadə olunması ilə maraqlanan hər kəs faydalana bilər.

«ÖN SÖZ» ƏVƏZİ

Müasir beynəlxalq aləmdə ətraf mühitin çirklənməsi, baş verən global dəyişikliklər, bütövlükdə yer üzərində – ekosferdə ekoloji tarazlığın durmadan pozulması böyük narahatlıqlara səbəb olmuşdur. İnsanların bəzən düzgün olmayan təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində bir çox yerlərdə torpaq-bitki örtüyü deqradasiyaya uğramış, su mənbələri, hava çirklənmiş, quru üzərində səhralaşma prosesinin inkişafına gətirib çıxarmış, digər təbii-təsərrüfat sahələrinə, ekoloji mühiti əlverişli olan təbii və aqrolandşaftlara da ciddi mənfi təsir göstərmişdir. Buna görə ətraf mühitin mühafizəsi tək bir dövlətin işi deyil, bunun həllinə bütün beynəlxalq aləm qoşulmalıdır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) təşəbbüsü ilə 1993-cü ildə yer kürəsində səhralaşma prosesinin qarşısını almaq üzrə səyləri birləşdirmək məqsədi ilə dövlətlərarası «Əlaqələndirmə Komitəsi» yaradılmışdır.

Səhralaşma problemi üzrə 1994-cü ildə (may ayında) Türkiyənin İstanbul şəhərində BMT-nin səhralaşma konvensiyasına müvafiq olaraq «Avrasiyada eroziya və səhralaşma» mövzusunda keçirilmiş simpozium arid ərazilərin mənimsənilməsində kənd təsərrüfatı ilə yanaşı sənayenin və urbanizasiyanın birlikdə inkişafı və bununla əlaqədar ekoloji dəyişikliklərin baş verməsi probleminin həlli arid ərazilərin kompleks mənimsənilməsinə yönəldilmişdir. Simpoziumda bir sıra problemlər üzrə əhəmiyyətli qərarlar qəbul edilmiş, Azərbaycanı təmsil edən nümayəndələrin təklifi ilə Kür-Araz bölgəsində eroziya və ekoloji proseslərin birgə tədqiqi layihəsinin hazırlanması vacibliyi qeyd olunmuşdur.

Səhralaşma quraq ərazilərdə torpaq-bitki örtüyünün aridləşmə istiqamətində dönməz dəyişikliklərə uğraması və bioloji məhsuldarlığın azalması prosesi olub, ekstremal şəraitdə ərazini səhraya çevirə bilər. Səhralaşma, onun indikasiyası (diaqnozuna görə) haqqında əfsuslar olsun ki, hələ dəqiq meyarlar yoxdur. Bizim fikrimizcə, səhralaşma müasir antropogenləşməni və insan fəaliyyətini əhatə etməklə, istənilən arid ərazidə tədricən genişlənərək yerin bioloji potensialının aşağı düşməsinə gətirib çıxarır.

Səhralaşmaya səbəb faktorlar çoxdur. Ən başlıca faktorlardan biri də ölkələr arasında davam edən qeyri-sağlam əhval-ruhiyyə, çəkişmələr, qanlı müharibələrdir. Nə qədər ki, elmin, texnikanın nəliyyətlərindən dinc məqsədlərlə, insanların maddi-mənəvi, ekoloji-ekonomik, sosial-ekonomik vəziyyətinin yaxşılaşmasına yönəldilməyib, dünya səhralaşma prosesinin qarşısını asanlıqla ala bilməyəcəkdir. Bu bəladan qurtarmaq üçün ölkələr, xalqlar həmrəy olmalı, qarşılıqlı əməkdaşlıq və birgə mübarizə əzmi nümayiş etdirməlidirlər.

Müasir dövrdə yer üzərində torpaqların ekoloji pisləşməsi nəticəsində arid ərazilərdə kənd təsərrüfatı torpaqlarının 3,3 mlrd. ha yaxın və ya 80%-i səhralaşmaya məruz qalmışdır. Suvarılan torpaqların 21%-i, dəmyə

torpaqların 77%-i və otlaqların 82%-i orta dərəcədə səhralaşmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, qlobal miqyasda səhralaşmanın əsas problemləri su eroziyası, deflyasiya və bitki örtüyünün dağılmasıdır.

Respublikamızda arid ərazilərin sahəsi 5,2 min ha (60%) təşkil edir, əhalinin 5 mln-a yaxın və ya 80%-i burada yaşayır. Arid ərazilərin əsas hissəsi torpaqları intensiv suvarılan Kür-Araz ovalığı və Azərbaycanın ən quraq ərazisi olan Arazboyu düzənlikləri əhatə edir. Burada ekoloji tarazlığın pozulması nəticəsində səhralaşma prosesinin sürəti daha böyükdür. Azərbaycan təbiətinin vacib problemlərindən biri landşaftın deqradasiyası və səhralaşmaya meyilliyidir. Aparılan tədqiqatların nəticəsində aydın olur ki, səhralaşma və landşaftın deqradasiyası prosesləri Azərbaycanın əsas kənd təsərrüfatı bazası olan Kür-Araz ovalığında və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Arazboyu düzənliklərində özünü tam aydınlığı ilə büruzə verir. Aydındır ki, Kür-Araz ovalığında iqlim xüsusiyyətlərinə (əsasən aridliyə görə) eləcə də kserofit və şoran bitkili, tam real biosenozlarına görə səhra və yarım səhralara aiddir. Bu ekosistemlərin real indikatorları bitkilər özüdür. Kür-Araz ovalığında (KAO) və Arazboyu düzənliklərdə çox zəif layihə (proyektiv) örtüklü bitki qruplaşmalarının (orta hesabla 10-15%) olmasını bir çox tədqiqatçılar, müxtəlif profilli alimlər sübut edirlər. Ümumiyyətlə, səhralaşma təbii və antropogen amillərin KAO-da və Arazboyu düzənliklərdə torpaq-bitki örtüyünün bioloji məhsuldarlığının azalması, bioloji potensialın dağılması istiqamətində baş verir. Bu ekstremal şəraitdə torpaqların tam deqradasiyaya uğramasına gətirib çıxarır. Bununla əlaqədar olaraq Ölkə Prezidenti 22 may 2004-i il tarixli Fərmanı ilə "Azərbaycan Respublikasında yay və qış otlaqlarından, biçənəklərdən səmərəli istifadə olunması və səhralaşma prosesinin qarşısının alınması haqqında" Dövlət Proqramı qəbul etmişdir.

Tədqiq olunan ərazilərin Azərbaycan Respublikası üçün əhəmiyyətini nəzərə alaraq səhralaşmanın elmi əsaslarının öyrənilməsi, baş verməsi səbəblərinin aşkar edilməsi, qarşısının alınması imkanlarının araşdırılması aktual olmaqla yanaşı, təxirəsalınmaz, son dərəcə əhəmiyyətli dövlət məsələsidir. Çünki səhralaşmanın müəyyən edilməsi, onun qarşısının alınması, yaxud zəiflədilməsi hər bir dövlətin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının ümdə problemi.

Fatmaxanım Xalid qızı NƏBİYEVƏ
Kənd təsərrüfatı elmləri namizədi

ƏDƏBİYYAT İCMALI

Səhralaşmanın ən səciyyəvi amillərindən: şorlaşmanın bütün formaları, səthi yuyulma, deflyasiya, yarıq eroziyası, bataqlıqlaşma (normalara riayət etmədən aparılan suvarma), otlaq senozlarının kasıblaşması (diqressiya), torpaqların bir çox toksik metallarla və başqa töküntülərlə çirklənməsi və s. göstərmək olar. Səhralaşmaya səbəb olan əsas proseslər külək, su və irriqasiya eroziyasıdır. Bundan başqa, meşələrin qırılması, otarmanın həddindən artıq aparılması, hidro və hidrogeoloji şəraitin pozulması, əhali artımı, əkinçilikdə ekoloji əsaslandırılmamış texnologiyanın tətbiqi, iqlimin dəyişməsi, yağıntıların normadan aşağı düşməsi, çayların axımının azalması və ya ifrat yağıntı nəticəsində təbii fəlakətə səbəb olan güclü sellərin baş verməsi, yararlı torpaq sahələrinin yuyulması, məhv olması, bataqlıqların, şor çökəkliklərin və şoranlıqların genişlənməsi və b. aiddir. Aparılan tədqiqatların məqsədi Kür-Araz ovalığında və Arazboyu düzənliklərdə səhralaşmaya səbəb olan əsas indikasiyaların və onların inkişaf parametrlərinin, müasir vəziyyətinin, eyni zamanda meyarlarının müəyyən edilməsi və bununla səhralaşmanın qarşısının alınması yollarının işlənilib hazırlanmasıdır.

Qarşıya qoyulan problemlərin həllinin bütün mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, xüsusən qeyd etmək lazımdır ki, əsas indikasiya göstəricilərindən (bütün saysız-hesabsız başqa edafik göstəricilərdən) Kür-Araz ovalığının və Arazboyu düzənliklərin konkret arealı üçün ümumi senotik təzahürdə bitki örtüyünün vəziyyəti, quruluşu, vegetasiya rejimi və inkişafıdır. Bu problemi öyrənib, aşkar etdikdən sonra strateji cəhətdən əsaslandırmaqla təbii mühitdən istifadənin optimal sxemini qəbul etmək olar, bu isə artıq problemin həllinin əsas elementidir.

Səhralaşma prosesinin öyrənilməsində ən vacib məsələ arid ərazilərdə baş verən ekoloji dəyişikliklərin monitorinqi, səhralaşma ehtimalı olan ərazilərin və səhralaşma intensivliyinin 1-100000 miqyasında xəritəsinin, eyni zamanda mübarizə tədbirləri kartoqramının tərtib edilməsidir. Problemin həlli üçün ilk növbədə səhralaşmanın təbii və antropogen amillərini müəyyən etmək, eyni zamanda onları ekoloji əsaslandırmaq, müxtəlif ekosistemlərdə səhralaşmanın müasir vəziyyəti, proqnoz və diaqnozunu verməkdir. Bütün bu problemlərin həlli üçün ilk növbədə aşağıdakı mühüm işlər görülməlidir: səhralaşmanın təbii və antropogen amillərini müəyyənləşdirmək və ekoloji cəhətdən əsaslandırmaq; səhralaşma prosesinin indikatorlarını aşkar etmək; əkin, örüş, meşə ekosistemlərində su eroziyası və deflyasiyaya uğramış torpaqlarda səhralaşmanın müasir vəziyyətini aydınlaşdırmaqdan ibarətdir.

Torpaq-bitki örtüyündə baş verən deqradasiya prosesini öyrənmək məqsədilə coğrafi müqayisə üsulundan istifadə olunmuşdur. Bunun üçün bir etalon kimi su eroziyası və deflyasiyaya uğramış, eyni zamanda pozu-

lub-çirklənmiş torpaqlar və bitki örtüyü pozulmamış (təbii, qoruq rejimi və s.) sahələr qəbul edilmişdir. Kserofit kolluqlarda baş verən deqradasiya prosesi tədqiq edilərkən etalon kimi torpağı deqradasiyaya, eroziyaya uğramamış ekosistem götürülmüşdür.

Qarşıya qoyulan məsələlərin həllində - səhralaşmaya səbəb amillərin tədqiq edilməsində landşaft-ekoloji yanaşma metodlarına tam üstünlük verilmişdir. Prosesin dinamik inkişafını analizlərlə əsaslandırmaq, tədqiqatlar çöl işləri, xəritələşdirmə, landşaft-ekoloji dəyişikliklər, tətbiqi coğrafiya, geobotaniki, eroziya-deflyasiya və s. öyrənilməsi istiqamətlərində aparılmışdır. Həmçinin səhralaşma prosesi torpaqda, ekosferdə baş verən dəyişikliklər laborator analizlərindən alınan nəticələrə əsasən aşkar edilmişdir.

Arid ərazilərdə səhralaşmanın inkişafını başlıca olaraq müəyyənləşdirən antropogen amillərin yüksək aktivliyidir. Bu ərazilərdə neqativ təbii amillərin inkişafına əsas insanın düzgün olmayan səmərəsiz təsərrüfat fəaliyyəti, yəni mütamadi intensiv əkinçilik və mal-qaranın ekstensiv otarılmasıdır. Azərbaycan Respublikası ərazisinin yarısından çoxu quraq iqlimə aiddir. Quraqlıq bilavasitə kənd təsərrüfatı bitkiləri ilə əlaqədar öyrənilir. Kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri quraqlığa müxtəlif təriflər vermişlər.

Rusiyada quraqlığın səbəblərini araşdırmış V.Q.Rotmistrov qeyd edir ki, quraqlıq yağıntısız dövr olub, bitkilərin kökləri vasitəsilə torpaqdan aldıkları rütubət ehtiyatının tükənməsi prosesidir (131). O, ilk dəfə olaraq quraqlığın aqronomik tərifini vermişdir. Müəllif quraqlığa torpaqda və havada baş verən müxtəlif hadisələrin cəmi kimi baxaraq, quraqlıq zamanı torpaqda rütubət ehtiyatının tamamilə azalması nəticəsində bitkilərin normal inkişafının pozulduğunu göstərmişdir.

Hələ V.V.Dokuçayevdən başlayaraq bir sıra mütəxəssislər quraqlığı hava temperaturu və yağıntının, yaxud buxarlanma və yağıntının əlaqəsi kimi xarakterizə edirlər (83). Quraqlıq və bu zaman əsən isti-quraq küləklərin mənşəyi haqqında tədqiqatçılar arasında müxtəlif fikirlər vardır. A.A.Kaminski quraqlığa tərif verərək yazır: quraqlıq elə yağışsız dövrdür ki, bu zaman havanın temperaturu onun maksimal həddindən sonra yenə yüksək olmaqda davam edir, nisbi rütubətlik alçaq olub, mütləq rütubətlik az dəyişilir, buludluluq dərəcəsi az olur (96).

Azərbaycanda quraqlığın baş verdiyi yağıntısız dövr barədə İ.V.Fiqurovskinin tədqiqatlarında da qeyd edilmişdir (140). Ə.A.Mədətzadə bilavasitə quraqlıq hadisəsini öyrənməyə də, quraqlığın əmələ gəldiyi yay fəslində Azərbaycanın havasına təsir edən atmosfer proseslərinin öyrənilməsinə geniş tədqiqat işləri həsr etmişdir (105). İqlim, quru külək və quraqlıq barədə Ə.M.Şıxlinskiyin tədqiqatları xüsusilə qeyd edilməlidir (149). Müəllif isti-quru külək terminini «ağ yel» kimi işlədərək hava temperaturu 30-40° (və ya artıq), havanın nisbi rütubəti 20-30% və aşağı düşən günləri ağ yel olan gün kimi qəbul etmişdir. Quraqlıq zamanı torpaqda rütubətin

miqdarı müntəzəm olaraq azaldığından buxarlanma dayanır və buxarlanmaya sərf edilən istilik lazım olmur. Qalan istilik turbulent dəyişmə nəticəsində havanın şiddətli qızmasına sərf edilir. Bu da havanın rütubət tutumunu və mümkün buxarlanma kəmiyyətini çoxaldır. Kür-Araz ovalığında (KAO) kontinentallıq dərəcəsi 50-yə bərabərdir. Demək olar ki, KAO-nun mərkəzi hissəsi tipik səhradır. Burada yağıntıların miqdarı <100 mm, kənarlarda isə tədricən yarım səhraya keçir (200-400 mm). A.Q.Babayev və digərləri müasir səhrələşmənin 45 əsas səbəblərindən 87%-nin insanın düzgün olmayan təsərrüfat fəaliyyəti, 13%-nin isə təbii amillər olduğunu təsdiqləyir (58). Həmçinin müəllif səhrələşməni antropogen proses kimi səciyyələndirərək bu prosesi törədən amillərə aşağıdakıları aid edir: quraq və yarımquraq rayonlarda kəskin istifadə edilmə nəticəsində torpaq örtüyünün pozulması; təbii bitkilərin məhv edilməsi; zəif məhsuldarlığa malik otlaqlarda iri və xırda bynuzlu heyvanların həddən artıq otarılması; hidroloji sistemlərin pozulması; drenaj suvarma ilə əlaqədar torpaqların təkrar şorlaşması və s.

M.Tolba səhrələşməyə ümumbəşəri problem kimi baxaraq qeyd edir ki, insan onun tək cəhətverici qüvvəsi yox, eyni zamanda onun qurbanıdır (163). V.D.Hamilton göstərir ki, torpaqların deqradasiyası başlıca olaraq səhrələşmə formasında baş verir. Ona görə insanların təbii ekosistemlərə qarşı düzgün olmayan fəaliyyətlərinin qarşısının alınması üçün tezliklə ətraf mühitə global sistemlə nəzarət edilməlidir (156). K.Hiroçi öz tədqiqatlarında bitki və torpaq örtüyünün antropogen deqradasiyasının qarşısının alınmasının global və regional miqyasda aparılmasını tövsiyə edir (157). B.Q.Rozanov, X.E.Dreqne, A.Q.Babayev və b. tədqiqatçı alimlərin elmi araşdırmaları nəticəsində məlum olmuşdur ki, səhrələşmə arid, yarımarid və quru bozqırlarda torpaq-bitki örtüyünün bioloji məhsuldarlığının azalması istiqamətində baş verən qarşılıqlı asılılıqda, dönməz dəyişiklik təbii və antropogen proses olub, ərazinin tipik səhraya çevrilməsinə gətirib çıxarır (58, 84, 130).

Aridləşmə və onun mərhələlərinin tədqiqi inkişaf edən ölkələrdə antropogen səhrələşmə formalarının müəyyən edilməsi üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu ərazilərdə mühitə antropogen təsiri çox güclüdür. Statistik məlumatlara görə yer üzərində antropogen səhrələrin tutduğu sahə 9,1 min km² və 3,5 mlrd. hektara yaxın ərazi səhrələşməyə məruz qalmışdır. Q.Zalibekov arid ərazilərin bioloji potensialının kənd təsərrüfatında böyük əhəmiyyəti olduğunu göstərir (86). Belə ki, arid ərazilər ən çox dəmyə şəraitində təbii otlaqlar kimi istifadə olunur. Onların yem ehtiyatı hesabına yüksək keyfiyyətli heyvandarlıq məhsulları: ət, süd, yağ və s. istehsal olunur. Bu arid ərazilər digər sənaye əhəmiyyətli heyvanların qorunub saxlanmasına şərait yaradır. Müəllif arid ərazilərin bioloji potensialının müəyyən edilməsinin və həmçinin elmi əsaslarla mobil-

ləşdirilməsini xalq təsərrüfatının aktual məsələsi hesab edir. S.O.Milanov arid ərazilərdən istifadə prosesinin sistemli idarə olunmasını təklif edir (111). Yer kürəsinin hər yerində arid ərazilərin təbii ehtiyatlarından səmərəli və davamlı istifadə olunması günün aktual problemlərindəndir. Müəllif səhralaşma prosesində başlıca faktorlardan birinin mal-qaranın qaydasız otarılmasında görür.

Səhralaşma prosesi son dərəcə çətin və mürəkkəb olduğundan insanlar onun qarşısını almaqda çətinlik çəkir və hətta onu qarşısını almaz proses hesab edirlər. Tarixdən məlumdur ki, məhz səhralaşma nəticəsində bir çox dövlətlər məhv olaraq yer üzərindən silinmişlər. Buna görə də səhralaşma prosesinə qarşı biganəlik göstərmək, mübarizə yolları axtarmaq əvəzinə gözləmə mövqeyində dayanmaq məhvə bərabərdir. Lap yaxın dövrlərdə İran İslam Respublikasının məruz qaldığı bu dəhşətli proseddən əzmkarlıqla apardığı mübarizə sayəsində xilas olmasını misal göstərmək olar. Bu barədə A.Q.Babayev qeyd edir ki, İran İslam Respublikasında son 20-25 ildə çoxsaylı faktorların təsiri nəticəsində arid və yarımarid landşaftlarda səhralaşma prosesi daha da güclənmişdir. Bu vəziyyətin aradan qaldırılması məqsədilə 1989-cu ildə bəşəriyyətin dəhşətli bəlası olan səhralaşmanın qarşısını almaq üçün bu ölkədə qəti tədbirlər müəyyənləşdirilərək həyata keçirilmişdir. Nəticədə 3 min ha əvvəldən səhralaşmış ərazi bərpa olunmuş, 150 min ha sahədə neft məhsulları təmizlənmiş, 8200 ha sahədə qumlar bərkidilmiş, 600 min ha qumlu sahələrə ağac və kollar əkilmiş, 1200 ha təmizlənmiş sahədə əkin aparılmışdır (58). Deyilənlərdən məlum olur ki, yer kürəsinin hər yerində səhralaşma prosesi gedir və ona qarşı ciddi mübarizə aparılır.

Səhralaşmaya səbəb faktorlar çoxdur. A.A.Rafikovun fikrincə antropogen amillərin təsirləri altında təbii şəraitdə yaranmış dəyişikliklərin müntəzəm olaraq proqnozlaşdırılmasında, geosistemlərin davamlılığının və dəyişkənliyinin öyrənilməsinə də mühüm rol oynayır (129). Arid ərazilərdə geosistemlərin quruluşu - dinamik vəziyyəti müxtəlif dərəcədə davamlı və dəyişkəndir. Əlbətdə davamsız və dəyişkən geosistemli arid ərazilərdə torpağın deqradasiyası, bununla bilavasitə bağlı olan səhralaşma, məhsuldarlığın azalması prosesləri sürətlənir. M.E.Belqibaev qeyd edir ki, arid torpaqlar (quru torpaqlar) müxtəlif geoloji dövrlərdə və kaynazoy erasında qeyd olunub. İqlimin istiləşməsilə əlaqədar olaraq aridləşmə və səhralaşma prosesləri hazırki dövrdə də baş verir, hansı ki, mədəni bitkilərə, bozqır ərazilərdə taxıl bitkilərinə neqativ təsir göstərir (64, 65). Aridləşmə dərəcəsini təyin etmək üçün aridlik indeksindən və müxtəlif üsullardan istifadə olunur. Ən əsas aridləşmə indikatoru şorakətlik və duzlaşmadır. Belə torpaqlar dünyanın hər yerində geniş sahə tutur. Misal üçün Keçmiş Sovetlər İttifaqının bəzi respublikalarının ərazi torpaqlarına nəzər salmaq (cədvəl 1).

Keçmiş Sovetlər İttifaqının bəzi respublikalarında şorlaşmış torpaqlar

Nö	Respublikalar	Sahə, min.ha
1	RSFSP	17613,9
2	Ukrayna SSR	3986,9
3	Qazaxıstan SSR	74000,0
4	Azərbaycan SSR	925,6
5	Qırğızıstan SSR	281,5
6	Gürcüstan SSR	200,0
7	Moldaviya SSR	200,0
8	Ermənistan SSR	30,0
Cəmi:		92737,0

Paleocoğrafi indikator, torpaq əmələ gətirən faktorlar və s. kimi məsələlər haqqında 12-13 iyul 2000-ci ildə Tiflisdə Beynəlxalq konfrans olmuşdur. Konfransda Cənubi Qafqaz Ölkələrində quraqlıq və səhralaşma problemləri müzakirə olunmuşdur. Qeyd olunmuşdur ki, global iqlim istiləşmə, antropogen təsirlərin güclənməsi, torpağın aridləşməsi, deqradasiyanın güclənməsinə və səhralaşmaya səbəb olur.

X.E.Dreqne deqradasiyaya uğramış arid ərazilərin bərpası adlı məqaləsində qeyd edir ki, 30% suvarılan torpaqlar, 47% dəmyə torpaqlar və 73% otlamlar dünyanın quraq rayonlarında orta və ya güclü deqradasiya vəziyyətindədir (153). Bu torpaqlar 1977-ci ildə YUNESKO tərəfindən dərc edilmiş arid torpaqların ümum dünyada paylanması, xəritəsinə daxil edilmişdir. Belə ki, arid torpaqlar qurunun 3 hissəsini və ya 52 mln. km²-ni təşkil edir. Arid torpaqların 3%-i əkilir, 10%-i dəmyə torpaqlardır və 87%-i otlamlardır. A.B.Baxiyev, S.E.Treşkin göstərirlər ki, suvarma əkinçiliyinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq Cənubi Prialyədə kənd təsərrüfatı istehsalı ilə ekoloji vəziyyət arasında bir çox anlaşılmazlıqlar yaranmışdır. Bu isə öz növbəsində səhralaşma prosesinin aktivləşməsinə səbəb olmuşdur (61).

Arid ərazilərin müasir vəziyyəti, bozqırlaşmış və səhralaşmış sahələrin florası, bitkiliyi, məhsuldarlığın artırılması yolları və digər bu kimi problem məsələlərə bir çox Azərbaycan və xarici ölkə tədqiqatçılarının: A.A.Qrossheym (1940); V.C.Hacıyev, S.H.Musayev (1996); V.P.Volobuyev (1953, 1955); İ.O.Zonn (1989); M.E.Belqibayev, B.Q.Rozanov (1989); B.Q.Şəkuri, B.H.Əliyev (1998-2003), V.V.Atamov (2002), Ə.Ş.İbrahimov (1980, 2005, 2007); T.H.Talıbov (2001); E.M.Qurbanov, F.K.Movsumova, Z.K.Salayeva, S.C.İbadullayeva, T.Qasımova, N.P.Mehdiyeva, S.D.Mustafayeva, R.Məlikov, N.Q.Xarin, A.B.Baxiev və b. əsərlərində rast gəlik (10, 17, 18, 30, 32, 34, 54, 56, 59, 64, 70, 73, 75, 76, 77, 80, 89, 90, 93, 109, 115, 130, 144, 147).

Vahid Hacıyev, Səlim Musayev göstərirlər ki, təbiətə insanların müdaxiləsi nəticəsində müasir dövrdə bir çox bitki növləri öz areallarının

qısaltmış, bəziləri məhv olmaq dərəcəsinə çatmışdır, Məlum olur ki, yer üzərində yayılmış 500 min bitki növündən 50 mini bu və ya digər səbəblərdən məhv olmaq təhlükəsi qarşısındadır. Onlar 416 növ və 10-dan çox nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitki senozları haqqında məlumat verirlər. Onlardan çoxu Kür-Araz və Arazboyu düzənliklərdə olan növ və senozlardır.

A.A.Qrossqeym (1940) Şərqi Zaqafqaziyada olan relik bitkilər haqqında məlumat verərək qeyd edir ki, üçüncü dövr arktik florasına mezotermik reliklərinin *Albizzia julibrizia* Durazz., *Gleditschia triacanthos* L., *Punica granatum* L., *Fagus orientalis* Lipsky, *Zelkova carpinifolia* (Pall.) C. Koch, *Juglans regia* L., *Populus euphratica* Olivier, *Acer velutinum* Boiss., *Pinus eldarica* Medw., *Paeonia tenuiflora* L., *Adonis wolgensis* Stev. və b. arealı getdikcə kiçilir. Arktik üçüncü mezotermik florada (Turqay): *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud., *Trapa hyrcana* Woronow, *Betula raddeana* Trautv., *Fraxinus exelsior* L., *Spirea crenata* L., *Ulmus scabra* Mill., *Quercus macranthera* Fisch. et C.A.Mey. ex Hohen., *Q. castaneifolia* C.A.Mey., *Pyrus communis* L., *Nelimbium caspicum* DC. və b. isə məhv olmaq təhlükəsindədir.

Ə.Q.Quliyevin məlumatına görə Naxçıvan MR-də təkrar şorlaşma suvarma sistemlərinin müasir tələbata cavab verməməsi nəticəsində əmələ gəlir (101). Burada süzülmə itkisi 40-45%-ə çatır. Süzülmüş duzlu sular suvarma üçün istifadə olunan kəhriz sularını da şorlaşdırır ki, bu sularla suvarılan sahələrdə təkrar şorlaşma baş verir. H.Ə.Məmmədovun (1985) apardığı tədqiqatlardan məlum olur ki, yer üzərində əhalinin sayı durmadan sürətlə artır. Ancaq əhalinin artım sürətinə nisbətən ərzaq məhsulları istehsalı aşağı tempə artır. Otlarlardan səmərəsiz istifadə edilməsi, onların yaxşılaşdırılması sahəsində lazımı tədbirlərin görülməməsi nəticəsində məhsuldarlıq olduqca aşağı olur. Müəllifin qeyd etdiyinə görə 1947-ci və 1953-cü illərdə bir milyon manatdan çox vəsait xərclənərək təbii otlaqlar pasportlaşdırılmış bu sahələrin yaxşılaşdırılması və istifadəsi üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulsa da, həmin tədbirlər həyata keçirilməmişdir. Q.A.Əliyev, A.K.Zeynalovun əsərlərində Naxçıvan MR ərazisində torpaq eroziyası haqqında məlumat verilir (56). Qeyd olunur ki, Naxçıvan MR tipik dağlıq ölkə olduğuna, kəskin kontinental iqliminə, meşə örtüyünün olmamasına və s. görə burada eroziya prosesi Azərbaycanın digər ərazilərinə nisbətən daha intensiv gedir. Belə ki, hər yerdə tapdanmış, quruluşu pozulmuş, bərk suxurları üzə çıxmış saysız-hesabsız cığırlar görünür. Belə yerlərdə bitki örtüyü məhv olur ki, bu da torpaq yuyulmasını gücləndirir. 1988-ci ilin tədqiqat nəticələrinə görə regionun ərazisində torpaq yuyulması nəticəsində eroziyaya uğramış torpaqlar yuyulmamış, zəif, orta və güclü yuyulmuş torpaqlara bölünmüşdür. Nəticədə məlum olmuşdur ki, rayonlar üzrə cəmi yuyulmuş 525176 ha (36,5%)

torpaq sahəsinin 15,8%-i zəif, 9,6%-i orta, 11,1%-i isə güclü yuyulmuş torpaqlardır.

F.Q.Movsümovanın "Naxçıvan MSSR şorangəlik səhrası və onun yem əhəmiyyəti" mövzusunda apardığı geobotaniki tədqiqatlar 1982-1990-cı illəri əhatə edir (31). Dəniz səviyyəsindən 600-1000 m hündürlükdə yerləşən şorangəli səhra bitkiliyi müəllif tərəfindən ətrafı öyrənilmişdir. Müəllif Naxçıvan MR şorangəli səhra tipinin Kür-Araz ovalığının və həmçinin Orta Asiyanın düzənlik sahələrinin bitkiliyi ilə çox oxşar cəhətlərin olduğunu göstərmişdir. Tədqiqatlar zamanı ərazi üçün 3 cins və 22 növ yeni aşkar edilmişdir ki, onlardan 1 cins və 3 növ həm də Azərbaycan florası üçün yeni olmuşdur. Yeni aşkar edilmiş cins: *Salicornia* L., *Asperuginoides* Boiss.; növlərdən: *Atriplex aucheri* Mog., *A. patula* L., *A. patens* (Litv.) İljin., *Salicornia europaea* L., *Asperuginoides axillaris* (Boiss. et Hohen) Rauschert və b. V.C.Hacıyev və Ə.Ş.İbrahimovla birgə aşkar edilmişdir (73).

Görkəmli təbiətşünas alim akad. H.Ə.Əliyev Naxçıvan ərazisinin Azərbaycanda ən quraq ərazisi olduğunu göstərir. Burada yay çox isti, qış çox soyuqdur, yağıntı olduqca az, yamaclar çıpaq, meşə örtüyü yox dərəcəsində, torpaqları daşlı-çınqıllı, bəzi yerlərdə şoranlıdır, torpaqların münbitliyi çox aşağıdır. Müəllifin qeyd etdiyi faktorlar bozqırlaşma və səhralaşma faktorlarının ən başlıcalarıdır (9). V.C.Hacıyevin, Y.M.İsayevin, Ə.İ.Mayılovun və L.İ.Prilipkonun apardıqları geobotaniki tədqiqatlardan məlum olur ki, Azərbaycan Respublikasının əsas qış otlaqları Kür-Araz ovalığında, Qobustanda, Bozqır yaylasında, Ceyrançöldə, Cənubi Qarabağda və Naxçıvan MR-da yerləşmişdir (94,10,126). Bu otlaqlardan ən böyüyü Kür-Araz düzənliyinin qış otlaqlarıdır (sahəsi Respublika ərazisinin 42,2%-ni əhatə edir). S.Q.Quliyeva 1992-ci ildə apardığı tədqiqatlarda arid geokomplekslərinin səhralaşma xüsusiyyətlərindən bəhs edərək göstərir ki, təbii komplekslərin transformasiya və dinamikası onları təşkil edən təbii komponentlərin xüsusiyyətlərindən asılıdır (26).

Beləliklə, Kür-Araz ovalığında və Arazboyu düzənliklərdə aparılan tədqiqatların nəticələri subut edir ki, hər iki ərazidə bitki, torpaq örtüyünün deqradasiyası, səhralaşması prosesi kompleks ekoloji və antropogen amillərin təsiri altında daha sürətlə davam edir. Səhralaşma təkcə aran yerlərin quraq ərazilərində deyil, eyni zamanda bozqırlarda, quru dağ yamaclarında (qarıqa, friqana), dağ çəmənlərində, yüksək dağ bozqırlarında və hətta su hövzələrində də inkişaf edir. Azərbaycanın su hövzələrinin florasını və bitkiliyini tədqiq etmiş C.Ə.Əliyev 1956-1969-cu illərdə apardığı tədqiqatlar zamanı elm üçün, Qafqaz, Azərbaycan və onun ayrı-ayrı rayonları üçün 110 bitki növü aşkar edilmişdir ki, onlardan 9 növü Kür-Araz ovalığına aiddir: xəzər şanagülləsi - *Nelimbium caspicum* Fisch., ağ suzambağı - *Nymphaea alba* L., qalxanyarpaq bataqlıqçiçəyi - *Najas marina* L. növlərinin əmələ gətirdiyi formasiyadar qeyd olunmuşdur (56).

T.H.Talıbov 1986-2003-cü illərdə apardığı tədqiqatlar zamanı Naxçıvan MR-in biomüxtəlifliyinin 153 fəsilə, 799 cinsə aid 2791 növlə təmsil olduğunu müəyyən etmiş və 110 nadir növün qorunmasını öyrənmişdir. Ərazi florpası üçün 5 fəsilə, 6 cins 30 növ yeni yabanı və 68 mədəni bitki növü əlavə etmişdir. Onların bir hissəsi Ə.Ş.İbrahimovla birlikdə verilmişdir (46, 47, 48). Hazırda yuxarıda adları çəkilən nadir növlərin, əmələ gətirdikləri unikal qruplaşmaları bir çox səbəblərdən: su hövzələrinin duzlaşması, suyunun çəkilməsi, quruması və s. nəticəsində onların növ sayı azalmış, bəzi yerlərdə məhv olmuş və qorunub saxlanılan təbii populyasiyaları isə məhv olma təhlükəsi altına düşmüşdür (49). Qış dövründə Respublikada köçəri heyvandarlığın əsas yem bazasını Kür-Araz ovalığının yarımşəhra və şəhrpa zonalarında yerləşən qışlaqlar təşkil edir. Qış otlaqları rayonlarında şəhra və quru bozqır torpaqları: şabalıdı, boz, qonur, şorakətli, şoran, takırşəkilli, çəmən-bataqlıq torpaqları inkişaf etmişdir. Şəhra otlaqlarının ən məhsuldar tipləri ovalığın az şorakətli torpaqlarında yayılmışdır. Yarımşəhra qış otlaqları Kür-Araz ovalığı və Naxçıvan MR-in Arazboyu vadisi üçün səciyyəvidir. Onlar şorlaşmamış və zəif şorlaşmış olan maili və dağətəyi düzən sahələrdə geniş yayılmışdır.

Naxçıvan MR-in müasir bitkiliyində Arazboyu düzənliklərin şorlaşmış, güclü şorlaşmış, bataqlıqlaşmış və qrunt sularının üzə çıxdığı, təkrar illərdə yaranmış tipik şorangəli şəhra tipi səciyyəvidir. Naxçıvan Muxtar Respublikası florası və bitkiliyi tam halda Ə.Ş.İbrahimov tərəfindən öyrənilmişdir. O, ilk dəfə ərazinin bitki örtüyünün tam təsnifatını vermişdir. Müəllif şəhra bitkiliyini 4 sinif formasiyaya, 15 formasiyaya, 18 assosiasiyaya, həmçinin yarımşəhranı 3 sinif formasiyaya, 9 qrup formasiyaya, 17 formasiya və 17 assosiasiyaya ayırmış və hər birini assosiasiya səviyyəsində təsvir etmişdir (93). Tədqiqatın nəticələrindən məlum olur ki, global iqlim dəyişmələri, antropogen, texnogen və digər təsirlər altında bu regionun şəhra və yarımşəhra ərazilərində bozqırlaşma və şəhralaşma prosesləri yaxın illərdə başlamışdır.

Son dövrlərdə T.H.Talıbov və Ə.Ş.İbrahimov tərəfindən Naxçıvan MR-in biomüxtəlifliyinin, nadir, endemik, relik, məhvolma təhlükəsi altında olan bitki növlərinin, onların təbii fitosenozlarının öyrənilməsi mühüm elmi-nəzəri və təcrübi əhəmiyyətə malikdir. Onların Naxçıvan MR florasının taksopomik spektri və Naxçıvan MR-in Qırmızı kitabının hazırlanması sahəsində apardıqları fundamental tədqiqatlar subut edir ki, arid ərazi olan Arazboyu düzənliklərdə və regionun digər quraq ərazilərində məhvolma təhlükəsinə məruz qalan bitki növləri, yaşayış mühiti əlverişli olan bitki növlərinə nisbətən daha çoxdur (48).

Deyilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, təbii ekosistemlərdə aridləşmə və şəhralaşma prosesinin artması bitki növlərini məhvolma həddinə çatdırır. Bu sahələr qış otlağı kimi istifadə olunan: şəhra, yarımşəhra, quru bozqır, dağ kserofit, arid seyrək meşəlik və subasar meşə ekosis-

temlərindən ibarətdir. Bu ekosistemlərdə intensiv eroziya prosesinə ilk növbədə global iqlim dəyişkənliyi, torpaq örtüyünün deqradasiyası, relyefin parçalanması və insanların səmərəsiz təsərrüfat fəaliyyəti səbəb olmuşdur. Arid ərazilərdə torpaq tiplərinin xüsusiyyətləri ilə yanaşı, digər faktorlar məsələn temperatur, atmosfer yağıntılarının miqdarı, nisbi nəmlənmə, buxarlanma və s. həm də müvəqqəti istifadəsinin qiymətləndirilməsi ümumi ekoloji əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd olunan faktorların kombinasiyası və arid ərazilərin efemer tipli bitkilərin introduksiyası ilə növ tərkibinin zənginləşdirilməsi arid ərazilərin bioloji potensialının artırılmasının ekoloji əsasını təşkil edir. Əhalinin sürətli inkişafı ətraf mühitə təzyiqləri gücləndirir, arid ərazilərin kasıblığı bu təzyiqlərin daha da artmasına, antropogen təsirlərin intensivləşməsinə gətirib çıxarır ki, bu da öz növbəsində torpaqların səhrləşməsinə səbəb olur.

KÜR-ARAZ OVALIĞI VƏ ARAZBOYU DÜZƏNLİKLƏRİN TƏBİİ ŞƏRAİTİ

Geoloji quruluşu və relyefi. Kür-Araz ovalığı Azərbaycan ərazisinin 3/1 hissəsini tutaraq Mingəçevirdən Xəzər dənizinə qədər 250 km uzunluqda və Kiçik Qafqaz silsiləsi ətəklərindən Böyük Qafqazın öndağ hissəsi arasındakı ən geniş yerində 150 km enə malik olan sahəni əhatə edir. Ovalığın ən cavan hissəsi olan Salyan düzü müasir erada əmələ gəlmişdir, qədim deltada yerləşən bu çölün əmələgəlmə prosesi indi də davam edir. Ərazinin yüksəkliyi 100-300 m arasında dəyişir, mərkəzi və şərq hissəsinin çoxu isə dəniz səviyyəsindən 28 m alçaqdadır.

Şirvan düzü Kür çayından şimala olan hissəni tutur, şərq hissəsi cənub-şərqi Şirvan adlanır. Cənub-şərqi Şirvan yeknəsək relyefə malik olub, yarım səhraya oxşar ovalıqdır. Burada Ağdaş, Göyçay, Kürdəmir, Ucar və Zərdab rayonlarına məxsus 172,6 min hektar suvarılan torpaq sahəsi yerləşir. Hazırda suvarılan torpaqların 68,6%-i şorlaşmış, 23,3% isə eroziyaya məruz qalmışdır (29).

Qarabağ çölü Gəncə-Qazax düzündən Mil düzünə qədər olan ərazidə yerləşir. Buraya Yevlax və Bərdə rayonlarına məxsus 92,0 min ha. (13,8%) suvarılan torpaqlar aiddir. Düzənlik dağətəyi hissədə 500 m-dək yüksəlir, cənub-şərq hissədə isə okean səviyyəsindən aşağıdadır. Ərazinin suvarılan torpaqlarının 46,0%-i şorakətli torpaqlardır.

Muğan-Salyan düzü Arazdan və Kür ilə Arazın birləşdiyi yerdən cənubda yerləşir. Burada Sabirabad, Saatlı, Hacıqabul, Salyan, Neftçala, Biləsuvar rayonlarına və Əli Bayramlı şəhərinə məxsus suvarılan torpaqların 252,5 min hektarı yerləşir və 67,3% torpaq müxtəlif dərəcədə şorlaşmaya məruz qalmışdır. Şorlaşmış torpaqların 12,1%-i şiddətli, 25,2% orta və 62,7%-i isə zəif şorlaşmış sahələrdən ibarətdir. Rayonlar üzrə eroziyaya məruz qalmış sahələrin 68,5-82,4%-i şiddətli dərəcədə eroziyaya uğramış torpaqlardır. Qarabağ, Mil və Şirvan düzlərində yayılmış torpaqlarda şiddətli eroziyaya uğrama göstəriciləri 23,6-87,9% arasında dəyişir. Bölgənin əsas torpaq ehtiyatları yarım səhra şəraitində əmələ gəldiyindən su eroziyası ilə yanaşı, güclü külək eroziyası da baş verməkdədir.

Mil düzü şimalda Kür çayı ilə Şirvan düzündən, cənub-şərqdə Arazla Muğandan ayrılır. Yəni, Kür ilə Araz çayları arasında yerləşən sahəni tutur. Suvarılan torpaqların 42,0%-i şorlaşmış torpaqlardır. Mil-Qarabağ düzü təpə və yarıqlarla bir qədər mürəkkəbləşmişdir, bəzi yerlərdə hündürlük 130-140 m-ə çatır. Ovalıq səth quruluşuna görə şimal-qərb və cənub-şərq hissələrə bölünür. Onun şimal-şərq hissəsində Ağ göl yerləşir, hansı ki, daşqınlar vaxtı Kür, Qarqar çaylarının və bəzi suvarma kanallarının artıq suları ora axır.

Muğan Kür-Araz ovalığının ən geniş sahəsidir. Muğan çölünün şı-

mal və mərkəzi hissəsində allüvial və akkumulyativ relyef formaları aydın nəzərə çarpır. Ərazinin cənub-şərq hissəsində, Kür çayının sağ sahilində Ağçala çökəkliyi yerləşir. Ovalıq böyük perspektivli neft rayonudur. Bundan başqa ərazidə Naftalan yatağı, Bozdağın ətrafında dolomit yatağı, Qobustanda yanar şist yataqları, həmçinin bir sıra mineral bulaqların olması diqqəti cəlb edir.

Kür-Araz ovalığı Azərbaycanın ən böyük akkumulyasiya sahəsidir və bir neçə geomorfoloji rayonlara ayrılır:

1. Dağətəyi düzənliklər. Bu geomorfoloji rayon daxilində: Gəncə maili düzənliyi; Qarabağ-Mil təpəli-tirəli dağətəyi düzənliyi; parçalanmış Cəbrayıl maili düzənliyi yarımrayonları ayrılır.

2. Ovalıq düzənlikləri rayonuna Şirvan, Qarabağ-Mil, Cənubi Muğan maili düzənlikləri, Mil-Muğan allüvial ovalıq düzənliyi yarımrayonları daxildir.

3. Dəniz sahili ovalıqları rayonuna Salyan delta ovalığı və Cənub-şərqi Şirvanın sahil ovalığı yarımrayonları daxildir. Salyan və Muğan düzənliklərinin sərhəddində şoran çökəklər, cənub-şərqi Şirvanın sahil ovalığı yarımrayonunun şərq hissəsini tamamilə dəniz sahili, qumlu düzənlik təşkil edir (29, 126).

KAO-nın böyük hissəsini tutan Mil, Muğan və Şirvan düzləri dördüncü dövrün delüvial, prolüvial və allüvial çöküntüləri ilə örtülmüşdür.

İqlimi. Respublikamızın ərazisi mürəkkəb təbii şəraitə malikdir. Əsas iqlim amillərindən olan günəş radiasiyası, atmosfer dövrəni və səth örtüyünün (dağlıq, meşəlik, dəniz, qar örtüyü və s.) mürəkkəb qarşılıqlı təsiri Azərbaycan ərazisində müxtəlif iqlim növlərinin əmələgəlməsinə səbəb olur. Ərazinin çox hissəsinin dağlıq olmasının da iqlimə təsiri böyükdür. İ.V.Fiqurovskiye görə hələ üçüncü dövrdə dəniz içərisindən yüksələn Böyük və Kiçik Qafqaz, Talış dağları zəngin subtropik bitkilərlə örtülü olmuş, dənizin geri çəkilməsi nəticəsində isə indiki düzənlik rayonlar isti və quru iqlimə malik olmuşdur (140). Azərbaycan ərazisində səth örtüyünün iqlimə təsirini daha aydın izləmək olur. Belə ki, Qafqaz dağları şimaldan gələn soyuq hava kütlələrinin qarşısını alır, nəticədə ərazinin iqlimi Şimali Qafqazın iqlimindən kəskin fərqlənir. Həmçinin Kür-Araz kimi böyük və orta yüksəkliyi dəniz səviyyəsinə yaxın olan bir düzənliklə yanaşı hündürlüyü 4500 m-dək çatan dağlıq rayonların olması ərazidə bir-birindən fərqli iqlim növlərinin yaranmasına səbəb olur.

Bildiyimiz kimi iqlim əmələgəlməsində günəş radiasiyasının rolu böyükdür. Azərbaycanda günəşli saatların miqdarı 2000-2600 arasında tərəddüd edir. Dağlıq ərazilərdə isə bu miqdar məhdud olduğundan azalır. Quraq ərazilərdə yay aylarında günəş radiasiyası yüksək ($128,5-134,0 \text{ kkal/sm}^2$) olur. Torpağın səthi ilə havanın temperaturu arasında fərq çox az olur. Bundan başqa torpağın üst qatının rəngi, mexaniki tərkibi, nəmliyi, bitki-

lərlə proyektiv örtüyü və s. Bu kimi əlamətlərin onun temperatur rejiminə böyük təsiri vardır. Ovalığın şərq hissəsində seyrək efemer örtük yandıqdan sonra, şoran torpaqların orta temperaturu 34° , maksimum isə 71° -yə çatır ki, bu da səhrələşmənin başlıca meyarı kimi öz təsirini göstərməkdədir. 40° şimal enliyində yerləşən Kür-Araz ovalığında ilin isti dövründə, 4 ay müddətində alınan günəş istiliyi 15° şimal enliyində yerləşən tropiklərdə olduğundan az deyildir. Yüksəklik artdıqca və yamaqların istiqamətindən asılı olaraq günəş radiasiyasının intensivliyinin dəyişməsi Kiçik Qafqaz və Naxçıvan MR ərazisində daha aydın nəzərə çarpır. Bunun nəticəsidir ki, böyük miqdar günəş istiliyinin olması düzənlik və orta dağ zonalarında cənub yamaqlar meşəsiz olmaqla bərabər kserofit bitkilərlə örtülüdür. Respublikamızın ərazisində illik radiasiyanın miqdarı da böyükdür. Rusiyanın müxtəlif təbii zonaları ilə müqayisə göstərir ki, günəş radiasiyasının miqdarı Orta Asiyanın düzənlik rayonları və Azərbaycanda eyni miqdardır - 140 b.kal/sm^2 . Yüksəklikdən asılı olaraq ərazidə müxtəlif iqlim növləri yaranmışdır. Orta illik temperatur Kür-Araz ovalığından başlayaraq 3000 m yüksəkliyə qədər $14,5^{\circ}$ ilə 0° arasında tərəddüd edir. Ümumiyyətlə havanın temperaturu minimumu ovalıqda $20-25^{\circ}$ -yə çatır. Bu ərazi üçün mütləq minimum 1925-ci ilin yanvarında - 26° (Cəfərxan) qeyd edilmişdir. Orta dağ zonasında yanvar ayında temperatur $-2-3^{\circ}$, yüksək dağ zonasında isə $-4-5^{\circ}$ və daha aşağı olur. Yay Azərbaycan ərazisində isti və quraq keçir. Temperaturun yay rejiminə görə ovalıq Orta Asiya səhraları şəraitinə yaxındır (cədvəl 2).

Cədvəl 2.

Kür-Araz ovalığında temperaturun yay rejimi haqqında məlumat

Məntəqələr	Meteor.st. h. m.	Havanın temperaturu						
		IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Əli-Bayramlı	241	16,8	23,3	27,2	29,8	28,0	22,0	14,9
Kürdəmir	7	13,0	19,6	24,8	27,0	26,4	22,0	15,8
Salyan	- 21	12,4	19,4	23,8	26,4	26,2	22,2	16,4
Aşqabad (fərq üçün)	219	16,3	23,2	27,9	30,4	28,8	23,2	15,5

Maksimal temperatur $39-42^{\circ}$, minimal isə $10-13^{\circ}$ arasında tərəddüd edir. Temperaturun sutkalıq amplitudunun gedişi fəsillərdən asılı olaraq dəyişilir (29). Respublikanın bir sıra məntəqələrində əsas iqlim göstəriciləri aşağıdakı cədvəldə əks olunmuşdur (cədvəl 3).

Bölgənin əsas iqlim göstəriciləri

S/s	Metroloji stansiyalar	İqlim göstəriciləri*	Fəsillər üzrə				İllik	İlin dövrləri	
			Qış	Yaz	Yay	Payız		Isti	Soyuq
1	Ağdaş	hava. t-u	3.2	12.9	25,3	15.2	14.2	19.1	9,2
		yağıntı	109	157	91	144	503	233	270
		hava. nis.rüt.	81	71	57	75	71	63	79
		buxarlanma	81	202	453	194	930	712	218
		torpaq. səth.t-u	3.3	16.0	31,7	17.3	17.0	26.7	7.5
2	Beyləqan	hava. t-u	3,2	12.8	24.9	15.2	14.0	18.8	9.2
		yağıntı	84	90	50	88	312	129	183
		hava. nis.rüt.	81	73	60	76	72	65	80
		buxarlanma	81	219	485	205	990	765	225
		torpaq. səth.t-u	3.7	16.7	32,0	17.7	18.0	27.0	8.0
3	Bərdə	hava. t-u	3.4	12.9	25,0	15.2	14.1	17.1	10.6
		yağıntı	52	101	91	85	329	192	137
		hava. nis.rüt.	79	67	53	72	68	59	77
		buxarlanma	111	240	480	219	1050	777	273
		torpaq. sith.t-u	3.3	16,3	32.0	18.0	17.0	17.2	7.7
4	Neftçala	hava. t-u	4.5	9,6	24.6	16.6	14.4	17.1	10.5
		yağıntı	97	73	18	106	294	80	204
		hava. nis.rüt.	84	79	67	78	77	71	82
		buxarlanma	91	181	450	218	940	702	238

Cədvəldən göründüyü kimi, ərazidə torpaq səthinin temperaturu ayrı-ayrı müşahidə məntəqələrində demək olar ki, eyni olub, 17° - 18° təşkil edir. Həmçinin ərazidə orta illik temperaturun $14,0$ - $14,5^{\circ}$ arasında tərəddüdü, yağmur ilə səthi buxarlanma arasında fərqin $1,8$ - $3,2$ dəfədən artıq olması və habelə digər iqlim göstəricilərinin qarşılıqlı təsiri nəticəsində ərazidə torpaq əmələgəlmə prosesində əsas amil olan müxtəlif bitki qruplarının yayılmasında özünü büruzə vermişdir. Respublikanın dəzənlik rayonlarında temperaturun orta illik amplitudunun böyük olması həmin rayonların yüksək kontinentallıq dərəcəsinə malik olduğunu göstərir. Kür-Araz ovalığının mərkəzində kontinentallıq əmsali yüksək olub 58 - 65 arasında dəyişir və dağlara doğru qalxdıqca kontinentallıq əmsali azalır. Müqayisə üçün demək istəyirik ki, Orta Asiyanın səhra rayonlarında bu rəqəm 77 - 80 arasında dəyişir.

Səhralaşma prosesinin inkişafında küləklərin rolu da böyükdür. Ərazidə küləklərin rejimi Göyçay, Kürdəmir, Beyləqan, Neftçala meteoroloji stansiyalarının göstəricilərindən istifadə edilərək təhlili edilmişdir. Beləki, ovalığın şərq hissəsində ekstraarid iqlim hakim olduğundan güclü şimal-

şərq küləkləri, xüsusən qumları və səthi kövrək şoranları şiddətli deflyasiyaya uğradaraq bu proses torpaq örtüyünün deqradasiyaya uğramasının baş meyarı kimi qəbul edilir. Burada şimal-şərq küləklərinin təkrarı il boyu 21-42% arasında, şiddətli deflyasiya gedən yay aylarında isə bu küləklərin təkrarı 21-33% təşkil edir. Şimal-şərq küləklərinin orta illik sürəti şərqdə 4,2 m/s, mərkəzdə 2,3 və qərbdə 2,6 m/s çatır. İlin isti aylarında isti və quru küləklər – ağ yellər müşahidə olunur ki, bu küləklər iyul-avqust aylarında daha çox təkrarlanır. Ağ yellər xüsusən KAO-nun şərq hissəsi üçün səciyyəvidir və bu zaman havanın temperaturu birdən-birə qalxır (40-43⁰) və nisbi rütubətliyi aşağı düşür (20-30%). Bütün bunların və yağıntıların azlığı bitki aləminə olduqca mənfi təsir göstərir, bitkilər güclü transpirasiya nəticəsində torpaqdan lazımı qədər rütubət ala bilmir və məhv olurlar. Respublikamızda ağ yellər və quraqlığa qarşı tarlaqoruyucu meşə zolaqları salınmaqla, bir sıra aqrotexniki tədbirlər görülməklə mübarizə aparılır. Ötən son 100 il ərzində Azərbaycanın 16 reprezentativ meteoroloji stansiyalarının məlumatlarına əsasən keçirilən trend təhlilinin nəticəsi göstərir ki, Respublikada havanın temperaturu 0,5-0,6⁰C artmış, lakin 1961-1990-cı illərdə isə bu rəqəm 0,3-0,6⁰ təşkil etmişdir. Maksimum istiləşmə Böyük Qafqazda və Kür-Araz ovalığında (0,5-0,6⁰C), minimum isə Kiçik Qafqaz və Xəzərin sahilyanı rayonlarında (0,14-0,2⁰C) müşahidə edilir. Son yüzilliyin axırını 10 il ərzində havanın temperaturunun mütləq maksimum və minimumları qeyd olunmuş həddlərdən aşması müşahidə olunmuşdur, məsələn: 1997-ci il aprelin 24-də Yevlaxda 36⁰ isti, 1998-ci il aprel ayının 14-də Bakıda 31⁰, Zərdabda, Kürdəmirdə 38⁰, Culfada, Göyçayda, Billəsuvarıda və Göytəpədə 37⁰, Tərtərdə 36, Biləcəri və Akstafada 35⁰, 2000-ci il iyul ayının 15-də Culfada 44⁰, avqust ayında Culfada və Ordubadda 46⁰, Akstafada 41⁰, 2002-ci il dekabrın 28-də Naxçıvanda 30⁰ saxta olmuşdur. Qış dövründə minimum temperaturların nəzərə çarpacaq dərəcədə aşağı enməsi subtropik bitkilərin normal həyat tərzinə mənfi təsir göstərmişdir.

Respublikanın ərazisi müxtəlif fiziki-coğrafi şəraitə malik olduğundan düşən yağıntıların miqdarı və rejimi də müxtəlifdir. Bir qayda olaraq dağlara doğru getdikcə yağıntılar çoxalır. Kür-Araz ovalığına düşən yağıntıların miqdarı 150-400 mm, illik yağıntıların maksimal miqdarı isə ovalığın şərqində 300 mm-dir. Səthi buxarlanmanın miqdarı isə yağıntılardan 3-3,5 dəfə çoxdur (930-1139 mm). Səthi buxarlanma yay aylarında daha yüksək olduğundan səhralaşma prosesini şiddətləndirir. Ovalıqda nisbi rütubətliyin miqdarı qərbdən şərqə doğru artaraq qış aylarında 80%, yay aylarında 50%-ə çatır. Rütubət çatışmamazlığının maksimum həddi yay aylarına - iyul-avqusta düşür və Kür-Araz ovalığı ərazisində 150 -200 mm -ə çatır. Ovalıqda sutka ərzində rütubət çatışmamazlığının ən böyük miqdarı sutkalıq maksimuma uyğun olaraq günorta saatlarında 30-35 mm, bəzi

hallarda 40 mm-ə çatır. Beləliklə demək olar ki, ovalıqda yarımşəhra və quru-bozqır iqlim tipi hakimdir.

Hidroqrafik şəbəkə. Azərbaycanda 1200-dən artıq çay vardır. Kür və Araz çayları (Qafqazın ən böyük çayları) respublikamızın ərazisindən axır. Böyük və Kiçik Qafqaz dağlarının oroqrafik vəziyyəti Kür çayının daha böyük sutoplayıcı hövzəyə (188042 km² - Arazsız 86105 km²) malik olmasına şərait yaratmışdır (124). Onun ümumi uzunluğu 1515 km-dir, bununda 900 km Azərbaycanın ərazisinə düşür. Çayın hövzəsində ərazinin yüksəkliyi -28 m-dən 4500 m-dək dəyişir. Ovalığın ərazisində 400 km-ə yaxın məsafədə axan Kür çayının orta iliik sərfi 580 m³/s-dir. Bundan başqa ovalığa 50-yə yaxın çay axır. Axın və digər xüsusiyyətlərinə görə Kür üç hissəyə bölünür:

- Yuxarı hissədə (55 km məsafədə) dərin və dar dərə ilə axır.

- Orta hissədə Kür Borjomi dərəsindən Tiflisə qədər dar dərə ilə axır, Tiflisdən aşağı isə dərə genişlənir. Mingəçevir ətrafında Kür Bozdağı yaraq astanalar əmələ gətirir. Mingəçevir SES burada tikilmişdir. Orta axında Kürə sağ tərəfdən Xrami, Akstafa, Zəyəm və s. çaylar tökülür.

- Aşağı hissədə Kürün sağ tərəfində Mil və Qarabağ, solda isə Şirvan düzləri yerləşir və Kür çayı Kür-Araz ovalığı ilə axır. Bu hissədə Şirvan düzündən Kürə Əlicançay, Turyançay, Girdimançay, Ağsuçay və Kiçik Qafqazın şərq yamaclarından axan digər çaylar tökülür. Yay aylarında Kiçik Qafqazdan axan çaylar Kürə çatmır. Bunlardan ən böyüyü Tərtərçaydır.

Kürün sağ qolu Arazla Sabirabad yaxınlığında suqovuşan məntəqədə birləşir. Bu yerlərdə Kürün yatağı ətraf sahədən bir qədər hündürdür. Kürün deltası Salyan yaxınlığından başlayır və iki əsas qola: sağ qol Akuşa (Ağ-quş) Qızılağac körfəzinə, əsas sol qol isə Xəzər dənizinə tökülür. Kür əsasən qar və yeraltı sularla qidalanır. Yüksəkliklərlə əlaqədar olaraq qarların müxtəlif vaxtlarda əriməsi yaz daşqınları dövrünü uzadır. Daşqınlar mart ayının axırından başlayır. Kür çayından gəmiçilik, energetika və suvarmada istifadə edilir. Onun üzərində Zemo-Avçala, Ortaçala, Mingəçevir, qollarından Gəncəçay üzərində Zurnabad, Alazan kanalı üzərində Alazan su-elektrik stansiyaları tikilmişdir. Mingəçevir dənizinin bol və şirin suyu ilə Kür-Araz ovalığının susuz sahələri suvarılır və bunun üçün Yuxarı Qarabağ (uzunluğu 172 km, su sərfi 178 m³/san, suvaracağı sahə 95 min hektar) və Yuxarı Şirvan (uz. 123 km, su sərfi 78 m³/san, suvaracağı sahə 127 min hektar) kanalları çəkilmişdir.

Kür və Araz çaylarının aşağı axarında çoxlu göllər vardır. Daşqınlar zamanı su ətrafı basaraq axmazları, çökəklikləri su ilə doldurur. Belə göllər bəzən çox böyük olur, beləki 1894-cü ildə Araz çayı daşaraq, uzunluğu 25 km, eni 24 km olan Ağçala gölünü əmələ gətirmişdir. Ovalıqda olan göllərdən ən böyüyü Sarısu və Hacıqabul gölləridir. Sarısu gölü iki çayın arasında əmələ gəlmiş (24 km məsafədə uzanır), Kür və Araz çaylarının suları

ilə qidalanır. Sahəsi 18 km²-ə yaxın olan Hacıqabul gölü Kürün sol sahilində, ondan 1,5 km məsafədə yerləşmişdir. Bu gölün suyu şirin və axarlıdır.

KAO-da yeraltı sular, ümumiyyətlə səthə yaxın səviyyə təbəddünə malikdirlər. Beləki, bu suların səthə çox yaxın olduğu torpaqlarda səthən çimləmə getdiyindən torpaqlarda səhrələşmənin qarşısı nisbətən alınır. Yeraltı suların səviyyəsi şərqdə Xəzər sahili zolaqdan başlamış qərbdə çəmən-boz torpaqların yayıldığı ərazilərə kimi 0,20-3,0 m arasında təbəddüd edir. Bəzi yerlərdə suvarmanın normadan artıq aparılması nəticəsində qara suların təsirindən çala torpaqlarında bataqlaşma prosesi ilə hidromorf torpaq əmələgəlmə prosesi gedən çala torpaqlarında ot örtüyündə az dəyişkənlik müşahidə edilir. Yeraltı suların səviyyəsi 3-3,5 m olan boz torpaqların yayıldığı mərkəzi KAO-da (Kürdəmir, Ucar) və Ləngəbiz silsiləsinə yanaşan sahələrdə səhrələşmə prosesi ehtimalı böyükdür.

Torpaq örtüyü. Azərbaycanın torpaqları elmi cəhətdən 1898-ci ildə ilk dəfə V.V.Dokuçayev, ondan sonra S.P.Kossoviç, S.A.Zaxarov, bundan başqa Az.SSR Elmlər Akademiyası Aqrokimya və Torpaqşünaslıq İnstitutunun elmi işçiləri V.R.Volobuyev, M.Ə.Salayev, Ə.Q.Zeynalov, K.Ələkbərov, H.Əliyev kimi tanınmış torpaqşünaslar tərəfindən öyrənilməyə başlanmışdır (82, 87, 133). 1925-ci ildə torpaqların rayonlaşdırılması ilə əlaqədar S.A.Zaxarovun rəhbərliyi altında geniş miqyasda torpaq tədqiqatları aparılmışdır. Kür-Araz ovalığının torpaqları S.A.Zaxarov, V.R.Volobuyev, İ.Ş.İskəndərov, R.Q.Məmmədov, M.E.Salayev, M.P.Babayev, K.Z.Əzizov və b. tərəfindən daha ətraflı tədqiq etmişlər (5, 6, 70). S.A.Zaxarov torpaq-əmələgəlmə şəraitinə görə yerin dəniz səviyyəsindən hündürlüyünə əsasən 6 qurşaq ayırır. Kür-Araz ovalığı torpaqları bu bölgüyə görə aşağıdakı qurşaqlara düşür: 1) Dəniz səviyyəsindən, yəni 0 m-dən aşağı olan qurşaqlara əsasən Kür və Araz çaylarının eni 60 km və uzunluğu 160 km-ə qədər olan aşağı hissələri – Şirvan, Muğan, Salyan düzləri, Mil düzünün çox hissəsi və Xəzər sahili ensiz zolaq aiddir. Bu ərazilərin çox hissəsi şoran alluvial boz torpaqlarla örtülmüşdür; 2) 0-150 m hündürlükdə olan qurşaq birinci qurşağı hər tərəfdən əhatə edərək Kür çayının sağ sahilinə 30 km-ə qədər eni olan zolaq şəklində Gəncədən 30 km qərbə doğru uzanır. Bu qurşaqda boz, qonur və qismən açıq şabalıdı torpaqlar yayılmışdır.

Kür-Araz ovalığını təşkil edən allüvial yığımları Kür, Araz və onların qollarının gətirdiyi materialdan ibarətdir. Azərbaycanın aran-düzənlik hissəsində torpaq əmələ gətirən süxurlar demək olar ki, əsasən çöküntü materiallarından ibarətdir. Kür-Araz ovalığının qərb hissəsinin dağ ətəklərinə yaxın sahələrini və dellüvial yamaqları qonur və boz-qonur torpaqlar təşkil edir. Bu torpaqlarda humus (humusun miqdarı 1,5-2,0%) maddəsi çox az, həmçinin genetik qatları da bir-birindən az fərqlənir və bu torpaqlar yüksək karbonatlı yığımlar üzərində əmələ gəlmişdir. Karbonatın miqdarı 8-10% olmaqla aşağı getdikcə artır. Bu torpaqların müxtəlif dərəcədə

şorlaşmış növləri də geniş yayılmışdır. Ovalığın qərbində qonur və boz-qonur torpaqların şorakətləşmiş növlərinə də rast gəlinir. Boz-qonur torpaqlar Şərqi Şirvan və Qarabağ düzlərində rast gəlinir. Səhra və yarım səhra qonur, boz-qonur torpaqların tipik xassələrindən biri onların şorakətlik əlamətlərinin müxtəlif dərəcədə olmasıdır. Bu torpaqların çoxu ağır gillicəli və gilli süxurlar üzərində əmələ gəlmişdir.

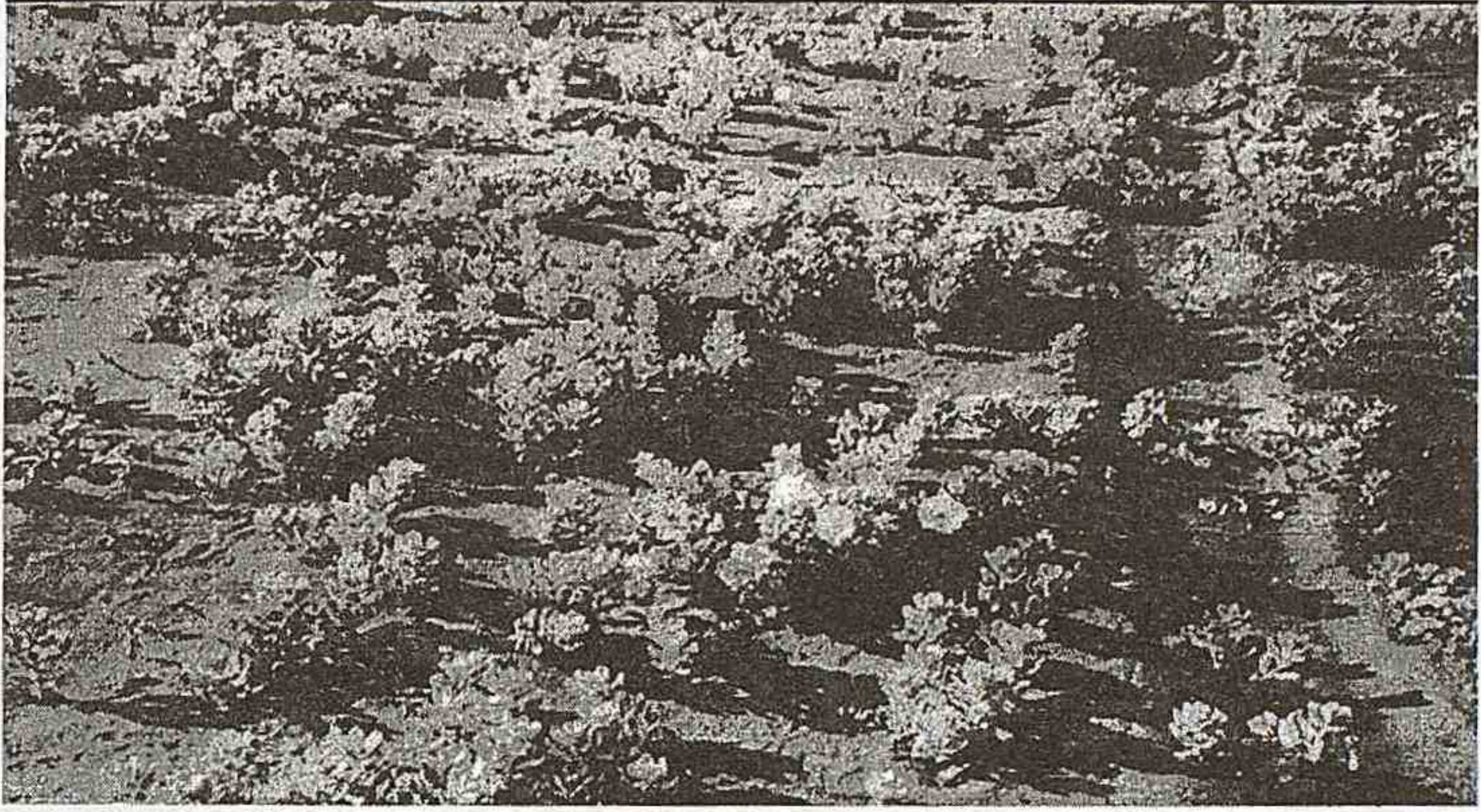
Kür-Araz ovalığında boz torpaqlar daha geniş yayılmışdır. Bu torpaqlar Muğan düzünün cənub-şərq hissəsindən başlayaraq Mil düzünə doğru keçir. Yevlax rayonunda təsadüf edilən boz torpaqlar Gəncənin şərq tərəfinə və Tərtər çayının aşağı hissələrindən başlayaraq şimal-qərb istiqamətində İori çayına qədər uzanan bir sahəni tutur. Boz torpaqlarda humusun az olmasına görə onun rəngi açıq-boz, boz olur və ayrı-ayrı qatları isə ana süxurdan az seçilirlər.

Çəmən torpaqlar düzən yerlərdə rütubətlənmə şəraitdə əmələ gəlir, humusun miqdarına, humuslu qatların qalınlığına, mexaniki tərkibinə, şorlaşma prosesinin tip və dərəcəsinə, torpaq əmələ gətirən süxurların mənşəyinə və xüsusiyyətlərinə görə bir neçə növə bölünür – tünd çəmən, adi çəmən və açıq çəmən. Ovalıqda yayılmış açıq çəmən torpaqlar morfoloji quluşunun zəif olması, genetik qatlarının çətin seçilməsi və digər xassələrinə görə seçilirlər. Bu torpaqların üst qatlarında humusun miqdarı 1,5-2,0%, karbonatların miqdarı 3-3,5%-ə qədər, mexaniki tərkibi adi və xüsusən tünd çəmən torpaq növlərinə nisbətən yüngüldür. Adi çəmən torpaqlar daha çox Qarabağ, Şirvan, Mil, Muğan və Salyan düzənliklərində yayılmışdır. Çəmən torpaqlarının mexaniki tərkibi ağır gillicə və gillərdən ibarət olur. Şirvan düzündə belə torpaqlarda suvarmadan və yağışdan sonra möhkəm qaysaq əmələ gətirir. Qaysaqlı şoran torpaqların xarakterik cəhəti odur ki, onların üzərində duz qabığının qalınlığı 1-2 sm-dən 5-10 sm-dək olur. Belə torpaqlara Qarabağ və Şirvan düzlərində təsadüf edilir. Bu torpaqların içərisində şorlaşmış növlərə də təsadüf edilir. Şorlaşmanın əsas səbəbi yerin səthinə daha yaxın olan qrun sularının isti iqlim şəraitində torpaqdan buxarlanmasıdır. Buxarlanma getdikcə qrun sularında həll olmuş duzlar torpağın üst qatını və bəzən onun bütün laylarını şorlaşdırır. Duzların miqdarı torpağın səthində 3,0%-dən artıq olur ki, bu da torpağı şorana çevirir. Belə torpaqlar yayılan sahələrdə, şorakətləşmə əlamətləri də müşahidə edilir. Kür-Araz ovalığında qərbdən-şərqə, Xəzər dənizi sahillərinə doğru daha çox şoran torpaqlar yayılmışdır. Bu torpaqların tərkibində xlorid birləşmələrinin miqdarı çoxdur. Şirvan, Qarabağ və Muğan düzlərində yumşaq şoran torpaqlar çox yayılmışdır. Beləliklə, Kür-Araz ovalığında aşağıdakı əsas torpaq tiplərini müəyyən etmək mümkündür: boz torpaqlar, boz-çəmən torpaqları, çəmən torpaqları, çəmən-bataqlı torpaqlar, bataqlıq torpaqları, şoran torpaqlar, şorakətli torpaqlar, takıra bənzər boz torpaqlar; çala, bataqlı, tünd, adi və açıq çəmən torpaqları, dəniz sahili çəmən-bataqlı şoranlı torpaqlar, Qarabağ düzündə yüksək karbonatlı,

mergelləşmiş çəmən torpaqları, Şirvan düzündə yüksək humuslu mədəni suvarılan, bərkimiş qaysaqlanan çəmən torpaqları. Ovalıqda quru-aran seyrək meşə və tuqay-meşə torpaqları da yayılmışdır.

Bitki örtüyü. Kür-Araz ovalığında yarım səhra və lokal bitki tipləri üstünlük təşkil edir. Rütubətli çökəklərdə çala-çəmən və bataqlıq bitkilərinə rast gəlinir. Ən geniş yayılan yovşanlı, yovşanlı-şoranlı, şoranlı, efemerli və ləkələr şəklində rast gəlinən bitkiliklərdir. Xəzərsahili qumluqlar özünəməxsus litoral-psammofit bitkiləri ilə seçilir (şəkil 1).

Şəkil 1. Xəzərsahili qumluqlarda *Convolvulus persicus* L.

Azərbaycanda bir sıra yaşayış mühitləri və bitki birlikləri nadirdir və təhlükə altındadır. Bura dənizkənarı psammofit bitki senozları, tuqay meşələri, bir çox səhra və yarım səhra senozları və bu senozlarda olan bitki növləri: Qırxbuğum cuzğun – *Calligonum polygonoides* L., bakı gəvəni – *Astragalus bakuensis* Bunge, xəzər xəşənbülü – *Melilotus polonicus* (*M. caspicus* Grun.) (L.) Pall., bakı cuzgunu – *Calligonum bakuensis* Litv., şober şorgiləsi – *Nitraria schobera* L., hamar dorema – *Dorema glabrum* Fisch., xəzər şanagülləsi – *Nelimbium caspica* (DC.) Fisch., ağ suzanbağı – *Nympha alba* L., qalxanyarpaq bataqlıqçiçəyi – *Nymphoides peltata* (S.G. Gmel.) O. Kuntze, lərxian yovşanlı formasıyalar – *Artemiseta lrxiana*, gəngizlik formasıyası – *Salsola nodulosae* və b. daxildir.

Ovalığın bitki örtüyü A.A.Qrossheym, V.C.Hacıyev, İ.S.Səfərov, L.İ.Prilipko, lokal şəkildə R.Məlikov, F.K.Mövsümova və s. tədqiqatçılar tərəfindən tədqiq edilmişdir (11, 28, 33, 42, 73, 74, 78, 126).

Yarımsəhra və səhralar Azərbaycanda Xəzərboyu ovalığında, Kür-boyu zolaqda, Naxçıvanda Arazboyu düzənliklərdə, Abşeronda, ən geniş isə Kür-Araz ovalığında yayılmışdır. Belə sahələr allüvial, prolüvial və dəniz çöküntüləri ilə örtülmüş ovalıqda inkişaf etmişdir, onlar dağətəyi düzənliklərdə də müşahidə edilirlər. Kür-Araz ovalığı geoloji cəhətdən cavan olub, dəyişən təbii şəraitdə formalaşmışdır, bununla belə səthin hündürlüyünə və yaşına görə ərazinin müxtəlif yerləri bir-birindən fərqlənir.

Yarımsəhra bitkiliyi - KAO-da Şirvan, Mil, Qarabağ, Muğan, Salyan düzlərində geniş sahə tutur. Yarımsəhraların fiziki-coğrafi şəraiti səhralara nisbətən bitki örtüyünün inkişafı üçün əlverişlidir. Yağıntının miqdarı orta hesabla 200-300 mm olub, əsasən yaz və payız aylarında düşür. Quraqlıq dövrü 4-5 ay davam edir. Buradakı bitki formasiyalarında mövsümi dəyişkənliklər müşahidə edilir. Belə ki, bitki örtüyü yazda inkişafa başlayır, yayda vegetasiya sönür, payızda yenidən bərpa olunur və bütün qışı davam edir. Ot örtüyünün vegetasiyası bu mövsümi mərhələlərdə baş verən dəyişikliklər səhralaşma prosesinin inkişafı ilə mütanasibdir. Yarımsəhra bitkilərinin yayıldığı ərazilərdə suvarma ilə pambıq, yonca, qismən bostan bitkiləri, tərəvəz, üzüm becərilir. Qalan torpaqlar qış otlaqları kimi istifadə edilir. Suvarma əkinçiliyinin inkişafı ilə əlaqədar bu ərazilərin sahəsi ildən-ilə azalır. Təmiz efemer fitosenozların məhsuldarlığı iqlim şəraitindən asılı olaraq illər üzrə çox dəyişilir. Ərazidəki yovşanlı-efemerli yarımsəhralar otlaq kimi istifadə edilir (şəkil 2).

Şəkil 2. Kür-Araz ovalığında yovşanlı-efemerli yarımsəhra ekosistemi

Hazırda səhra landşaftı fraqmentləri Azərbaycan Respublikasında Xəzəryanı hissədə, Abşeron yarımadasında, Kür-Araz ovalığında və Araz-boyu düzənliklərdə yayılmışdır. Burada səhra fraqmentlərinin şoranlı gillitakırlı və çınqıllı gipsləşmiş tiplərinə rast gəlinir. Onların yaranmasına, inkişafına quraq iqlim şəraitində otlalardan səmərəli istifadə olunmaması nəticəsində bitki örtüyünün seyrəkləşməsi, torpağın üst münbit qatının yuyulması və şorlaşması səbəb olmuşdur.

Aran və dağətəyi sahələrdə səhra tipli bitkiliyə yarım səhra bitkiliyinə nisbətən az və ya ləkələr şəklində rast gəlinir. Səhra tipli bitki qruplaşmaları Xəzər sahili ərazilərdə və Kür-Araz ovalığında müşahidə edilir.

Dəniz sahillərində avropa duzlaq çoqanı - *Salicornia europaea* L., yoğunlaşmış sarsazan (qaraşoran) - *Halocnemum sirobilaceum* (Pall.) Bieb., xəzər sarıbaşı - *Kalidium caspicum* (L.) Ung.-Sternb. və s. yayılmışdır.

Ovalıqda səhra bitkiliyi əsasən Mil, Muğan və Şirvan düzlərində rast gəlir. Torpağın duzluluq dərəcəsi asılı olaraq burada qaraşoran, xəzər şahsevdisi - *Halostachys caspica* (Pall.) C.A.Mey., kimi çoxillik və ətli şoran - *Salsola crassa* Bieb., budaqlı qışotu - *Petrosimonia brachiata* (Pall.) Bge. kimi birillik şoran bitkiləri vardır. Səhra bitkiləri yarım səhra bitkilərindən torpağın daha duzlu olması, birillik efemerlərin az yayılması və şoran bitkilərin seyrəkliyi ilə fərqlənir. Araz ətrafı ərazilərdə iyli yovşan (*Artemisia lerchiana* Web.) daha çox yayılmışdır. KAO-nun yem ehtiyatını təşkil edən bitkilərindən birillik efemerlər: soğanaqlı qırtıç, dovşan arpası, buğdayı bozaq və b. müxtəlif həyat forması çoxillik otlar, kollar, yarım kollar: yovşan, qarağan, gəngiz, çərən, qarayonca, xaşa, amoriya, xrizaspis və b. geniş sahələri əhatə etmişdir.

KAO-nun bitki örtüyü mühitin ekoloji, biotik amillərinin kompleks təsiri altında inkişaf edərək bir sıra ekosistemlərin formalaşmasına səbəb olmuşdur (3). Bu prosesdə antropogen faktorlar da böyük rol oynamış və hazırda da davam etməkdədir. KAO ərazisinin əsas ekosistemlərinə: səhra, yarım səhra, kserofit seyrək meşəlik, tuqay meşələri, kolluq, bozqırlar, subataqlıq bitkiliyi daxildir. Ovalığın əsas bitki birliklərinin formalaşmasında buradakı müxtəlif yaşayış mühitləri böyük rol oynayır.

Müasir dövrün aktual problemlərindən olan global iqlim dəyişmələrinin ekosistemlərə və təbii proseslərin gedişinə mənfi təsiri yarım səhra və quru-bozqır iqlim tipii hakim olan ovalıqda səhrələşmə ilə yanaşı digər ekoloji dəyişiklərə səbəb olur. Belə ki, Azərbaycanın düzənlik zonası, demək olar ki, meşəsizdir. Əgər respublikanın meşə örtüyü ümumi ərazinin 10 faizindən bir qədər çoxdursa, Kür-Araz düzənliyində həmin faiz 0,8-dən aşağıdır (9). Bu az miqdarda olan meşəliklər də əsasən Kür qırağında yerləşir. Kür çayının sahili boyunca ensiz zolaq şəklində tuqay meşələri yayılmışdır. Bu meşələrdə palıd, söyüd, ağyarpaq, yemişan, cır tut, alma, armud, zoğal, başqa ağac və kollar vardır. Bu meşələrin mövcudluğu üçün yeraltı suların olması xarakterikdir.

Kür sahili boyu uzanan Tuqay meşə zolağı təbiətin bizə bəxş etdiyi gözəllikdir və hazırda çox az sahəyə malik bu meşəliklərin bütün canlılar üçün olduqca böyük əhəmiyyəti vardır. Bu təbii zolaq onu əhatə edən ərazinin iqlimini nizama salır, kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığının sabitliyinə və yüksəldilməsinə daha çox şərait yaradır. Bundan başqa, bu meşələr böyük torpaqqoruyucu və sahilbərکیدici rola malikdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, insanlar bu nadir, əvəz edilməz yaşıl sərvəti nəinki qorumur, ona lazımi qayğı göstərmir, hətta bir çox hallarda onun tamamilə yoxa çıxmasına səbəb olurlar. Tuqay meşələri bizim qədim meşələrimizdəndir. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, Kürətrafi sahillərin landşaftı kökündən dəyişmişdir. Təbii qanunauyğun zonallığın qalıqına tək-tək hallarda rast gəlinir.

A.A.Qrossheym hələ 1932-ci ildə insanların sürətlə artan kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin nəticəsində Tuqay meşələrinin tamamilə yoxa çıxacağını göstərmiş, bu meşələrin yaxşı qorunması lüzumunu qeyd etmiş və «Tuqay meşəsi qoruqlarının» təşkili fikrini irəli sürmüşdür. Azərbaycan ərazisində bu cür meşələr çox vaxt mal-qara üçün otlaq yerlərinə çevrilmişdir. Bərdə meşəliyində, Tərtər çayının Kürə tökülən yerinə yaxın qırılma nəticəsində keçilməz sıx tuqay meşələri çox seyrəlmiş və yavaş-yavaş sıradan çıxmaqdadır. Akstafada və Ağdaş rayonu ərazisində çayın bir sahilində bu meşə qalıqlarına pozulmuş halda olsa da rast gəlinir. Hazırda sahədə saqqızağacı ilə qarışıq seyrək palıd meşəliyi qorunduğundan burada çoxlu miqdarda palıd pöhrələri əmələ gəlməsi müşahidə edilir.

Məlumdur ki, Mingəçevir su elektrik stansiyasının tikilməsi ilə əlaqədar olaraq Kür boyu, ondan aşağıda yerləşən sahələrin su rejimi dəyişilmiş, qrunt sularının səviyyəsi xeyli aşağı düşmüşdür. Bunlarla əlaqədar həmin sahələrdə bitki örtüyünün müəyyən qədər dəyişilməsi üçün şərait yaranmışdır. Ağdaş rayonunun Eymur, Qaradeyin, Abad, Qaraoğlan və Kotavan kəndlərinə yaxın sahələrdə qovaq meşələrinin quruması müşahidə olunur. Respublikamızın təbii sərvəti olan Tuqay meşələrini, buradakı quşlar və heyvanlar aləmini qoruyub saxlamaq, onları daha da artırıb zənginləşdirmək ümumdövlət əhəmiyyətli işdir. Onu da qeyd etməliyik ki, qovaq meşələrinin quruması Mingəçevir su elektrik stansiyasından aşağı bütün Kür boyu sahələrdə müşahidə edilmir. Tədqiqat zamanı Yevlaxdan başlayaraq Ağdaş rayonunun Kotavan kəndinə qədər olan cənub ərazidə quruma daha çox müşahidə olunmuşdur. Türyançay qoruğu Türyançayın sağ tərəfini və Bozdağın cənub yamaclarını əhatə edərək Əlicançaya qədər uzanır.

Türyançay Dövlət Təbtət Qoruğu arid meşə sahələrindən biri, həm də ən başlıcası olan Bozdağın arid meşə landşaft komplekslərinin qorunması və bərpası, dağ ətəklərinin eroziya mənbələrini məhdudlaşdırmaq məqsədilə 1958-ci ildə yaradılmışdır. O vaxt ərazisi 12 min hektardan artıq idi. Qoruğun ərazisi 2003-cü ildə 9,85 min hektar artırılaraq 22,5 min

hektara çatdırılmışdır. Türyançay Dövlət Təbii Qoruğunun çox mühüm elmi və praktiki əhəmiyyəti vardır.

Xüsusi rejimlə qorunan ərazilərdən biri də Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğudur. Qoruq 1929-cu ildə yarımşəhra, səhra, bataqlıq bitkilərinin təbii halda saxlanması və köçəri, yerli quşların qışlama yerləri üçün yaradılmışdır. Sahəsi 93 min hektar olan qoruq Kirov körfəzində yerləşir.

Kür-Araz ovalığının cənub-şərqi Şirvan düzənliyində ümumi ərazisi 65580,0 hektar olan, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazisinin 54373,5 hektarında Şirvan Milli Parkı, 6232,0 hektarında Şirvan Dövlət Təbiət qoruğu və 4930,0 hektarında Bəndovan Dövlət Təbiət Yasaqlığı yerləşir. Milli Parkın ərazisində relyefin, bitki və torpaq örtüyünün müxtəlifliyi burada bir sıra təbii landşaft sahələrini ayırmağa imkan verir. Ərazinin əsas hissəsini yovşanlı, şoranotlu yarımşəhra xırda təpəlikləri və şoranotlu yarımşəhra düzənliyi təşkil edir. Milli Parkın ərazisində qaraşoranlı, şahsevdi və duzlaq-çoğanlı, yarımşəhra bitkiləri və çərənli-yovşanlı, yovşanlı-efemerli, yovşanlı, xəstəkli, dənlimüxtəlifotlu, efemerli, sahil qumlu və çala-çəmən bitki formasiyaları üstünlük təşkil edir.

Ağ göl Ağcabədi və Beyləqan rayonlarının inzibati ərazisində yerləşir. Gölün qorunmasında ilk addım 1964-cü ildə 9173 ha sahədə Ağ göl Dövlət Təbiət Yasaqlığı yaradılarkən atılmışdır. 1978-ci ilin 2 mart tarixində gölün 4400 ha-a bərabər olan su ərazisinə ciddi qorunma statusu verilmiş və Ağ göl Dövlət Təbiət Qoruğu yaradılmışdır. 2003-cü ilin 5 iyul tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə Ağ göl Dövlət Təbiət Qoruğunun sahəsi 17 924 hektara qədər artırılmış və ərazi Milli Park elan edilmişdir. Ağ göl Azərbaycanın ən məşhur çöl-göl ekosistemi olub, köçəri və yerli quşların və digər heyvanların məskunlaşdığı ərazilərdən biridir. Ağ göl Milli Parkının yaradılmasının əsas məqsədi mühüm su-bataqlıq ərazilərini, həmin əraziyə xas olan yarımşəhra landşaftını, göldə və onun ətrafında məskunlaşmış nəslə kəsilmək təhlükəsi olan fauna növlərini qorumaq, ərazi üçün xarakterik olan bəzi fauna növlərini keçmiş ərazilərinə reintroduksiya etmək və eləcə də ətraf mühitin monitorinqini, əhalinin ekoloji cəhətdən maarifləndirilməsini və ekoturizmin inkişafını təmin etməkdir. Ağ göl Milli Parkı üçün yarımşəhra, şorlaşmış torpaq və göl şəraitinə uyğunlaşmış bitki örtüyü səciyyəvidir. Ərazidə bitki növlərindən əsasən duzlaq çoğanı, qışotu, qamış, şahsevdi, sarıbaş, qaraşoran, yovşan, qırtıc və s. yayılmışdır.

Arazboyu düzənliklər. Naxçıvan MR ərazisinin 1/3 hissəsini (1720 km², 32,9%) tutur. Araz ətrafı sahələr tam bir düzənlikdən ibarət olmayıb Dərələyəz və Zəngəzur silsilələrinin suayrıcıları, qolları ilə ayrı-ayrı bir çox düzənliklərə parçalanmışlar. Arazçayı boyunca uzanan Sədərək, Şərur, Böyükdüz, Naxçıvan, Qarğabazarı, Qaradərə, Culfa (Gülüstan), Yaycı, Dəstə və Ordubad düzənlikləri daha geniş sahələri əhatə edir (3). Bu düzən-

liklər (600-1000 m) və onlardan sonra gələn dağətəyi, qismən aşağı dağlıq (1100-1400 m) qış otları olan səhra və yarımşəhra zonasına daxildir. Düzenliklər əsasən akkumlyasiya sahəsidir. Denidasion proseslər nəticəsində dağlıq hissələrdən aşınma materialları çaylar və seller vasitəsilə axıdılıb Araz çökəkliyinə yığılır. Çay boyunca başlıca olaraq allüvial, dağlara doğru isə allüvial-prollüvial və prollüvial çöküntülərdən təşkil olunmuşdur. Şimal-şərq hissədə şiddətli parçalanmaya məruz qalmış, maili düzenliklər isə dördüncü dövrdə yeni tektonik hərəkətlər nəticəsində qalxmışdır (12). Arazboyu düzenliklərdən şimala doğru alçaq dağlıq sahə başlanır (Qaraçoban, Tənənəm, Taziuçan, Duzdağ, Cəhriqaşı və b.). Alçaq dağların səthi meyilli və zəif parçalanmasına baxmayaraq, yamacları arid-denidasion proseslər nəticəsində çox şiddətli parçalanmışdır. Burada monoklinal relyef formaları üstünlük təşkil edir. Respublikanın şərq hissəsində inkişaf etmiş monoklinal relyefin bünövrəsini təşkil edən süxurlar ekzogen proseslərin dağıdıcı fəaliyyətinə məruz qalır. Bu ərazidə dağların yamaclarında dellüvial çöküntülərin toplanması nəzəri cəlb edir. Dellüvial çöküntülər daha çox gillicə və iri kəsəklərdən ibarətdir. Beləliklə, Arazboyu düzenliklərdə su akkumlyativ, alçaq və qismən orta dağlıqda arid-denudasion proseslər, orta və yüksək dağlıqda isə erozion-denudasion və nival-denu-dasion relyefəmələgətirici proseslər daha çox üstünlük təşkil edirlər. Müasir relyef və torpaqəmələgəlmə proseslərinin formalaşmasında ekzogen qüvvələrin təsiri böyükdür və torpaqların qiymətləndirilməsində bu amillərin öyrənilməsinin mühüm əhəmiyyət vardır.

Muxtar Respublikada su mənbələri: çaylar, göllər, kəhrizlər, su anbarları və yeraltı sular kifayət qədər olsa da, ərazidə qeyri-bərabər paylanmışdır. Arazətrafı düzenliklər demək olar ki, sudan tamamilə məhrumdur. Digər tərəfdən burada yağıntıların azlığı, isti və quraq yay aylarının uzun sürməsi, qış aylarının şaxtılı keçməsi, təkcə Azərbaycanda deyil, bütövlükdə Qafqazın mövcud botaniki-coğrafi rayonlarından fərqlənən kəskin kontinental iqlim şəraitinin olması buradakı bitki örtüyünə təsir göstərərək səhrələşmə prosesini artırmışdır. Arazboyu düzenliklərdə günəşli günlərin miqdarı 2800 saatdan artıqdır. Ümumi günəş radiasiyası 145-150 kkal/sm²-ə çatır. Fotosintetik fəal radiasiya 76 kkal/sm², fəal temperatur isə 4500-4800 dərəcədir. Qış aylarında şiddətli şaxta -30⁰ və yayda yüksək temperatur 43-45⁰-dir, 600-100 m hündürlüklərdə 50-70 gün isti quru küləklər (ağ yel) əsir. Müəyyən edilmişdir ki, iqlimdə baş verən bütün dəyişikliklər eyni zamanda tərəddüdlük səhrələşmə prosesində, daha doğrusu arid ərazilərin təbii komplekslərini dəyişilməsində özünü büruzə verir.

Arazboyu düzenliklərdə yayı quru keçən soyuq yarımşəhra və quru-çöl iqlimi hökm sürür. Bu iqlim tipi Arazboyunca yerləşən maili düzenliyi və 600-1100 m hündürlüklərdə alçaq dağlıq sahələri əhatə edir. Ərazidə orta illik temperatur 10-14⁰, orta illik yağıntı 300 mm, mümkün buxarlanmanın miqdarı isə 1200-1400 mm-ə qədərdir. Bu da illik yağıntıların miqdarından

bir neçə dəfə çoxdur. Səhralaşma lokal proses kimi müəyyən ərazidə təzahür etdiyindən onun inkişafı hər şeydən əvvəl mikroiklim şəraitinin dəyişməsi ilə bağlıdır. Təbii olaraq, mikroiklim şəraitinin məhəlli dəyişilməsi məhz yerli fiziki-coğrafi komponentlərin və eyni zamanda landşaft komplekslərinin dəyişməsindən asılıdır. Xüsusilə meşə və kolların qırılması, yarımşəhra və quraq çöllərdə bitki örtüyünün dəyişilməsi (suvarılan əkin, bağ, üzüm plantasiyalarının, yaşayış məntəqələrinin salınması və s.) səth albedosunun, radiasiya balansının, termik şəraitin, nisbi rütubətlənmənin və s. dəyişilməsində əks olunur. Bu isə bütövlükdə aridliyi daha da artırır, torpaq səthi kəskin quruyur, sel prosesləri, deflyasiya güclənir, nəticədə səhralaşma prosesi fəallaşır. Beləliklə, iqlim ünsürlərində baş verən dəyişikliklər və bununla əlaqədar təzahür edən səhralaşma prosesi həm təbii amillərdən, həm də insanların təsərrüfat təsirlərindən asılıdır (cədvəl 4, 5).

Cədvəl 4

Azərbaycanda iqlimin kontinentallıq dərəcəsi şkalası (Ə.C.Əyyubov, 1976)

No	Kontinentallıq tipləri	Kontinentallıq dərəcəsi Sengerə görə
1.	(O) okean	< 20
2.	(ZK) zəif	20-30
3.	(MK) mülayim	31-45
4.	(OK) orta	46-60
5.	(ÇK) çox	61-80
6.	(KK) kəskin	> 80

Cədvəldə verilən məlumatlardan göründüyü kimi çox kontinental – ÇK və kəskin kontinental – KK aqroiqlim rayonları Naxçıvan MR-dən başqa Azərbaycanın digər aqroiqlim vilayətlərinin heç birində yoxdur. Digər tərəfdən kəskin kontinentallıq dərəcəsi bu regionun aşağı dağ qurşağına qədər geniş əraziləri əhatə edən Arpzböyü düzənlikləri və dağətəklərini əhatə edir. Aparılan çoxillik tədqiqatlar göstərir ki, məhz bu ərazilər Azərbaycan Respublikasında səhralaşma prosesinin ən intensiv getdiyi ərazilərdir.

Cədvəl 5

Azərbaycanın aqroiqlim rayonlaşdırılması (Ə.C. Əyyubov, 1976)

No	Aqroiqlim vilayətləri	Kateqoriyalar
A.	Kür-Araz	OK
B.	Böyük Qafqaz:	
I	Cənubi yamac rayonlar	OK, MK, ZK
II	Şimal-şərq yamac rayonlar	MK
III	Abşeron-Qobustan	OK, MK
IV	Talış	OK, MK

C	Kiçik Qafqaz:	
I	Şimal - yamac rayonları	OK, MK, ZK
II	Şərq - yamac rayonları	OK, MK, ZK
III	Cənub - yamac rayonları	OK, ZK, MK
D.	Naxçıvan rayonları:	
1.	Dağətəyi, quru, isti Arazyanı	KK
2.	Ortadağlıq, quru, isti -Sədərək - Ordubad	ÇK
3.	Ortadağ, quraq, orta həddən çox istiliklə – Parağaçay - Şahbuz	ÇK
4.	Ortadağ, yarımquraq, orta həddən çox istiliklə – Gəlinqaya-Xaşlıdağ	ÇK
5.	Yüksəkdağ, orta həddən az istiliklə, rütubətli – Qapıcıq-Dəmirlidağ	OK

Arpzboyu düzənliklərin və dağətəklərinin torpaq örtüyünün öyrənilməsinə tanınmış torpaqşünas alimlər V.V.Dokuçayev, N.M.Sibirtsev, S.S.Nestruev, S.A.Zaxarov, L.İ.Prosolov, N.A.Dimo və başqaları tərəfindən başlanmışdır. Son dövrlərdə Q.Ş.Məmmədovun rəhbərliyi altında Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvan MR-də torpaq strukturları və bütövlükdə ayrı-ayrı landşaft kompleksləri üzrə bu məsələlərin öyrənilməsi və dəqiqləşdirilməsi barədə işlər aparılır (12, 29). Naxçıvan MR-də torpaq örtüyünün əmələ gəlməsində relyef xüsusiyyətləri çox böyük rol oynamış və hazırda öz təsirini göstərməkdədir.

Düzənlik sahədə isti və quraq iqlim şəraitində yaranmış yarımşəhra aşınma məhsulları müxtəlif təbii qüvvələrin təsiri altında bir yerdən başqa yerə aparılıb toplanır və torpaq əmələ gətirən müxtəlif yığınlar yaradır. Əsasən yüksək dağlıqda və aşağı düzən zonada süxur qırıntısı çöküntüləri, dik yamacların ətəyindəki yığıntılar, çay dərələrində toplanmış palçıq axımı, azmeylli dağətəyi yamacların delüvi, dar dərə və yarıqların prolüvi, Arazçay və onun qollarının allüvi yığınlarıdır. Bunlar respublikanın ərazisində müxtəlif növ torpaqların əmələ gəlməsi üçün şərait yaratmışdır (3).

Boz qonur torpaqlar Şərur rayonunun şərq hissəsində geniş sahəni əhatə edir. Babək rayonu ərazisində bu torpaqlar talalar şəklində yayılmışdır. Bu torpaqların yayıldığı sahələrdə çay daşları çox olduğundan təbii filtrasiyanı artırır və nəticədə torpağın bütün yay aylarında quru qalmasına səbəb olur. Torpaqların normal inkişaf etdiyi sahələrdə onun narın hissəsinin qalınlığı bəzən 1 m-ə qədər çatır. Humusun miqdarı 1,2-1,7 faizə qədər olur. Düzənlikdə inkişaf etmiş boz torpaqlar müəyyən bir zolaq təşkil edir. Boz, açıq boz, bəzən qonur rəngdə olan bu torpaqlarda humusun miqdarı 1,5-2 faizə çatır. Mexaniki tərkibi əsasən gilli, gillicəli olub, bəzi yerlərdə bu torpaqlar müxtəlif dərəcədə şoranlaşmışdır.

Ərazidə suvarılmış və becərilmiş boz torpaqlar daha çoxdur. Qədimdən suvarılan boz torpaqlar respublika ərazisində geniş sahəni əhatə edir. Onlar cənub-qərbdə çəmən-boz torpaqlarla, şimala doğru isə boz qonur torpaqlarla əvəz olunur. Humusun miqdarı boz torpaqlarda olduğu kimi orta hesabla 1,5-2%-dir. Bu torpaqlarda şoranlaşmaya daha çox təsadüf edilir. Bəzən 20-30 sm dərinlikdə duzlaşma prosesi müşahidə olunur. Belə yerlərdə duzların ümumi miqdarı 1-2%-ə çatır. Bu torpaqlarda da şoranlaşmaya təsadüf edilir.

Çaybasar və alçaq terraslarda, həmçinin çökək sahələrdə rütubət yüksək olduğundan boz-çəmən və yaxud çəmən-boz torpaqları da əmələ gəlmişdir. Bəzi yerlərdə yeraltı suların səviyyəsinin daha çox aşağı enməsi ilə əlaqədar çəmən torpaqlarında nəmlik azaldığından həmin torpaq növləri tədricən çəmən-boz və daha sonra boz torpaqlara çevrilir. Şərur düzündə yayılmış çəmən-boz torpaqlar demək olar ki, şoranlaşmış, Şərur düzünün şərq hissəsində və Naxçıvan düzündə isə 0,5m qalınlıqda şoranlaşmış çəmən-boz torpaqlara rast gəlmək mümkündür.

Çəmən-boz torpaqlarda humusun miqdarı 2%-dək çatır. Burada onların şoranlaşmaya məruz qalan sahələri də vardır. Subasarlarda yayılmış allüvial çəmən torpaqlarının yayıldığı bəzi sahələrdə (Sədərək düzündə) müxtəlif şoranlaşma prosesi gedir. Sədərək, Şərur və Naxçıvan düzlərinin alçaq yerlərində yeraltı sularının təsiri altında olan sahələrdə çəmən-bataqlıq və bataqlı torpaqlara da təsadüf edilir. Şoran torpaqlar Böyükdüzün başlıca olaraq şərq və cənub hissəsini əhatə edir. İqlimin isti və quraq, torpağın mexaniki tərkibi isə gilli olduğundan torpağın üst qatında duzlar 2-4%-ə qədər olur. Mövcud torpaq tiplərinin hər birində özünəməxsus bitki örtüyü formalaşmışdır.

Şərur və Sədərək düzlərinin Arazyanı hissəsində yeraltı sular səthə yaxın olduğundan çəmən - ot bitkilərinin yaxşı inkişaf etməsinə səbəb olur ki, bunların da altında yüksək rütubətlənmə şəraitində çəmən torpaqları əmələ gəlir. Hazırda ümumi eroziya bazisinin aşağı enməsi nəticəsində yeraltı suların səviyyəsi aşağıya endiyindən keçmiş çəmən torpaqları quraqlaşma şəraitinə düşdüyündən onlar bozqırlaşaraq boz torpaqlar tipinə çevrilmişdir. Şərur düzündə təsadüf edilən çəmən-boz torpaqların üst qatı qaramtıl-boz olub, aşağıdakı qatda bir qədər də tündləşir. Bu torpaqların mexaniki tərkibi ağır gillicə və gilli olub şorlaşmışdır. Şərur və Naxçıvan düzlərində bu torpaqların şoranlı növlərinə də təsadüf edilir. Respublikanın düzən hissəsində - Sədərək, Şərur və Naxçıvan düzlərində çəmən torpaqları içərisində, relyefin daha çökək sahələrində yeraltı suların daha yaxın (10-25 sm) olduğu bir şəraitdə çəmən-bataqlı torpaqlara da rast gəlinir. Bu torpaqlar ağır gilli olub, tərkibində fiziki gilin miqdarı 90%-ə çatır.

Bitki örtüyü. Təkrar şorlaşma baş vermiş geniş ərazilərdə ot örtüyü son dərəcə azalmış, proyektiv örtülmə 15-20%-ə enmişdir. Normal quruluşu itirilmiş və yararsız vəziyyətə düşmüş belə torpaqlarda seyrək yayılmış bəzi

şoranlıq bitkiləri, xüsusilə bəzi indikator növlər: yarpaqsız öldürgən - *Anabasis aphylla* L., oşə sirkəni - *Atriplex aucheri* Moq., avropa duzlaq çoğanı - *Salicornia europaea* L., avstraliya şoranı - *Salsola australis* R.Br., kamforalı ş. - *S. camphorosma* İljin, boz ş. - *S. cana* C. Koch, yoğunlaşmış sarsazan (qaraşoran) - *Halocnemum strobilaceum* L., xəzər şahsevdisi (saksaul) - *Halostachis casrica* L.,- tüklü halotis - *Halotis pilifera* (Moq.) Botsch., tüklüçiçək əzgən - *Kochia laniflora* (S.G. Gmel.) Borb., adi dəvətikanı - *Alhagi pseudoalhagi* L. eyni zamanda bəzi birillik şoran bitkiləri, efemer və efemeroidlər yayılmışdır (şəkil 3).

Şəkil 3. Böyükdüz ərazisində təkrar şorlaşmış torpaqlar üzərində yarpaqsız öldürgən, xəzər şahsevdisi və efemerli səhra bitkiliyi

Ərazidə səhra və yarımşəhrələrin florası, bitki örtüyü 1939-cu ildə L.İ.Prilipko tərəfindən ətraflı tədqiq edilmişdir (126) Lakin, o dövrdən bu günə kimi 70 il keçmişdir. Bu müddətdə regionun səhra və yarımşəhrələrində böyük dəyişikliklər baş vermişdir (32, 47). Tədqiqatçıların məlumatına görə bu zonanın torpaqlarında təkrar şorlaşmış sahələr 1000 hektara çatmışdır. Torpaq ehtiyatlarının 35,2%-i eroziyalı sahələrdir ki, bunun da 32,2%-i şiddətli yuyulmuş torpaqlardır (29). Regionun bitki növləri əsasən heyvandarlığın təbii yem bazası olan qış və yay otlaqlarında, biçənəklərində, kənd ətrafı örüşlərində yayılmışdır. Buna baxmayaraq intensiv və normadan qat-qat artıq mal-qara tərəfindən otarılır, otarma texnikası və qaydalarına əməl olunmur, yaxşılaşdırma və bərpa işlərinə çox az fikir verilir. Nəticədə regionun bitkilik tiplərində qiymətli yem, dərman, efiryağlı, qida kimi istifadə olunan və digər çox faydalı bitkilər, həmçinin nadir və

relikt növlər sayca azalıb sıradan çıxır, onların yerini isə az əhəmiyyətli əlaq, zərərli və zəhərli bitkilər tutur. Beləliklə, bitki torpaq əlaqəsində tarazlıq pozulur, ot örtüyü seyrəlmiş sahələrdə torpaq eroziyası, torpaqların deqradasiyası, təkrar şoranlaşması burada səhrələşmə prosesinin güclənməsinə, torpaq-bitki örtüyündə məhsuldarlığın azalmasına gətirib çıxarır.

Arazboyu mail düzənliklərdə səhra biomüxtəlifliyini öyrənmək üçün apardığımız elmi tədqiqatlardan məlum olur ki, düzənliyin qumlu, çox şoranlaşmış sahələrində müxtəlif həyat formalı halofit bitkilər: kulp duzçiçəyi - *Halanthium kulpianum* (C.Koch) Bunge, seyrəkyaarpaq d. - *H. rarifolium* C. Koch, saqqallı halimion - *Halimione verrucifera* (Bieb.) Aell, lessinq kafirotu - *Camphorosma lessingii* Litv., qumluq buynuzlusu - *Ceratocarpus arenarius* L., ağımtıl tərə - *Chenopodium album* L., iyli tərə - *Ch. botrys* L., efemer taxıllardan: soğanaqlı qırtıç - *Poa bulbosa* L., silindrvari buğdayiot - *Aegilops cylindrica* Host, şərq bozağı - *Eremopyrum orientale* (L.) Jaub. et Spach., buğdayı bozaq - *E. triticeum* (Gaertn.) Nevski, sahil qaçançayırı - *Aeluropus littoralis* (Gouan) Parl., yapon tonqalotu - *Bromus japonicus* Thunb. və b. az miqdarda inkişaf edir.

Düzənliyin şərq hissəsində qarağan-şoranotu qruplaşmalarından ibarət yarımşəhrələr yerləşir: ətli klimakopter - *Climacoptera crassa* (Bieb.) Botsch., tükcüklü qamantus - *Gamanthus pilosus* (Pall.) Bunge, qarışıqyaarpaqlı qirgenzohniya - *Girgensohnia oppositiflora* (Pall.) Fenzl, - xəzər sarıbaşı - *Kalidium caspicum* (L.) Ung. - Sternb., sərilon əzgən - *Kochia prostrata* (L.) Schrad., səmaağacı ə. - *K. scoparia* (L.) Schrad., türkmənistan panderiyası - *Pandertia turkestanica* İljin, avropa duzlaq çoğanı - *Salicornia europaea* L., ağacvari şoran - *Salsola dendroides* Pall., şahsevdi ş. (çərən) - *S. ericoides* Bieb., dağ ş. (cəngiz) - *S. nodulosa* (Moq.) İljin və b. üstünlüyü ilə Dəhnədağ və Vəlidəğ ərazilərində friqana, dağ-bozqır bitkiliyi diqqəti cəlb edir. Burada yovşan, qarışıq yovşan-friqana senozları geniş yayılmışdır. İlin quraq keçməsinin ərazi flora və bitki örtüyünə ciddi təsir göstərdiyi müşahidə edilir.

Bitki örtüyündə əsasən *Caragana grandiflora* (Bieb.) DC., *Eremopyrum triticeum* (Gaertn.) Nevski, *Gagea gracialis* C. Koch, *Cardaria propinqua* (Fisch. et C.A. Mey.) N. Busch, *C. vesicarium* L., *Roemeria hybrida* (L.) DC., *Hypocoum pendulum* L., *Lamium purpureum* L., *Ephedra aurantiaca* Takht. & Pachom., *Phleum pratense* L., *Veronica micrantha* L., *Tamarix octandra* Bunge, *Poa bulbosa* L. və b. nəzəri cəlb edir. Qeyd olunan halofit növlər səhra bitkiliyində edifikator və dominant kimi iştirak etməklə fitosenozun əsas yem kütləsini təşkil edirlər (34, 36). Son dürüştləşdirilmiş təhlilə əsasən 2006-cı il yanvar ayının 1-dək Muxtar Respublikanın bütün təsərrüfat kateqoriyalarında iribuynuzlu mal-qaranın sayı 100 min 974 baş, xırdabuynuzlu heyvanların sayı isə 601 min 912 baş olmuşdur. 2004-cü illə müqayisədə iribuynuzlu mal-qaranın sayı 16 min 885 baş, xırdabuynuzlu heyvanların sayı isə 97 min 329 baş artmışdır.

(statistika-2007). Muxtar Respublikada otlaq sahələrinin həddən artıq yüklənməsi otlaqların daha çox tapdanmasına və eroziya prosesinin xeyli artmasına səbəb olur.

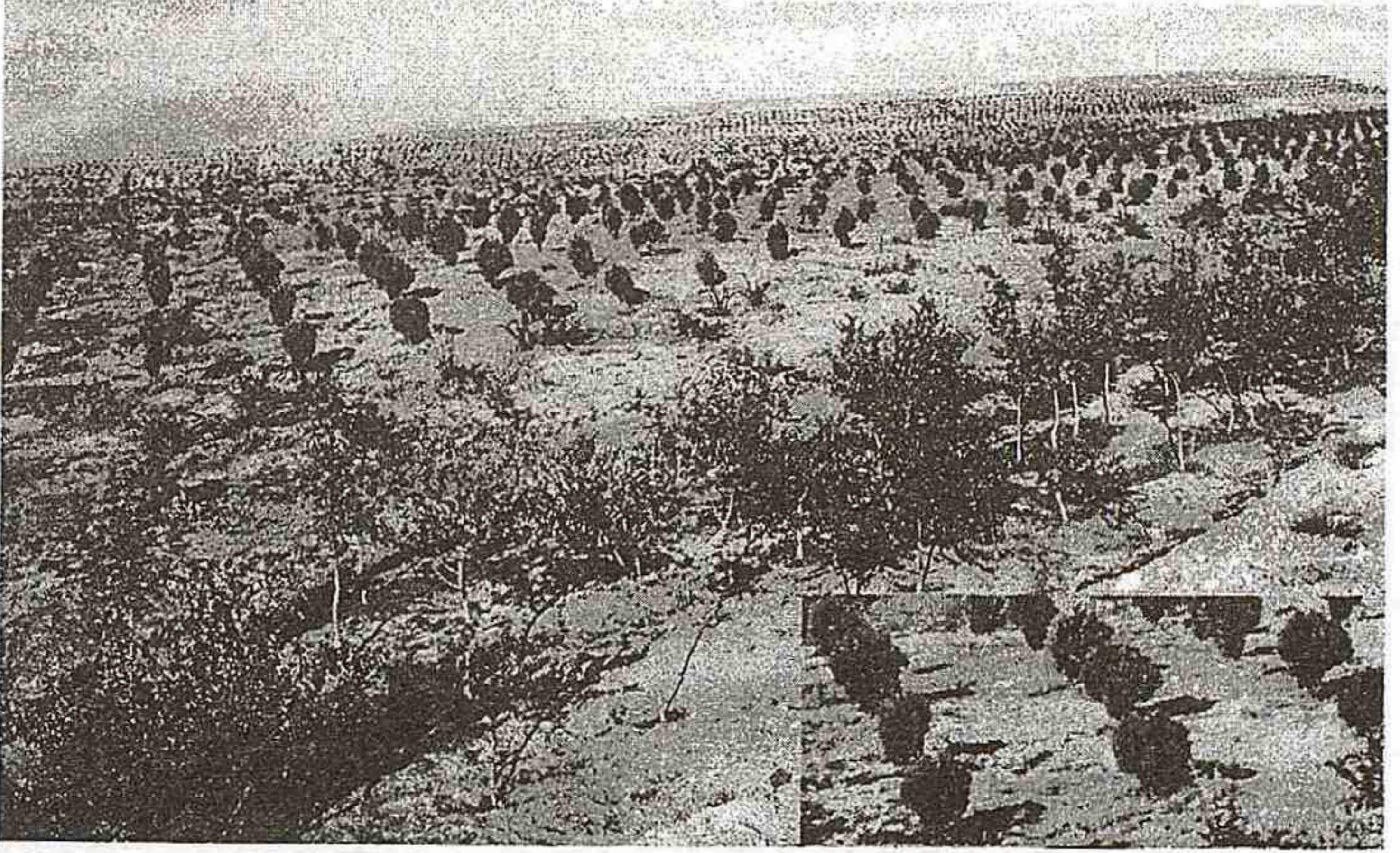
Bundan başqa, təkrar duzlaşmış sahələr Sədərək, Şərur, Böyükdüz, Naxçıvan və Nehrəm ərazilərində geniş yayılmışdır. Hazırda Naxçıvan florasında əvvəllər müşahidə edilməyən, şorlaşmış, struktursuz torpaqların indikatoru sayılan gəlmə bitkilər tikanlı pıtraq, adi p., avropa duzlaq çoğanı və b. gur inkişaf etməyə başlamışdır. Səhra və yarımşəhralarda, dağətəyi sahələrdə, onlardan yuxarı meşəsiz arid bozqırlarda yüksək yem dəyəri və bolluğu ilə seçilən növlər az deyildir. Buradakı ot örtüyündə paxlalı bitkilərdən: qumluq paxladəni - *Astragalus ammophilus* Kar. et Kir., çılpaqdil p. - *A. psiloglottis* Stev. ex DC., çəngəli p. - *A. tribuloides* Delile, kələkötür biyan - *Glycyrrhiza echinata* L., vəzili b. - *G. glandulifera* Waldst. et Kit., azyarpaq gülülcə - *Lathyrus aphaca* L., köküyumru g. - *L. tuberosus* L., əkin g. - *L. sativus* L. və b. üstünlük təşkil edirlər.

Arazboyu düzənliklərdə nadir və endemik bitki növləri də çoxdur. Hazırda dünya miqyasında nadir və itmək təhlükəsi altında olan bitki növlərinin qoruyub saxlanması, davamlı istifadə olunması məqsədilə yollar axtarılır və müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir. Ona görə də dünya üzrə bioloji müxtəlifliyin qorunması üçün təhlükə altında olan yerlərdə qoruqlar, yasaqlıqlar, milli parklar, xüsusi mühafizə olunan ərazilər yaradılır.

Naxçıvan MR-də bu günlərə qədər bir qoruq, bir milli park və 2 yasaqlıq fəaliyyət göstərir (52257 ha) ki, bu da ərazinin 9,74 %-ni təşkil edirdi. Naxçıvan MR Ali Məclisi Sədrinin 22 iyun 2009-cu il tarixli Fərmanı ilə "Arpaçay" Dövlət Təbiət Yasaqlığı yaradılmış və Əsasnaməsi təsdiq edilmişdir. "Arpaçay" Dövlət Təbiət Yasaqlığı Şərur, Kəngərli, Babək və Sahbuz rayonlarının inzibati ərazisində 68911,18 ha çahəni əhatə edir. Son dövrlər təbiəti mühafizə işinin effektivliyini və idarəetmə sistemini təkmilləşdirmək üçün Həsən Əliyev adına Ordubad Milli Parkının (12131 ha) və Şahbuz Dövlət Təbiət Qoruğunun (3139 ha) sahələrindən başqa yay otlaq fondundan 27131 ha və meşə fondundan 396 ha əraziləri də daxil edərək cəmi 42797 ha sahədə akad. Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkının yaradılması qərara alınmışdır. Beləliklə, Muxtar Respublikada Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı, "Arpaçay" Dövlət Təbiət Yasaqlığı, "Arazboyu" Dövlət Təbiət Yasaqlığı (9118 ha) və Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığı (27869 ha) - xüsusi mühafizə olunan ərazilərin sahəsi cəmi 148695 ha olmaqla ümumi ərazinin (550000 ha) 27,0%-ni təşkil edir ki, bu da Qafqaz ekoregionunda mövcud olan göstəricilərdən xeyli üstündür (48). Beləliklə, demək olar ki, hər iki arid ərazidə bəşəriyyətin bəlası olan səhrləşmənin qarşısını almaq üçün sözün əsil mənasında gərgin mübarizə aparılır. Bu məqsədlə arid ərazilərdə təkrar şorlaşmış sahələr yuyularaq duzlardan təmizlənir. Müasir fitomeliorativ tədbirlər həyata keçirməklə yararlı hala salınır və həmin yerlərdə mədəni bitki aqrofitosenozları yara-

dılır. Belə ki, magistral yollar boyunca yaşıllaşdırma-abadlıq işləri aparılaraq bitki örtüyü dağılmış sahələr bərpa olunur, geniş ərazilərdə terras üsulu ilə ağaclar, kollar, müxtəlif çoxillik güllər əkilir. Hər yerdə göz oxşayan füsunkar qoruyucu meşə zolaqları salınır. Yaranmış sağlam mikroiklim ətrafdakı fitosenozlara da müsbət təsir göstərir (şəkil 4). Ekologiya və ətraf mühitin qorunması sahəsində bir sıra tədbirlər görülmüş, "Naxçıvan Muxtar Respublikasında yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair Dövlət Proqramı"nda nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası davam etdirilir. Ekoloji tarazlığın qorunmasında, yaşıllıq zolaqlarının artırılmasında hər il keçirilən abadlaşdırma və yaşıllaşdırma tədbirlərinin də böyük əhəmiyyəti vardır.

Şəkil 4. Naxçıvan-Şərur ipək yolunun ətrafında yovşanlı yarımsəhra bitkiliyi yerində salınmış yaşıllaşdırma - abadlıq işləri.

Naxçıvan MR Ali Məclisinin Sədri Vasif müəllimin bu günkü siyasəti, işgüzarlığı, təbiətə vurğunluğu, elmə və elmi işçiyə münasibətinin nəticəsidir ki, Naxçıvanımızın gözəlliyi, təmizliyi və abadlığı dillər əzbəri olmuşdur. Muxtar Respublika ərazisində ilin bütün fəsilərində aparılan yaşıllaşdırma, təmizlik və abadlıq işləri də təbiətimizin gözəlləşməsinə imkan verir. Bu gün Naxçıvan Muxtar Respublikasında aparılan məqsədyönlü və planauyğun tədbirlər nəticəsində ekoloji mühit xeyli sağlamlaşmış, flora və faunanın mühafizəsi işi nəzərəcarpacaq dərəcədə yaxşılaşmışdır.

KÜR-ARAZ OVALIĞI VƏ ARAZBOYU DÜZƏNLİK FLORASININ YARANMA TARİXİ

Azərbaycanın təbii bitkiliyi bütün Qafqazın bitki örtüyü kimi, çox böyük müxtəlifliyi ilə seçilir. Bu müxtəliflik təkcə müasir təbii-tarixi şəraitdə, insanların artmaqda olan antropogen təzyiqində deyil, eyni zamanda keçmiş olduğu uzun və mürəkkəb təkamül yolunda, dəyişən geoloji dövrlərin formalaşmasında da özünü göstərir. Azərbaycanın flora və bitkiliyinin yaranma tarixi bütün Qafqazın və qonşu ölkələrin geoloji tarixi ilə qırılmaz surətdə bağlıdır. Son dövrlərdə aparılmış tədqiqatlar zamanı bütövlükdə Qafqaz və o cümlədən Azərbaycan üçün kifayət qədər paleobotaniki və paleoantoloji materiallar toplanılmışdır. Azərbaycan zəngin və özünəməxsus florası olan təbii bitki örtüyünə malikdir. Belə bir özünəməxsusluğunun milyon illər davam edən tarixi təkamül prosesi gedişində formalaşan təbii-tarixi, fiziki-coğrafi şəraiti, geoloji, geomorfoloji quruluşu, torpaq-iqlim xüsusiyyətləri, ekoloji və antropogen amillərin kompleks təsiri ilə sıx əlaqədardır. Regionun ərazisində floranın əmələ gəlməsi və formalaşması prosesi ilə bir sıra görkəmli alimlər tədqiqat işləri aparmış və bu sahədə dəyərli elmi əsərlər yazmışlar.

Keçən əsrin 20-ci illərində Alfred Vaqner tərəfindən qitələrin dreyfi haqqında bir nəzəriyyə irəli sürüldü və həmin nəzəriyyə Yer kürəsində bir çox sirlərin dərk edilməsinə imkan verdi. Bu nəzəriyyəyə görə bütün qitələr təqribən 230 milyon il əvvəl paleozoyda bir qitə halında olmuşdur. Bu quru hissənin şimal tərəfində Avrasiya və Şimali Amerika qitələri, sonra Cənubi Amerika ilə Afrika qitələri, ondan cənub hissədə isə Hindistan, Avstraliya və Antraktida birləşmiş halda ada kimi olmuşdur. Qitələrin dreyfi (hərəkəti) nəticəsində təqribən 180 mln il əvvəl mezozoy erasında ekvator xətti istiqamətində müasir qitələr Şimali Amerika və Avrasiyadan ayrılmış iki böyük quru hissələr əmələ gəlmişdir ki, bunlardan şimaldakı Lavraziya, cənub yarım-kürəsindəki isə Qondvan adlandırılmışdır. Təqribən 110 mln il əvvəl mezozoy erasının sonunda Şimali Amerika Avrasiyadan, Cənubi Amerika Afrikadan ayrılaraq qərbə tərəf və Hindistanla Avstraliya qitələri isə öz müasir vəziyyətlərinə doğru hərəkət etmişlər. Daha sonra oliqosendə Hindistan şimala hərəkət edərək Asiya ilə toqquşmuş (birləşmiş) və bunun nəticəsində dünyanın ən hündür dağı olan Himalay formalaşmış, yer kürəsi müasir formanı almışdır.

Qitələrin güman olunan bu dreyfi bioloqların bütün suallarına cavab tapmağa kömək etdi, belə ki, müasir dövrdə qitələrdəki oxşar və ya fərqli canlıların mövcudluğu, ən başlıcası isə paleontoloji qazıntılar nəticəsində müxtəlif qitələrdə əldə olunan oxşar canlı qalıqları tapıldı. Zaqafqaziya ərazisi, o cümlədən Kiçik Qafqaz dağları hələ mezozoy erasının sonunda dağəmələgəlmə prosesində ərazinin daxil olduğu qədim Tetis dənizi

zində, vulkanik proseslər nəticəsində əmələ gələrək, bu dəniz içərisindən ada kimi çıxmışdır. Nəhayət, güman olunur ki, miosenə (üçlük dövrü) ikinci dağəmələgəlmə prosesində ərazi müasir formanı almış, dağlar dəniz içərisindən qalxaraq geniş quru hissə (Kiçik Qafqaz dağları) əmələ gətirmişdir. Kiçik Asiyanın ümumilikdə bütün dağ sistemləri beləliklə, bir-biri ilə ardıcıl xəttlər istiqamətində qırıqlar əmələ gətirərək silsilələnmişdir.

Respublikanın geoloji quruluşu sonrakı mərhələlərdə bir çox dəyişilmələrə məruz qalmış, Sarmat dövrünün sonunda isə körfəzlə əlaqə kəsilmiş, hövzə suyu, çay suları hesabına şirinləşmişdir. Sular çəkildikdən sonra ərazi öz inkişafının kontinental fazasına keçmişdir. V.C.Hacıyev və L.İ.Pri-lipko göstərirlər ki, Pont erasında artıq Sarmat dənizi yavaş-yavaş çəkilmiş, Şərqi Qafqaz İranın dağ yamaqları ilə birləşmiş və nəticədə oradan əraziyə kserofit elementlərin miqrasiyası başlamışdır. Qafqazda davam edən bu geoloji mərhələləri bilməklə aydın olur ki, Qafqazda floranın əmələ gəlməsi və formalaşması, həmçinin miqrasiyası hansı dövrlərdən başlayaraq davam etmişdir.

Qafqaz florasının görkəmli tədqiqatçılarından biri olan N.İ.Kuznetsov özünün "*Flora caucasica critica*" əsərində çox düzgün şərh etmişdir ki, Qafqazın üçlük dövrünün florası Aralıqdənizi vilayəti florası ilə eynilik təşkil edərək, başlıca olaraq meşə örtüyü ilə əhatələnmişdir (100). Həmin dövrdə bozqır bitki örtüyü yox idi və yaranacaq həmin bitki örtüyü, dənizin çəkilməsindən sonra dəniz dibində formalaşmalı idi. N.İ.Kuznetsov həmin dövrün meşə örtüyünü 2 yerə ayırırdı: 1. Qərbi Qafqazı əhatə edən "Pont" meşə florası - bura Zaqafqaziya və Ön Qafqaz daxil edilirdi; 2. Şərqi Zaqafqaziyanı əhatə edən "Talış" meşə florası. Daha sonra A.A.Grossheym bu fikirlə razılaşaraq onu da əlavə edir ki, Qədim Aralıqdənizi florası fonunda artıq üçlük dövründə bir-birindən asılı olmadan inkişaf edən iki floristik mərkəz əmələ gəlmişdir ki, onlardan qərbdəkini "Kolxid" və şərqdəkini isə "Hirkan" adlandırmışdır. A.A.Grossheym də bu iki mərkəzin bir-birindən asılı olmadan formalaşdığını göstərir, lakin bu iki mərkəz üçün eyni olacaq növlərin də olmasını qeyd edir (77, 78). Beləliklə Sarmat əsrində Qafqazda 3 əsas flora əyaləti müəyyən edilmişdir ki, onlardan ikisi - mezofil əyalət olub nəticə etibarilə "Kolxid" və "Hirkan" floralarını əmələ gətirmişdir. Üçüncü isə kserofit floradır. Həmin dövrdə artıq reliktlə hiqrofit elementlər yavaş-yavaş reliktlə kserofit elementlərlə əvəz olunmuşdur. Floranın tərkibi əsasən həmişəyaşıl bitki nümunələrindən ibarət olmuşdur. Bu flora: *Magnolia diana*, *Cinnamomum* sp., *Laurus primigenius*, *Fagus attenuata*, *Pinus saturei*, *Sequoia langsdorfii* və b. daxil idi.

E.V.Vulfun qeyd etdiyi kimi Aralıqdənizi vilayəti daxilində artıq məhv olan reliktlə hiqrofitlərin yerini reliktlə kserofit elementlər tuturdu (73). Məhz bu dövrdə reliktlə hiqrofitlər məhv olduğu halda, kserofit cavan növlər progressiv inkişaf mərhələsində olmuşdur. N.İ.Kuznetsov özünün kserofit

Rindera cinsinin monoqrafik tədqiqi zamanı bu prosesi daha ətraflı öyrənmişdir. Bu cinsin növləri Orta və Ön Asiyada yayılmışdır. Üçlük dövrünün sonunda Ön Asiyadan Cənubi Zaqafqaziyaya keçərək bu region üçün xarakterik olan xüsusi dağlıq kserofit forma əmələ gətirmişdir.

Pont erasının sonunda dəniz yenidən çəkilməyə başlamışdır. Nəticədə, Xəzərin yerində onun cənub hissəsində kiçik göl qalmışdır, qərb hissəsində isə indiki Azov dənizinin yerində kiçik su hövzəsi yaranmışdır. Dənizdən azad olmuş yerlərdə kserofit tipli floranın, daha doğrusu səhra və yarımsəhra bitkiliyinin formalaşması üçün əlverişli şərait yaranmışdır. Bundan sonra Kuyalnicxo-Akçaqıl erasında dəniz yenidən genişlənməyə başlamışdır. Bunun nəticəsində şərqdə Kuyalnicxo hövzəsi Akçaqıl hövzəsi ilə birləşmişdir və Xəzər dənizinin ərazisi xeyli genişlənməmişdir. Müasir Kür-Araz düzənliyi vilayətində Akçaqıl dənizi böyük körfəz halında olmuşdur. Akçaqıl florasının daha qədim floradan kəskin fərqləndiyi müşahidə olunmuşdur. Sarmat və Akçaqıl floraları arasında tropiklikdən mülayimliyə doğru köklü dəyişikliklər baş vermişdir. Görünür ki, baş verən global dəyişiklik miosen və pliosendə iqlimin soyuması ilə əlaqədar olmaqla dördüncü buzlaşma dövrünə qədər davam etmişdir. Çünki, artıq Akçaqıl florasında Poltava florasının (*Punica granatum* növündən başqa) nümayəndələrinə rast gəlinmir, həmçinin həmişəyaşıl cinslər, Naftalandan tapılmış *Cinnamomum* sp. və *Laurus primigenius* növləri müstəsna olmaqla) tamamilə yoxdur. Meşələrin növ tərkibi daha mülayimləşmiş və kasıblaşmışdır. Meşənin flora tərkibində: *Populus*, *Ostria*, *Fagus*, *Zelkova*, *Ligustrum*, *Salix*, *Prunus*, *Acer*, *Tilia*, *Pyrus*, *Quercus*, *Pterocarya* olmuşdur. Akçaqıl florasından sonra Qafqazda daha tropik xarakterli flora təkrar olunmamışdır.

A.A.Qrossheyin qədim kserofit elementlərdən Qafqazda daha cavan bir kserofit səhra elementləri tipinin yarandığını göstərərək onu 2 qrupa ayırır: Saxara-İran və Turan. Yüksək dağ florası Qafqazda artıq üçlük dövründə Arahqdənizi vilayətinin digər ərazilərində olduğu kimi burada da mövcud idi. Qafqazda üçlük dövrünün sonu, dördlük dövrünün əvvəlindən başlayaraq bozqır (step) florasının formalaşması üçün şərait yarandı ki, bu da həmin dövrdə ən cavan flora idi. Təbii ki, ilk əmələ gələn dağ bozqır elementlərindən ibarət olmuşdur. Enliyarpaqlı meşə bitkiləri üçlük dövrünün birinci yarısında iqlimin pisləşməsi ilə əlaqədar olaraq, yüksək dağ zonasından aşağılara, əlverişli biotoplara miqrasiya etmiş, ya da məhv olmuşlar. A.A.Qrossheyin Şərqi Zaqafqaziyada olan relik bitkilər haqqında məlumat verərək qeyd edir ki, üçüncü dövr arktik florasına aid olan mezotermik reliklərinin arealı getdikcə kiçilir, arkto üçüncü mezotermik florada isə turqaylar məhv olmaq təhlükəsindədir. Kür-Araz ovalığı ərazisində üçüncü dövr kserotermik reliklərə *Pinus eldarica* Medw., *Ficus carica* L. və s., Naxçıvan MR ərazisində isə *Anabasis eugeniae* İljin, *Campanula karakuschensis* Gross. (*C. ministeriana* Grossh), *Thlaspi rostratum* N. Busch,

Peltaropsis grossheimii N.Busch, *Ammochloa palastinea* Boiss. və b. aid edilir.

Bu proses İ.V.Palibinin göstərdiyi kimi Naxçıvan ərazisində olmuşdur. Məhv olmuş bu meşə bitkilərinin qalıqı ərazidə miosen qatlarından tapılmışdır (124). Buzlaşma dövründə şimal və arktik elementlər Qafqaza miqrasiya edə bilmişlər. E.Vulf qeyd edirdi ki, şimaldan gələn elementlər başlıca olaraq bataqlıq xarakterli bitki növləri (sfaqnum mamırı, cil və s.) olmuşdur. Bu miqrasiyanın çaylarla baş verdiyi güman edilir. Qeyd edilən növlərin cənubdan miqrasiyası qeyri-mumkun idi, çünki həmin növlər bu dövrlərdə yox idi. Beləliklə, boreal elementlər yalnız buzlaşma dövründə Şimaldan Qafqaza miqrasiya etmişlər. Nəhayət, Qafqaz florası üçlük dövründə dəyişən mühit şəraitində özündə mövcud olan növlər, həmçinin Ön Asiya, Aralıqdənizi və Şərqi Asiya elementlərinin miqrasiya edərək zənginləşdirməsi və çox az bir miqdarda şimaldan miqrasiya edən növlərlə əhatələnərək formalaşmışdır. Bu Qafqaz florasının təkamülünün başlıca xarakterik əlamətləridir.

E.Vulfun qeyd etdiyi kimi İran və o cümlədən İran Azərbaycanı böyük botaniki-coğrafi əhəmiyyət daşıyırdı. Məhz buradan və ya bura vasitəsilə Kiçik Asiya və Qafqaza növlərin miqrasiyası baş vermişdir. Növ-əmələgəlmə mərkəzi Orta və Ön Asiyada olan *Astragalus* növləri məhz buradan miqrasiya etmiş, bir çox ərazilərdə özünün ikinci vətənini tapmışdır. Bəzi duzlaq bitkiləri *Anabasis aphylla*, *Salsola brachiata* və bir çox növlər *Delphinium speciosum*, *Papaver orientale*, *Vicia persica* və *Biebersteinia multifida* yalnız Şimali İran, Naxçıvan və Qafqaz üçün xarakterikdir. E.Vulf İran Azərbaycanı üçün 89 endemik növ göstərir ki, bu endemlərin də çoxu noendemlərdir. Beləliklə, İran Azərbaycanı florasının Şərqi Aralıqdənizi xarakteri daşdığını, eyni zamanda onun qonşusu Naxçıvan və Zaqafqaziyanın da bu cür olduğunu qeyd edir (72, s. 222).

Ərazinin geoloji keçmişi onun paleobotanikasında da öz əksini tapmışdır. V.V.Boqaçev 1923-cü ildə Darıdağ ərazisində yelpikyarpaq palmanın qalığını tapmış, eosen florasına aid edilmişdir (67). Daha sonra A.N.Kriştofoviç Darıdağda tədqiqat apararaq əlavə bitki nümunələri aşkar etmişdir (99). Bu bitki qalıqları aşağıdakı növlərə aid edilmişdir: *Pteris pen-naeformis* Heer., *Osmunda* sp. Çiçəkli bitkilər təbaşirin birinci yarısında əmələ gəlmişdir. N.U.Yakovlev 1928-ci ildə, A.V.Krceçkovski isə 1929-cu ildə Dərələyəz silsiləsinin ətəyində yerləşən Havuş (Şərur rayonu) kəndi yaxınlığında (A. Qrossheym bu kəndi səhv olaraq Auş adlandıraraq Ermənistan ərazisi kimi göstərmişdir) Arpaçayın sol qolu olan Havuşçay kənarından, Qafqazda hələlik yeganə olan təbaşir dövrünün çiçəkli bitkilərinin nadir nümunələrini tapmışlar (78, s.169). Toplanılan materiallar İ.V.Palibin tərəfindən tədqiq edilmişdir. Bu bitkilər aşağıdakılardır: *Sequoia Reichenbachii* Heer. *Brachyphyllum araxanum* İ.Pall.sp.n., *Araucaria* sp., *Protodam-*

mara angusta İ.Pall.sp.n., *Populus hyrcanica* I. Pall.sp.n., *Dryanora yakovlevi* İ.Pall.sp.n., *Platanus velenovskyana* Krasser. 1934-cü ildə L.İ. Prilipko tərəfindən Keçəldağın Qanlı göl yaxınlığından *Cupressinoxylon excellens* növünün qalıqlarını tapmış və A.V.Yakovlev tərəfindən təyin edilmişdir. 1934-cü ildə Darıdağ ərazisindən əlavə bitki nümunələri də toplanılmışdır. 1936-cı ildə İ.V.Palibin həmin ərazidən daha çox material toplayaraq onları ümumiləşdirmişdir (124). Bütün bu məlumatları və öz tədqiqatlarını ümumiləşdirən R.A.Fətəliyev həmin nümunələri təsnif edərək onları 12 fəsiləyə, 14 cinsə və 18 növə ayırmışdır (138). Çılpatoxumlular çiçəkli bitkilərə nisbətən azlıq (4 fəsilə, 6 cins və 7 növ) təşkil edirlər. Toplanmış materiallarda aşağıdakı növlərin olması Naxçıvan MR florasının genezisini aydınlaşdırmaq üçün vacib materiallardır: *Smilax praeexcelsa* Palib., *Comptonia yakovlevii* (Palib.) Takht., *Myriaf zenkeri* (Ettingsh.) Velen., *Populus daralaqensis* Palib., *Betulites obovatus* Palib., *Pseudoqinkgo bohemica* Velen. et Vinicl., *Proteophyllum saportanum* Velen., *P.laminarium* Velen., *Platanus pseudoquillemae* Krasser, *P. cuneiformis* Krasser, *Lindera carmolenkoi* Imch., *Paliurinella paffenholzii* Palib.

Azərbaycanda və o cümlədən Naxçıvan MR-də əkinçiliyin inkişafı ilə əlaqədar olaraq mədəni əkin sahələrinə bir çox yeni gəlmə bitkilər nüfuz etmişdir. Onların bəziləri burada özlərinə əlverişli yaşayış mühiti taparaq geniş inkişaf edərək mədəni bitkilik çərçivəsindən çıxaraq təbii bitkilik daxilində inkişaf etmişlər. Məsələn, *Paspalum digitaria* Lənkəran və Kür-Araz düzənliklərində bu yolla inkişaf etmişdir. R.A.Fətəliyev haqlı olaraq qeyd edir ki, örtülütoxumluların (çiçəkli bitkilərin) təkamülünün ilkin stadiyaları elmə hələlik dəqiq məlum deyildir. Bu baxımdan Havuş yaxınlığından tapılan və gələcəkdə tapılacaq əlavə bitki nümunələri nəinki çiçəkli bitkilərin təkamülünü aydınlaşdırmağa kömək edəcək, həmçinin Qafqaz və o cümlədən də Naxçıvan MR florasının genezisini daha aydın işıqlandıracaqdır.

Azərbaycanda və o cümlədən Naxçıvan MR-də bitki aləminin, onun flora tərkibinin yaranması və formalaşması qədim tarixə malik olub, özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Onların malik olduqları endemik növlərin miqdarı, paleobotaniki tapıntılar, eyni zamanda müasir dövrdə yaşayan unikal bitkiləri, aşkar edilmiş yeni gəlmə bitki növləri tədqiq olunan Kür-Araz ovalığı və Naxçıvan MR Arazboyu düzənlik ərazilərinin növəmələ-gəlmə mərkəzi olduqlarını iddia etməyə imkan verir.

ARİD EKOSİSTEMLƏRİN FLORASI VƏ SƏHRALAŞMA

Arid, çox quru ərazilərdə torpaq və bitki ekosistemlərinin deqradasiyasına (səhralaşmasına) ekoloji amillərin kompleks təsiri ilə yanaşı, onun florası və bitki örtüyündə baş verən qlobal dəyişikliklər də güclü təsir göstərir. Bütün bunların öyrənilməsinə dair ümumi qəbul olunmuş çoxsaylı tədqiqat üsulları mövcuddur. Mövzu üzrə aparılacaq elmi-tədqiqat işləri biomorfoloji, floristik, sistematik, geobotaniki, bioekoloji, arealoji, təsərrüfat və digər üsullardan, fenoloji müşahidələrdən, stasionarların və yarımstasionarların təşkilindən, ədəbiyyat mənbələrindən, Herbari fondlarının materiallarından, çöl tədqiqatları zamanı əldə olunmuş nəticələrdən, yeni floristik, fitosenoloji tapıntılardan və s. istifadə olunmuşdur (cədvəl 6; xəritə-sxem 1).

Cədvəl 6

1996-2009-cu illərdə keçirilmiş yerli və Beynəlxalq ekspedisiyalar

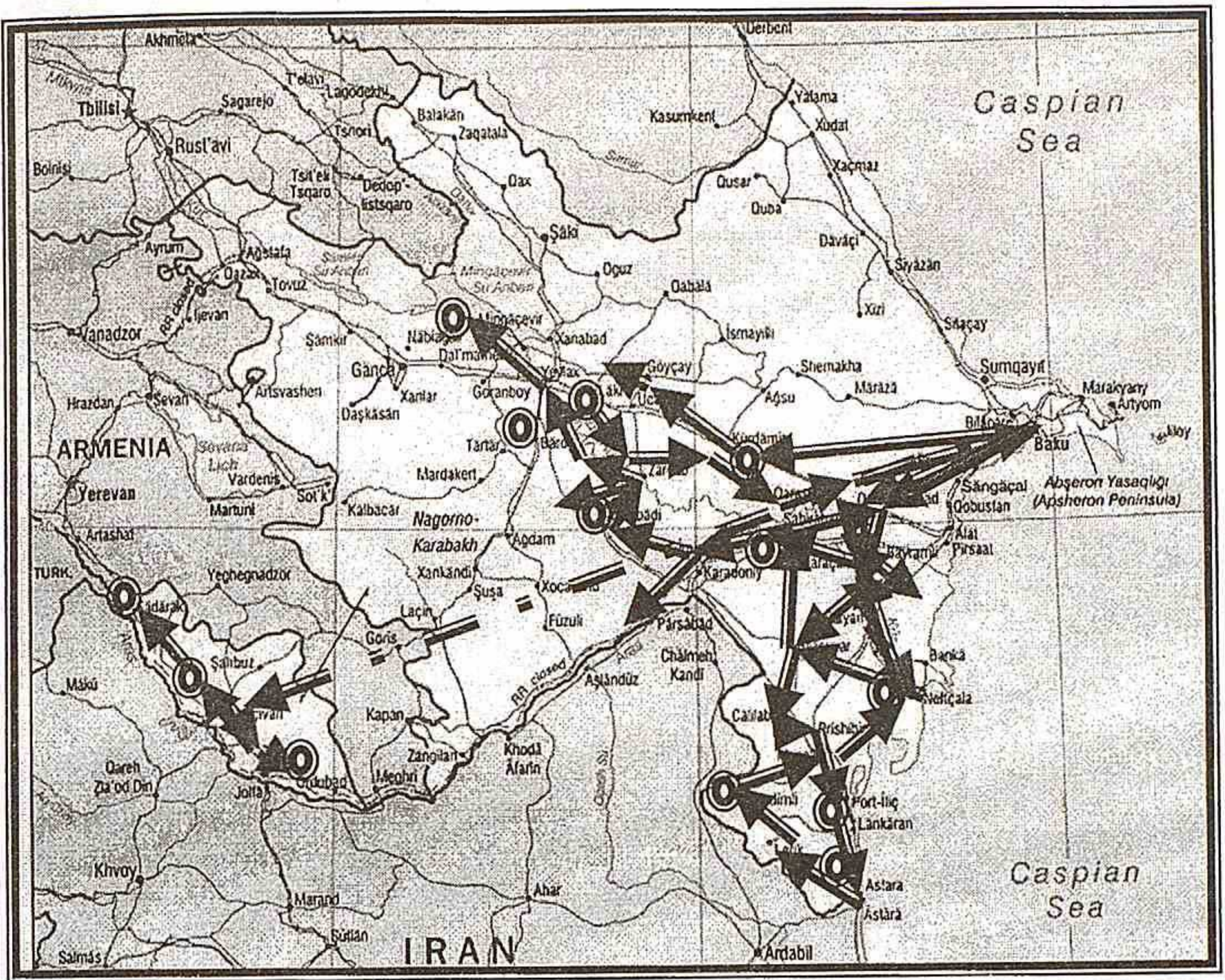
№	İllər	Ekspedisiyalar	Rayonlar
KÜR-ARAZ OVALIĞI			
1	1996	2	Əli-Bayramlı, Hacıqabul, Ağdaş, Kürdəmir, Yevlax
2	1997	4	Ağdaş, Türyançay, Pirəil, Dəhnə,
3	1998	3	Əli-Bayramlı, Hacıqabul, Kürdəmir, Neftçala
4	1999	2	Mingəçevir ətrafı, Yevlax, Bərdə
5	2000	3	Ağdaş, Yevlax, Göyçay, Zərdab, Ucar
6	2001	4	Zərdab, Ağcabədi, Beyləqan, İmişli
7	2002	2	Saatlı, Sabirabad, Salyan,
8	2003	7	Ağdaş, Ləki, Abad, Pirəzə, Əmirarx
9	2004	4	Mingəçevir, Bozdağlar, Türyançay
10	2005	2	Kürdəmir, Neftçala, Salyan, Sabirabad
11	2006	5	Ağdaş, Pirəil, Kotanarx, Dəhnə
12	2007	3	Zərdab, Ağcabədi, Bərdə, İmişli
13	2008	2	Əli-Bayramlı, Hacıqabul, Kürdəmir, Neftçala
ARAZBOYU DÜZƏNLİK			
14	2000	2	Naxçıvan ətrafı, Babək, Kəngərli
15	2001	3	Babək, Culfa, Ordubad
16	2002	4	Şərur, Sədərək
17	2003	2	Babək, Culfa
11	2004	3	Sədərək, Babək, Culfa, Ordubad
19	2005	4	Naxçıvan ətrafı, Kəngərli
20	2006	5	Sədərək, Şərur, Culfa
21	2007	7	Sədərək, Şərur, Kəngərli, Culfa, Ordubad
22	2008	8	Sədərək, Şərur, Kəngərli, Babək, Culfa
23	2009	12	Naxçıvan MR ərazisi

Həmin metodlar əsasında bitkilərin ekoloji şəraiti, yayılma arealı, əmələ gətirdikləri olduqca müxtəlif fitosenozların: formasiyaların, assosiasiyaların, mikroqruplaşmaların quruluşu, botaniki tərkibi, həyatiliyi, fenoloji vəziyyəti, bolluğu, təsərrüfat yararlılığı, məhsuldarlığı, və s. öyrənilmişdir. Bitki qruplaşmalarının növ tərkibini öyrənmək üçün L.Q.Ramenskinin, B.V.Suçavanın, həyat formalarının öyrənilməsində K.Raunke-
rin, İ.P.Serebryakovun, L.İ.Prilipkonun, bitkilər üzərində fenoloji müşahidələrin aparılması İ.H.Beydemanın, bitki qruplaşmalarının məhsuldarlığının və bitki örtüyünün dəyişilməsini P.D.Yaroşenkonun, L.Q.Ramenskinin, V.İ.Larinin, V.H.Sukaçevin, E.M.Lavrenkonun, R.V.Kamelinin, A.T.Federçukun, E.A.Bıkovun, A.Q.Voronovun üsullarından istifadə olunmuşdur (63, 66, 71, 95, 102, 103, 125, 128, 134, 135, 136, 139, 150, 160). Bitki örtüyünün təsnifatının verilməsi, geobotaniki rayonlaşdırılması, coğrafi elementlərin müəyyənləşdirilməsi üçün L.İ.Prilipkonun, A.A.Grossheymin, R.V.Kamelinin, Ə.Ş.İbrahimovun və digər alimlərin işlərinə istinad edilmişdir. Taksonların, onların müəlliflərinin adlarının dəqiqləşdirilməsində XII Beynəlxalq Botanika Konqresində qəbul olunmuş Beynəlxalq Botanika nomenklaturaları kodeksi, S.K.Çerepanovun «Rusiyanın və ona birləşmiş ölkələrin (keçmiş SSSR-i daxilində) borulu bitkiləri», floranın öyrənilməsində «Qafqazın flora konspekti» I-II cild, «Azərbaycan florası» I-VIII cildlər, A.A.Grossheymin «Qafqaz florası» I-VII cildlər, «SSSR-i florası» I-XXX cildlər, «İran florası», «Türkiyə florası» və s. istifadə edilmişdir (78, 80, 94, 112, 140, 142, 143, 147, 155, 161, 162, 165, 166). Taxılların, paxlalıların, dənli-paxlalı bitkilərin toplanması və təyində S.H.Musayevin, N.N.Çvelevin, Braun-Blanquet J. və s., digər qrup bitkilərin təyində AMEA Botanika İnstitutunun, əsası 1977-ci ildə Ə.Ş.İbrahimov tərəfindən qoyulmuş Naxçıvan Bioresurslar İnstitutunun, əsası T.H.Talıbov tərəfindən 2001-ci ildə qoyulmuş Naxçıvan Dövlət Universitetinin Herbariumundan istifadə olunmuşdur (33, 146, 153).

Arid ərazilərdə intensiv istifadə edilən torpaqların daima şumlanması və suvarılması, su çatışmaması ilə əlaqədar istifadəsiz buraxılması nəticəsində irriqasiya eroziyası və deflyasiya prosesləri inkişaf edərək torpaq-bitki örtüyünün pozulub-dağılmasına, deqradasiyasına səbəb olur. Bu isə torpaqda səhrələşmə prosesinin yaranmasına əlverişli şərait yaradır. Azərbaycan Respublikasının arid zonasında antropogen amillərin geniş inkişafı sayəsində səhrələşmə prosesi düzənlik, dağətəyi və ovalıqlarda daha sürətlə inkişaf edir. Kür-Araz ovalığının və Arazboyu düzənliklərin relyefi üçün yastı maili yamaclar, gətirmə konusları, tirələr, yastı təpəliklər və s. səciyyəvidir. Ərazinin torpaq-bitki örtüyünə təsərrüfat fəaliyyəti, antropogen amilin də böyük təsiri vardır. İnsan düzənlik və ovalıqların ilkin təbii landşaftında, xüsusən torpaq-bitki örtüyündə ekoloji dəyişikliklər və müasir aqroekosistemlərin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Xəritə sxem 1. 1995-2008-ci illərdə keçirilmiş yerli və Beynəlxalq ekspedisiyalar.

Elmi ezamiyyə və yerli ekspedisiya marşrutları

Beynəlxalq ekspedisiya

Stasionarlar

İqlim və antropogen amillərin təsiri arid ərazilərin müasir təbii bitki örtüyünün ekoloji dəyişikliyə uğramasına səbəb olmuşdur. Təbii fitosenozların strukturuna edilən təsirlər ot örtüyünün seyrəkləşməsinə, növ tərkibinin dəyişməsinə gətirib çıxarır. Mil və Şirvan düzlərində kəvər *Capparis herbacea* Willd. yarımkolluqları ləkələr şəklində qalmışdır. Bu yarımkolluqlar arasında efemer və efemeroidlərə (*Poa bulbosa* L.) rast gəlinir. Birillik şoranlıq bitkilərindən qış otu (*Petrosimonia brachiata* (Pall.) Bunge.), şorangə-qarağan (*Climacoptera crassa* (Bieb.) Botsch), duzlaq çoğanı (*Salicornia europaea* L.), qamantus (*Gamanthus pilosus* (Pall.) Bunge) əsasən Kür-Araz ovalığının Şirvan-Salyan düzlərində yayılmışdır. Şirvanın cənub-şərqində çılpaq şoranlıqda topa-topa dağılmış qaraşoran

kolluğuna (*Halocnemum strobilaceum* (Pall.) Bieb.), səpələnmiş halda duzlaq çovğanı (*Salicornia europaea* L.), qruplaşmalarına rast gəlinir. Ən geniş yayılan yarımşəhra tipli bitki yovşandır. Yovşan KAO-da qaratikandan sonra yayılan ikinci bitkidir. Yerli şəraitin xarakterindən asılı olaraq gyclü inkişaf etmiş yovşanlı yarımşəhra bitkilərinin bütün komponentlərində rast gəlinir: cənub-şərqi Şirvanın mərkəzində sarıbaşla; gəngiz və qarağan ilə cənub-şərqi Şirvanın şimalında; birillik yağlı şoranla Muğanın mərkəz və cənub hissəsində və s. Yovşan və onun komponentləri boz torpaqlar üçün səciyyəvidir. Ərazinin müasir təbii bitki örtüyündə dəvətikanı, yovşan, tək-tək yerlərdə yulğun, qaratikan gözə çarpır. Geniş sahələri əhatə edən yovşan və yovşan-şorango səhralarından kənd təsərrüfatında suvarma altında istifadə olunur.

Torpaqların intensiv olaraq əkilib becərilməsi, mineral gübrələrdən normaya əməl olunmadan istifadə ekoloji şəraiti kəskin şəkildə dəyişdirmişdir. Ekoloji müvazinətin pozulması öz növbəsində, torpaq-bitki örtüyü, yeraltı suların, hətta litosfer komponentlərinin deqradasiyasına – səhralaşmaya gətirib çıxarır. Aparılmış tədqiqatlar sübut edir ki, təbii, antropogen amillərin qarşılıqlı təsiri altında torpağın genetik qatları pozulur. Üst qatların qalınlığı azalır və ya yuyulub-sovrulub gedir, örüşlərin ot örtüyü seyrəlik, bu isə ərazidə yerləşən təsərrüfatların iqtisadiyyatının zəifləməsinə səbəb olur.

Kür-Araz ovalığında və Arazboyu düzənliklərdə kənd təsərrüfatının əsas istiqaməti taxılçılıq, pambıqçılıq, yemçilik və maldarlıqdır. Meyilli yamaclarda aqrotexniki qaydalara əməl etmədən əkinin aparılması eroziya təhlükəli torpaqların ekoloji şəraitinin nəzərə alınmamağı nəticəsində eroziya prosesləri intensiv inkişaf etmişdir. Arid ərazilərdə ekoloji vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün ilk növbədə torpaq-bitki örtüyünü mühafizə etmək, əkin altı torpaqların münbitliyini artırmaq, örüşlərin ot örtüyünün deqradasiyasının qarşısını almaq, su eroziyası və deflyasiyaya qarşı mübarizə aparmaq, salınmış meşə-parkları qorumaq, yenilərini salmaq və s. Bütün bunlar mühüm dövlət işi olmalıdır. Kür-Araz ovalığının və Arazboyu düzənliklərin tükənməz isti ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması və bitkiçiliyin məhsuldarlığının artırılması, burada kompleks meliorativ, xüsusilə iqlim və torpaq şəraitinin birlikdə yaxşılaşdırılması tədbirlərinin həyata keçirilməsindən asılıdır. Ancaq belə halda onların bioiqlim potensialı səmərəli istifadə edilə bilər. Ümumiyyətlə, torpaq-bitki örtüyünün mühafizəsi üçün «təsərrüfat təşkili», aqrotexniki, fitomeliorativ (meşə-çəmən) mübarizə tədbirləri kompleks və bir-birini tamamlamalı mövqeyilə aparılmalıdır. Tədqiq olunan ərazilər arid zonalar sırasına daxildir. Burada biomüxtəlifliyə ekoloji cəhətdən təhlükə yaradan amillər: yüksək temperatur, yağıntıların son dərəcə azlığı, buxarlanmanın yüksək həddə olması, kəskin şaxta, sənaye, kommunal və irriqasiya tikintiləri nəticəsində bitki örtüyü ilə yanaşı heyvanların yaşayış məskənlərinin məhv edilməsi, eyni zamanda

torpaq quruluşunun pozulmasıdır. Bitki örtüyü seyrəlmiş, flora tərkibi kasıblaşmış, şorlaşmış və səhralaşmış sahələr Kür-Araz ovalığında, Kür boyu, Arazboyu düzənliklərdə, su mənbələrində, meşələrdə, kolluqlarda, örüşlərdə, biçənək və otluqlarda geniş sahələri əhatə edir.

KAO-nın ekoloji problemləri olduqca çoxdur: burada torpağın şorlaşması, eroziya, su çatışmazlığı, irriqasiya sisteminin pis vəziyyətdə olması, kanalizasiyanın olmaması, qrunt və səth sularının çirklənməsi, isti günlərdə infeksiya xəstəliklərin artması, sənaye şəhərlərində havanın çirklənməsi, ağacların, kolların qırılması, bataqlıqların qurudulmaması, informasiya qıtlığı, ictimaiyyətin problemlərin həllində iştirak etməməsi və s. Ekoloji cəhətdən bir-birinə yaxın, oxşar, mülayim və azacıq təbii mənzərə dəyişiklikləri olan Şirvan, Muğan, Mil, Aşağı Qarabağ, Salyan və Naxçıvan MR-də Arazboyu düzənliklər eyni ağır ekoloji vəziyyət və problemlərlə qarşılaşır. Torpaq qatının şoranlaşması (387 min ha), su qıtlığı, səth və qurunt sularının çirklənməsi ərazinin əsas ekoloji problemlərindəndir. Əlibayramlı, Mingəçevir, Salyan sənaye rayonları atmosfer havasının çirkləndirilməsi problemlərini yaradır.

Ayrı-ayrı bitkilik tiplərinin, həmçinin bütövlükdə bitki örtüyünün tərkib və quruluşunun dəyişilməsinə, məhsuldarlığının tədricən aşağı düşməsinə, nəhayət suksession dəyişilməsinə səbəb edən faktorların kəskin pisləşməsi, daha doğrusu yararlı torpaqların deqradasiyası, təkrar şorlaşması, bozqırlaşması və səhralaşmasıdır. Ən əsas ekoloji problemlərdən biri də kənd təsərrüfatı torpaqlarında gedən tədrici deqradasiyadır. Hazırda torpağın 3,6 mln. hektarı eroziyaya, xeyli sahələr isə şorlaşmaya uğrayıb, 1,5 mln. ha torpaq şorlaşaraq kənd təsərrüfatı üçün yararsız hala düşüb. Torpaqların eroziyası, şorlaşması - irriqasiya və drenaj sisteminin qeyri-kafiliyinin, yeraltı laylardan çıxarılmış suların istifadəsi və meşələrin kəsilməsinin nəticəsidir.

Respublikamızın ərazisinin 20%-i Ermənistan tərəfindən işğal olunduğundan və bu ərazilərin ekoloji nəzarətdən kənar qalması nəticəsində təbiət abidələrinin məhv edilməsi, təbii sərvətlərimizin amansız istismar olunması və su ehtiyatlarının həddindən artıq çirkləndirilməsi göz qabağındadır. Ciddi çirklənməyə məruz qalan Kür çayının suyundan əhali-nin 75%-nin içməli su təchizatında və kənd təsərrüfatında istifadə edildiyini nəzərə alsaq, bunun insan sağlamlığı və ekoloji sistem üçün hansı təhlükə törətdiyini təsəvvür etmək olar. 248,000 nəfər azərbaycanlı Ermənistandakı tarixi vətənlərindən qaçqın düşüb, 700 mindən artıq yerli sakin Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzü nəticəsində öz daimi yaşayış yerlərini tərk edərək məcburi köçkün halına düşmüşdür. Qaçqın və məcburi köçkünlərin əksəriyyəti isə KAO-da məskunlaşmışdırlar. Bütün bunlar KAO-nun iqtisadi və təbii vəziyyətinə, ətraf mühitə ciddi problemlər yaratmışdır. 2003, 2009-cü ilin yaz-payız aylarında Kür çayının və eləcə də digər çayların su səviyyəsinin katastrofik artması Azərbaycan Respublikası iqtisadiy-

yatına, xüsusilə yaşayış fonduna, kommunikasiyalara, 50 min hektardan artıq müxtəlif əkin sahələrinin su basması nəticəsində kənd təsərrüfatına xeyli ziyan dəymişdir. Bundan əlavə, faktik məlumatlara əsasən deməliyə ki, işğal olunmuş ərazilərimizin 100 min hektaradək ərazisi üzdənirəq düşmənlər tərəfindən yandırılmışdır. Bu problemlərin həlli üçün torpağın rekultivasiyası, meşə zolaqlarının salınması, təkrar istehsala keçid, çirkab sularının təmizlənməsi, inüasir avadanlıqların alınması, irriqasiya və kanalizasiya sisteminin bərpası, ətraf mühitə dair qanunlara əməl olunması, əhalinin bu işlərə cəlb olunması və məlumatlandırılması vacibdir. Bütün bunların qarşısını almaq üçün daxili imkanlardan istifadə edilməsinə baxmayaraq, iqtisadi çətinliklərlə əlaqədar bu problemləri aradan qaldırmaq olmur və problemlər hələ də mövcuddur.

Azərbaycanın arid ərazilərindən olan Kür-Araz ovalığında, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Arazboyu düzənliklərində arid və kontinental iqlim şəraitinin mövcud olması nəticəsində, ərazi relyefinin ümumi mənzərəsini meşəsiz və az meşəli açıq landşaflar təşkil edir. Məlumdur ki, səhralahma prosesi ilk növbədə mövcud bitkilik tiplərinin bozqırlaşması, ot örtüyünün seyrəlməsi, məhsuldarlığının azalması, botaniki tərkibinin pisləşməsi və münbit torpaq qatının dağılması nəticəsində baş verir. Bu təbii proseslər kontinentallıq dərəcəsi daha yüksək olan Naxçıvan MR-də olduqca intensiv və sürətlə gedir.

Azərbaycan Respublikasının əsas təbii sərvətlərindən biri onun zəngin floraya malik bitki örtüyüdür. Bu zənginlik uzun sürən tarixi təkamül prosesində ekoloji və antropogen faktorların birgə təsiri sayəsində yaranıb, inkişaf edərək formalaşmışdır. Respublikanın ərazisində 4500 növ ali sporelu, çılpaqtoxumlu və çiçəkli bitki növləri yayılmışdır. "Azərbaycan florası"nın (1950-1961) nəşrindən sonra keçən dövrdə botaniklərin gərgin axtarırları sayəsində yeni növlərin aşkar edilməsi Azərbaycan florasını daha da zənginləşmişdir.

Hazırda floramızda 618 endemik və 450 nadir bitki növü vardır. Onlardan 30 növ itmiş, 70 növ itmək təhlükəsi olan, 230 növ nadir və 100 növ arealı kiçilən bitkilərdir (76). Belə bitki növlərinə: şamdanvari öldürgən, şoran yer qarğa soğanı, paradoksal süsən, qurdqulağı süsən, itikənarlı süsən, dəmirağacı, şabalıdyarpaq palıd, çılpaq dorema, yumurtavari ilan-kölgəsi, və b. aiddir. Son illərdə nazikyarpaq pionun, ministr zəngçiçəyinin, birdənli buğda növlərinin axtarışı müsbət nəticə verməmişdir. Bir çox nadir və itmək təhlükəsi olan, alver obyektinə çevrilən bitkilərdən şirin biyan, kəklikotu növləri sui-istifadə olunur. Xüsusilə "Qırmızı kitab"a düşmüş: çılpaq dorema -"bolu", qarağat rəvəndi -"uşqun", turnefor qundeliyası -"kəngər" adi ilə talan edilir ki, bu da həmin bitkilərin arealının kiçilməsinə və məhv olmasına səbəb olur. Mədəni və yabani bitki müxtəlifliyi daim təbii tarixi, ekoloji və antropogen təsirlərə məruz qalır. Ona görə də dünya üzrə bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması və davamlı istifadəsi üçün

təhlükə altında olan yerlərdə qoruqlar, yasaqlıqlar, milli parklar, xüsusi mühafizə olunan ərazilər yaratmaqla bu prosesin qarşısını almağa, az yayılan, nadir, endemik, nəslə kəsilmək üzrə olan, arealı kiçilən növləri bərpa etməyə və artırıb öz əvvəlki təbii ekosistemlərinə qaytarmağa çalışırlar. Bu istiqamətdə Azərbaycan MEA Naxçıvan Bölməsinin Bioresurslar İnstitutunda, Mərdəkan Dendrarisində, Mərkəzi Nəbatət Bağında, Genetik Ehtiyatlar İnstitutunda, Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutunda, olduqca səmərəli elmi-tədqiqat işləri aparılır. Beləki, 2004-2006-cı illərdə yerli və Beynəlxalq ekspedisiyalar zamanı Respublikamızın ərazisindən küllü miqdarda yabani və mədəni taxıllara, paxlalılara, dənli-paxlalı bitkilərə, onların yabani əcdadlarına aid toxum və herbari materialı ilə yanaşı digər yem, dərman, efiryağlı, yeyilən qida, qeyri-ənənəvi bitkilər, nadir və endemik növlərə aid materiallar toplanmışdır. Toplanmış hər bir növün ekoloji şəraiti, fitosenoloji xüsusiyyəti, yayılma arealı, toplandığı sahənin koordinatları, bitki örtüyünün formalaşmasında rolu, əmələ gətirdikləri bitki qruplaşmaları və onların növ tərkibi öyrənilmişdir. Bir çox növlərin areal xəritələri tərtib edilmişdir. Bitki toxumları Beynəlxalq Deskriptorların tələblərinə uyğun işlənilərək kompüter texnologiyası vasitəsilə Genetik Ehtiyatlar İnstitutunda və Naxçıvan Bölməsinin Bioresurslar İnstitutunda Mərkəzi Məlumat Bazasına və Genbanka daxil edilmişdir. Burada 7000 bitki sort və növləri qeydə alınmış və təfsilatı ilə təsvir edilmişdir. Eyni zamanda Genetik Ehtiyatlar İnstitutunun Genbankında 2500-ə yaxın bitkinin toxum fondu toplanmış və soyuducu kameralarda orta müddətli saxlanması təşkil olunmuşdur. Burada ərzaq təhlükəsizliyi, kənd təsərrüfatının davamlı inkişafı üçün əhəmiyyətli olan bitki sort və növlərinin toxumları ilk dəfə olaraq mərkəzləşdirilmiş şəkildə saxlanması, bərpası təmin olunmuşdur. Ə.Ş.İbrahimov və F.X.Nəbiyeva tərəfindən toplanmış bitki nümunələrinin qorunub saxlanması və elmi-tədqiqat məqsədilə istifadə olunması üçün 2004-cü ildə Bioekologiya laboratoriyası nəzdində "Herbari fondu" yaradılmışdır (Əmr № 154/C. 25 oktyabr).

Floramıza göstərilən antropogen təsirlər, son illərdə yaranmış ictimai-siyasi və iqtisadi vəziyyətlə əlaqədar daha da güclənmişdir. Hazırda ölkəmizdə biomüxtəlifliyin itirilməsinin ən başlıca səbəblərindən biri Ermənistan tərəfindən ərazimizin 20 faizinin işğal olunması və bir milyon əhalinin qaçqın və çökgün vəziyyətə düşməsi ilə bağlı yaranan problemlərdir. Regionun hər yerində xüsusilə dağlıq zonada nadir, endemik, relikv ağaclar, kollar kəsilir, gəvənliklər yandırılır, qədim dövrlərin yadigarı olan seyrək arid meşəliklər əmələ gətirən qiymətli ağiriyli ardıc, çoxmeyvəli ardıc, qafqaz ardıcları məhv edilir. Bitkilərin əsas yaşayış məskənləri olan yay və qış otlaqları, biçənəklər, kəndətrafi örüşlər amansız şəkildə, intensiv istismar olunur ki, bu da bitki örtüyünün sürətlə dəyişməsi, bəzi növlərin itməsi, digərlərinin sayca azalması, ən başlıcası isə bitkiliyin kökündən dəyişməsi ilə nəticələnir.

Ölkə Prezidentin 22 may 2004-cü il tarixli Fərmanı ilə "Azərbaycan Respublikasında yay və qış otlaqlarından, biçənəklərdən səmərəli istifadə olunması və səhrələşmə prosesinin qarşısının alınması haqqında" Dövlət Proqramı qəbul olunmuşdur. Dövlət Proqramından irəli gələn tələblərə cavab olaraq qeyd olunan neqativ halların aradan qaldırılması ilə yanaşı, Respublikada heyvandarlığın bol yem ehtiyatını yaratmaq üçün təbii yem sahələrinin elmi əsaslarla ətraflı öyrənilməsi hesabına mədəni otlaqlar yaradılması, mövcud biçənək və otlaqların məhsuldarlığının artırılması, mühafizəsi, təbii bərpası, süni otlaq və biçənəklərin, yaşıl konveyer sisteminin yaradılması, kompleks aqronomik və mühəndis-texniki işlərin görülməsi bu gün son dərəcə aktual və təxirəsalınmazdır.

Təbii sərvətlərin ayrılmaz mühüm tərkib hissəsi olan bitki müxtəlifliyi hələ tam qiymətləndirilməmiş və bərpa oluna bilən yeganə ehtiyat mənbəyi olaraq qalır. "Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planının təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidenti 24 mart 2006-cı il tarixdə sərəncam imzalamışdır. Azərbaycanın meşə, səhra, yarım-səhra, su-bataqlıq və dağ ekosistemlərində biomüxtəliflik üzrə tədqiqatlar uzun illər aparılmışdır. Ancaq bu vaxtadək təbii ekosistemlərin kompleks tədqiqatı və onların bütün parametrlər üzrə qiymətləndirilməsi keçirilməmişdir. Kür və Araz boyunca vaxtı ilə çox geniş yayılmış Tuqay meşələri, Qarabağ düzünün alçaq meşələri və meşə kolluqları tamamilə yox olmaq həddinə çatmışdır. Vaxtilə Naxçıvan MR-in ərazisini örtən 30.000 hektar meşələrdən indi kiçik talalar halında 2500 hektar park tipli şərq palıdı meşələri qalmışdır.

Səhra və yarım-səhralarda torpaqların təkrar şorlaşması, deqradasiyası, fraqmentləşməsi, dağ ekosistemlərində isə normadan qat-qat artıq iribuynuzlu və xırdabuynuzlu malqara saxlanması, intensiv və həddindən artıq otarılması, vaxtından əvvəl ot çalımı aparılması nəticədə etibarilə biomüxtəlifliyin itirilməsinə gətirib çıxarmışdır.

Ekosistemlərdə tarazlığın pozulması onların ayrılmaz hissəsi olan bitki və heyvanların məhvinə səbəb olur. Mədəni florada qədim dövrlərdən becərilən bir sıra çox qiymətli yerli növlər, növmüxtəliflikləri, sortlar, formalar kənardan gətirilmiş növlər tərəfindən sıxışdırıldığından onların əksəriyyəti itmiş və ya məhv olmuşdur. Bizim tədqiqatların məqsədi bu prosesin qarşısını almaq, həmin növləri aşkar etmək, ətraflı öyrənmək, toxumlarını, herbarilərini toplamaq, bərpa etmək, artırmaq və yenidən təsərrüfata, öz əvvəlki təbii ekosisteminə qaytarmaqdır.

2004-cü ildə Beynəlxalq (28.06.-19.07.2004) və yerli (Naxçıvan MR 3-16.06; 15-20.09; Lerik-Zuvand 12-14.09. 2004 və s.) ekspedisiyalar zamanı 1573 bitki nümunəsinə aid toxum və herbari materialları toplanmışdır. Toxumların 55 növü taxıllar, 80 növü paxlalılar, 98 növü dərman, efiryağlı, yeyilən qida, ədviyyə və qeyri-ənənəvi toxum materialıdır. Qalan 1340

nümunə herbari materialıdır. Herbari nümunələrinin 200-ü taxıl, 220-si paxlalı, 920-si dərman, efiryağlı, yeyilən qida, ədviyyə və qeyri-ənənəvi bitkilərdir. Toplanmış faktik materialda - *Poaceae* Barnhart fəsiləsindən: soğanaqlı dişə, soğanaqlı arpa, bənövşəyi arpa, daraqvarı daraqlı, çobantoppuzu, çəmən pişikquyruğu və b.; - *Fabaceae* Lindl. fəsiləsindən: şirinyarpaq paxladən, buynuzlu qurdotu, başitüklü yonca, çəmən yoncası, hibrid yonca, dəmirtikanvarı qarayonca, şirəli qara yonca, mavi qarayonca, çöl yoncası, zaqafqaziya xaşası və s.; ağac və kol bitkilərindən: yabanı püstə, çoxmeyvəli ardıc, qafqaz ardıcı, qaratikan, işlətmə murdarçası və s.; dərman bitkiləri: kələkötür dazı, adi qaraqınıq, kürd yerkönüyü, adi boymadərən, avropa gücotu, çətiri qızılçətir, ətrəng qızılciq, adi dövədəbanı, dağ tərşunu; yağlı bitkilərdən: ilanbaş sürvə, seyrəkçiçək dağnanəsi, dağkeşnişi, oraqvarı karapodium, iyli tərə və s.; yeyilən qida bitkilərindən: adi çaşır, enliyarpaq yemlik, çəmən gülülcəsi, sərtiyarpaq baldırğan, qarağat rəvəndi, görkəmli çiriş, uzunyarpaq yarpız və s.; nadir, nəslə kəsilən endemik bitkilərdən: çılpaq dorema, yumurtavarı ilankölgəsi, komarov şaqqıldağı, turnefor qundelyası, qurdqulağı süsən, anadolu noxudu və s. təmsil olunmuşdur. Bitkilərin bioekoloji və fitosenoloji xüsusiyyətlərini əks etdirən 700-ə yaxın fotosəkil çəkilmişdir. Bu materialdan, fotoalbom hazırlanmış və gələcəkdə istifadə olunması üçün kompüter yaddaşına köçürülmüşdür. Bu tədqiqatlar zamanı 10 nadir, endemik, relik və təsərrüfat əhəmiyyətli taxıl bitkisinin yayılması müəyyən olunaraq areal xəritəsi tərtib edilmişdir. Biləsuvar rayonu ərazisindən ilk dəfə Azərbaycan və Qafqaz florası üçün yeni olan bir fəsilə - *Azollaceae* Wettst., bir cins - *Azolla* Lam. və *Azolla caroliniana* Wettst. növü, həmçinin Naxçıvan MR-nin mədəni və yabanı florası üçün 4 fəsilə, 10 cins, 10 növ, bir sıra, bir yarımşinif aşkar edilmişdir (20, 91).

2005-ci ildə 6 ekspedisiya keçirilmiş, bu ekspedisiyalarda 1500 nümunəyə aid 99 toxum materialı və 1401 herbari materialı toplanmışdır. Toxumların 29-u taxıl, 32-si paxlalı, 38-i isə dərman, efiryağlı, yeyilən qida, bostan-tərəvəz və qeyri-ənənəvi bitkilərdir. Toplanmış toxum material qurudulmuş, çeşidlənmiş, təyin olunmuş, xüsusi qablara yığılmış, üzərində lazımı məlumatlar qeyd olunduqdan sonra nömrələnmiş və tərtib olunmuş ümumi siyahı ilə birlikdə AMEA GEİ-nin Mərkəzi Məlumat Bazasına və toxum "Genbank"ına daxil edilmişdir. Toplanmış toxumların bir hissəsi genetik material kimi istifadə olunması, bərpa və artırılması üçün GEİ-nin müvafiq laboratoriyalarına verilmişdir. Herbari materialı qurudulmuş, təyin edilmiş, sistemləşdirilmiş, nömrələnmiş və əlifba sırası ilə "Herbari fondun"da yerləşdirilmişdir. Nadir və itmək təhlükəsi olan 4 növün: - *Solanum sisymbriopholium* Lam., *Dipterocome pusilla* Fisch. et C.A.Mey, *Smyrniopsis aucheri* L. və *Beta lomatomogona* Fisch. et C.A.Mey. yeni yayılma arealı müəyyən edilmişdir. Tədqiqat zamanı genetik material kimi əhə-

miyyəti olan 8 növün yayılma arealı öyrənilmiş və areal xəritələri tərtib olunmuşdur.

2006-cı il çöl tədqiqatlarında 1200 nümunəyə aid 104 toxum materialı toplanmışdır. Toxumların 29-u taxillərə, 35-i paxlalılara, 40-ı isə dərman, efiryağlı, yeyilən qida, bostan-tərəvəz və qeyri-ənənəvi bitkilərə aiddir. Qalan 1096 nümunə isə herbari materialına daxildir. Bu miqdarın 170-u yabani və mədəni taxillərə, 210-u paxlalı, dənli-paxlalı bitkilərə, 716 növü müxtəlif otlara məxsus yem bitkiləri, dərman, efiryağlı, yabani qida, qeyri-ənənəvi və digər qruplardan olan faydalı bitki növləri təşkil edir. Talış dağlarına ABŞ mütəxəssisləri ilə keçirdiyimiz Beynəlxalq ekspedisiyada bu regionda yayılmış yerli (aborogen), nadir, endemik, relik, itmək təhlükəli bitkilərin axtarışı, müasir vəziyyətinin öyrənilməsi əsas məqsəd olmuşdur. Burada müxtəlif həyat formalarına malik olan 58 bitki növünün: *Hypericum perforatum* L., *Sambucus nigra* L., *Mespilus germanica* L., *Carpinus orientalis* Mill., *Quercus castaneifolia* C.A.Mey., *Q. pedunculiflora* C.Koch (*longipes*), *Rosa canina* L., *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott, *Euonymus latifolia* (L.) Mill., *Tilia cordata* Mill., *Danae racemosa* (L.) Moench, *Arum elongatum* Stev., *Phlomis pungens* Willd., *Albizia julibissin* Durazz. və b., həmçinin uzunmüddətli saxlama kameralarında mühafizə olunması, bərpa edilib artırılması və davamlı istifadə edilməsi üçün 19 ağac və kol bitkilərinin: *Zelkova carpinifolia* (Pall.) C. Koch, *Acer platanoides* L., *A. velutinum* Boiss., *Carpinus orientalis* Mill., *Rosa canina* L., *Quercus castaneifolia* C.A.Mey., *Q. iberica* Stev., *Fagus orientalis* Lipsky, *Euonymus latifolia* (L.) Mill., *Tilia cordata* Mill., *Ilex hyrcana* Pocark, *Cuglans regia* L., *Buxus sempervirens* L., *Cornus mas* L., *Fraxinus excelsior* L., *Taxus baccata* L., *Sorbus greaca* (Spach)Lodd. ex Schauer, *Cotoneaster melanocarpus* Fisch. ex Blytt, *Alnus barbata* C.A. Mey., *Pterocaria pterocarpa* (Miohx.) Kunth ex İ.İlcihsk., *Parrotia persica* (DC.) C.A.Mey. - yetkin toxumları yığılmışdır. Ekspedisiyanın nəticələri ingilis dilində 60 cəhifədən ibarət olan birgə hesabatda verilmişdir (158). Tədqiqat zamanı "Qırmızı Kitab"a düşmüş 19 nadir, endemik, nəsli kəsilmək təhlükəsi olan və genetik material kimi əhəmiyyəti olan növlərin toxumları, herbariləri toplanmış, yayılma arealı öyrənilmiş və areal xəritələri tərtib olunmuşdur. Bitkili müxtəlifliyi iqtisadi və mədəni nöqtəyi-nəzərdən bütün dünya üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Respublikamızda bu müxtəliflikdən iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində birbaşa və dolayısı yolla istifadə edilir. Digər tərəfdən bitki aləminin biotexnologiyada, mədəni və estetik sahədə də rolu əvəzolunmazdır. Buna görə də bitki müxtəlifliyinin qorunub saxlanması, gələcək nəsillərə çatdırılması, səmərəli və davamlı istifadə olunması üçün bir sıra təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunur. Bura təbii bitki sərvətlərinin qiymətləndirilməsini, qorunmasının lazımı səviyyədə təmin olunmasını, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsini, xüsusi mühafizə olunan ərazilərin gücləndirilməsini və kifayət qədər maliyyə-

yə dəstəyi göstərilməsini aid etmək olar, Eyni zamanda ex-situ şəraitində bitkilərin, onların məskunlaşdığı ekosistemlərin qorunması, səmərəli istifadəsi üçün müvafiq təşkilatlarla, o cümlədən Qeyri Hökumət Təşkilatları ilə əlaqələrin gücləndirilməsi, təbii irsin və təbiətlə əlaqədar mədəni-ənənəvi irsin qorunması, iqtisadi həvəsləndirmə tətbiq olunması, sosial məsuliyyətin artırılması, bitki müxtəlifliyinin müvafiq sahələrinə işləyən mütəxəssislərin bilik səviyyəsinin artırılması, əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi kimi əsas Konvensiya maddələrinə və Strateji problemlərə ciddi əməl olunması ön plana çəkilməlidir.

KÜR-ARAZ OVALIĞI VƏ ARAZBOYU DÜZƏNLİK FLORASININ YENİ TAKSONLARI

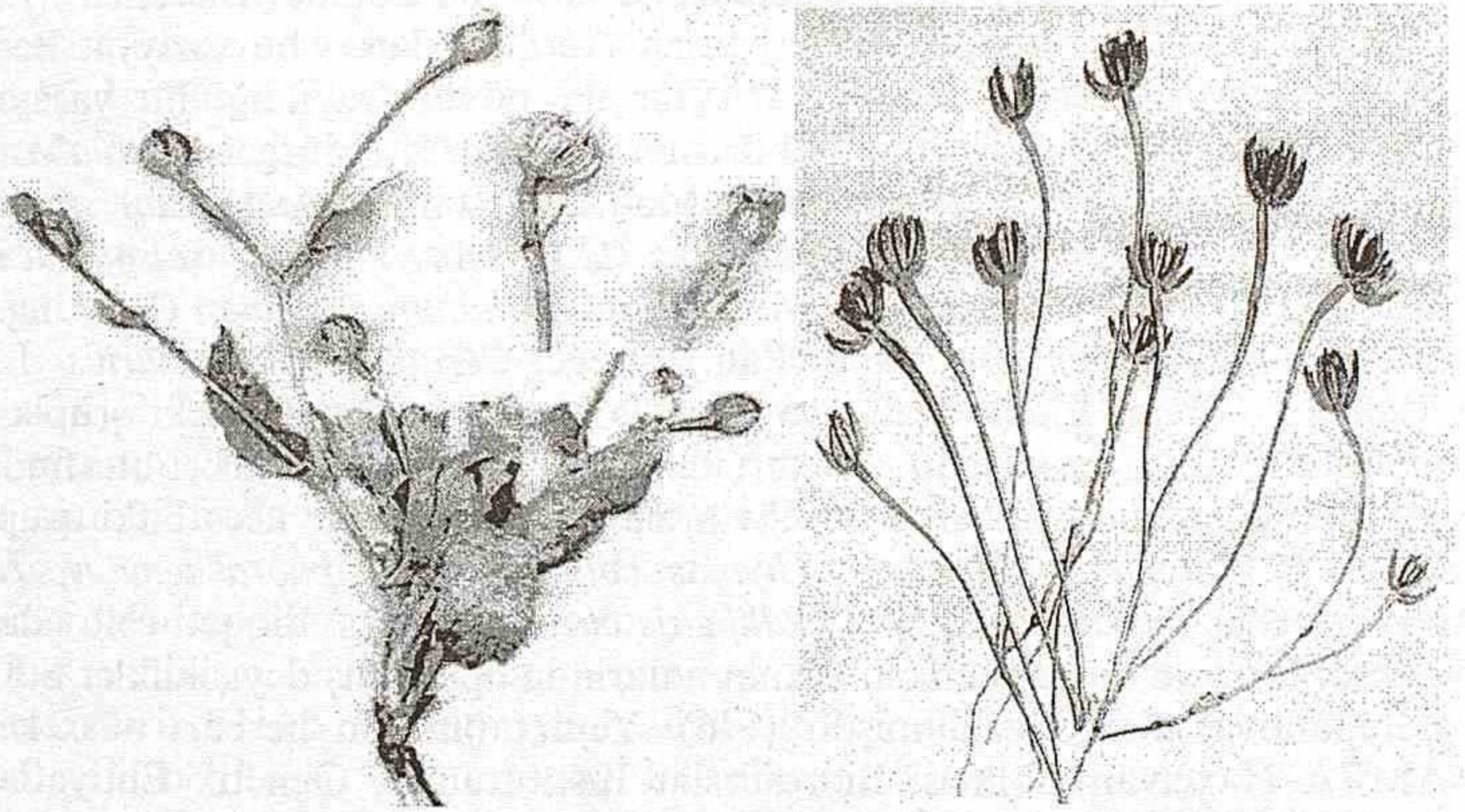
İqlimdə baş verən qlobal dəyişikliklər, həmçinin antropogen və zoogen təsirlər arid ərazilərin təbii bitki komplekslərinin növ tərkibinin və quruluşunun tədricən əvəz olunmasına səbəb olmuşdur. Tədqiq olunan ərazilərin florasında və bitkilik tiplərində də bu proses tam aydınlığı ilə nəzərə çarpır. Belə ki, istər Kür-Araz ovalığının və istərsə də Arazətərafı düzənliklərin florasında olan bir sıra nadir, endemik, qiymətli təsərrüfat əhəmiyyətli yem, aşı maddəli, efir yağlı, yeyinti və s. bəzək, dərman, bitkilər növləri ot örtüyündə tamamilə azalmış bəziləri məhv olmuş, onların yerini bir çox alaq, adventiv, kosmopolit, zərərli, zəhərli bitki növləri tutmuşdur. Ərazi florasına nüfuz etmiş belə bitkilər öz bioloji xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq sürətlə inkişaf edərək yerli aborogen növləri sıxışdırırlar.

Keçirilən ekspedisiyalar zamanı ərazi floraları üçün yeni bitkilər aşkar olunmuşdur. Ə.Ş.İbrahimov Naxçıvan MR florasının öyrənilməsi sahəsində diqqətəlayiq işlər görmüş və mühüm elmi nəticələr əldə etmişdir. 1970-2007-ci illərdə apardığı floristik tədqiqatlarda Naxçıvan MR florasında 177 fəsilə və 914 cinsdə cəmlənmiş 3013 ali sporlu, çılpaqtoxumlu və çiçəkli bitki növünün olduğu dəqiqləşdirmişdir (93). Onlardan 24 fəsilə, 115 cins və 222 növ Nax. MR, Azərbaycan və Qafqaz floralarına əlavə olunmuşdur. Belə növlərə: *Hippuris vulgaris* L., *Corydalis angustifolia* (Bieb.) DC., *Salicornia europaea* L., *Delphinium flexuosum* Bieb., *Zannichellia palustris* L., *Ruppia maritima* L., *Pimpinella puberula* (DC.) Boiss., *P. aromatica* Bieb. və b. daxildir. Lakin bu regionun arid ərazisi olan Arazboyu düzənliklərdə səhrələşmə prosesinin tədqiqi ilə əlaqədar olaraq onun florası və bitkiliyinin daha ətraflı öyrənilməsi zamanı yeni taksonların aşkar edilməsi sübut edir ki, əldə olunan yeniliklər hələ son hədd deyildir. Belə ki, Azərbaycanın bitki genetik ehtiyatlarının tədqiq edilməsi məqsədi ilə burada apardığımız hərtərəfli araşdırmalar zamanı toplanmış herbari və toxum materialları içərisində bu regionda əvvəllər heç kəs tərəfindən müşahidə olunmamış və ədəbiyyat mənbələrində haqqında məlumat verilməmiş növlərin mövcudluğu məlum edildi. Belə maraq doğuran bitkilərdən biri də krit hedipnoisi – *Hedypnois cretica* (L.) Dum.-Cours növüdür (şəkil 5). Bu növ Asterkimilər – *Asteraceae* Dumort. fəsiləsinin *Hedypnois* Scherb. cinsinə məxsusdur. Növ Azərbaycan florasının VIII cildində R.Ə.Əliyev tərəfindən işlənmişdir. Cinsin yer kürəsində 3 növü yayılmışdır. Onlara əsasən Aralıqdənizi ölkələrində rast gəlinir. Qafqazda və Azərbaycanda 1 növü yayılmışdır. Krit hedipnoisi haqqında olan məlumatlar çox köhnədir: *H. cretica* (L.) Willd., Sp. pl., III, 3.617 (1804); Boiss., III, 719; Opr. rast. Kavkaza, 503. – *Hyoseris cretica* L., Sp. pl., 810 (1753). – *H. cretica* M.B., III. 539 (1819). – Krit h. Bu növ Naxçıvan MR florası üçün

verilməmişdir. Cinsin əsas morfoloji əlamətləri: çiçəkləri dilciksizdir, sarğısı zəngşəkillidir, ikicərgəlidir, xarici yarpaqcıqları çoxsaylı olub, meyvə yetişən zaman bərkiyəndir və kənar toxumları örtəndir. Toxumları silindrvaridir, nazik şırımlıdır, kənardakılar əyilmiş vəziyyətdədir, üzəri dişikli və kəkilsiz kənarlıdır. Orta hissədəki toxumları düzdür və ya azca əyilmişdir, kənardakı toxumlardan fərqli olacaq kəkildir. Krit hedipnoisi Azərbaycanda Xəzəryanı ərazilərdə, Abşeronda, Qobustanda, Böyük Qafqazın şərqində, Kür-Araz düzənliyində, Bozqır yaylasında, Lənkəran düzənliyində, Lənkəran dağlığında və Talışda yayılmışdır. Düzən, dağətəyi yerlərdə, nadir hallarda orta dağ qurşaqlarındakı quru gilli, çınqıllı, otlu yamaclarda, kolluqlarda, çay hövzələrində, az hallarda isə əkinlərdə alağ kimi rast gəlinir.

Respublikadan kənarında: Dağıstanda, Zaqafqaziyanın şərqində və cənubunda, Aralıqdənizi ölkələrində, Balkan-Kiçik Asiyada və İranda yayıldığı göstərilir. Krit adalarında təsvir olunmuşdur. İ.İ.Karyagin qeyd etdiyinə görə Marşal Biberşteynin 1918-ci ildə Dərbənddən təsvir etdiyi *H. persica* Bieb. növü *H. cretica* növünün sarğı yarpaqcıqları çox tüklü olan formasıdır. Hansı ki, hər iki növ eyni arealda yayılmaqla yanaşı, bir yerdə də rast gəlinirlər.

Şəkil 5. *Hedypnois cretica* (L.) Dum.-Cours

Bu növlər sarğı yarpaqcıqlarının çox tüklü və az tüklü olması ilə fərqlənirlər. Azərbaycanda tükcüklü sarğıya malik olan forması da vardır. Hələlik sarğı yarpaqcıqları çox tükcüklü forma Abşeronda və Lənkəran rayonunun Sara adasında, az tükcüklü formaya görə üstünlük təşkil edir. Azərbaycanın bitki müxtəlifliyinin öyrənilməsində mövcud olan botaniki-

coğrafi rayonların hər birində istər yabanı, istərsə də mədəni floranın öyrənilməsi, növ sayının qiymətləndirilərək dəqiqləşdirilməsi və burada baş verən floristik dəyişikliklərin izlənməsi olduqca vacib məsələdir. Bu istiqamətdə regionda apardığımız ardıcıl, çoxillik tədqiqatlar sayəsində *Hedypnois cretica* (L.) Dum.-Cours. növünün yeni yayılma yerləri müəyyənləşdirilmişdir (21). 2007-ci ilin may, iyun, iyul aylarında (29.05-01.06 və 12-21.07.) ekspedisiya zamanı Naxçıvan MR florası üçün yeni olan *Hedypnois cretica* (L.) Dum.-Cours. növünü ilk dəfə Ordubad rayonunun Gilançay hövzəsindən, Şahbuz rayonunun Qarababa, Kolanı, Ayrınc, Kükü, Yuxarı Göytəpə kəndləri ətrafından, Babək rayonunun Baş-başı stansiyası adlanan sahədən toplamışıq. Növ ən çox adi qarhadiolus – *Garhadiolus hedypnois* (Fisch. et C.A.Mey.) İ. et sp., *G. papposus* Boiss. et Buhge, *G. angulosus* Jaub. et Spach., Soviç heterasiyası – *Heteracia szovitsii* Fisch. et C.A.Mey. və xətvarı kelpiniya – *Koelpinia linearis* Pall. növləri ilə birlikdə rast gəlinir. Baş-başı stansiyasında həmçinin çox nadir növ olan *Dipterocome pusilla* Fisch. et C.A.Mey. növünün yeni yayılma sahəsi müəyyən edilmiş və *H. cretica* ilə yanaşı bitdiyi qeyd edilmişdir. *D. pusilla* Pall. Azərbaycanda ancaq Culfa rayonunun Gülüstan düzənliyində, Darıdağın cənub-şərq tərəfində Yaycı kəndinə gedən Culfa - Yaycı magistral yolunun sağ tərəfində efemerli yovşan-gəngiz qruplaşmalarının növ tərkibində *H. cretica* (L.) Dum.-Cours. ilə birlikdə iştirak edirlər. Anoloji olaraq bu vəziyyət Baş-başı stansiyasında təkrar olunur. Hər iki növün yayıldığı bu yaşayış məskənində bir çox şoranlıq bitkilərinin: yarpaqsız öldürgən – *Anabasis afilla* L., *Halostachys belangeriana* (Moq.) Botsch., *Halocnemum strobilaceum* (Pall.) Bieb., *Suaeda dendroides* (C.A. Mey.) Moq., *Salsola dendroides* Pall., *Salsola nodulosa* (Moq.) İljin, *Kalidium caspicum* (L.) Ung.-Sternb., *Petrosimonia brachiata* (Pall.) Bunge, *Ceratocarpus arenarius* L., *Seidlitzia florida* (Bieb.) Bunge və s. əmələ gətirdiyi müxtəlif bitki qruplaşmaları üstünlük təşkil edir. Yuxarı Göytəpə və Kükü kəndləri ətrafında 1400-1500m hündürlüklərdə bu növün əmələ gətirdiyi bir neçə bitki qruplaşması: *Hedypnois cretica* + *Thymus collinus* + *Ziziphora tenuior*; *H. cretica* + *Echinaria capitata* + *Callipeltis cucullaria* və s. diqqəti cəlb edir. Taksonların və onların müəlliflərinin adlarında aparılmış dəyişikliklər S.K. Çerepanova görə düzəldilmişdir (146). Yeni tapıntının herbari nüsxələri AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutunun, Genetik Ehtiyatlar İnstitutunun, və Botanika İnstitutunun Herbari fondunda saxlanılır.

Beləliklə, çöl tədqiqatları zamanı toplanmış faktik materiallar əsasında Naxçıvan MR florasına *Hedypnois* Scherb. cinsi və *H. cretica* (L.) Dum.-Cours. növü əlavə edilmişdir. Təqdim olunan yeni floristik tapıntı «Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri» (47) kitabına daxil edilmiş və Azərbaycan florasının yeni nəşrində də istifadə olunacaqdır. Krit hedipnoisi növü yeni yayılma sahəsi olan Arazətrafı səhra və

yarımsəhra ekosistemlərində bir sıra qarışıq fitosenozlar və mikroqruplaşmalar əmələ gətirir.

Kür-Araz ovalığının su hövzələrinin, artıq nəmli və bataqlıqlaşmış sahələrinin bitkiliyi, onların növ tərkibinin öyrənilməsi prosesində, Beynəlxalq ekspedisiya zamanı Qafqaz və o cümlədən Azərbaycan florası üçün yeni olan taksonlar (fəsilə, cins, növ) aşkar edildi və sistematik vahidlər (sıra, yarım sıra və s.) müəyyənləşdirildi ki, bu da Qafqaz və Azərbaycan florasının, bitki aləminin zənginləşməsində mühüm rol oynadı. Bildiyimiz kimi Azərbaycan Respublikasının bitki örtüyü zəngin floraya malikdir. Son ədəbiyyat məlumatlarında Respublikanın 20 botaniki-coğrafi rayonunda 150 fəsiləyə, 1000 cinsə mənsub olan 4500 ali bitki növü vardır (33). Onlardan 63 növ (1,4%) ali sporlu, 24 növ (0,53%) çılpaqtoxumlu, 4413 növ (98,07%) isə örtülütoxumlu bitkilərdir. Növ zənginliyinə görə botaniki-coğrafi rayonlar arasında Naxçıvan dağlıq 2700 (60%) növlə birinci, Böyük Qafqaz (Quba dağlıq sahəsi) 1700 (37,8%) növlə ikinci və Kiçik Qafqaz, mərkəz 1316 (29,2%) növlə üçüncü yerdə dayanır. Ərazi florasının taksonomik tərkibində cins və növlərin sayına görə Asterkimilər - *Asteraceae* Dumort. 550 (12,22%), Qırtıckimilər - *Poaceae* Barnhart 453 (10,07%) və Paxlalıkimilər - *Fabaceae* Lindl. 450 (10,0%) fəsilələri fərqlənir.

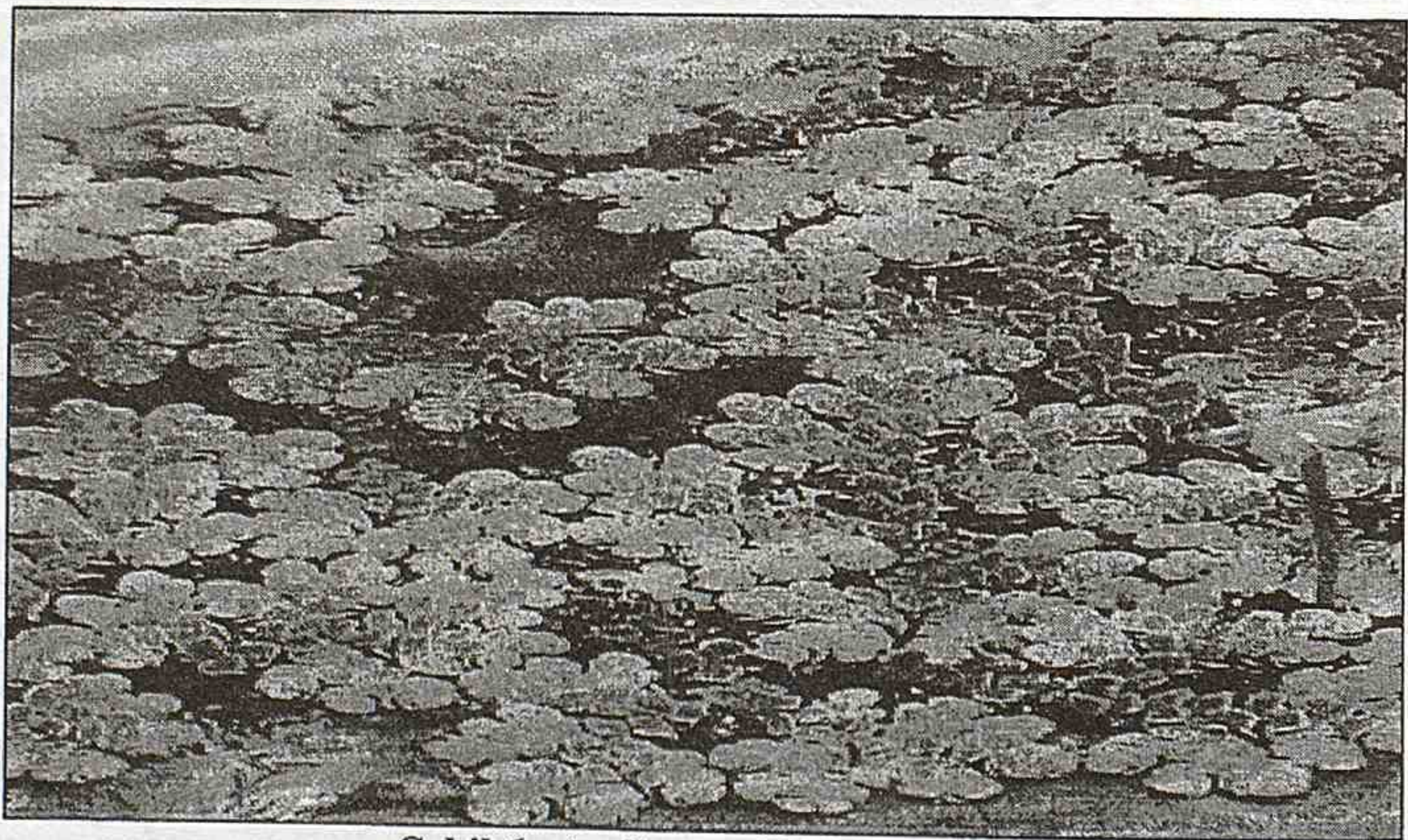
Azərbaycan MEA Genetik Ehtiyatlar İnstitutunun "Bioekologiya" laboratoriyasının elmi əməkdaşarı ilə genetik bitki ehtiyatlarının öyrənilməsi, bərpası və mühafizəsi istiqamətində birgə tədqiqat işləri aparılmışdır. İstər floristik, bioekoloji, bitki ehtiyatlar və istərsə də geobotaniki tədqiqatlarda toplanmış bitki materiallarının təhlili zamanı aşkar edilmiş yeni mühüm tapıntılar yuxarıda qeyd olunan rəqəmlərin hələ son hədd olmadığını sübut edir.

Azərbaycanın su hövzələrinin bitkiliyi və onların təsərrüfat əhəmiyyəti C.Ə.Əliyev tərəfindən daha ətraflı öyrənilmişdir (8, 55). Məsələn: Azərbaycanın su-bataqlıq sahələrində 370 bitki növünün olduğu öyrənilmişdir. Onlar 61 fəsilə və 166 cinsdə birləşmişlər. Fəsilələrdən: *Cyperaceae* Juss., *Poaceae* Barnhart., *Fabaceae* Lindl., *Rosaceae* Adans., *Caryophyllaceae* Juss., *Potamogetonaceae* Dumort., *Ranunculaceae* Juss., *Scrophulariaceae* Juss., *Juncaceae* Juss. daha çox növə malikdirlər. Respublikanın su hövzələrində 110 növ müəyyən edilmişdir ki, onlardan 14 relik və 17 kosmopolit növün ilk dəfə tapıldığı bildirilir (8). Onlara *Nympha alba*, *Trapa hyrcana*, *İris imbricata*, *Hydrocotyle ranunculoides* və b. misal oal bilər.

1970-2003-cü illərdə Naxçıvan botaniki-coğrafi rayonunun su və bataqlıq bitkiliyi öyrənilmişdir. Bu tədqiqatlarda Azərbaycan və Naxçıvan MR floraları üçün yeni olan taksonlar (fəsilə, cins, növ) aşkar edilib: *Zannichelliaceae* Dumort., *Ruppiaceae* Hutch., *Ceratophyllaceae* S.F.Gray, *Hippuridaceae* Link, fəsilələri, onların təmsil olunduğu cinslər: *Zannichellia* L., *Z. palustris* L., *Ruppia* L., *R. maritima* L., *Ceratophyllum* L., *C. demersum* L., *Hippuris* L., *H. vulgaris* L. növləri və b. tapılmışdır (46, 91, 93). Bütün

bunlarla yanaşı 2004-cü ilin iyun-iyul aylarında (29-30.VI.2004; 01-16.VII.2004) Azərbaycanın bütün ərazisi üzrə Ə.Ş.İbrahimovun rəhbərliyi ilə keçirilən Beynəlxalq ekspedisiya zamanı çoxsaylı bitki nümunələri toplanmışdır. Toplanmış materiallar təyin edildikdə, onlardan bir neçəsinin Azərbaycan və Qafqaz floralarında bu vaxta qədər olmaması diqqəti cəlb etmişdir. Belə tapıntılardan biri Azollakimilər fəsiləsinin – *Azollaceae* Wettst. *Azolla* cinsinə – *Azolla* Lam. daxil olan *Azolla caroliniana* Willd. növüdür (şəkil 6). Bu növü birinici dəfə olaraq 5.VII.2005-ci il tarixdə Bakı - Lənkəran-Astara marşrutunda Masallı, Biləsuvar rayonu ərazisindən, son-ra Quba-Xaçmaz istiqamətində Nabran ərazisindən (12.VII.2004) və Dəvəçi-Siyəzən istiqamətində Siyəzən ərazisindən (15.VII.2004) toplamışıq. Görünür ki, *Azolla caroliniana* son illərdə Respublikamızın ərazisinə düşmüş, durğun, sakit axan sulara, nohurlarda, suvarma kanallarında, bataqlıqlarda və su hövzələrində yayılmışdır. Bu növ inkişaf etdiyi su hövzələrində sıx cəngəllik əmələ gətirir və su səthini tamamilə örtür. Ədəbiyyat məlumatlarından məlum olur ki, *Azolla* seksiyasına daxil olan *Azolla* cinsinin dünyada cəmi 6 növü vardır: *A. filiculoides*, *A. caroliniana*, *A. microphylla*, *A. mexicana*, *A. pinnata*, və *A. nilotica* (108). *A. caroliniana* şimali Amerika, Cənubi Amerika, Meksika, Qərbi Hindistan, Afrika və Avstraliyanın su hövzələrində yayılmışdır. S.K.Çerepanov cinsin 2 növünün: *A. filiculoides* və *A. caroliniana* növlərinin keçmiş SSSR-nin Avropa hissəsində inkişaf etdiyini qeyd edir (146). *Azolla* növlərindən *A. nilotca* Nil çayı üçün səciyyəvidir. Qalan 5 növ kosmopoloit bitki olub, su axını, quşlar və insanlar tərəfindən başqa ölkələrə də aparıla bilər.

Şəkil 6. *Azolla caroliniana* Willd.

Azolla növlərinin çox mühüm təsərrüfat əhəmiyyəti vardır. İlk növbədə bütün digər yaşıl bitkilər kimi onlar da fotosintez prosesində iştirak edərək yaşadıkları su mühitində mövcud olan digər canlı orqanizmləri oksigenlə təmin edirlər. Digər tərəfdən, məlumdur ki, təbiətdə atmosferdəki sərbəst azotu mənimsəyə bilən bitki növləri çox azdır. Lakin azollalar azotu mənimsəmək qabiliyyətinə malikdirlər və bu prosesdə paxlalı bitkilərdən heç də geri qalmırlar. Buna görə də tropik Asiyada və başqa ölkələrdə düyü əkininin məhsuldarlığını artırmaq məqsədilə azolladan yaşıl gübrə kimi istifadə edirlər. Xüsusilə, Hind-Çində bunun üçün azollanı çoxaldır və həmçinin düyü sahələrində yetişdirirdilər. Azollalar ekoloji cəhətdən hidrofily bitkilər olan su qijiləridir. Çox da böyük olmayan *Azolla caroliniana*-nın eni 15-20 mm-ə, uzunluğu 23-25 mm-ə çatır, bir neçə bölümlüdür və su üzərində üzəndir. Alt hissədən suya sallanan bir neçə sapabənzər kökləri vardır. Onlar həmin köklərlə suda həll olmuş maddələrlə qidalanırlar. Olduqca gözəl görünüşlü və zövq oxşayandır. Azolla növləri (əsasən *A. caroliniana* Willd.) Rusiyada, Avstraliyada, Meksikada, Şimali və Cənubi Amerikada çox qiymətli akvarium bitkisi kimi istifadə olunur. Onlar bölünmə yolu ilə və sporlarla sürətlə çoxalırlar. Hələlik yayıldığı sahələrdə təbii ehtiyatı bol olduğundan yaşıl gübrə kimi və akvariumlarda istifadə oluna bilər. Şübhəsiz ki, Respublikamızda yeni məskunlaşmış *Azolla caroliniana* Willd. bitkisi ətraflı öyrəniləcək və mədəni becərilməklə özünə geniş tətbiq sahəsi tapacaqdır. Beləliklə, 2004-cü ildə Beynəlxalq Ekspedisiya zamanı Azərbaycan və Qafqaz floraları üçün yeni aşkar etdiyimiz *Azollaceae* Willd. fəsiləsi, *Azolla* Lam. cinsi və *Azolla caroliniana* Willd. növü floramıza əlavə olunmaqla yanaşı, torpağı azotla zənginləşdirmək qabiliyyəti və qiymətli akvarium bitkisi kimi elmi-nəzəri və təcrübi əhəmiyyətə malikdir. Növün nümunələri Azərbaycan MEA Genetik Ehtiyatlar İnstitutunun, AMEA Naxçıvan Bölməsinin Bioresurslar İnstitutunun və Sank-Peterburq Botanika İnstitutunun "Herbari fond"larında saxlanılır. Son dövrlərdə nəşr olunmuş «Коспект флоры Кавказа» (3 cildə) əsərlərində hazırda Qafqaz florasında 190 təsilə olduğu göstərilir (98). Aşkar etdiyimiz *Azollaceae* Willd. fəsiləsi əlavə olunmaqla bu miqdar artaraq 191-ə yüksəlir. Əlavə olaraq cins və növlərin də sayı artır. Bu fəsilənin Kür-Araz ovalığında tapılması ilə yanaşı 2004-cü ildə Qafqaz florası üçün digər bir yeni taksonun varlığı məlum oldu. Bu tapıntı *Anabaena azollae* Strasburg növüdür. Bu növ göy-yaşıl yosunlara aid olub, *Anabaenacea* fəsiləsinə daxildir. Məlum oldu ki, *Anabaena azollae* Strasburg növü *Azolla caroliniana* Willd. növünün daxilində simbioz həyat sürür. Sonrakı çöl tədqiqatlarında simbioz yaşayan bu bitkilərin yeni yayılma sahələri də

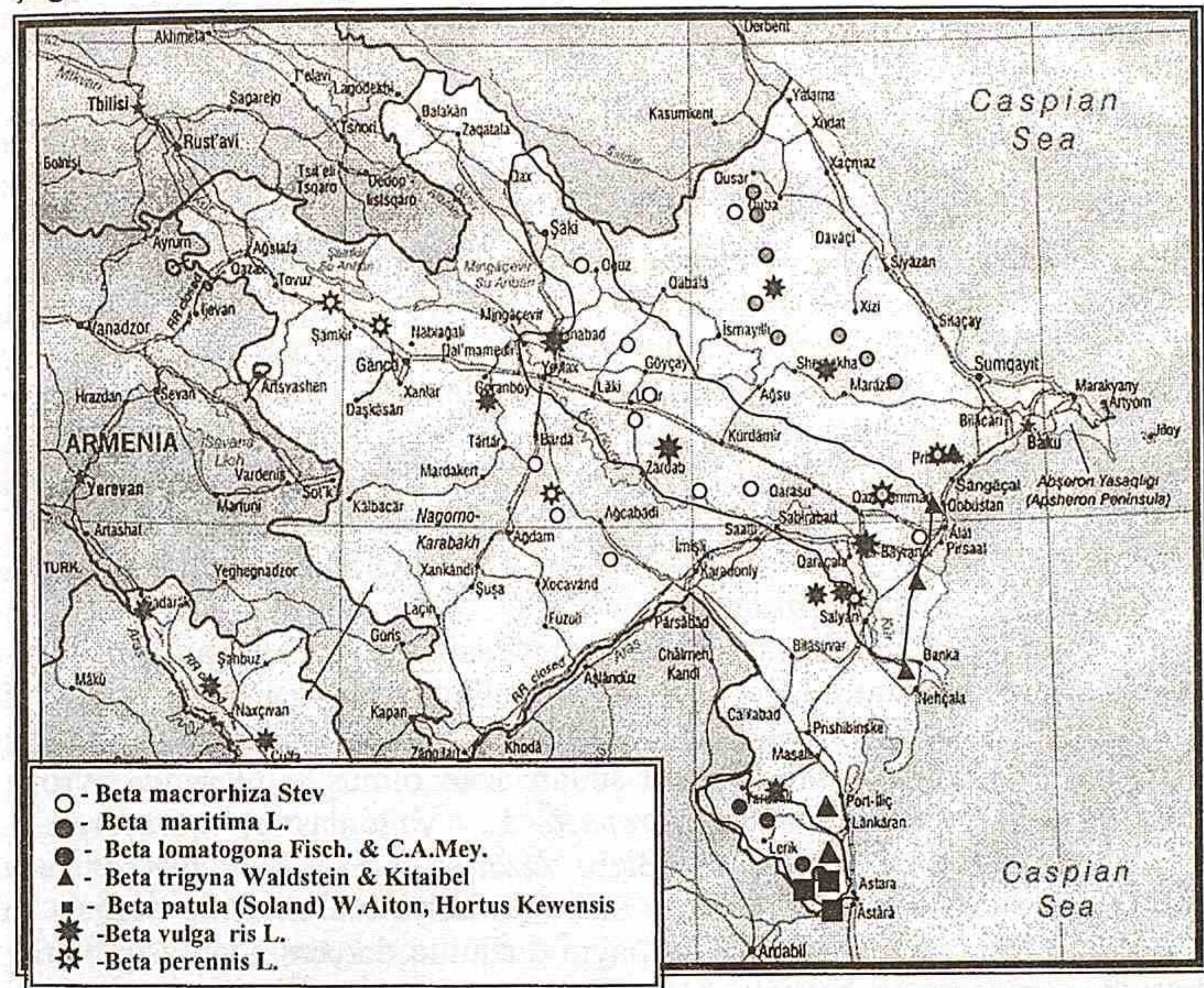
müəyyən edildi. Belə ki, əvvəllər Biləsuvar, Astara, Lənkəran rayonlarında tapıldığı halda, 2005-2007-ci illərdə isə Masallı, Cəlilabad, Salyan ərazilərindəki şirin su hövzələrində, durğun və sakit axan sulara, həmçinin suvarma kanallarında aşkar etdik. Yeni yayılma məskənlərində onların digər su və bataqlıq bitkiləri ilə əmələ gətirdikləri bir sıra səciyyəvi fitosenozları qeydə alınaraq təsvir edilmişdir (22). Nadir su bitkilərindən olan *Salvinia natans* (L.) All. bitkisi ilə yaranan qruplaşmasında su-bataqlıq bitkilərindən *Eleocharis meridionalis* Zinserl., *Lemna trisulca* L., *Potamogeton natans* L. və b. iştirak edir.

Ədəbiyyat mənbələrinə istinad edərək apardığımız araşdırmalar *Anabaena azollae* Strasburg növünün taksonomik qrupunu aydınlaşdırmağa imkan verdi. Məlum oldu ki, o göy-yaşıl yosunlar şöbəsinin – *Cyanophyceae*, hormocenkimilər – *Horvagoniphyceae* sinfinə, *Nostocales* sırasına, simmetriyalılar yarım sırasına – *Symmetri*, Anabaenakimilər fəsiləsinə – *Anabaenaceae* Elenk., *Anabaena* Bory cinsinə və anabena – *Anabaena azollae* Strasburg növünə aiddir. Xəzər dənizi planktonlarının ekologiyasını tədqiq edən A.Q.Qasımov *Anabaena* Bory sinsinin 20-dən çox növünün olduğunu göstərir: *Anabaena attenuata* Kissel., *A. caspica* Osff., *A. reniformis* Lemm., *A. oscillarioides* Bore, *A. subcylindrica* Borge, *A. Abnormis* Pr.-Lavr. və b. həmçinin *Anabaenopsis* cinsinin (*Anabaenaceae*) *Anabaena azollae* Strasburg müstəsna olmaqla 14 nümayəndəsinin olduğunu göstərir.

Kür-Araz ovalığının arid ərazilərində səhrələşmə prosesinin tədqiqi zamanı burada quraq şəraitdə yaşamağa uyğunlaşmış yabani çuğundur bitkilərinin növ tərkibi, yayılma arealı və bioekoloji xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Çuğundur - *Beta* L. cinsi Tərəkimilər - *Chenopodiaceae* Vent. fəsiləsinə mənsubdur. Ədəbiyyat mənbələrində Azərbaycan florası üçün 3 növün olduğu qeyd olunurdu - *Beta perennis* (L.) Freyn., *B. lomatomogona* Fisch. & C.A.Mey. və *B. macrorrhiza* Stev. (141). Lakin tədqiqatlar əsasında toplanmış faktik materialların təhlili yabani çuğundur növlərinin 3 yox, 6 olduğunu dəqiqləşdirməyə imkan verdi (xəritə 1) (52). Qeyd etmək lazımdır ki, Naxçıvan MR ərazisi floristik cəhətdən zəngin olsa da çuğundur sinsinin yabani növlərindən heç birinə rast gəlinmir. Ancaq onun becərilən *Beta vulgaris* L. növü Muxtar Respublikanın Sədərək, Şərur, Kəngərli, Babək, Culfa və Ordubad rayonlarında əkilib-becərilir və yüksək məhsul götürülür. Əkinlər təkrar şorlaşmış, şorakətli, bozqırlaşmış və səhrələşməyə məruz qalmış torpaqların müasir texnologiyadan istifadə olunaraq bərpa edilmiş yerlərdə aparılır.

Təqdim olunmuş areal xəritəsindən göründüyü kimi Kür-Araz ovalığında: *Beta macrorhiza* Stev., *Beta maritima* L., *Beta lomatorhiza* Fisch. et C.A. Mey., *Beta trigyna* Waldstein & Kitaibel, *Beta patula* (Soland) W. Aiton, Hortus Kewensis., *Beta vulgaris* L., *Beta perennis* L. yayılmışdır. Adi çuğundur – *Beta vulgaris* L., Azərbaycanın əksər rayonlarında suvarma

Xəritə 1. Azərbaycanda yabani çuğundur növlərinin yayılma arealı.

şəraitində becərilir. Bəzən ona yabanılaşmış formada da rast gəlinir. Adi çuğundurun 2 növü ayırd edilir: 1) mətbəxt çuğundurunun *ssp. esculenta* (Salisb.) Guerke və *var. altissima* Rüssig məlumdur; 2) yem çuğunduru və ya yarpaqlı çuğundur *ssp. cicla* (L.) Mog. Yabanılaşmış adi çuğundur isə *ssp. foliosa* (Ehrenb.) Asch. & Schweint növünə aiddir. Yabani növlərdən *B. perennis* (L.) Kür-Araz ovalığında, Kür düzündə, dağ ətəklərində, nisbətən az şorlaşmış çala və çuxurlarda yayılmışdır. Bəzən bir qədər az şorlaşmış nisbətən münbit yerlərdə kiçik qruplaşmalar və mikroqruplaşmalar əmələ gətirir ki, onların tərkibində: *Aeglops cylindrica* Host, *A. triuncialis* L., *Eremopyrum triticeum* (Gaertn.) Nevski, *Lolium rigidum* Gaudin, *Taeniatherum crinitum* (Schreb.) Nevski və digər taxıllar, paxlalılar və müxtəlifotlar iştirak edirlər.

KÜR-ARAZ OVALIĞI FLORASININ TƏHLİLİ

Bitkilər torpaqlardakı üzvi maddələrin mənbəyi olub, onun rütubət rejimində, mikrobioloji proseslərin xüsusiyyət və gedişində, mineral maddələrin toplanmasında, torpağın şorlaşmasında və münbitliyin əmələ gəlməsində mühüm rol oynayırlar. Hər bir torpaq qurşağında xüsusi bitki formasiyası inkişaf etdiyindən torpaq tiplərinin xüsusiyyət və əmələ gəlmə şəraiti də bitki örtüyünün xüsusiyyətləri ilə sıx əlaqədardır.

A.A.Qrossheym tərəfindən Azərbaycanda əsasən 7 bitki formasiyası müəyyənləşdirmişdir: meşə, səhra və yarım səhra, şoran bitkiləri, meşəsiz dağ bitkiləri, alp və subalp bitkiləri, qumluq bitkiləri, su və çay ətrafı bitkilər. Kür-Araz ovalığında yarım səhra və lokal bitki tipləri üstünlük təşkil edir. Rütubətli çökəklərdə çala-çəmən və bataqlıq bitkilərinə rast gəlinir. Burada daha geniş yayılan yovşan, şoran, efemer və efemeroidlər ləkələr şəklində yovşanlı, şoranlı-yovşanlı-efemerli və digər fitosenozlar yaradırlar. Xəzərsahili qumluqlar özünəməxsus litoral-psammofit bitkiləri ilə seçilir. Kür çayının sahili boyunca ensiz zolaq şəklində tuqay meşələri yayılmışdır. Bu meşələrdə palıd, söyüd, ağyarpaq, yemişan, cır tut, alma, armud, zoğal kimi ağac və kollar vardır. Bu meşələrin mövcudluğu üçün yeraltı suların olması xarakterikdir.

Səhra tipli bitkilik aran və dağətəyi sahələrdə geniş yayılan yarım səhra bitkiliyinin ümumi fonunda ləkələr şəklində rast gəlinir. Bu tip bitki qruplaşmaları Xəzər sahili, Kür-Araz ovalığı ərazilərində və Arazətərafı düzənliklərdə yayılmışdır. Dənizin sudan azad olmuş sahillərində avropa duzlaq çoqanı – *Salicornia europaea* L., yoğunlaşmış qaraşoran – *Halocnemum strobilaceum* (Pall.) Bieb., xəzər sarıbaşı – *Kalidium caspicum* (L.) Ung.-Sternb. və s. Ovalıqda səhra bitkiliyi əsasən Mil, Muğan və Şirvan düzlərində rast gəlinir. Torpağın duzluluq dərəcəsiindən asılı olaraq burada qaraşoran, şahsevdi – *Halostachys caspica* (Pall.) C.A.Mey., kimi çoxillik və ətli şoran – *Salsola crassa* Bieb., budaqlı qışotu – *Petrosimonia brachiata* (Pall.) Bge. kimi birillik şoran bitkiləri vardır. Səhra bitkiləri yarım səhra bitkilərindən torpağın daha duzlu olması, birillik efemerlərin az yayılması və şoran bitkilərin seyrəkliyi ilə fərqlənir.

Yarım səhra bitkiliyi KAO-da Şirvan, Mil, Qarabağ, Muğan, Salyan düzlərində geniş sahə tutur. Yarım səhrələrin fiziki-coğrafi şəraiti səhralara nisbətən bitki örtüyünün inkişafı üçün əlverişlidir. Yağıntının miqdarı orta hesabla 200-300 mm olub, əsasən yaz və payız aylarında düşür. Quraqlıq dövrü 4-5 ay davam edir. Yarım səhra bitki formasiyalarında mövsümi dəyişkənlik müşahidə edilir, belə ki bitki örtüyü yazda inkişafa başlayır, yayda vegetasiya sönür, payızda yenidən bərpa olunur və bütün qışı davam edir. Ot örtüyünün vegetasiyası bu mövsümi mərhələlərdə baş verən dəyişikliklər səhralaşma prosesinin inkişafı ilə mütənasibdir.

Yarımsəhra bitkilərinin yayıldığı ərazilərdə suvarma ilə pambıq, yonca, qismən bostan bitkiləri, tərəvəz, üzüm becərilir. Qalan torpaqlar qış otlaqları kimi istifadə edilir. Yarımsəhralarda əsasən sadə quruluşlu bitki qruplaşmaları inkişaf edir. Ərazinin qərb hissələrinə doğru getdikcə rütubətin artması və torpaq şəraitinin yaxşılaşması yarımsəhra bitki formasiyaları bir qədər mürəkkəb olan yovşan yarımsəhra formasiyasına keçir. Burada relyefin, rütubətin və torpaqda duzluluğun dəyişməsi müxtəlif bitki qruplaşmalarının əmələ gəlməsinə səbəb olur. Bu bitki örtüyünün inkişafına və dəyişməsinə iqlimin fəsillər üzrə dəyişmə xüsusiyyətləri təsir edir. Belə ki, yazda yağışlarla və havanın istiləşməsi ilə əlaqədar olaraq efemerlər sürətlə böyüyüb yaşıl ot örtüyü əmələ gətirirlər. Mayın əvvəllərində bunlar məhv olur, yalnız çoxillik yarımkol və kolcuqlar (yovşan, qarağan, gəngiz və s.) öz inkişaflarını davam etdirirlər. Artıq payızda yenidən yarımsəhralar canlanmağa başlayırlar. Payızın axırında isə yarımkol və kolcuq bitkiləri vegetasiyalarını başa vururlar. Ovalıqda sahə etibarı ilə yovşan yarımsəhraları üstünlük təşkil edir. Bitki formasiyalarından qarağan yarımsəhrası və qısa vegetasiya dövrü olan soğanaqlı qırtıç *Poa bulbosa* L., yapon tonqalotu – *Bromus japonicus* Thunb., bərk quramit – *Lolium rigidum* Gaud, şərq bozağı – *Eremopyrum orientale* Spach., çiling burnu – *Erodium cicutarium* (L.) L'Her. və s. səciyyəvi bitkilərdir. Ovalığın çox şorlaşmış sahələrində şoran otlardan; çərən, şahsevdi, sarıbaş, qışotu və s. ibarət qruplaşmalar üstünlük təşkil edir.

Araz ətrafı ərazilərdə iyli yovşan (*Artemisia lerchiana* Web.) daha çox yayılmışdır. Burada yem ehtiyatını təşkil edən bitkilərdən birillik efemerlər, yovşan, qarağan, gəngiz və s. şoran otlardan ibarət böyük sahələri qış otlaqları kimi istifadə olunur. Ərazidəki bitki örtüyü mühitin ekoloji, biotik amillərinin kompleks təsiri altında inkişaf edərək bir sıra ekosistemlərin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu prosesdə antropogen faktorlar da böyük rol oynamış və hazırda da davam etməkdədir.

İstər KAO və istərsə də Arazboyu ərazilərin əsas ekosistemlərinə: səhra, yarımsəhra, kserofit seyrək meşəlik, tuqay meşələri, kolluq, bozqır, su-bataqlıq bitkiliyi daxildir. Hər iki ərazinin səhra və yarımsəhralarında əsas bitki növləri və onların fitosenozları anoloji olaraq çox oxşardırlar. Onlardakı bitki birliklərinin formalaşmasında müxtəlif yaşayış mühitləri böyük rol oynayırlar. Kserofit bitkilər quru və arid yaşayış mühitlərinə dözümlü olmaqla bozqırlarda: *Festuca valesiaca* Gaudin. (*F. sulcata*), *Stipa lessingiana* Trin. et Rupr., *Onobrychis vaginalis* C.A.Mey. *O. cornuta* (L.) Desv. və *Medicago coerulea* L. və s.; səhra və yarımsəhralarda: *Astragalus tribuloides* Delile, *Glycyrrhiza glabra* L. və s.; çox duzlaşmış, şorlaşmış yerlərdə halofitlər: *Halocnemum strobilaceum* (Pall.) Bieb., *Halostachys belangeriana* (Moq.) Botsch, *Climacoptera crassa* (Bieb.) Botsch. (*Sasola crassa*), *S. dendroides* Pall., *S. nodulosa* (Moq.) Iljin, *S. nitraria* Pall. (*S.*

macera), *Kalidium caspicum* (L.) Ung.-Sternb., *Nitraria schoberi* L., *Petrosimonia brachiata* (Pall.) Bunge və s.; qumlu sahələrdə psammofitlər: *Ceratocarpus arenarius* L., *Convolvulus persicus* L., *Leymus racemosus* (Lam.) Tzvel. (*Elymus giganteus*), *Chenopodium botrys* L., *Ch. rubrum* L., *Tribulus terrestris* L., *Euphorbia humiphusa* Schlecht. və s. inkişaf edir.

Ovalıqda düzənlik və səhra ekosistemləri çox böyük sahəni əhatə edir. Burada səhra fraqmentlərinin şorangəlik və qismən gill-takırlı, çınqıllı, gipsləşmiş tiplərinə rast gəlinir. Əsas formasiyalara: lerhianyovşanlı-*Artemisetum lerchianae* (*fragransae*), dağ gəngizli – *Salsoletum nodulosae*, ağacvarıqaraqanlı – *Salsoletum dendroises*, şorangəlik – *Kalidietum* və s. daxildir. Düzənlik ekosistemləri qış otağı kimi istifadə olunur. Ekosistemdə bəzi dərman əhəmiyyətli bitkilərin böyük təbii ehtiyatı vardır. Burada qeyd olunan dominantlarla yanaşı, adi üzərrik – *Peganum harmala* L., gürcüstan süddüyəni – *Euphorbia iberica* Boiss., sequyer süddüyəni – *E.segueriana* Neck., meyer pişiknanəsi – *Nepeta meyeri* Benth., köbəli sürvə – *Salvia limbata* C.A.Mey. və s., nadir növlərdən: yarpaqsız öldürgən – *Anabasis aphylla* L., ətli dəvəayağı – *Limonium meyeri* (Boiss.) O. Kuntze, qafqaz ilankölgəsi – *Ferula caucasica* Korov. və digər növlər rast gəlinir.

Yarımsəhra landşaftları Azərbaycan ərazisinin 31,8%-ni tutur və mütləq yüksəkliyi Xəzər dənizi sahilində – 27 metrə, Orta Araz dərəsində 1000 metrə qədər böyük diapazonda dəyişir. Yarımsəhralar Böyük Qafqazın cənub-şərqi enmə sahəsinin dağətəklərində, cənubi və qərbi Acınohurun alçaq dağlıq və çökəkliklərində, cənubi və şərqi Ceyrançöldə, eləcə də digər yerlərdə yayılmışdır və nisbətən az şorlaşmış torpaqlarda formalaşmışdır. Burada edifikator bitkilərdən: lerxian yovşanı – *Artemisia lerchiana* Web., Sərilən əzgən – *Kochia prostrata* (L.) Schrad., otvari kəvər – *Capparis herbacea* Willd., ağacvari şoran – *Salsola dendroides* Pall., dağ gəngizi – *Salsola nodulosa* (Moq.) İljin, nazikyarpaq boymadərən – *Achillea bieberstenii* Afan. və b. göstərmək olar. Ərazidə səhra, yarımsəhra, friqana, bozqır, dağ-çəmən bitkiliyi zonallıq, meşə, yarımsəhra, su-bataqlıq tipli ekosistemlər isə interzonallıq qanunauy-ğunluğu üzrə yerləşmişdir.

Şorangəlik səhra tipli ekosistemlərdə fitosenozların əsas dominantı və edifikatoru sukkulent tipli tipik hiqrofit və halohiqroft bitkilər: yoğunlaşmış sarsazan (qaraşoran) – *Halocnemum strobilaceum* (Pall.) Bieb., xəzər sarıbaşı – *Halostachys belangeriana* (Moq.) Botsch. (*H.caspica*), avropa duzlaq çoğanı – *Salicornia europaea* L., çiçəkli şoravgə – *Seidlitzia florida* (Bieb.) Bunge., ətli şoran – *Climacoptera crassa* (Bieb.) Botsch., tüklü frangeniya – *Frankenia hirsuta* L., *F. pulverulenta* L., yarpaqsız öldürgən – *Anabasis aphylla* L. və b. növlər təşkil edir. Onlar müvafiq fitosenozları əmələ gətirirlər (*Halocnemetum strobilaceosum*, *Kalidietum caspicosum*, *Anabasietum aphillosum* və s.). KAO ərazisində şorangəlik səhra landşaftının yaranması və sürətlə davam etməsi bu problemə xüsusi diqqət

yetirilməsini və buradakı biomüxtəlifliyin qorunması tələblərini qarşıya qoyur.

Friqanoid bitki örtüyü Aralıq dənizi ölkələrində geniş yayılmış friqanaların Dalamazkimilər fəsiləsinə - *Lamiaceae* Lindl. mənsub olan efiryağlı bitkilərin: bataqlıq poruğu - *Stachys palustris* L., alman p. - *S. germanica* L., təpəlik kəklikotu - *Thymus collinus* Klok. et Shost., nazikyarpaq dağnanəsi - *Zizifora tenuior* L., başcıqlı d. - *Z. capitata* L., dərman bədrənci - *Melissa officinalis* L. və b. ibarət variantı olub, KAO ərazisində üstün ekosistemlərdən biridir. Burada əsasən gəvən - *Astragalus* L. növləri, xarakterik formasiyalar - *Astragaletum* əmələ gətirir. Friqanaların fitosenoloji quruluşu sadə olsa da, onların floristik tərkibi zəngin və çox mürəkkəbdir. Əsas növlərinə: pallas murdarçası - *Rhamnus pallasii* Fisch. et C.A.Mey., adi həlməl - *Zigophyllum fabago* L., çəngəli gəvən - *Astragalus tribuloides* Delile, xaççiçək paxladən - *A. asterias* Stev. ex Ledeb., qaraməryam kəklikotu - *Thymus karamarianicus*, zəif dazı - *Hypericum perforatum* L., yaşıl sürvə - *Salvia viridis* L., lərxian yovşanı - *Artemisia lerchiana* Web., *A. annua* L., iriçiçək xəstək - *Caragana grandiflora* DC. və b. daxildir. Dağ bozqırlarında gəvən, kəklikotu, poruq bitkiləri üstünlük təşkil edir. Bozqırlar otlaq sahələridir. Ancaq burada eroziya prosesi nəticəsində yamacların çox hissəsində ot örtüyü dağılmış, qiymətli otlar az keyfiyyətli, yeyilməyən növlərlə əvəz olunmuşdur.

Bildiyimiz kimi, Azərbaycan Respublikası az meşəli ölkələrə aiddir. Bütün Respublika üzrə meşə ərazisinin 2%-i Kür-Araz ovalığının payına düşür. Kserofit seyrək arid meşəlik Ağdaş rayonu ərazisində geniş sahəni əhatə edir. Türyançay Dövlət Təbiət Qoruğunda əsasən ardıc ağac və kolları mühafizə olunur. Qoruqda üstünlük təşkil edən dominant, edifikator rolu oynayan ağac və kollar: *Juniperus oblonga* Bieb., *J. foetidissima* Willd.; *J. polycarpos*, *Pistacia mutica* Fisch. et C.A.Mey., *Paliurus spina-christi* Mill., *Celtis caucasica* Willd., *Punica granatum* L., *Rhus coriaria* L., və b. daxildir. Bu meşəliklər bir çox təbii prosesləri nizamlamaqla yanaşı, texniki-dərman bitkiləri və yabanı meyvə-giləmeyvə ilə zəngindir.

Tuqay meşələri Kür çayı sahillərində yerləşir və Azərbaycan ərazisinin 0,8%-ni örtür. Tuqay meşələrinin əsas ağac və kolları: *Ulmus glabra* Huds., *Populus alba* L., *P. nigra* L., *P. x canescens* (Ait.) Smith (*P. hybrida*), *Carpinus betulus* L., *Quercus caschtanifolia* C.A.Mey., *Q. iberica* Stev., *Q. pedunculiflora* C. Koch, *Fagus orientalis* Lipsky, *Salix alba* L., *Punica granatum* L., *Vitis silvestris* C.C. Gmel, *V. vinifera* L. və b. Kür qırağı Tuqay meşələrinin son illərdə həm cins tərkibi, həm də əraziləri azalmaqla talalar şəklində qalmışdır. Nəticədə ovalıqda səhrələşmə genişlənməyə başlamış və bu proses davam etməkdədir.

Kür-Araz ekoloji zonası Azərbaycanın mərkəzi hissəsini (quru subtropik iqlim şəraiti olan KAO) əhatə edir. Buna görə də kənd təsərrüfatı sahəsində, heyvandarlıqda, bir çox qiymətli subtropik bitki növlərinin (nar, əncir, zeytun, iydə, badam, püstə, yapon xurması və s.) yetişdirilməsində bu zonanın özünəməxsus yeri vardır. Ekoloji cəhətdən bir-birinə yaxın, oxşar, mülayim və azacıq təbii mənzərə dəyişiklikləri olan Şirvan, Muğan, Mil, Aşağı Qarabağ, Salyan düzənlikləri eyni ekoloji vəziyyət və problemlərlə qarşılaşır. Torpaq qatının şoranlaşması (387 min ha), su qıtlığı, səth və qurunt sularının çirklənməsi, irriqasiya sisteminin pis vəziyyətdə olması, ağacların qırılması, əsasən də ictimaiyyətin bu problemlərin həllində iştirak etməməsi və s. ərazinin əsas ekoloji problemlərindəndir. Belə problemlərdən biri də kənd təsərrüfatı torpaqlarında gedən tədrici degradasiyadır. Hazırda torpağın 3,6 milyon hektarı eroziyaya, xeyli sahələr isə şorlaşmaya məruz qalmışdır. 1,5 mln ha torpaq şorlaşaraq kənd təsərrüfatı üçün yararsız hala düşmüşdür. Əlavə olaraq, qaçqın və məcburi köçkünlərin bu ərazilərdə məskunlaşması, mal-qaranın çoxalması, bundan başqa düzənliklərdə ekstensiv suvarma aparılması bu sahələrin şorlaşmasına, otlaqlardan sui-istifadə təbii bitki örtüyünün itirilməsinə və səhrələşmə proseslərinin güclənməsinə səbəb olmuşdur (38, 40, 122). Bu problemlərin həlli üçün torpağın rekultivasiyası, meşə zolaqlarının salınması, təkrar istehsala keçid, çirkab sularının təmizlənməsi, müasir avadanlıqların alınması, irriqasiya və kanalizasiya sistemlərinin bərpası, ətraf mühitə dair qanunlara əməl olunması və əhalinin də bu işlərə cəlb olunması vacibdir. Bütün bunların qarşısını almaq üçün daxili imkanlardan istifadə edilməsinə baxmayaraq, iqtisadi çətinliklərlə əlaqədar bu problemləri aradan qaldırmaq olmur və problemlər hələ də mövcuddur.

Su ekosistemləri də özünəməxsus bioekoloji xüsusiyyətləri, fitosenoloji quruluşu, bitki və heyvan növlərinin müxtəlifliyi ilə fərqlənir. Uzunmüddətli suvarma nəticəsində Kür-Araz ovalığında torpaqların su-fiziki xassələri, mineral tərkibi, quruluşu təkrar olaraq güclü şəkildə dəyişmişdir. Kür çayının səviyyəsinin hər il qalxması ilə əlaqədar olaraq, torpaqlar təkrar şorlaşmaya, çəmənləşməyə və bəzi yerlərdə isə bataqlıqlaşmaya məruz qalmışdır. Tədqiqat sahəsində Mingəçevir su anbarından sızan suların, Kür və Araz çaylarının daşqınlar zamanı əmələ gətirdikləri su-bataqlıq sahələri, həmçinin kiçik göllər, gölməçələr, nohurlar və s. su-bataqlıq ekosisteminin inkişafına səbəb olmuşdur. Belə ki, Kür çayının deltası əsas və daha xırda qollardan ibarət olub, gur qamışlıqlar inkişaf etmiş cənub-şərq istiqamətində təqribən 20 km uzanır. Düzənlik ərazilərdəki belə ekosistemlərdə tipik ali su bitkilərinə çox rast gəlinir. Burada xüsusilə ciyənlik və qamışlıq bitkiliyi daha güclü inkişaf etmişdir. Su-bataqlıq bitkilərinin inkişaf etdiyi əsas ərazilər:

- Bakıdan cənubda yerləşən Mahmudçala və Ağçala gölləri (23000 ha sahəni əhatə edir) və onların ətrafı;

- Sahəsi 904 ha olan Hacıqabul gölü digər göllərdən fərqli olaraq, qamışlıqları azdır. Bundan başqa, göldə yosunların, makrofit bitkilərin, planktonların və makrobentosun çoxsaylı növləri aşkar edilmişdir.

- Quş gölü (Salyan rayonu);

- Sarısu gölü Kür çayının sağ sahilində, İmişli rayonu ərazisindədir. Quşlar üçün ideal sığınacaq və yuvalama yeri olan bir çox su bitkilərinin növləri bitir.

- Kürün sağ sahilində Ağcəbədi ərazisində 4400 ha su ərazisi olan Ağgöl zəngin bitki müxtəlifliyinə malikdir.

- Varvara su anbarı Kür çayının üzərində, Mingəçevir şəhərindən cənub-şərqdə yerləşir və 2.140 ha sahəni örtür. Bu göl ali bitki növlərinin zəngin biomüxtəlifliyinə malikdir. Qeyd olunan su-bataqlıq ekosistemlərinin əksəriyyəti mühafizə statusuna malikdir.

KAO ərazisində göllər, su anbarları, nohurlar, arxlar, drenaj və su-varma kanalları, bataqlıqlar və bataqlıqlaşmış sahələr çoxdur. Bu ekoloji mühit şəraitində hidrofit və hiqrofit bitkilər geniş arealda inkişaf etmişdir. Onlar su bitkiliyi, sahil bitkiliyi və bataqlıq bitkiliyini formalaşdırırlar. Su-bataqlıq ekosistemlərindəki təbii fitosenozların yaranmasında mühüm rol oynayan bitki növlərinə: borulu su gülü - *Lemna trisulca* L., balaca s.g. - *L. minor* L., yoğunlaşmış sarsazan - *Halocnemum strobilaceum* (Pall.) Bieb. (qaraşoran), Avropa duzlaq çoğanı - *Salicornia europaea* L., iri pazotu - *Puccinellia giganteae* (Grossh.) Grossh., daraqvari suçiçəyi - *Potamogeton pectinatus* L., qumral s. - *P. crispus* L., tükvari s. - *P. trichoides* Cham. et Schlecht., üzən s. - *P. natans* L., parlaq s. - *P. lucens* L., gövdəni qucaqlayan s. - *P. perfoliatus* L., suyabatmış buynuzyarpaq - *Ceratophyllum demersum* L., dəniz ruppıyası - *Ruppia maritima* L., battaq zannixelliyası - *Zannichellia palustris* L. və b. daxildir. Bir sıra yaşayış mühitləri, bitki növləri və onların əmələ gətirdikləri fitosenozlar nadir və məhv olmaq təhlükəsi altındadır. Bunlara: *Astragalus ignarius* M. Pop., *Calligonum bakuense* Litv. (*C. petunnikowii*) növlərinin üstünlüyü ilə dənizkənarı psammofit bitkiliyi, *Nelumbo caspica* (DC.) Fisch., *Nymphae alba* L. və s. növlərinin üstünlüyü ilə - su-bataqlıq bitkiliyi və başqaları aid ola bilər.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, 2004-cü ildə elmi ezamiyyələr, yerli və Beynəlxalq ekspedisiyalar zamanı Ə.Ş.İbrahimov və F.X.Nəbiyeva tərəfindən KAO-ın cənub-şərqində yerləşən Biləsuvar rayonu ərazisinin su-bataqlıq bitkiliyindən Azərbaycan və Qafqaz floraları üçün yeni olan, elmi-təcrübi əhəmiyyətli bitki taksonları: Azolla fəsiləsi - *Azollaceae* Wetst., Azolla cinsi - *Azolla* Lam. və *A. caroliniana* Willd. və *Anabaena azollae* Strasburg növü aşkar edilmişdir. Yeni növün digər hiqrofil və hidrofil bitkilərlə əmələ gətirdiyi *Azolleta* formasiyası və bir çox bitki qruplaşmaları da ilk dəfə qeyd olunmuşdur (21, 91). *A. caroliniana* Willd. növünün dominant, edifikator olduğu fitosenozların növ tərkibində ot bitkilərindən: *Lem-*

na trisulca L., *L. minor* L., *L. gibba* L., *Potamogeton natans* L., *P. nodosus* L., *P. rerfoliatus* L., *Ruppia martima* L., *Zannichellia palustris* L., *Sparganium erectum* Rehm., *S. emersum* Rehm., *S. microcarpum* (Neum.) Raunc., *Juncus filiformis* L., *J. effusus* L., *Butomus umbellatus* L., *Persicaria amphibia* L., *P. hydropper* L., *Typha latifolia* L., *T. angustifolia* L. və s., kol bitkilərindən isə *Tamarix ramosissima* Ledeb., *T. meyeri* Boiss., *Salix alba* L. və b. iştirak edirlər.

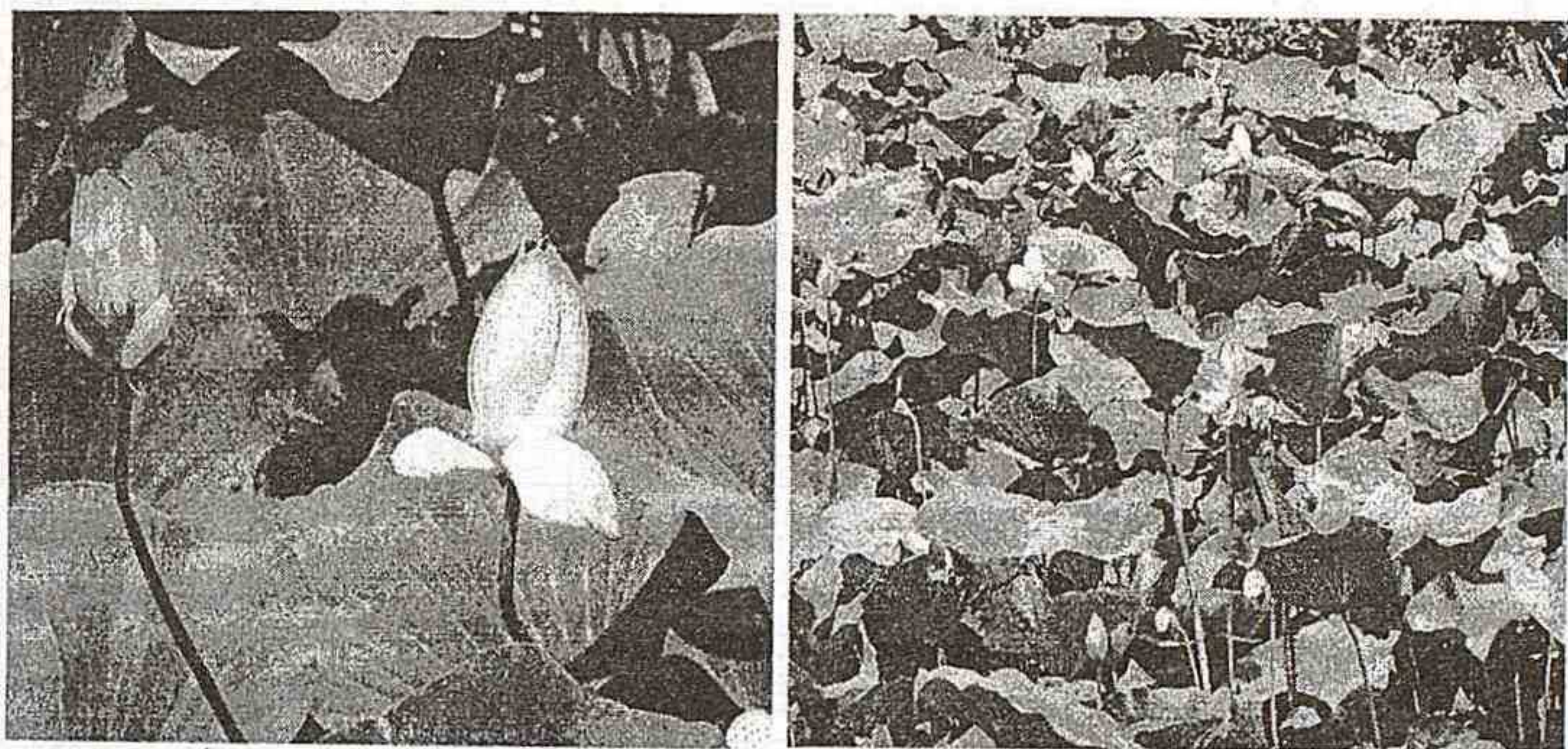
Bildiyimiz kimi, KAO ərazisi arid zonalar sırasına daxildir. Bununla yanaşı ayrı-ayrı bitkilik tiplərinin, həmçinin bütövlükdə bitki örtüyünün tərkib və quruluşunun dəyişilməsinə, məhsuldarlığının aşağı düşməsinə, nəhayət suksession dəyişilməsinə səbəb edafik faktorların kəskin pisləşməsi, daha doğrusu torpağın deqradasiyası, təkrar şorlaşması, bozqırlaşması, səhralaşması, müasir dövrün global problemi olan iqlimin istiləşməsi - yüksək temperatur, yağıntıların son dərəcə azlığı, buxarlanmanın yüksək həddə olması, kəskin şaxta, sənaye, kommunal və irriqasiya tikintiləri nəticəsində bitki örtüyü ilə yanaşı heyvanların yaşayış məskənlərinin məhv edilməsi, eyni zamanda torpaq quruluşunun pozulmasıdır. Bütün bunlar isə kiçik göllərin, bəzi axmazların qurumasına gətirib çıxarır. İtirilmiş sahələr Kür boyu düzənliklərdə, su mənbələrində, meşə və kolluqlarda, örüşlərdə, biçənək və otlaplarda geniş sahələri əhatə edir. Belə yerlərdə yayılan bitkilərin bir çoxu xalq təsərrüfatı əhəmiyyətli: qamış, cillər, suoxu və b. Bununla belə dərman xammalı kimi istifadə edilən bitkilərin yaşıl kütlələri çiçək vaxtı yığıldığından toxumlama azalır və bəzi bitkilərin ehtiyatı tükənir, bəziləri isə yox olub gedir.

Sarısu gölü Kür çayının sağ sahilində Saatlı və İmişli rayonları ərazisində yerləşir. Sarısu göllər sistemində – Sarısu, Naxalıqçala və Ağçala (Xəlfəli çala) gölləri daxildir. Sarısu göllər sisteminin sahəsi 300 hektar, dərinliyi isə 2,5 m, metrdir. Kür çayının tez-tez məcrasından çıxması və daşqınlar nəticəsində əmələ gəlmişdir. Mingəçevir su anbarı tikildikdən sonra (1954-cü il) Kürdə daşqınlar azaldı və bir sıra su hövzələrinin (Sarısu, Mehman, Şilyan, Ağgöl) hidrotexniki rejiminin pisləşməsinə və bəzilərinin qurumasına səbəb oldu. Hazırda Sarısu gölü əsasən drenaj suları ilə qidalanır. Bu isə onun bitkiliyinə öz mənfi təsirini göstərmişdir. Hal-hazırda da gölün əsas dominantı adi qamışdır – *Phragmites australis* (Gav.) Trin. ex Steud. və qamışlıq asosiasiyasında: çoxbudaqlı yulğun - *Tamarix ramosissima* Ledeb., hohanaker yulğunu - *T. hohenackeri* Bunge. və adi duzlaq asteri – *Tripolium vulgare* Nees, etinalı qurbağaotu – *Sparganium neglectum* Beeby, suyabatmış buynuzyarpaq – *Ceratophyllum demersum* L., qumral suçiçəyi - *Potamogeton crispus* L. və s. növlərinə, qamışdan azad olmuş sahələrdə daraqvari suçiçəyinə – *Potamogeton pectinatus* L. rast gəlinir. Sarısu, Ağgöl, Mehman göllərində və bir sıra axmazlarda qamış, daryarpaq ciyən, liğvər, xəzər şanagülləsi assosiasiyalarını və həm də qamışın, liğvərin, daryarpaq ciyənin və başqa bitkilərin iştirakı ilə bir sıra qarışıq

assosiasiyaları qeydə alınmışdır (28). Son illər Sarısu gölündə su təchizatının yaxşılaşdırılması üçün görülən işlər gələcəkdə gölün ekoloji şəraitini yaxşılaşdırılmasına və onun bitki örtüyünə öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.

KAO ərazisinin su və bataqlıq bitkiliyində müxtəlif mənşəli relik növlərə də rast gəlinir. Məsələn, mezotermik, diarkto üçüncü dövr, arktik üçüncü dövr, qədim üçüncü dövr relikləri, buzlaşma və buzlaşmadan sonrakı dövrlərin relikləri. Qədim üçüncü dövr reliklərindən: *Nymphoides peltata* (S.G.Gmel.) O.Kuntze, *Nelumbo caspica* (DC.) Fisch. göstərmək olar (şəkil 7). Sonda belə nəticəyə gəlirik ki, ovalığın geniş ərazisində bir çox bitki fitosenozları vardır ki, onlar qorunmalı və bərpa edilməlidir: *Arundo donax* L., *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud., *Trapa hyrcana* Woronow, *Nelumbo caspica* (DC.) Fisch., *Nymphae alba* L., *Nymphaoides peltata* (S.G. Gmel.) O. Kuntze. və s.

Şəkil 7. Qızılağac qoruğu ərazisində *Nelumbo caspica* (DC.) Fisch.

Tədqiqat zamanı arid ərazilərin su-bataqlıq senozlarında kəskin dəyişikliklərin baş verdiyi, onların tərkib və quruluşunun pisləşməsi, məhsuldarlığının azalması müəyyən edilmişdir. Onların məhv olmasına səbəb olan məhdudlaşdırıcı amillərin aradan qaldırılması vacib məsələ hesab edilməlidir: *Trapaetum hyrcanosum - aqui - herbosum*, *Nymphoidetum peltatosum - aqui - herbosum*, *Nelimbeto caspicosum - aqui - herbosum*, *Nymphaetum albosum*, *Arundetum donaxosum* və digər nadir fitosenozların təbii bərpası üçün bütün mövcud imkanlardan istifadə etmək zəruridir. 1998-2008-ci illərdə aparılmış tədqiqatlar nəticəsində Kür-Araz ovalığı ərazisində yayılmış bitki növləri dəqiqləşdirilərək ərazinin flora spektri hazırlanmışdır (cədvəl 7).

Kür-Araz ovalığının flora spektri

No	Fəsilə	Cins	%	Növ	%
1.	Equisetaceae Michx. ex DC.	1	0,15	5	0,32
2.	Pteridaceae Reichenb.	2	0,29	2	0,13
3.	Polypodiaceae Bercht. et J. Presl	1	0,15	1	0,06
4.	Aspleniaceae Newm.	3	0,44	4	0,25
5.	Dryopteridaceae R.-C. Ching	3	0,44	3	0,19
6.	Marsileaceae Mirb.	1	0,15	1	0,06
7.	Salviniaceae T. Lestib.	1	0,15	1	0,06
8.	Azollaceae Wettst.	1	0,15	1	0,06
9.	Ophioglossaceae (R. Br.) Agardh	1	0,15	1	0,06
10.	Taxaceae S.F. Gray	1	0,15	1	0,06
11.	Pinaceae Adans.	1	0,15	3	0,19
12.	Cupressaceae S.F. Gray	3	0,44	8	0,51
13.	Ephedraceae Dumort.	1	0,15	4	0,25
14.	Colchicaceae DC.	1	0,15	2	0,13
15.	Liliaceae Juss.	3	0,44	21	1,34
16.	Smilacaceae Vent.	1	0,15	1	0,06
17.	Orchidaceae Juss.	10	1,47	28	1,78
18.	İridaceae Juss.	3	0,44	11	0,70
19.	Hemerocallidaceae R.Br.	1	0,15	1	0,06
20.	Asphodelaceae Juss.	3	0,44	3	0,19
21.	Hyacinthaceae Batsch	5	0,74	20	1,27
22.	Alliaceae C. Agardh.	1	0,15	11	0,70
23.	Amaryllidaceae J. St.-Hil.	2	0,29	6	0,38
24.	Convallariaceae Noran.	1	0,15	2	0,13
25.	Asparagaceae Juss.	1	0,15	4	0,25
26.	Arecaceae Schultz-Sch.	2	0,29	2	0,13
27.	Juncaceae Juss.	2	0,29	13	0,83
28.	Cyperaceae Juss.	15	2,21	58	38,67
29.	Sparganiaceae F. Rudolphi	1	0,15	2	0,13
30.	Typhaceae Juss.	1	0,15	6	0,38
31.	Poaceae Barnhart	101	14,85	271	17,26
32.	Butomaceae Mirb.	1	0,15	1	0,06
33.	Najadaceae Juss.	1	0,15	1	0,06
34.	Alismataceae Vent.	2	0,29	4	0,25
35.	Cuncaginaceae Rich.	1	0,15	1	0,06
36.	Potamogetonaceae Dumort.	1	0,15	7	0,45
37.	Ruppiaceae Hutch.	1	0,15	2	0,13
38.	Zannichelliaceae Dumort.	1	0,15	2	0,13
39.	Zosteraceae Dumort.	2	0,29	4	0,25
40.	Araceae Juss.	1	0,15	1	0,06

41.	Lemnaceae S.F.Gray.	2	0,29	3	0,19
42.	Acoraceae Martinov	1	0,15	1	0.06
43.	Cannaceae L.	1	0,15	1	0.06
44.	Dioscoreaceae Lindl.	1	0,15	1	0.06
45.	Salicaceae Lindl.	2	0,29	13	0,83
46.	Juglandaceae A.Rich.ex Kunth	1	0,15	1	0.06
47.	Betulaceae S.F.Gray	3	0,44	4	0,25
48.	Fagaceae Dumort.	1	0,15	1	0.06
49.	Ulmaceae Mirb.	1	0,15	1	0.06
50.	Moraceae Link	4	0,59	5	0,32
51.	Cannabaceae Endl.	2	0,29	3	0,19
52.	Urticaceae Juss.	3	0,44	4	0,25
53.	Santalaceae R.Br.	1	0,15	3	0,19
54.	Polygonaceae Juss.	6	0,88	18	1,15
55.	Chenopodiaceae Vent.	26	3,82	65	4,14
56.	Amaranthaceae Juss.	1	0,15	7	0,45
57.	Nyctaginaceae Juss.	1	0,15	1	0.06
58.	Aizoaceae Rudolphi	1	0,15	1	0.06
59.	Molluginaceae Hutch.	1	0,15	1	0.06
60.	Portulacaceae Juss.	1	0,15	2	0,13
61.	Caryophyllaceae Juss.	21	3,09	50	3,18
62.	Berberidaceae Torr.et Gray	2	0,29	2	0,13
63.	Brassicaceae Burnett.	43	6,33	69	4,39
64.	Capparaceae Juss.	2	0,29	2	0,13
65.	Ceratophyllaceae S.F. Gray.	1	0,15	1	0.06
66.	Crassulaceae DC.	2	0,29	4	0,25
67.	Eucommiaceae Engl.	1	0,15	1	0.06
68.	Lauraceae Juss.	1	0,15	1	0.06
69.	Nelumbonaceae Dumort.	1	0,15	1	0.06
70.	Nymphaeaceae Salisb.	1	0,15	1	0.06
71.	Papaveraceae Juss.	3	0,44	13	0,83
72.	Fumariaceae DC.	1	0,15	5	0,32
73.	Hypecoaceae (Dumort.) Willk.	1	0,15	1	0.06
74.	Platanaceae Dumort. Lindl.	1	0,15	1	0.06
75.	Ranunculaceae Juss.	12	1,76	30	1,91
76.	Resedaceae S.F. Gray	1	0,15	3	0,19
77.	Saxifragaceae Juss.	3	0,44	3	0,19
78.	Fabaceae Lindl.	40	5,88	116	7,39
79.	Rosaceae Juss.	18	2,65	40	2,55
80.	Aceraceae Juss.	1	0,15	2	0,13
81.	Anacardiaceae Lindl.	3	0,44	3	0,19
82.	Apiaceae Lindl.	30	4,41	46	2,93
83.	Araliaceae Vent.	1	0,15	1	0.06
84.	Celastraceae R.Br.	1	0,15	2	0,13
85.	Cistaceae Juss.	2	0,29	3	0,19

86.	Cornaceae Dumort.	1	0,15	1	0.06
87.	Elaeagnaceae Juss.	2	0,29	4	0,25
88.	Euphorbiaceae Juss.	4	0,59	14	0,89
89.	Frankeniaceae S.F. Gray	1	0,15	2	0,13
90.	Geraniaceae Juss.	2	0,29	17	1,08
91.	Haloragaceae R.Br.	1	0,15	2	0,13
92.	Hippocastanaceae DC.	1	0,15	1	0.06
93.	Hypericaceae Juss.	1	0,15	1	0.06
94.	Linaceae DC. ex S.F. Gray.	1	0,15	8	0,51
95.	Lythraceae J.St.-Hill	2	0,29	6	0,38
96.	Malvaceae Juss.	9	1,32	25	1,59
97.	Meliaceae Juss.	1	0,15	1	0,06
98.	Myrtaceae Juss.	1	0,15	2	0,13
99.	Onagraceae Juss.	2	0,29	5	0,32
100.	Oxalidaceae R. Br.	1	0,15	1	0,06
101.	Polygalaceae R.Br.	1	0,15	2	0,13
102.	Punicaceae Horan.	1	0,15	1	0,06
103.	Rhamnaceae Juss.	4	0,59	5	0,32
104.	Rutaceae Juss.	2	0,29	3	0,19
105.	Sapindaceae Juss.	1	0,15	1	0,06
106.	Simaroubaceae DC.	1	0,15	1	0,06
107.	Reamuriaceae	1	0,15	2	0,13
108.	Tamaricaceae Link.	1	0,15	5	0,32
109.	Tropaeolaceae DC.	1	0,15	1	0,06
110.	Thymelaeaceae Juss.	2	0,29	2	0,13
111.	Violaceae Juss.	1	0,15	7	0,45
112.	Vitaceae Lindl.	2	0,29	4	0,25
113.	Zygophyllaceae Lindl.	5	0,74	5	0,32
114.	Apocynaceae Juss.	3	0,44	4	0,25
115.	Asclepiadaceae R. Br.	2	0,29	2	0,13
116.	Bignoniaceae Juss.	2	0,29	2	0,13
117.	Boraginaceae Juss.	19	2,79	32	2,04
118.	Convolvulaceae Juss.	4	0,59	9	0,57
119.	Cuscutaceae Dumort.	1	0,15	4	0,25
120.	Ebenaceae Guerke	1	0,15	3	0,19
121.	Gentianaceae Juss.	1	0,15	4	0,25
122.	Menyanthaceae Dumort.	1	0,15	1	0,06
123.	Lamiaceae Lindl.	22	3,24	44	2,80
124.	Lentibulariaceae Rich.	1	0,15	1	0,06
125.	Martyniaceae Batsch.	1	0,15	1	0,06
126.	Oleaceae Hoffmgg. et Link	4	0,59	6	0,38
127.	Orobanchaceae Vent.	4	0,59	16	1,02
128.	Plantaginaceae Juss.	1	0,15	9	0,57
129.	Plumbaginaceae Juss.	3	0,44	3	0,19
130.	Primulaceae Vent.	5	0,74	7	0,45

131.	Scrophulariaceae Juss.	10	1,47	27	1,72
132.	Solanaceae Pers.	7	1,03	13	0,83
133.	Verbenaceae Juss.	3	0,44	4	0,25
134.	Campanulaceae Juss.	2	0,29	5	0,32
135.	Caprifoliaceae Juss.	3	0,44	6	0,38
136.	Cucurbitaceae Juss.	5	0,74	8	0,51
137.	Asteraceae Dumort.	73	10,74	145	9,24
138.	Dipsacaceae Lindl.	3	0,44	3	0,19
139.	Rubiaceae Juss.	8	1,18	19	1,21
140.	Valerianaceae Batsch.	2	0,29	12	0,76
CƏMI:		680	43,31	1570	100,0

Təqdim olunan spektrdən göründüyü kimi Kür-Araz ovalığının müasir florası 140 fəsilə və 680 cinsdə cəmlənmiş 1570 yabani və mədəni bitki növü ilə təmsil olunmuşdur. Bu miqdar Azərbaycan florasına daxil olan növlərin (4500) təqribən 45, Qafqaz florasının (7000) isə 32%-i qəderdir. Taksonomik spektrdə səkkiz cildlik Azərbaycan florasının nəşrindən sonra (I-VIII, 1950-1961) tədqiqatçılar tərəfindən aşkar edilmiş yeni taksonlar, həmçinin son taksonomik və nomenklatur dəyişikliklər və əlavələr öz əksini tapmışdır. Kür-Araz ovalığı üçün müəyyənləşdirilmiş taksonlar bitki aləminin ali bitki şöbələrinə görə aşağıdakı qaydada paylanmışdır (cədvəl 8).

Cədvəl 8

Kür-Araz ovalığı florasına daxil olan taksonların ali bitki şöbələri üzrə bölgüsü

№	Taksonlar	Miqdarı			Ümumi sayə görə %-lə		
		Növ	Cins	Fəsilə	Növ (1570)	Cins (680)	Fəsilə (140)
1	Eguisetophyta	5	1	1	0,32	0,15	0,71
2	Polypodiophyta	14	13	8	0,89	1,91	5,71
3	Gimnospermae (Pinophyta)	16	6	4	1,02	0,88	2,86
4	Anglospermatophyta	1535	660	127	97,77	97,49	90,71
5	Class 1. Dicotyledoneae	1044	490	96	66,50	72,06	68,57
6	Class 2. Monocotyledoneae	491	170	31	31,27	25,0	22,14

Cədvəldə qeyd olunmuş məlumatlardan göründüyü kimi Kür-Araz ovalığında bitki aləminin ən iri taksonomik vahidləri olan 4 şöbədə: Qatırquyruğukimilər – *Eguisetophyta* 5(0,32%) növlə, Qıjıkimilər – *Polypodiophyta* 14 (0,89%) növlə, Çılpaqtoxumlular – *Gimnospermae* və ya *Pinophyta* 16 (1,02%) növlə təmsil olunmuşlar. Qalan 1535 növ isə (97,77%) örtülütoxumlular – *Anglospermatophyt* şöbəsinə daxildir. Örtülütoxumlular 2 sinfə bölünür: Bu şöbənin ikiləpəlilər – *Dicotyledoneae* sinfinin 1044 (66,50%), birləpəlilər – *Monocotyledoneae* sinfinin isə 491 növü (31,27%) vardır. Belə ki, 140 fəsilə arasında fərqlənən 25 ən iri fəsilə 452 cinsi

(66,47%) və 1148 növü (73,12%) birləşdirir. Qalan 115 fəsiləyə cəmi 228 cins (33,53%), 422 növ (26,88%) düşür. Cədvəldən həmçinin məlumdur ki, region florasının aparıcı birinci qrup iri fəsilələri cinslərinin və növlərinin miqdarına görə: *Poaceae* Barnhart 101 cins (14,85%) və 265 növ (16,88%); *Chenopodiaceae* Vent. 26 cins (3,82%), 65 növ (4,14%); *Lamiaceae* Lindl. 22 (3,24%) cins, 44 növ (2,80%); *Caryophyllaceae* Juss. 21 cins (3,09%) və 50 növ (3,18%); *Boraginaceae* Juss. 40 fəsilə 1 cinsli və 1 növlüdür (cədvəl 9).

Cədvəl 9

Kür-Araz ovalığı florasında cins və növlərin iri fəsilələr arasında paylanması

No	Fəsilələr	Cins (680)	Ymumi saya görə, %-lə	Növ (1570)	Ymumi saya görə, %-lə
1.	<i>Poaceae</i> Barnhart	101	14,85	265	16,88
2.	<i>Asteraceae</i> Dumort.	73	10,74	145	9,24
3.	<i>Fabaceae</i> Lindl.	40	5,88	116	7,39
4.	<i>Brassicaceae</i> Burnett.	43	6,32	69	4,40
5.	<i>Chenopodiaceae</i> Vent.	26	3,82	65	4,14
6.	<i>Lamiaceae</i> Lindl.	22	3,24	44	2,80
7.	<i>Caryophyllaceae</i> Juss.	21	3,09	50	3,18
8.	<i>Boraginaceae</i> Juss.	19	2,79	32	2,04
9.	<i>Rosaceae</i> Juss.	18	2,65	40	2,55
10.	<i>Cyperaceae</i> Juss.	15	2,21	58	3,69
11.	<i>Ranunculaceae</i> Juss.	12	1,76	30	1,91
12.	<i>Scrophulariaceae</i> Juss.	10	1,47	27	1,72
13.	<i>Malvaceae</i> Juss.-	9	1,32	25	1,59
14.	<i>Solanaceae</i> Pers.	7	1,03	13	0,83
15.	<i>Polygonaceae</i> Juss.	6	0,88	18	1,15
16.	<i>Hyacinthaceae</i> Batsch	5	0,74	20	1,27
17.	<i>Euphorbiaceae</i> Juss.	4	0,59	14	0,89
18.	<i>Orobanchaceae</i> Vent.	4	0,59	16	1,02
19.	<i>Liliaceae</i> Juss.	3	0,44	21	1,34
20.	<i>Papaveraceae</i> Juss.	3	0,44	13	0,83
21.	<i>İridaceae</i> Juss.	3	0,44	11	0,70
22.	<i>Juncaceae</i> Juss.	2	0,29	13	0,83
23.	<i>Geraniaceae</i> Juss.	2	0,29	18	1,15
24.	<i>Salicaceae</i> Lindl.	2	0,29	13	0,83
25.	<i>Valerianaceae</i> Batsch.	2	0,29	12	0,76
	CƏMİ:	452	66,47	1148	73,12

Ərazi florasında apardığımız təhlilindən məlum olur ki, 680 cinsdə olan növlər qeyri-bərabər paylanmışdır. Növ sayına görə onların hamısı

eyni deyildir. Elə cinslər (*Gagea* Salisb., *Orchis* L., *Juncus* L., *Carex* L., *Bromus* L., *Astragalus* L. və b.) vardır ki, onlar malik olduqları onlarla növlə bitkiliyin formalaşmasında və inkişafında əhəmiyyətli dərəcədə böyük rol oynayırlar (cədvəl 10).

Cədvəl 10

Kür-Araz ovalığı florasının əsas cinslərində növlərin paylanması

№	Cins	Növ	%-lə (1570)
1.	<i>Gagea</i> Salisb.	15	0,95
2.	<i>Orchis</i> L.	14	0,89
3.	<i>İris</i> L.	8	0,51
4.	<i>Allium</i> L.	11	0,70
5.	<i>Juncus</i> L.	12	0,76
6.	<i>Cyperus</i> L.	9	0,57
7.	<i>Carex</i> L.	25	1,59
8.	<i>Elytrigia</i> Desv.	10	0,64
9.	<i>Aegilops</i> L.	14	0,89
10.	<i>Hordeum</i> L.	9	0,57
11.	<i>Bromus</i> L.	11	0,70
12.	<i>Avena</i> L.	12	0,76
13.	<i>Poa</i> L.	9	0,57
14.	<i>Stipa</i> L.	9	0,57
15.	<i>Atriplex</i> L.	8	0,51
16.	<i>Chenopodium</i> L.	13	0,83
17.	<i>Salsola</i> L.	10	0,64
18.	<i>Papaver</i> L.	10	0,64
19.	<i>Ranunculus</i> L.	13	0,83
20.	<i>Astragalus</i> L.	12	0,76
21.	<i>Lathyrus</i> L.	9	0,57
22.	<i>Medicago</i> L.	11	0,70
23.	<i>Trifolium</i> L.	12	0,76
24.	<i>Amoria</i> C.Presl	8	0,51
25.	<i>Vicia</i> L.	10	0,64
26.	<i>Rosa</i> L.	11	0,70
27.	<i>Euphorbia</i> L.	11	0,70
28.	<i>Geranium</i> L.	10	0,64
29.	<i>Linum</i> L.	8	0,51
30.	<i>Plantago</i> L.	9	0,57
31.	<i>Veronica</i> L.	9	0,57
32.	<i>Artemisia</i> L.	8	0,51
33.	<i>Hieracium</i> L.	9	0,57
34.	<i>Galium</i> L.	10	0,64
35.	<i>Valerianella</i> Hill	11	0,70
	CƏMİ:	379	24,14

Cədvəldə verilmiş 35 (5,15%) cins özündə 379 (24,14%) növü birləşdirir. Qalan 645 (94,85%) cinsin payına isə 1191 (75,86% %) növ düşür. Ən çox növü olan *Carex* L. cinsinin 25 növü vardır. 10-dan artıq növü olan cinslərə: *Gagea* Salisb., *Orchis* L., *Allium* L., *Juncus* L., *Aegilops* L., *Bromus* L., *Avena* L., *Chenopodium* L., *Ranunculus* L., *Astragalus* L., *Medicago* L., *Trifolium* L., *Rosa* L., *Euphorbia* L., *Valerianella* Hill və b. daxildir. Onların əksəriyyəti təbii bitkiliyin edifikatoru, assektoru, dominantı yaxud subdominantıdır. Təbii bitkiliyin mürəkkəbləşməsində və fizionomluğunda çox vaxt ayrı-ayrı fəsilələrin, cinslərin bolluğu deyil, ayrılıqda bitki növlərinin kütləviliyi və edifikator rolu ilə müəyyən olunur. Məsələn: *Capparis* L., *Galinsago* L. və s. 1 növlə təmsil olunsa da onlarla növü olan cinslərdən daha üstün rol oynayırlar.

Kür-Araz ovalığı ərazisinə məxsus olan kompleks ekoloji şərait bitkiliyin formalaşmasına, ayrı-ayrı bitki növlərinin, boy və inkişafına və müxtəlif həyat formalarının yaranmasına təsir göstərir. Ona görə də həyat formalarına görə floranın təhlili fitosenozların xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi üçün böyük əhəmiyyəti vardır (cədvəl 11, diaqram 1).

Cədvəl 11

Kür-Araz ovalığı florasının həyat formaları

Nö	Həyat formaları	Növlər	% -lə
1	Ağaclar	74	4,71
2	Kollar	90	5,73
3	Kolcuqlar	4	0,25
4	Yarımkollar	22	1,40
6	Çoxillik otlar	628	40,0
7	Birillik-ikiillik otlar	752	47,90
	Cəmi:	1570	100,0

Cədvəldən göründüyü kimi ərazi florasının əsasını çoxillik otlar 628 (40,0%) təşkil edir. Növ sayının çoxluğuna görə ikinci yerdə birillik-ikiillik otlar 752 növlə (47,90%) və üçüncü yerdə 90 növlə (5,53%) kollar durur. Yarımkollar, kolcuqlar və yarımkolcuqlar birlikdə 26 növü (1,65%) birləşdirirlər.

Ağaclar 74 növlə (4,71%) olub azlıq təşkil edir. Ərazi florasının çoxillik, birillik və birillik-ikiillik ot bitkiləri arasında yüksək faizdə bəzək bitkiləri vardır ki, onlar da al-əlvan bahar və yay aspektləri əmələ gətirirlər. Onlar arasında xüsusilə ilk bahar efemer və efemeroidləri ayırd edilir. Bitkilərin morfo-bioloji xüsusiyyətləri ərazidə olduqca müxtəlifdir.

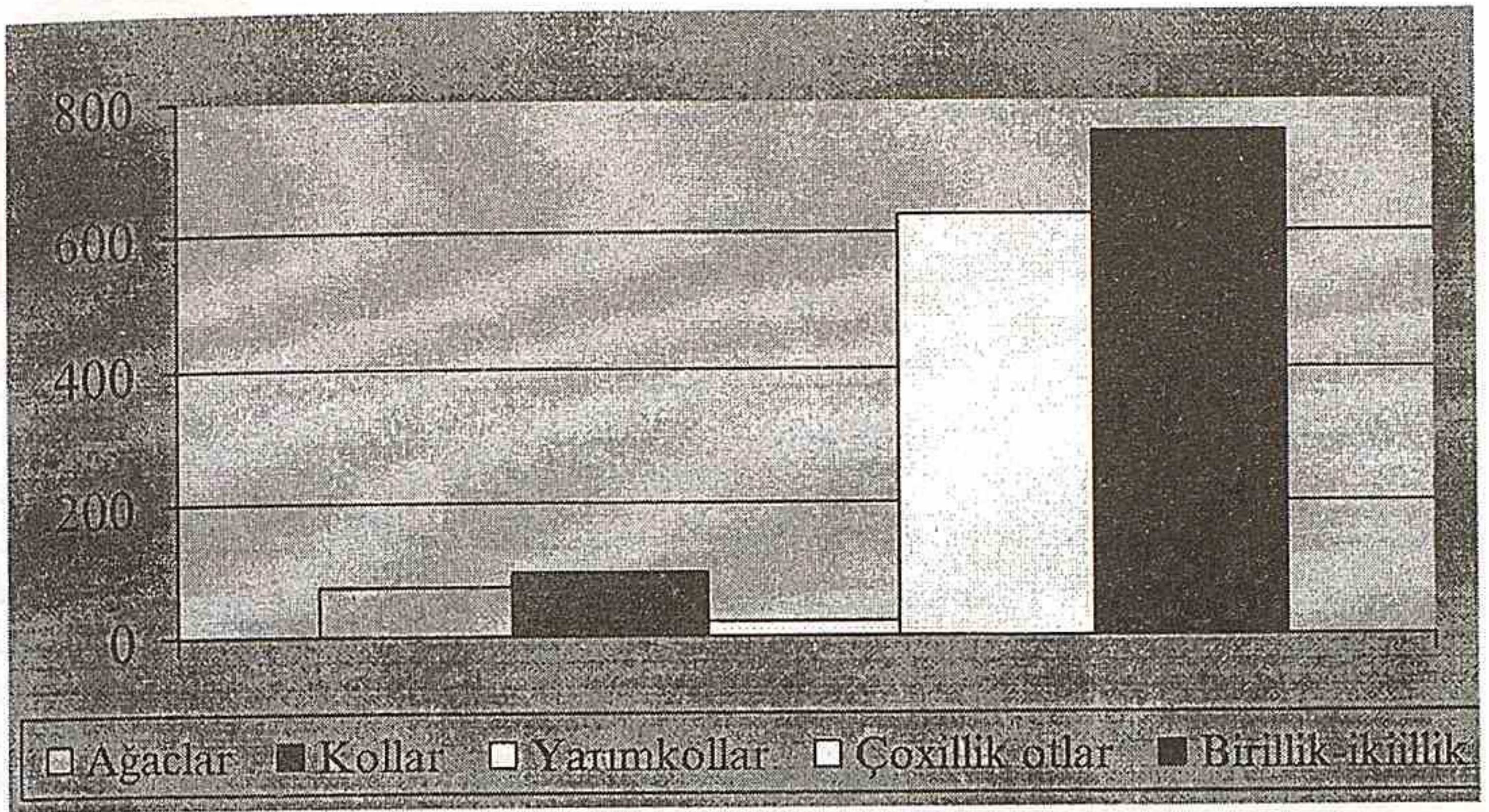

Diagram 1. Kür-Araz ovalığı florasının həyat formaları

Məsələn, dağ rayonlarının bitkiləri həyat formalarına görə aşağı bitki qurşaqlarının bitkilərindən fərqlənir. Ona görə də Raunkier (160) tərəfindən işlənmiş həyat formalarından istifadə etməklə ərazi üçün aşağıdakı həyat formaları verilmişdir (cədvəl 12).

Cədvəl 12

Raunkierə görə həyat formaları

Nö	Həyat formaları	Növ	%
1	Fanerofitlər	85	5,41
2	Xamefitlər	113	7,20
3	Hemikriptofitlər	1030	65,61
4	Kriptofitlər	240	15,29
5	Terofitlər	102	6,50
	Cəmi:	1570	100,0

Cədvəldən göründüyü kimi hemikriptofitlər ərazi florasının əsasını - 1030 növ (65,61%) təşkil edir. Fanerofitlər 85 növdür (5,41%). Meqafanorofitlər burada rəqəm göstəricisinə malik deyillər.

Bitkilərin həyatında mühüm rol oynayan faktorlar həm də torpaq-iqlim faktorlarıdır. Bu məsələnin öyrənilməsi ilə V.V.Alyoxin və A.P.Şenikov (148) və b. məşğul olmuşdur. Regionun florasında bitkilərin inkişaf edib yayıldığı və müxtəlif dərəcədə rütubətlə təmin olunan yaşayış məskənlərinə görə apardığımız analizlərin nəticələrindən məlum olur ki, ərazinin bitkiləri əsasən quraqlığa davamlı kserofitlərdən və mezokserofitlərdən ibarətdir. Ancaq mezofit və hidrofrit bitkilər də bitkiliyin formalaşmasında əsaslı rola malikdirlər (cədvəl 13).

Kür-Araz ovalığı florasının ekoloji qrupları

No	Ekoloji qruplar	Növlərin miqdarı (1570)	%
İşığa münasibətinə görə			
1	İşıqsevənlər (Heliofitlər)	1050	66,88
2	Kölgəsevənlər (Sçiofitlər)	114	7,26
3	Kölgəyədavamlılar	98	6,24
Rütubətə münasibətinə görə			
4	Kserofitlər	1120	71,34
5	Mezofitlər	186	11,85
6	Hiqrofitlər	101	6,43
	Hidrofitlər	38	2,42
Qida maddələrinə münasibətinə görə			
1	Meqafitlər (Evtroflar)	135	8,60
2	Oliqotroflar	221	14,08
3	Açidofillər	72	4,59
4	Neyrofillər	92	5,86
5	Bazofillər	76	4,84
6	İndifferent növlər	142	9,04
7	Fitoindikatorlar	125	7,96

Analizin nəticələri göstərir ki, ərazi flora növləri işığa münasibətinə görə işıqsevənlərə (Heliofitlər), kölgəsevənlər (Sçiofitlər) və kölgəyə davamlı olmaqla 3 qrupa bölünür. Onlardan işıqsevən bitkilər qrupu 1050 növ (66,88%), kölgəsevən bitkilər – 114 növ (7,26%), kölgəyə davamlı bitki növləri daha az olub, 98 növlə (6,24%) təşkil edir.

Rütubətə münasibətə görə ərazi florasında kserofit bitkilər üstünlüyə malikdirlər. Belə ki, kserofitlər 1120 növlə (71,34%) irəlində gedir. Mezofitlər 186 növ (11,85%), hiqrofitlər 101 növ (6,43%), hidrofitlər sayca çox azdır. Daha doğrusu 38 növdür (2,42%). Buna baxmayaraq hidrofitlər su bitkiliyinin əsasını təşkil edirlər.

Qida maddələrinə münasibətinə görə ərazi florasında evtrof, oligotrof, açidofil, neyrofil, bazofil, indifrent və fitoindikator (halofitlər, kalsifitlər, psammofitlər və s.) bitkilər ayırd edilir. Evtroflar və ya Meqatroflar qidalı maddələrə çox tələbkardırlar. Onlar 135 növlə (8,60%) təmsil olunurlar. Bu qrupa ərazidə mezotroflardan, açidofillərdən *Rumex acetosa* L., *Ranunculus acris* L., *Galium verum* L., *Origanum vulgare* L., bazofillərdən və b. yayılıb. Onlar qidalı maddələrin daha zəngin olduğu münbit torpaqlarda, xüsusilə subasar çəmənlərdə, alçaq bataqlıqlarda və s. yayılmışlar. İndifrent bitkilər: *Lamium album* L., *Sambucus ebulus* L. və b. Bu qrupa daxil olan növlər PH-in geniş dəyişməsində, daha doğrusu həm

qələvi və həm də turş mühit torpaqlarında inkişaf edirlər. Ərazidə oliqotroflar 221 növ (14,08%), açıdofillər 72 növ (4,59%), Neyrofillər 92 növ (5,86%), bazofillər 76 növ (4,84%), indifrentlər 142 (9,04%), fitoindikatorlar 125 (7,96%) növdür. İndikator bitkilər yaşayış məskənlərində, qidalanma sahələrinin konkret xüsusiyyətləri, məsələn torpağın duzluluğu, şorakətliyi və s. əks etdirilir. Ərazidə bu tip bitkilərdən çox şorlaşmış yerlərdə yoğunlaşmış qaraşoran – *Halocnemum strobilaceum* Bieb., budaqlı qışotu – *Petrosimonia brachiata* (Pall.) Bunge, xəzər sarıbaşı – *Kalidium caspicum* Ung.-Sternb., *Halostachis belangeriana* Botsch., *Seidlitzia florida* (Bieb.) Bunge və b. geniş yayılıb. İndikator bitkilərin hökmranlıq etdiyi duzlu sahələr KAO-nun çox yerlərində üstünlük təşkil edir. Ərazinin deqradasiyaya uğramış, şorlaşmış sahələrində indikator növlərdən *Zannichellia palustris* L., *Ruppia maritima* L., *Nitraria schobera* L., *Frangenia hirsuta* L., *Salsola nodulosa* (Moq.) İljin, *S. dendroides* Pall. dominantlıq edir. *Anthoxanthum odoratum* L., *Nardus stricta* L. növlərinin yayıldığı sahələrdə torpağın humusca kasıb olması, qəvəliyii aşağı olması, turşuluğun artıq olması, torpağın aerasiya prosesinin kifayət qədər getməməsinə, torpağın bu və ya digər dərəcədə su təchizatına və s. dəlalət edir. Əksinə *Festuca pratensis* Huds., *Phleum pratense* L., *Poa pratensis* L., *Trifolium pratense* L. və s. torpağın mülayim və ya yüksək münbitliyə, optimal rütubətə malik olmasından xəbər verir.

Kür-Araz ovalığının florasında bir sıra çox nadir, məhvolma təhlükəsi altında olan, endemik və relik bitkilər yayılmışdır. Aşağıdakı cədvəldə bu ərazinin endemik bitki növləri haqqında məlumat verilir. Onlar həyat formalarına görə ağaclar, kollar, yarımkollar, kolcuqlar, çoxillik və birillik-ikillik ot bitkilərindən ibarətdirlər (cədvəl 14).

Cədvəl 14

Kür-Araz ovalığı florasının endemik növləri

No	Endemlər	Azərbaycan	Qafqaz
1.	<i>Pinus eldarica</i> Medv.	+	
2.	<i>Juniperus oblonga</i> Bieb.	+	
3.	<i>Tulipa eichleri</i> Regel	+	
4.	<i>Orchis schelkownikowii</i> Woronow		+
5.	<i>Ophrys caucasica</i> Woronov ex Grossh.		+
6.	<i>Bellevalia wilhelmsii</i> (Stev) G. Woron.		+
7.	<i>B. fomini</i> Woronov	+	
8.	<i>İris acutiloba</i> C.A.Mey.	+	
9.	<i>İ. helena</i> (C.Koch) C.Koch	+	
10.	<i>İ. schelkonikowii</i> (Fomin) Fomin	+	
11.	<i>İ. carthalinae</i> Fomin		+
12.	<i>Scilla caucasica</i> Miscz.	+	
13.	<i>Muscari leucostomum</i> Woronov ex Czerniak	+	
14.	<i>Allium leucanthum</i> C.Koch		+

15.	<i>Sternbergia colchiciflora</i> Waldst. et Kit.	+	
16.	<i>Sclerochloa woronovii</i> (Hack.) Tzvel. ex Bor.	+	
17.	<i>Stipa prilipkoana</i> Grossh.		+
18.	<i>Salix aegyptiaca</i> L.		+
19.	<i>Populus gracilis</i> Grossh.		+
20.	<i>Scilla caucasica</i> Misch.	+	
21.	<i>Muscari leucostomum</i> Woronov ex Czerniak	+	
22.	<i>Carpinus geokczaica</i> Radde	+	
23.	<i>Quercus longipes</i> Stev.	+	
24.	<i>Thesium maritimum</i> C.A.Mey.	+	
25.	<i>T. szovitsii</i> A.DC.		+
26.	<i>Atriplex fomini</i> Iljin		+
27.	<i>Salsola nodulosa</i> (Moq.) Iljin		+
28.	<i>Lathyrus miniatus</i> Bieb. ex Stev.		+
29.	<i>Medicago caucasica</i> Vass.		+
30.	<i>Calligonum bakuense</i> Litv.	+	
31.	<i>Cerastium ruderale</i> Bieb.		+
32.	<i>Dianthus schemachensis</i> Schischk.	+	
33.	<i>D. inamoenus</i> Schischk.		+
34.	<i>D. subulosus</i> Freyn & Conrath.		+
35.	<i>Trinia leiogona</i> (C.A.Mey.) B. Fedtsch.		+
36.	<i>Polygala hohenackeriana</i> Fisch. et C.A.Mey.		+
37.	<i>P. leucothyrsa</i> Woronow	+	
38.	<i>Haplophyllum villosum</i> (Bieb.) G. Don fil.		+
39.	<i>Sameraria glastifolia</i> (Fisch. et C.A.Mey.) Boiss.	+	
40.	<i>Nelumbo caspica</i> (DC.) Fisch.	+	
41.	<i>Plantago filiformis</i> C. Koch		+
42.	<i>Nymphaea alba</i> L.	+	
43.	<i>Papaver schelkownikowii</i> N. Bisch	+	
44.	<i>Jurinea elegans</i> Stev.		+
45.	<i>Astragalus ignarius</i> M. Pop.	+	
46.	<i>A. kochianus</i> Sosn.		+
47.	<i>A. stevenianus</i> DC.		+
48.	<i>Onobrychis vaginalis</i> C.A.Mey.	+	
49.	<i>Tragopogon tuberosus</i> C. Koch	+	
50.	<i>T. macropogon</i> C. A. Mey.	+	
51.	<i>Bilacunaria caspia</i> (DC.) Pimen. et V. Tichomirov	+	
52.	<i>Ammania pubiflora</i> (Koehne) Sosn.	+	
53.	<i>Carduus seminudus</i> Bieb. ex Willd.		+
54.	<i>Lythrum schelkovnikovii</i> Sosn.	+	
55.	<i>Scorzonera biebersteinii</i> Lipsch.		+
56.	<i>Alcea lenkoranica</i> Iljin	+	
57.	<i>Punica granatum</i> L.	+	
58.	<i>Tymus karamarianicus</i> Klok. et Shost.	+	

59.	<i>Gypsophila stevenii</i> Fisch. et Schrank		+
60.	<i>G. robusta</i> A.Grossh.		+
61.	<i>Hieracium epichlorum</i> (Litv. et Zahn) Juxip		+
62.	<i>H. hypopitys</i> (Litv. et Zahn) Juxip		+
63.	<i>H. leucothyrsus</i> (Litv. et Zahn) Juxip		+
64.	<i>Linaria schirvanica</i> Fomin	+	
65.	<i>Taraxacum desertorum</i> Schischk.	+	
66.	<i>T. grossheimii</i> Schischk.		+

Cədvəldən göründüyü kimi Kür-Araz ovalığı üçün göstərilən 66 endemik bitki növündən 35-i Azərbaycan endemi, 31 növ isə Qafqaz endemidir. Ən çox endemik növə malik olan fəsilələrə: *Fabaceae* Lindl., *Lamiaceae* Lindl., *Brassicaceae* Burnett, *Liliaceae* Juss. və b. iri fəsilələr daxildir. Qeyd etmək lazımdır ki, ərazidə endemik növlərin sayı - onların bir qisminin sərhədlərimizdən kənarda da yayıldığı öyrəniləndikcə, endemikdən çıxarılır və sayca azalır.

İnsanın təbii artımı və onun nəticəsində də Yer kürəsinə edilən texnogen təsir, təbii landşaftları sürətlə təkamül istiqamətindən uzaqlaşdıraraq onu modifikasiya və ya transformasiya edərək, həmin landşaft canlılarını kritik vəziyyətə salır. Xüsusən, transformasiya edilmiş landşaftlarda demək olar ki, əksər canlıların həyat tərzini tam pozulur və onlar həmin ərazini tərk etməli olurlar. Qeyd edilənlərə müharibələr, həmçinin istehsalı durmadan artan zəhərli və radioaktiv maddələri də əlavə etsək, onda canlıların mövcud durumunun o qədər də qənaətbəxş olmadığı aydın olar. Məhz buna görədir ki, bütün sivil ölkələr təbiətə təsir imkanlarını azaltmaq üçün dünya birliyində çoxlu təşkilatlar yaradaraq, onların biomüxtəlifliyi tam qorumaq üçün müxtəlif əməli işlər görməyə səsləyirlər. Bu günə qədər baş vermiş təbii və antropogen faktorların təsiri altında bitkilərin əsas yaşayış məskənləri olan ekosistemlərdə ciddi dəyişikliklər baş vermişdir ki, bu dəyişikliklər də bitki və heyvanlar aləminin modifikasiyasına səbəb olmuşdur. Nəticədə bir sıra bitkilər məhv olub sıradan çıxmış, bəziləri nadir növə çevrilmiş, müəyyən bitki fitosenozları isə arzu olunmayan istiqamətdə biri digərini əvəz etmişdir.

İkinci Dünya müharibəsindən az sonra beynəlxalq ekspertlərin təkidi ilə Yer kürəsində müharibənin təkə insanlara yox, həm də təbiətə vurduğu dəhşətli zərərin aradan qaldırılması üçün 1948-ci ildə Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq İttifaq (ƏMMBİ) – *International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN)* Təbiəti Mühafizə İttifaqı – *The World Conservation Union* yaradılmışdır. Bu işlərin aparılmasını stimullaşdırmaq üçün xüsusi *Vəhşi Təbiət Fondu* – *World Wildlife Fund For Nature (WWF)* təsis edilmişdir. Daha sonra ciddi təhdidə məruz qalan ekosistemlərin mühafizəsi işini yaxşılaşdırmaq üçün *Böhran*

vəziyyətində olan Ekosistemlər üzrə Əməkdaşlıq Fondu – Critical Ecosystem Partnership Fund (CEPF) yaradılmışdır.

Təbiətin və Təbii Ehtiyatların Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq İttifaqın (IUCN) himayəsi altında itmək təhlükəsi olan müxtəlif heyvan və bitki növlərinin populyasiyalarının vəziyyəti haqqında məlumatlar olan "Qırmızı Kitab" (*Red Data Book*) və "Qırmızı Siyahı" (*Red List*) çap olunmuşdur. Təhlükə altında olan növlərin "Qırmızı Siyahı"sının hazırlanılması üçün meyarlar 2001-ci ildə müəyyən edilmiş, sonra isə dəfələrdə dəyişilmişdir. Sonuncu versiya isə 2008-ci ilin sonunda işlənilərək hazırlanmışdır. Azərbaycanın "Qırmızı Kitab"ı (AQK) 1989-cu ildə nəşr edilmişdir. Kitaba Azərbaycanda nadir və ya məhv olmaq təhlükəsi altında olan 140 bitki növü daxil edilmişdir ki, onlardan da bir çoxu, yalnız Muxtar Respublika ərazisində bitir.

Bundan başqa Rio-de Janeyro şəhərində 1992-ci ilin iyun ayında keçirilən Yer kürəsinin Zirvə toplantısında ilk dəfə olaraq bioloji müxtəlifliyin qorunması bütün bəşəriyyətin ümumi vəzifəsi və davamlı inkişafın tərkib hissəsi kimi qəbul olunmuş və müvafiq Konvensiya imzalanmışdır. 22 May Beynəlxalq Biomüxtəliflik Günü kimi qəbul edilmişdir. Bu Konvensiya Azərbaycan Respublikası tərəfindən 2000-ci ilin mart ayında ratifikasiya olunmuşdur. Bütün bu təşkilatlar dünyanın demək olar ki, bütün qitələrində, o cümlədən Qafqaz ekoregionunda da fəaliyyət göstərmişlər.

"Kökünün kəsilməsi təhlükəsi olan vəhşi fauna və yabanı flora növlərinin beynəlxalq ticarəti haqqında" Konvensiyanın (CITES) iştirakçısı olan dövlətlərin 2004-cü il oktyabrın 2-14-də Tailandın Banqkok şəhərində keçirilmiş 13-cü konfransında qəbul olunmuş 13.81 nömrəli Qərarının müddəalarını nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 7 yanvar 2009-cu il tarixli 02 №-li qərarla "Kökünün kəsilməsi təhlükəsi olan vəhşi fauna və yabanı flora növlərinin beynəlxalq ticarətinin tənzimlənməsi Qaydaları"nı təsdiq etmişdir. Həmin qərarın 01№-li əlavəsində Azərbaycan üçün xarakterik, nadir və kökünün kəsilməsi təhlükəsi olan vəhşi fauna və yabanı flora növləri qeyd edilmişdir. Yabanı flora növləri içərisində tədqiq etdiyimiz Kür-Araz ovalığı və Arazboyu dyzənliklərin bitki növlərindən bir qrupu: *Dorema glabrum* Fisch. et C.A.Mey., *Gundelia tournefortii* L.; *Pyrethrum kotschyi* Boiss.; *Scorzonera grossheimii* Lipsch. et Vass., *Gladiolus halophilus* Boiss. et Heldr., *Tulipa confusa* Gabrielian (*T. karabachensis* Grossh.); *Hyacinthella atropatana* (Grossh.) Mordak et Zakharyeva və b. *Anabasis brachiata* Fisch. et C.A.Mey. ex Kar. et Kir., *Juniperus foetidissima* Willd.; *Euphorbia grossheimii* Prokh.; *Globularia trichosantha* Fisch. et C.A.Mey.; *Campanula coriacea* P. H.Davis burada təmsil olunmuşdur.

"Qırmızı Siyahı"nın (Red List) tərtib edilməsi üçün seçilmiş meyarlar əsasında 9 kateqoriya və CR, EN, VU kateqoriyalarına daxil olmaq üçün isə kriteriyalar (meyarlar) müəyyənləşdirilmişdir.

1. **Extinct (EX)** – *Nəsli kəsilməmiş növlər*. Növün son fərdinin də məhv olduğu haqında heç bir şübhə olmadıqda, onda takson bu kateqoriyaya aid edilir;

2. **Extinct in the World (EW)** – *Təbiətdə nəsli kəsilməmiş növlər*. İlin müxtəlif fəsillərində aparılan araşdırılmalarda növün təbiətdə rast gəlinə biləcəyi ərazilərdə aşkar edilməməsi, yəni təbiətdə məhv olması dəqiqləşərsə və yalnız mədəni şəraitdə (kulturada) yaşaması davam edərsə, onda bu kateqoriyaya daxil edilir.

3. **Critically Endangered (CR)** – *Təbiətdəki vəziyyəti böhran həddə olan və ya nəslinin kəsildiyi ehtimal edilən növlər*. Takson çox yaxın bir gələcəkdə məhv olmaq təhlükəsi altındadırsa, həmçinin bir neçə illərdir rast gəlinmir və ola bilsin ki, insan əli çatmayan təbii landşaftlarda qalmışdırsa, onda bu kateqoriyaya daxil edilir. Bundan başqa aparılan floristik tədqiqatlarda gələcəkdə populyasiyalarının kəskin zərər görə biləcəyi müəyyənləşən bitki taksonları da bu kateqoriyaya aid edilir.

4. **Endangered (EN)** – *Təbiətdə say dinamikası ardıcıl azalmaqda davam edərək, məhv olmaq təhlükəsinə yaxın növlər*. Bu kateqoriyaya daxil olan növlər təbiətdə say dinamikasını bərpa edə bilmədiyindən, məhv olmaq təhlükəsinə yaxınlaşırsa, lakin hazırda CR qrupunda deyilsə, onda bu qrupa daxil edilir;

5. **Vulnerable (VU)** – *Məhdud areal və ya sahələrdə yayılmış, mənfi təsirlərə məruz olan həssas növlər*. Təbiətdə yaxın zamanlarda yüksək təhlükə altına düşmək ehtimalı olan, lakin CR və EN qruplarına daxil olmayan taksonlar bu nadir növlər kateqoriyasına aid edilir.

6. **Near Threatened (NT)** – *İnsan fəaliyyəti və ya digər abiotik amillərin təsirindən arealı qısalan, biologiyası zəif öyrənilmiş, təhlükəyə yaxın növlər*. Bu kateqoriyaya daxil olan növlər xüsusi mühafizə sahələrində qorunmalı, bioloji xüsusiyyətləri öyrənilməlidir;

7. **Lower Risk (LR)** – *Az təhlükə (təhdid) altında olan növlər*. Yuxarıdakı kateqoriyalardan hər hansı birinə salınmayan, lakin populyasiyaları nisbətən təhdid altında olan taksonlar bu kateqoriyalara aid edilir. Təbiətdəki təhdid vəziyyətinə görə bu kateqoriya aşağıdakı 3 yarım kateqoriyaya da bölünə bilər:

a - Conservation Dependent (CD) – *Qorunması vacibdir*. Yuxarıda qeyd olunan kateqoriyalardan hər hansı birinə beş il müddətində salına biləcək növdür.

b - Near Threatened (NT) – *Təhlükə altına düşə bilər*; Təhlükəli həddə yaxın olduğundan populyasiyası nəzarətdə saxlanılmalıdır. Heç bir əvvəlki qrupa daxil olmayan, ancaq VU kateqoriyasına daxil olmağa yaxın olan növlərdir.

c - Least Concern (LC) – *Hal-hazırda təhlükə altında olmadığından qorunması lazım bilinməyən, lakin nisbi nəzarətdə saxlanılan növlərdir*.

8. **Data Deficient (DD)** – *Müasir vəziyyəti qeyri-müəyyən və haqqında az məlumat olan növlər*. Taksonun biologiyası, yayılması və bolluğu haqda məlumat kifayət deyilsə, onda bu qrupa daxil olur. Bu kateqoriyaya daxil olması taksonun təhlükə altında olmasından çox, onun haqqında daha ətraflı məlumatın toplanılmasını tələb edir. Məlumatlar əldə olunana qədər növ vəziyyətinə uyğun olaraq müvafiq bir kateqoriyaya daxil edilməlidir.

9. **Not Evaluated (NE)** – *Dəyərləndirilməyənlər*. Yuxarıdakı hər hansı bir kateqoriya ilə müqaisə edilməyən, dəyərləndirilməyən növlər.

Bütün bunlarla yanaşı CR, EN və VU kateqoriyalarına daxil olmaq üçün qəbul edilən əlavə kriteriyalar da mövcuddur. CR kateqoriyasına aid edilən taksonlar təbiətdə çox qısa bir müddətdə məhv olmaq təhlükəsi altında olduğundan, onların vəziyyəti aşağıdakı əlavə kriteriyalarla müəyyənləşdirilir. Aşağıda düzənliklərin «Qırmızı Kitab»a düşmüş bəzi nadir növlərinin kateqoriya və meyarları göstərilmişdir. Hazırkı dövrdə ciddi təhlükəyə məruz qalmış təbii ekosistemlərin və süni yaradılmış aqrofitosenozların mühafizəsini yaxşılaşdırmaq, növlərin statusunu müəyyənləşdirmək üçün onların təbiətdəki müasir vəziyyəti, limitləşdirici faktorları və digər meyarları dəqiqləşdirilərək, beynəlxalq miqyasda qəbul edilmiş müvafiq kateqoriyalardan istifadə olunur (169, 170) Aşağıdakı cədvəldə Kür-Araz ovalığının «Qırmızı Kitab»a düşmüş bəzi nadir növlərinin kateqoriya və meyarları təhlil edilmişdir. Növlərin statusunun müəyyənləşdirilməsində istifadə edilən beynəlxalq kateqoriya və kriteriyalara istinad olunmuşdur (cədvəl 15).

Cədvəl 15.

KAO-nın «Qırmızı Kitab»a düşmüş bəzi nadir növlərinin kateqoriya və meyarları

No	Taksonların Adı	Taksonun MCOP qırmızı siyahısına görə müəyyən edilmiş regional populyasiyanın itmək təhlükəsi kateqoriyası,
1.	<i>Ceterax officinarum</i> Willd.	NT
2.	<i>Cystopteris fragilis</i> (L.) Bernh.	NT
3.	<i>Marsilea quadrifolia</i> L.	NT
4.	<i>Botrychium virginianum</i> (L.) Sw.	CR D
5.	<i>Taxus baccata</i> L.	VU A3cd; B1 de (i, iii)
6.	<i>Pinus eldarica</i> Medv.	
7.	<i>Juniperus foetidissima</i> Willd.	CR A1acd
8.	<i>J. excelsa</i> Bieb.	EN A2acd; B1ab (i, ii, iii)
9.	<i>J. sabina</i> L.	NT
10.	<i>Nymphaea alba</i> L.	VU A2cd; B1ab(ii)
11.	<i>Diospiros lotus</i> L.	VU A1c
12.	<i>Mathiola odoratissima</i> (Bieb.) R. Br.	VU A2ac; B1ab (iv)c (ii)
13.	<i>Ficus carica</i> L.	VU A3 cde; B1 de (i)+C2(i)

14.	<i>Punica granatum</i> L.	CR C2a (ii)
15.	<i>Rhamnus pallasii</i> Fisch. et C.A. Mey.	NT
16.	<i>Ecballium elaterium</i> (L.) A. Rich.	VU A1cd+2c; B2ab (ii, iii, iv)
17.	<i>Trachomitum sarmatiense</i> Woodson	VU A3cd; B1b (iv) c(ii)
18.	<i>Vitex angus-castus</i> L.	VU B1ab (ii)
19.	<i>Tulipa biebersteiniana</i> Roem. et Schult.	VU A3cd; B1b (iii,iv)
20.	<i>Crocus speciosus</i> Bieb.	VU B2bc (ii,v)
21.	<i>Iris pumila</i> L. aggr.	VU A3cd; B1b (iii) c (iv)
22.	<i>Eremurus spectabilis</i> Bieb.	VU B1ab (i, ii, iv); C1
23.	<i>Sternbergia colchicifolia</i> Waldst. et Kit.	EN A2c; B2ab (i,ii,iv);D
24.	<i>Anacamptis pyramidalis</i> (L.) Rich.	VU A2cd
25.	<i>Cephalanthera kurdica</i> Bornm. ex Kraen.	EN C2a (i)
26.	<i>C. longifolia</i> (L.) Fritsch.	VU C2a (i)
27.	<i>Dactylorhiza urvilleana</i> Baum. et Kuen.	NT
28.	<i>D. flavescens</i> (C. Koch) Holub	NT
29.	<i>Epipactis palustris</i> (L.) Crantz.	VU C2
30.	<i>Limodorum oboryivum</i> (L.) Sw.	VU B2b (iii) c (ii)
31.	<i>Listera ovata</i> (L.) R.Br.	NT
32.	<i>Ophrys caucasica</i> Woronow ex Grossh.	EN B2ab (ii)
33.	<i>O. oestrifera</i> Bieb.	VU B2bc (i)
34.	<i>Orchis coriophora</i> L.	VU B1ab (iii, iv)
35.	<i>O. mascula</i> (L.) L.	VU A2cd
36.	<i>O. palustris</i> Jacq.	EN A1d; B1ab (iii, iv); C2a (i)
37.	<i>O. morio</i> L. subsp. <i>picta</i> (Loisel.) L.	EN B2ab(i)
38.	<i>O. punctulata</i> Stev. et Lindl.	VU A2cd; B1b (ii) c (iii)
39.	<i>O. simian</i> Lam.	VU A3cd
40.	<i>Platanthera chlorantha</i> (Cust) Rchb.	VU A1acd
41.	<i>Steveniella satyrioides</i> (Stev.) Schlechter	EN C2a (i)
42.	<i>Cladium martii</i> K. Richt.	CR A3acd; B2ab (i,ii,iii,iv); C2a (ii)
43.	<i>Stipa pulcherrima</i> C. Koch	VU A2cd; B1b (ii,iii); c (ii,iii)
44.	<i>Erianthus ravennae</i> (L.) Beauv.	VU A1d; D2

KAO florasında növlərin coğrafi yayılması istiqamətində araşdırılması onların məkanca yayılması, ayrı-ayrı taksonların genezisi məsələləri mühüm rol oynayır. Floranın coğrafi-genetik elementlərinin tədqiqi, ayrı-ayrı növ bitkilərin mənşəyinin mərkəzi, botaniki-coğrafi rayonlaşdırma və təsnifləndirmə məsələləri ilə bir çox tanınmış tədqiqatçı alimlərin əsərlərində rast gəlirik. KAO florasının coğrafi-genetik elementlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün A.A. Qrossheymin, N.N.Portenierin, A.S.Lazarenkonun (1956), R.V.Kamelinin (1973), A.N.Tolmaçevin (1974), A.T.Fedorukun (1976) və T.H.Talıbovun Ə.Ş.İbrahimovun (1980, 2005, 2007, 2008) işlərinə istinad olunmuşdur (cədvəl 16).

Kür-Araz ovalığı florasının coğrafi areal tiplərinə görə tərkibi

Nö	Coğrafi areal tiplərinə	Növlərin miqdarı	Ümumi sayə görə %-lə
1.	Kserofil	1120	71,34
2.	Səhra	27	1,72
3.	Boreal	122	7,77
4.	Bozqır	26	1,66
5.	Adventiv	22	1,40
6.	Qafqaz	149	9,49
7.	Qədim (üçüncü dövr)	12	0,76
	Areal tipləri məlum olmayan	92	5,86
	CƏMİ:	1570	100,0

Cədvəl 16-dan görünür ki, KAO florasında arealın coğrafi və genetik tipinə görə fərqlənən bütün nümayəndələr iştirak edirlər. Bu onların ovalığa miqrasiyalarının nəticəsidir. KAO-da kserofil (1120 növ, 71,34%), boreal (122 növ, 7,77%) və Qafqaz (149 növ, 9,49 %) areal tipləri daha çox növlərlə təmsil olunurlar. Bunlar birlikdə KAO florasının 81,50 %-ni (1391 növ) təşkil edirlər. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, tədqiq olunan ərazi florası bütövlükdə Ön Asiya, Aralıq dənizi, Mərkəzi Asiya, Holarktika, Palearktika, Avropa və Qafqaz areal tipləri ilə bağlıdır (cədvəl 17).

Cədvəl 17

Kür-Araz ovalığı florasının coğrafi-genetik elementləri

Nö	Areal tipləri	Sayı	Ümumi sayə görə %-lə
1.	Aralıqdənizi-iran-turan	58	3,69
2.	Aralıqdənizi	58	3,69
3.	Aralıqdənizi-avropa	10	0,64
4.	Aralıqdənizi-iran	6	0,38
5.	Aralıqdənizi-atlantik	5	0,32
6.	Aralıqdənizi-paleoarktik	5	0,32
7.	Aralıqdənizi-turan	4	0,25
8.	Aralıqdənizi-atlantik-litoral	3	0,19
9.	Aralıqdənizi-önasiya	3	0,19
10.	Aralıqdənizi-atlantik-avropa	2	0,13
11.	Aralıqdənizi-sarmat	2	0,13
12.	Aralıqdənizi-iran-sint	2	0,13
13.	Aralıqdənizi-subtropik	2	0,13
14.	Aralıqdənizi-pontik	2	0,13
15.	Aralıqdənizi-holarktik	1	0,06
16.	Aralıqdənizi-paleosubtropik	1	0,06
17.	Aralıqdənizi-sint	1	0,06

18.	Aralıqdənizi-mərkəziasiya	1	0,06
19.	Aralıqdənizi-litoral	1	0,06
20.	Qərbi –aralıqdənizi	1	0,06
21.	Qədim-aralıqdənizi	1	0,06
22.	Geniş-aralıqdənizi	1	0,06
23.	Atlantik –aralıqdənizi	3	0,19
24.	Atlantik –avropa-aralıqdənizi	2	0,13
25.	Atlantik –aralıqdənizi-iran-turan	1	0,06
26.	Atlantik –avropa	1	0,06
27.	Atlantik –meşə	1	0,06
28.	Avropa	4	0,25
29.	Avropa-aralıqdənizi-iran-turan	1	0,06
30.	Avropa-atlantik meşə	1	0,06
31.	Avropa-meşə	1	0,06
32.	Avropa-aralıqdənizi	4	0,25
33.	Şimali-araləqdənizi	2	0,13
34.	Holarktik	27	1,72
35.	Holarktik-meşə	9	0,57
36.	Holarktik-dağlıq	2	0,13
37.	Holarktik meşə irriqasiya ilə	1	0,06
38.	Holarktik dağirriqasiya ilə	1	0,06
39.	Palearktik	50	3,76
40.	Palearktik cənub	1	0,06
41.	Palearktik meşə	3	0,19
42.	Palearktik dağ	1	0,06
43.	Qərbi Palearktik	2	0,13
44.	Cənubi Palearktik	2	0,13
45.	Cənubi Palearktik-subtropik	2	0,13
46.	Mərkəzi asiya	1	0,06
47.	Ön Asiya	14	0,89
48.	Ön Asiya dağ	1	0,06
49.	Ön Asiya qafqaz	1	0,06
50.	Qərbi-palearktik-meşə	1	0,06
51.	Qərbi-palearktik	39	2,48
52.	Şərqi-aralıqdənizi-iran	5	0,32
53.	Şərqi –aralıqdənizi-turan	1	0,06
54.	Şərqi –aralıqdənizi	25	1,59
55.	Şərqi –aralıqdənizi-iran-turan	16	1,02
56.	Şərqi –aralıqdənizi-qədim	3	0,19
57.	Şərqi –aralıqdənizi-önasiya	3	0,19
58.	Şərqi –aralıqdənizi-kiçikasiya	2	0,13
59.	Şərqi –aralıqdənizi-dağ	1	0,06
60.	Şərqi –aralıqdənizi-sarmat	1	0,06
61.	Şərqi –aralıqdənizi-pontik	4	0,25
62.	İran	8	0,51

63.	İran-turan	31	1,97
64.	İran-qafqaz	1	0,06
65.	İran-mərkəzi-asiya	2	0,13
66.	Turan-monqol	1	0,06
67.	Turan-(aral-xəzər)	1	0,06
68.	Turan-iran	1	0,06
69.	Turan	13	0,83
70.	Şərqi-iran	6	0,38
71.	Cənubi-iran	1	0,06
72.	Şimali iran-zaqafqaziya	1	0,06
73.	Ermənistan-iran	2	0,13
74.	Ermənistan-dağ	1	0,06
75.	Kolxida-iran	1	0,06
76.	İran-qafqaz	1	0,06
77.	Qafqaz	9	0,57
78.	Qafqaz irriqasiya ilə	2	0,13
79.	Qafqaz dağ	1	0,06
80.	Qafqaz-şimali-iran	1	0,06
81.	Qafqaz-aralıqdənizi	1	0,06
82.	Krım-qafqaz	1	0,06
83.	Geniş-aralıqdənizi	1	0,06
84.	Vət. Aralıqdənizi ölkələri	1	0,06
85.	Şərqi-zaqafqaziya	14	0,89
86.	Şərqi-qafqaz	3	0,19
87.	Şərqi aralıqdənizi-önasiya	1	0,06
88.	Bore-subtropik parçalanmış arealla	2	0,13
89.	Borea-tropik	2	0,13
90.	Sarmat	6	0,38
91.	Sarmat-iran-turan	1	0,06
92.	Sarmat-turan	2	0,13
93.	Pontik	1	0,06
94.	Pontik-sarmat	8	0,51
95.	Hirkan	3	0,19
96.	Kolxida-Hirkan	2	0,13
97.	Hirkan dağlıq	1	0,06
98.	Litoral-hirkan	1	0,06
99.	Litoral-xəzər	1	0,06
100.	Pannon	1	0,06
101.	Pannon-sarmat	4	0,25
102.	Pannon-pontik	1	0,06
103.	Adventiv	19	1,21
104.	Kosmopolit	6	0,38
105.	Pantotropik-subtropik	1	0,06
106.	Kiçikasiya-qafqaz	3	0,19
107.	Asiya	1	0,06

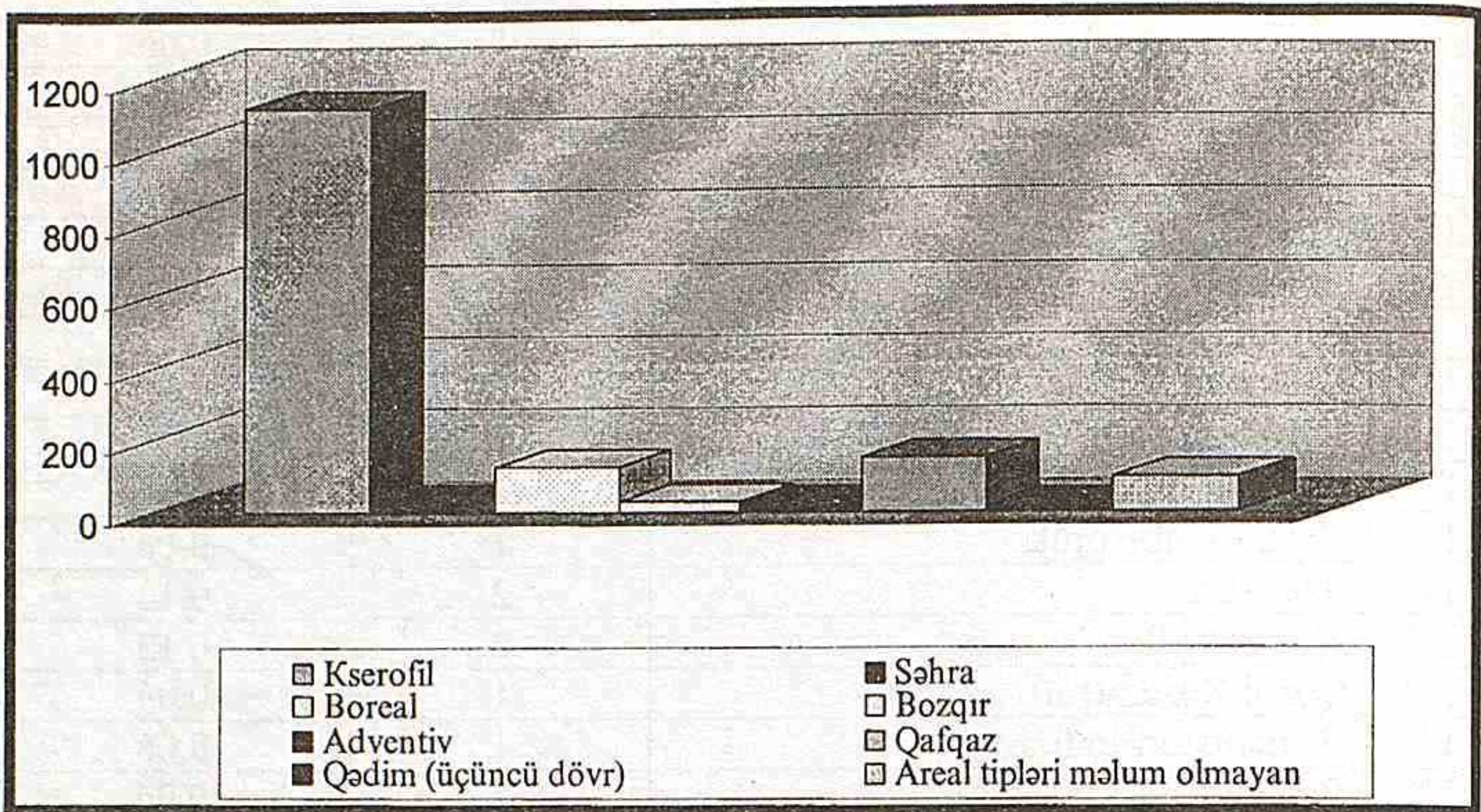
108.	Mərkəzi Asiya	1	0,06
109.	Kiçikasiya	3	0,19
110.	Kiçikasiya-iran	1	0,06
111.	Kiçikasiya-iran-turan	1	0,06
112.	İberiya	10	0,64
113.	Evksinski	1	0,06
114.	Alban	3	0,19
115.	Dağıstan	1	0,06
116.	Lazistan	1	0,06
117.	Atropatan	4	0,25
118.	Tropik-subtropik	1	0,06
119.	Abşeron	2	0,13
120.	Xəzərətərafı	2	0,13
121.	Qərbi Xəzərətərafı	1	0,06
122.	Ermənistan-qafqaz	1	0,06
123.	Ermənistan-atropatan	1	0,06
124.	Vət. Çin	3	0,19
125.	Vət. Himalay-Çin	1	0,06
126.	Vət. Kolumbiya	1	0,06
127.	Vət. Antil adaları	1	0,06
128.	Vət. Tropik asiya	2	0,13
129.	Vət. şm. Asiya	1	0,06
130.	Vət. şm. Amerika	2	0,13
131.	Vət. cənubi Amerika	2	0,13
CƏMİ:		647	41,21

Cədvəldən görüldüyü kimi Kür-Araz ovalığının florası 7 areal tipinin 131 sinif və qruplarının coğrafi-genetik elementləri verilmişdir. Burada Qədim (III dövr meşə) areal tipinə III dövr subtropik və tropik meşə bitkiliyinin tərkibində müasir dövrə qədər gələn relik bitkilər aiddir. Bu tipin əksər bitkiləri çox hallarda məhv olma əlamətlərini daşıyırlar. Qədim areal tipinə aid ərazidə cəmi 12 növ (0,76 %) *Sueada dendroides* Moq., *Smilax excelsa* L., *Scilla caucasica* Miscz. və s. vardır.

Kserofil areal tipinə aid olan bitki növləri Aralıq dənizi, Ön Asiya və Mərkəzi Asiya siniflərinə bölünür. Bu siniflər 13 əsas və bir çox keçid areal qruplarını birləşdirir. Aralıq dənizi qrupu, Şərqi Aralıq dənizi-Ön Asiya qrupu, Evksin əyaləti, Şimali İran areal qrupu, İran-Turan qrupu arealları, Atropatan areal qrupu, qrupdan ibarətdir.

KAO florasının tərkibində kserofil areal tipinin üstünlük təşkil etməsi burada bitkilərin kontinental iqlimə, rütubətin çatışmamazlığına uyğunlaşması ilə bağlıdır (diqram 2).

Diagram 2. Növlərin coğrafi areal spektri

Boreal tipli areal 122 növə (7,77 %) malik olmaqla, kserofil tipli arealdan sonra ikinci yeri tutur. Onlar 4 sinifdə və 19 qrupda (14 əsas, 5 keçid) birləşirlər. Növlərinin miqdarına görə əsas yeri Holarktik, sonrakı yerləri Avropa, Qərbi Palearktik və Palearktik növləri tuturlar.

Bozqır (step) areal tipi 26 növdən (1,66%) ibarətdir. Bu tipə pannon, pontik və sarmat sinifləri daxildir. Ərazidə aşağıdakı step tipli növlərə: *Salvia verticillata* L., *Linum nervosum* Waldst., *Astragalus cornutus* Pall., *Muscari tenuiflorum* Tausch., *Festuca chalcophaea* V. Krecz., *Stipa capillata* L. və s. daxildir.

Səhra areal tipi özündə cəmi 27 növü təmsil edir (1,72%). Onlardan bir çoxu Turan sinfində cəmlənmişdir. Digər sinif və qruplara isə Saxara-Sind, Şərqi Zaqafqaziya, Turan-Monqol və Turan-Sarmat daxildirlər.

Qafqaz areal tipinə elə növlər aiddir ki, onlar mənşələrinə görə Qafqazın ayrı-ayrı rayonları ilə əlaqədardırlar. Kür-Araz ovalığının florasında bu tipə aid qiymətli növlərə rast gəlinir. A.A. Qrossheym bu tip areala Qafqazı, Dağıstanı, Albaniyanı və Mərkəzi Zaqafqazıyanı (İberiya) daxil edir. Burada keçid qruplar yoxdur. Qafqaz üçün xarakterik olan endemlərin nümayəndələrindən: *Salix aegyptiaca* L., *Populus x canescens* Smith. və başqalarıdır.

Kür-Araz ovalığında adventiv (sinantrop bitkilər) areal tipi digər ölkələrdə və yaşayış yerlərində bitən 22 növü (1,40%) birləşdirir. Bu növlər tədqiq etdiyimiz ərazilərdə də yayılma xüsusiyyətinə malik olub, "gəlmə" və ya kosmopolit növlər adlanırlar. Adventiv areal tipinin nümayəndələrinin

dən: *Amaranthus albus* L., *Euphorbia humifusa* Schlecht., *Ruppia maritima* L., *Zannichelia palustris* L. və b. burada alaq bitkiləri kimi olduqca geniş yayılmışdırlar. Qış otlaklarından düzgün və səmərəli istifadə olunmaması nəticəsində onlar intensiv şəkildə inkişaf edərək geniş sahə tuturlar. Xüsusilə: *Galinsoga parviflora* Cav., *Polygonum aviculare* L., *Poa annua* L., *Lythrum salicaria* L., *Phragmites australis* Steud. və digər kosmopolit növlər təbii ekosistemlərdə üstünlük təşkil edirlər.

KÜR-ARAZ OVALIĞI FLORASININ ALİ SPORLU,
ÇILPAQTOXUMLU VƏ ÖRTÜLÜTOXUMLU BİTKİLƏRİNİN

TAKSONOMİK TƏRKİBİ

PHYLUM: EQUISETOPHYTA

CLASSIS: EQUISETOPSIDA

1. Orda 1. Equisetales - Qatırquyruğular

1. Fam.: Equisetaceae Michx. ex DC. - Qatırquyruğukimilər

1. Genus: Equisetum L. - Qatırquyruğu

1. (1) E. arvense L. (*E. boreale* Bong.) - Çöl qatırquyruğu
2. (2) E. fluviatile L. (*E. heleocharis* Ehrh.; *E. limosum* L.) - Çay q.
3. (3) E. palustre L. - Bataqlıq q.
4. (4) E. ramosissimum Desf. (*Hippochaete hyemalis* (L.) Bruhin) - Budaqlı q.
5. (5) E. telmateia Ehrh. (*E. majus* Gars.) - İri q.

PHYLUM: POLYPODIOPHYTA

CLASSIS: POLYPODIOPSIDA

SUBCLASSIS: POLYPODIIDAE

1. Ordo 1. Pteridales - Pteriskimilər

1. Fam.: Pteridaceae Reichenb. - Pteriskimilər

1. Genus: Notholaena R.Br. - Yalançıörtük

6. (1) N. marantae (L.) Desv. - Marant yalançıörtük

2. Genus: Pteris L. - Pteris

7. (1) P. vittata L. - Bataqlıq pterisi

2. Orda 2. Polypodiales

2. Fam. Polypodiaceae Bercht. et C. Presl* - Qıjkimilər

1. Genus: Polypodium L. - Şirinkök

8. (1) P. vulgare L. - Adi şirinkök

3. Ordo 3. Aspleniales - Qamçılıcalar

3. Fam.: Aspleniaceae Newm. - Qamçılıcakimilər

1. Genus: Asplenium L. - Qamçılıca

9. (1) A. ruta-muraria L. - Divar q.

10. (2) A. trichomanes L. - Tükvari qamçılıca

2. Genus: Ceterax Willd. - Seterax

11. (1) C. officinarum Willd. - Dərman seteraxı

3. Genus: Phyllitis Hill. - Çalovçik

12. (1) P. scolopendrium (L.) Newm. - Skolopendrvari çalovçik

4. Fam.: Dryopteridaceae R.- C.Ching - Ayıdöşəyikimilər

1. Genus: Cystopteris Bernhardi - Qovuqluca

13. (1) C. fragilis (L.) Bernh. - Kövrək qovuqluca

2. Genus: Dryopteris Adans. - Ayıdöşəyi

14. (1) D. filix-mas (L.) Schott - Erkək ayıdöşəyi

3. Genus: Polystichum Roth - Cərgəvər

15. (1) P. aculeatum (L.) Roth - Tikanlı cərgəvər

SUBCLASSIS: MARSILEIDAE

1. Orda 1. Marsileales

1. Fam. Marsileaceae Mirb. * - Marsiliya

1. Genus: Marsilea L. – Marsiliya

16. (1) *M. quadrifolia* L. - Dördyarpaqlı marsiliya

2. Orda 2. *Salviniales*

2. Fam.: Salviniaceae T. Lestib. - Salviniyakimilər

1. Genus: Salvinia Seguiet - Salviniya

17. (1) *S. natans* (L.) All. – Üzən salviniya

3. Fam.: Azollaceae Wettst. – Azollakimilər

1. Genus: Azolla L.- Azolla

18. (1) *A. caroliniana* Willd. – Karolin azolla

CLASSIS: OPHIOGLOSSOPSIDA

1. Ordo 1. *Ophioglossales*

1. Fam.: Ophioglossaceae (R. Br.) Agardh - İlandilikimilər

1. Genus: Botrychium (L.) Sw. – Salxımotu

19. (1) *B. virginianum* (L.) Sw. – Virginiya salxımotu

PHYLUM PINOPHYTA

CLASSIS PINOPSIDA

1. Ordo 1. *Taxales*

1. Fam. Taxaceae S. F. Gray- Qaraçöhrəkimilər

1. Genus: Taxus L. – Qaraçöhrə

20. (1) *T. baccata* L. - Saqqallı qaraçöhrə

1. Orda 1. *Pinales - Şamlar*

1. Fam.: Pinaceae Adans. – Şamkimilər

1. Genus: Pinus L. - Şam

21. (1) *P. eldarica* Medv. – Eldar şamı

22. (2) *P. kochiana* Klotsch - Koçi ş.

2. Ordo 2. *Cupressales*

2. Fam.: Cupressaceae S.F.Gray – Sərvkimilər

Subfam. 1. *Thujoideae* Pilg.

2. Genus: Cupressus (Tourn.) L. – Sərv

23. (1) *C. sempervirens* L.- Adi sərv

3. Genus: *Platycladus Spach (Biota (D. Don) Endl.) - Tuya

24. (1) *P. orientalis* (L.) Franko - Şərqi tuyası

Subfam.: *Juniperoideae* C.Koch

1. Genus: Juniperus L. – Ardıc

Sect. 1. *Juniperus* = *Oxycedrus* (İynəyarpaqlılar)

25. (1) *J. communis* L. - Adi ardıc

=*J. communis* L. subsp. *oblonga* (Bieb.) Galushko

26. (2) *J. excelsa* Bieb. - Hündür a.

=*J. excelsa* Bieb. subsp. *polycarpus*

27. (3) *J. foetidissima* Willd. - Ağır iy a.

28. (4) *J. oblonga* Bieb. – Uzunsov a., Qafqaz a.

29. (5) *J. oxycedrus* L. – Sidri a.

=*J. oxycedrus* L. subsp. *oxycedrus*

30. (6) *J. sabina* L. – Qazax a.

PHYLUM: GNETOPHYTA
CLASSIS: EPHEDROPSIDA

1. Ordo 1. Ephedrales

1. Fam.: Ephedraceae Dumort. – Acılıqkimilər

1. Genus: Ephedra L. – Acılıq

31. (1) *E. distachya* L. - İkisünbül acılıq
32. (2) *E. equisetina* Bunge. – Qatırquyruğu a.
33. (3) *E. intermedia* Schrenk et C.A. Mey. – Orta a.
34. (4) *E. procera* Fisch. et C.A. Mey. – Boylu a.
35. (5) *E. vvedenskyi* Pachom. - Vvedenski a.

SUPERORDO LAURANAE

1. Ordo 1. Laurales

2. Fam.: Lauraceae Juss. - Lavrkimilər

1. Genus: Laurus L. - Lavr

36. (1) *L. nobilis* L. - Yaxşı lavr

SUPERORDO NYMPHAEANAE

1. Ordo 1. Nymphaeales

3. Fam.: Nymphaeaceae Salisb. - Suzanbağkimilər

1. Genus: Nymphaea L. – Suzanbağı

37. (1) *N. alba* L. - Ağ suzanbağı

PHYLUM: MAGNOLIOPHYTA

CLASSIS: LILIOPSIDA

SUBCLASSIS: LILIIDAE

SUPERORDO: LILIANAE

1. Ordo: Colchicales

1. Fam.: Colchicaceae DC. – Vaxtsizotukimilər

1. Genus: Merandera Ramond - Danaqıran

38. (1) *M. eichleri* (Regel) Boiss. – Eyxler danaqıranı
39. (2) *M. trigyna* (Stev. ex Adams) Stapf - Üçsütuncuqlu d.

2. Ordo: Liliales

2. Fam.: Liliaceae Juss. – Zambaqkimilər

1. Genus : Gagea Salisb. – Qaz soğanı

Sect.1. Plecostigma (Turcz.) Pasch.

Ser.1. Euchloranthae (Pasch.) Grossh.

40. (1) *G. bulbifera* (Pall.) Salisb. - Soğanaqlı qaz soğanı
41. (2) *G. chlorantha* (Bieb.) Schult. et Schult. – Yaşılımtılsarı q.s.

Sect. 2. Gagea

Ser. 2. Menticolae Levichev

42. (3) *G. chanae* Grossh. – Xanı q.s.
= *G. chanae* Grossh. subsp. *chanae*.

Ser.3. Pusillae (A.Terracc.) Davlian.

43. (4) *G. germaniae* Grossh. – Jermen q.s.

Sect. 3. Graminifoliae Levichev

Ser. 4. Sarmentosae Levichev

44. (5) *G. sarmentosa* C. Koch – Sarmentoz q.s.

Sect. 4. Platyspermum Boiss.

Ser. 5. Tauricae Levichev

45. (6) *G. taurica* Stev. – Kırım q.s.

Sect.5. *Platyspermum* Boiss.

Ser. 6. Tauricae Levichev

46. (7) *G. alexeenkoana* Micz. – Alekseenko s.

47. (8) *G. menitskyi* Levichev – Menitski s.

Ser.7. *Reticulatae* Levichev

48. (9) *G. reticulata* (Pall.) Schult. et Schult. – Torlu q.s.

= *G. reticulata* (Pall.) Schult. et Schult. subsp. *reticulata*.

= *G. reticulata* (Pall.) Schult. et Schult. subsp. *tenuifolia* Boiss.

= *G. reticulata* (Pall.) Schult. et Schult. subsp. *pascualis* Levichev

49. (10) *G. quasitenuifolia* Levichev – Nazikyarpaq q.s.

Sect. 6. *Fistulosae* (Pasch.) Davlian.

50. (11) *G. liotardii* (Sternb.) Schult. et Schult. – Liotardi q.s.

Sect. 7. *Didymobolbos* (C. Koch) Boiss.

Ser. 8. *Arvenses* (Pasch.) Davlian.

51. (12) *G. villosa* (Bieb.) Sweet – Tükçüklü q.s.

Ser. 9. *Chrysanthae* (Pasch.) Levichev

52. (13) *G. bohémica* (Zauschn.) Schult. et Schult. – Bohem g.

53. (14) *G. fibrosa* (Desf.) Schult. et Schult. (*G. commutata* C. Koch.) – Lifli q.s.

54. (15) *G. tenera* Pasch. - İncə q.s.

2. Genus: *Lilium* L.* - Zanbaq

55. (1) **L. candidum* L. – Ağ zanbaq

Sect.1 *Tulipa*

3. Genus: *Tulipa* - Tülpan

56. (1) *T. biebersteiniana* Roem. et Schult. - Biberşteyn tülpanı

57. (2) *T. eichleri* Regel – Eyxler t.

58. (3) *T. schmidtii* Fomin. – Şmidt t.

59. (4) *T. sylvestris* L. aggr. - Meşə t.

Sect. 2. *Eriostemones* (Boiss.) Engl.

60. (5) *T. biflora* Pall. (*T. polychroma* Stapf.) - İkiçiçək t.

3. Orda: *Smilacales*

3. Fam. *Smilacaceae* Vent. - Mərəvcəkimilər

1. Genus: *Smilax* L. – Mərəvcə

61. (1) *S. excelsa* L. - Həndəgər mərvəcə

SUPERORDO: ORCHIDANAE

4. Ordo: *Orchidales*

4. Fam.: *Orchidaceae* Juss. – Səhləbkimilər

Subfam.1. *Neottioideae* Lindl.

1. Genus: *Anacamptis* Rich. - Bağ səhləbi

62. (1) *A. pyramidalis* (L.) Rich. - Piramidal bağ səhləbi

2. Genus: *Cephalanthera* Rich. - Tozbaş səhləb

63. (2) *C. kurdica* Bornm. ex Kraenzl. – Kürd tozbaş səhləbi

64. (3) *C. longifolia* (L.) Fritsch. – Uzunyarpaq t.s.

65. (4) *C. rubra* (L.) Rich. - Qırmızı t.s.

3. Genus: *Dactylorhiza* Neck. ex Nevski – Səhləbotu

66. (1) *D. iberica* (Bieb. ex Willd.) Soo – Gürcü səşləbotu
 67. (2) *D. flavescens* (C. Koch) Holub – Sarımtıl s.
 68. (3) *D. urvilleana* (Steud.) H. Bauman et Kuenkele – Kütyarpaq s.
     4. Genus: *Epipactis* Zinn – Mürgəkotu
 69. (1) *E. helleborine* (L.) Crantz – Hellebor mürgəkotu
 70. (2) *E. microphylla* (Ehrh.) Sw. - Xırdayarpaq m.
 71. (3) *E. palustris* (L.) Crantz - Bataqlıq m.
     5. Genus: *Limodorum* Boehm. - **Limodorum**
 72. (1) *L. abortivum* (L.) Sw. – Natamam l.
     6. Genus: *Listera* R. Br. – **Gizli çiçək**
 73. (2) *L. ovata* (L.) R. Br. – Oval gizli çiçək
     7. Genus: *Ophrys* L. – **Qaş səhləbi**
 74. (1) *O. caucasica* Woronov ex Grossh. – Qafqaz qaş səhləbi
 75. (2) *O. oestrifera* Bieb. – Atmilçək q.s.
     = *O. o.* subsp. *oestrifera*.
     = *O. o.* subsp. *bremifera* (Stev.) K. Rich
     8. Genus: *Orchis* L. – **Səhləb**
 76. (1) *O. caspia* Trautv. - Xəzər səhləbi
 77. (2) *O. collina* Banks et Sol. – Təpəcik s.
     = *O. c.* subsp. *chlorotica* (Woronow) Aver.
 78. (3) *O. coriophora* L. - Bədbuy s.
 79. (4) *O. laxiflora* Lam. - Seyrəkçiçəkli s.
 80. (5) *O. mascula* (L.) L. - Erkək s.
 81. (6) *O. morio* L. - Morio s.
     = *O. m.* subsp. *picta* (Loisel.) K. Richt.
 82. (7) *O. palustris* Jack. - Bataqlıq s.
 83. (8) *O. papilionacea* L. – Kəpənəkçiçək s.
     = *O. p.* subsp. *schirwanica* (Woronow) Soo
 84. (9) *O. picta* Loisel. – Boyalı s.
 85. (10) *O. punctulata* Stev. et Lindl. – Narın nöqtəli s.
 86. (11) *O. purpurea* Huds. – Fırfır s.
 87. (12) *O. schelkownikowii* Woronow - Şelkovnikov s.
 88. (13) *O. simia* Lam. - Meymun s.
 89. (14) *O. stevenii* Reichenb. fil. – Steven s.
     9. Genus: *Platanthera* Rich. - **Ləçəkotu**
 90. (1) *P. chlorantha* (Custer) Reichenb. - Yaşılrəngli l.
     10. Genus: *Steenia* Schlechter – **Steenia**
 91. (1) *S. satyrioides* (Stev.) Schlechter - Satiriodyvari steeniella
     5. Ordo: *Iridales*
     5. Fam.: *Iridaceae* Juss. - **Süsənkimilər**
     1. Genus: *Crocus* L. - **Zəfəran**
 92. (1) *C. adamii* J. Gay – Adam zəfəranı
 93. (2) *C. speciosus* Bieb. – Gözəl z.
     2. Genus: *Gladiolus* L. - **Qarğa soğanı**
 94. (1) *G. italicus* Mill. (*G. segetum* Ker.-Gawl.) - İtaliya q.s.
     3. Genus: *Iris* L. – **Süsən**

Subgen.1. Scorpiris Spach

95. (1) *İ. caucasica* Stev. – Qafqaz süsəni
Sect. 1. Xyridion Tausch
Ser.1. Spuriae (Diels) Lawr.
96. (2) *İ. carthalinae* Fomin - Qılincyarpaq s.
Ser.2. Acutilobae Gawr.
97. (3) *İ. acutiloba* C.A. Mey. - İtikinarlı s.
98. (4) *İ. helena* (C. Koch) C. Koch (*İ. lineolata* (Trautv.) A. Grossh.) – Yelena s.
99. (5) *İ. schelkonikowii* (Fomin) Fomin – Şelkovnikov s.

Subgen. 2. Hermodactyloides Spach

100. (6) *İ. retuculata* Bieb. (*İridodictyum reticulatum* (Bieb.) – Torlu z.
Sect. 2. İris
Ser. 3. Pumilae Lawr.
101. (7) *İ. pumila* L. aggr. (*İ. taurica* Loddig.) – Göyümtül s.
Ser.4. Elatae Lawr.
102. (8) **İ. germanica* L. – Ayı qılıncı s.

6. Ordo: Asphodelales

6. Fam.: Hemerocallidaceae R.Br.- Günötükimilər

1. Genus: Hemerocallis L. – Günotu

103. (1) *H. fulva* (L.) L. – Kürən günotu

7. Fam.: Asphodelaceae Juss. - Asfodelinakimilər

1. Genus: Asphodeline Reichenb. –Asfodelina

104. (1) *A. prolifera* (Bieb.) Kunth (*A. dendroides* Woronow) – Ağacvari a.

2. Genus: Eremurus Bieb. – Çiriş

Subgen1. Eremurus

Ser.1. Eremurus

105. (1) *E. azerbaijdzhanicus* Charkev - Azərbaycan çirişi

106. (2) *E. spectabilis* Bieb. – Görkəmli ç.

SUPERORDO: ASPARAGANAE

7. Ordo: Amaryllidales

8. Fam.: Hyacinthaceae Batsch – Hiasintkimilər

1. Genus: Bellevalia Lapeyr. - Bellevaliya

Sect. 1. Nutantes Feinbrum

Subsect. 1. Coloratae Feinbrum

107. (2) *B. fomini* Woronov - Fomin bellevaliya

108. (1) *B. macrobotrys* Boiss. (*B. zygomorpha* G. Woron.) - Ziqamorflu b.

109. (3) *B. montana* (C. Koch) Boiss. – Dağ b.

110. (4) *B. wilhelmsii* (Stev) G. Woron. – Vilhelm b.

2. Genus: Muscari Mill. - İlan soğanı, Siçan hiasinti

Subgen. 1. Leopoldia (Parl.) Peterm.

111. (1) *M. armeniacum* Leichtlin ex Baker – Erməni ilan soğanı

112. (2) *M. atropatanum* A. Grossh. – Atropatan i.s.

113. (3) *M. caasicum* (Griseb.) Baker – Qafqaz i.s.

114. (4) *M. leucostomum* Woronov ex Czerniak – Ağzıcızıqlı i.s.

115. (5) *M. longipes* Boiss. – Uzunsütunlu i.

116. (6) *M. neglectum* Guss.- Azçiçəkli i.

3. Genus: *Ornithogalum* L. – Quşsüdü (Xıncalaus)

Subgen.2. *Beryllis* (Salisb.) Baker

117. (1) *O. arcuatum* Stev. aggr.
= *O. shelkovnikovii* Grossh. – Şelkovnikov q.
118. (2) *O. balansae* Boiss. – Baldaççı q.
119. (3) *O. kochii* Parl. (*O. tenuifolium* Guss.) – Koçi q.
120. (4) *O. navaschirii* Agapova – Navaşin q.s.
121. (5) *O. magnum* Krasch. et Schischk. – Maqnum q.
122. (6) *O. ponticum* Zahar. (*O. pyrenaicum* L.) – Pontik q.
123. (7) *O. sintenisii* Freyn- Sintenis q.

4. Genus: *Puschkinia* Adams* - Puşkiniya

124. (1) *P. scilloides* Adams – Zümrüdvvari puşkiniya

5. Genus: *Prospero* Salisb. - Prospero

125. (1) *P. autumnale* (L.) Speta. – Payız p.

6. Genus: *Scilla* L. – Zümrüdçiçəyi

Sect. 1. *Othocallis* (Salisb.) Mordak

126. (1) *S. caucasica* Misch. – Qafqaz zümrüdçiçəyi
127. (2) *S. hohenakeri* Fisch. et C.A. Mey. - Hohenaker z.

9. Fam. *Alliaceae* J. Agardh. - Soğankimilər

1. Genus: *Allium* L. – Soğan

Subgen.1. *Allium*

Sect.1. *Allium*

128. (1) *A. affine* Ledeb.– Qohum soğan
129. (2) *A. atrovioleaceum* Boiss. - Qarabənövşəyi s.
130. (3) *A. erubescens* C. Koch – Qızaran s.
131. (4) *A. fuscovioleaceum* Fomin - Tutqunbənövşəyi s.
132. (5) *A. leucanthum* C.Koch - Ağrəng c.
133. (6) *A. rotundum* L. - Yumru s.
134. (7) *A. vineale* L. – Üzümlük s.

Sect. 2. *Scorodon* W.D.J. Koch

135. (8) *A. moschatum* L. – Cəviz s.
136. (9) *A. rubellum* Bieb. - Qırmızıciq s.

Sect.3. *Codonoprasum* (Reichenb.) Endl.

137. (10) *A. convallarioides* Grossh.- İnciçiçəkvari s.
138. (11) *A. myrianthum* Boiss.– Yaraşıqlı s.
139. (12) **A. sativum* L. - Sarımsaq

10. Fam.: *Amaryllidaceae* J.St.-Hil. - Nərgizçiçəyikimilər

1. Genus: *Narcissus* L. - Nərgizçiçəyi

140. (1) *N. laticolor* (Haw.) Steud. - Südrəngli nərgizçiçəyi
141. (2) **N. poeticus* L. - Şairi n.
142. (3) **N. pseudo-narcissus* L. – Yalançı n.
143. (4) **N. tazetta* L. - Taset n.

2. Genus: *Sternbergia* Waldst. et Kit. – Şternbergiya

Sect. 1. *Sternbergia*

144. (1) *S. colchiciflora* Waldst. et Kit. – Vaxtsizotuyarpaq şternbergiya
145. (2) *S. fischeriana* (Herb.) M. Roem. – Fişer ş.

8. Ordo: Asparagales

11. Fam.: Convallariaceae Horan. - İnciçiçəyikimilər

1. Genus: Polygonatum Mill. - Güyənə

Sect. 1. Polygonatum

146. (1) *P. glaberrimum* C. Koch -Hamar güyənəsi

147. (2) *P. orientale* Desf. - Şər q.

12. Fam.: Asparagaceae Juss. - Quşüzümükimilər

1. Genus: Asparagus L. - Quşüzümü

Sect. 1. Asparagus

148. (1) *A. breslerianus* Schult. et Schult. - Bresler q uşüzümü

149. (2) *A. officinalis* L. (*A. caspius* Hohen.) (*A. polyphyllus* Stev.) - Dərman q.

150. (3) *A. persicus* Baker- İran q.

Sect. 2. Archiasparagus İljin

151. (4) *A. verticillatus* L. - Topayarpaq q.

SUBCLASSIS: ARECIDAE

SUPERORDO: ARECANAE

9. Ordo: Arecales

13. Fam.: Arecaceae Schultz-Sch. (*Palmae* Juss.) - Palmakimilər

1. Genus: Chamaerops L. - Xamaerops

152. (1) *Ch. humilis* L. - Alçaq xamaerops

2. Genus: Trachycarpus H. Wendl. - Traxikarpus

153. (1) **T. fortunei* (Hook.) H. Wendl. (*T. excelsa*) - Fortuna traxikarpusu

SUBCLASSIS: COMMELINIDAE

SUPERORDO: JUNCANAE

10. Ordo: Juncales

14. Fam. Juncaceae Juss. - Cığkimilər

1. Genus: Juncus L. - Cığ

Subgen. 1. Juncus

Sect. 1. Ozophillum Dumort.

154. (1) *J. acutus* L. - İti cığ

155. (2) *J. articulatus* L. (*J. lampocarpus* Ehrhardt.) - İşıldaqmeyvəli c.

Sect. 2. Juncus

156. (3) *J. conglomeratus* L. (*J. leersii* Marsson Fl. Neu-Vorpoman) - Lersia c.

157. (4) *J. heldreichianus* Mars. ex Parl. - Heldrixian c.

158. (5) *J. littoralis* C.A.Mey. - Sahil c.

159. (6) *J. maritimus* Lam. - Dəniz c.

Subgen. 2. Agathryon Raf.

Sect. 3. Forskalina Kuntze

160. (7) *J. bufonius* L. - Qurbağa c.

161. (8) *J. subulatus* Forssk. - Qıyıqvari c.

Sect. 4. Steirochloa Griseb.

162. (9) *J. compressus* Jacq. - Yastı c.

163. (10) *J. gerardi* Loisel. - Jerar c.

Sect. 5. Juncotypus Dumort.

164. (11) *J. effusus* L. - Ayırıq c.

165. (12) *J. inflexus* L. - Əyilən c.

2. Genus: Luzula DC. – İşıq otu

Subgen. 3. Pterodes (Griseb.) Buchenau

166. (1) *L. forsteri* (Smith) DC. - Forster işıq otu

11. Ordo: Cyperales

15. Fam.: Cyperaceae Juss. – Cilkimilər

Subfam. 1. Cyperoideae Suess.

1. Genus: Bolboschoenus (Aschers.) Palla – Liğvər

Sect. 1. Browningia Tatanov

Subsect. 1. Glauci Tatanov

167. (1) *B. glaucus* (Lam.) S.G. Sm.- Mavi liğvər

Sect. 1. Bolboschoenus

Subsect. 2. Bolboschoenus

168. (2) *B. maritimus* (L.) Pall. – Dəniz l.

= *B. m. var. maritimus*

= *B. m. var. compactus* (Hoffm.) Drob.

= *B. m. var. macrostachyus* (W.) A. Grossh.

Subsect. 3. Popoviorum Tatanov

169. (3) *B. popovii* Egor. – Papov l.

2. Genus: Scenoplectus Palla – Həsil otu

170. (1) *S. lacustris* L. - Göl həsil otu

171. (2) *S. litoralis* Schrad. - Dənizkənarı h.o.

172. (3) *S. mucronatus* L.- Sivriuc h.o.

173. (4) *S. tabernemontani* C.C.Gmel - Tabernemontan h.o.

3. Genus: Scirpoides Seguiet – Həsilvari

174. (1) *S. holoschoenus* (L.) Sojak (*H. vulgaris* Link.) – Holosxenus həsilvari

4. Genus: İsolepis R.Br. – İzolepis

175. (1) *İ. setacea* (L.) B.Br. – Qıllı izolepis

5. Genus: Blysmus Panz. ex Schult.* - Blismus

176. (1) *B. compressus* (L.) Panz. ex Link – Sıx blismus

6. Genus: Eleocharis R.Br. - Batdaqlıca

Subgen.1. Zinserlingia Egor.

177. (1) *E. quinqueflora* (Hartm.) O. Schwarz – Beşbarmaqyarpaq batdaqlıca

Subgen. 2. Eleocharis

178. (2) *E. lupalustris* Lindb. – Batdaq b.

179. (3) *E. micracarpa* Steud. – Kiçiktoxum b.

180. (4) *E. palustris* (L.) Roem. et Schult. - Bataqlıq b.

181. (5) *E. uniglumis* (Link) Schult. (*H. euuniglumis* Zins.) - Birzarlı b.

7. Genus: Fimbristylis Vahl – Fimbristilis

182. (1) *F. bisumbellata* (Forssk.) Bub. (*F. dichotoma* (L.) Vahl.) - Haçalı f.

183. (2) *F. sieberiana* Kunth - Ziber f.

8. Genus: Cyperus L. – Salaməleyküm

Subgen. 1. Cyperus

Sect. 1. Rotundi C.B. Clarke

184. (1) *C. longus* L.- Lölə salaməleyküm

185. (2) *C. rotundus* L.- Girdə s.

Sect. 2. Compressi Nees

186. (3) *C. glaber* L. - Hamar s.
Sect. 3. Distantes C.B. Clarke
187. (4) *C. glomeratus* L. - Topsünbül s.
Sect. 4. Fuski (Kunth) C.B. Clarke
188. (5) *C. difformis* L. - Cürbəcür s.
189. (6) *C. fuscus* L. - Qaraqonur s.
Sect. 5. Micheliani (C.B. Clarke) Kukkonen
190. (7) *C. michelianus* (L.) Delile - Mişel s.
191. (8) *C. pygmaeus* Rottb. - Balaca s.
Sect. 6. Serotini Kük.
192. (9) *C. serotinus* Rottb. - Gecikən s.
9. Genus: Juncellus (Kunth) C.B. Clarke.- Cığlıca
193. (1) *J. serotinus* (Rottb.) C.B. Clarke - Gecikən cığlıca
10. Genus: Pycerus P. Beauv. - Cillicə
194. (1) *P. flavescens* (L.) Beauv. et Rchb. - Sarımtıl cillicə
195. (2) *P. flavidus* (Retz.) T. Koyama (*P. globosus* (All.) Rchb.) - Yumryvari c.
11. Genus: Mariscus Vahl - Marisrus
196. (1) *M. congestus* (Vahl) Clarke (*M. curi* A. Grossh.) - Kür marisrus
12. Genus: Torulinium Dsv. ex Hamilt.- Düyümlüçə
197. (1) *T. caucasicum* Palla (*T. ferax* (L.) C. Rich.) - Qafqaz düyümlüçəsi
Subfam. 2. Rhynchosporoideae Aschers. et Graebn.
13. Genus: Cladium Schrad. - Qılincotu
198. (1) *C. mariscus* (L.) Pohl - Adi q.
199. (2) *C. martii* (Roem. et Schult.) K. Richt. - Marti qılincotu
Subfam. 3. Caricoideae Pax
14. Genus: Kobresia Willd. - Kobreziya
200. (1) *K. persica* Kük. et Bornm. - İran kobreziya
201. (2) *K. schoenoides* (C.A. Mey.) Steud. - Sxenusvari k.
15. Genus: Carex L. - Cil
Subgen. 4. Carex
Sect. 1. Vesicariae Meinsh.
202. (1) *C. vesicaria* L. - Qoqəli cil
Sect. 2. Paludosae G. Don
203. (2) *C. acutiformis* Ehrh. - Yalançı sivri c.
Sect. 3. Tumidae Meinsh.
204. (3) *C. melanostachya* Bieb. ex Willd. - Qarasünbül c.
205. (4) *C. riparia* Curt. - Sahil c.
Sect. 4. Pseudocypereae Tuskerm. ex Kük.
206. (5) *C. pseudocyperus* L. - Yalançı salaməleyküm c.
Sect. 5. Secalinae (O. Lang) Kük.
207. (6) *C. hordeistichos* Vill. - Arpayi c.
Sect. 6. Sylvaticae Rouy
208. (7) *C. sylvatica* Huds. - Meşə c.
Sect. 6. Rhynhocystis Dumort.
209. (8) *C. pendula* Huds. - Salaq c.
Sect. 7. Glaucæ (Aschers.) Rouy

210. (9) *C. cuspidata* Host.- Sivrili c.
Sect. 8. Depauperatae Meinsh.
211. (10) *C. dapauperata* Curt. ex With. – Lütək c.
212. (11) *C. michelli* Host – Mikeli c.
Sect. 9. Spirostachyae (Drej.) L.H. Bailey
213. (12) *C. diluta* Bieb. – Parlaq c.
214. (13) *C. distans* L. – Aralı c.
215. (14) *C. extensa* Good. – Aralı c.
Sect. 10. Digitatae (Fries) Christ
216. (15) *C. digitata* L. – Barmaqvari c.
Sect. 11. Acrocystis Dumort.
217. (16) *C. tomentosa* L. – Yunluca c.
Sect. 12. Vulpinae (Carey) Christ
218. (17) *C. otrubae* Podp. – Lupinəbənzər c.
Sect. 13. Phaestoglochin Dumort. ex Kük.
219. (18) *C. divulsa* Stokes – Fasiləli c.
220. (19) *C. contigua* Hoppe - Qarışiq c.
Sect. 14. Ammoglochin Dumort.
221. (20) *C. colchica* J. Gay – Kolxid c.
Sect. 15. Divisae Christ ex Kük.
222. (21) *C. divisa* Huds. - Aralı c.
Sect. 16. Foetidae (Tuskerm. ex L.H. Bailey) Kük.
Sect. 17. Vulpinae (Carey) Christ
223. (23) *C. halleriana* Asso – Haller c.
224. (24) *C. vulpina* L. (*C. compacta* Lam.) - Daralmış c.

SUPERORDO: TYPHANAE

12. Ordo: Typhales

16. Fam.: Sparganiaceae F. Rudolphi – Qurbağaotukimilər

1. Genus: Sparganium L. – Qurbağaotu

Sect.1. Sparganium

225. (1) *S. erectum* L. (*S. polyedrum* Aschers. et Graebn.) – Çoxvəchili q.

226. (2) *S. neglectum* Beeby – Etinalı q.

17. Fam.: Typhaceae L. – Ciyənkimilər

1. Genus: Typha L. – Ciyən

Sect.1. Typha L.

227. (1) *T. latifolia* L. – Enliyarpaq ciyən

Sect. 2. Engleria (Leonova) Tzvel.

228. (2) *T. laxmannii* Lepech. - Laksman c.

Sect. 3. Bracteolatae Graebn.

229. (3) *T. angustifolia* L. – Daryarpaq c.

230. (4) *T. domingensis* Pers. (*T. angustata* Bory et Chaub.) – Dar c.

231. (5) *T. grossheimii* Pobed. – Qrossheym c.

232. (6) *T. minima* Funck – Kiçik c.

SUPERORDO: POANAE

13. Ordo: Poales

18. Fam.: Poaceae Barnhart (Gramineae Adans.) – Qırtıckimilər

Subfam. 1. Bambusoideae Aschers. et Graebn.

1. Genus: Phyllostachys Sieb. et Zucc. - Yarpağısünbülçüklü

233. (1) *P. bambusoides* Sieb. et Zucc. - Bambuqvari yarpağısünbülçüklü
Subfam: Pooideae

Tribus1. Brachypodieae (Hack.) Hayek

2. Genus: Brachypodium Beauv. - Qıssaayaq

Sect. 1. Brachypodium

234. (1) *B. sylvaticum* (Huds.) Beauv. - Meşə qıssaayağı

235. (2) *B. rupestre* (Host.) Roem. et Schult. - Qayaüstü q.

Sect. 2. Leptorachis Nevski

3. Genus: Trachynia Link. - Traxiniya

236. (1) *T. distachya* (L.) Link (*Bromus distachyum* (L.) - Qoşasünbül t.

237. (1) *T. pentastachya* (Ten.) Tzvel. - Beşsünbül t.

Tribus 2. Triticeae Dumort.

4. Genus: Elymus L. - Ayırıqca

Sect. 1. Goulardia (Husn.) Tzvel.

238. (1) *E. canadensis* L. - Kanada ayırıqcası

Sect. 2. Glinelymopsis (Nevski) Tzvel.

239. (2) *E. caucasicus* (C. Koch) Tzvel. - Qafqaz a.

5. Genus: Elytrigia Desv. - Ayırıq

Sect. 1. Pseudoroegneria Nevski

240. (1) *E. gracillima* (Nevcki) Nevcki - Boylu ayırıq

241. (2) *E. pertenus* (C. A. Mey.) Nevcki - Nazik a.

Sect. 2. Caespitosae (Rouy) Tzvel.

242. (3) *E. obtusiflora* (DC.) Tzvel. - Uzunsovyarpaq a.

243. (4) *E. turcica* P.E. McGuire - Türkiyə a.

Sect. 3. Trichophorae (Nevski) Dubovik

244. (5) *E. intermedia* (Host) Nevski - Orta a.

245. (6) *E. pulcherrima* (Grossh.) Nevcki - Gözəl a.

246. (7) *E. trichophora* (Link) Nevski - Tükburun a.

Sect. 4. Elytrigia

247. (8) *E. elongata* (Host) Nevski - Uzunsov a.

248. (9) *E. elongatiformis* (Drob.) Nevski - Uzunsovvari a.

249. (10) *E. repens* (L.) Nevski - Sürünən a.

6. Genus: Agropyron Gaertn. - Daraqlı

250. (1) *A. cristatum* (L.) Beauv. - Daraqvari daraqlı

251. (2) *A. desertorum* (Fisch. ex Link) Schult. - Səhra d.

252. (3) *A. imbricatum* Roem. et Schult. - Kirəmitvari d.

253. (4) *A. pectinatum* (Bieb.) Beauv. - Daraqlı d.

254. (5) *A. sibiricum* (Willd.) Beauv. - Sibir d.

7. Genus: Eremopyrum (Ledeb.) Jaub. et Spach. - Bozaq

Sect. 1. Eremopyrum

255. (1) *E. orientale* (L.) Jaub. et Sp. - Şərq bozağı

256. (2) *E. distans* (C. Koch) Nevski - Düzəkli b.

Sect. 2. Micropyron Nevski

257. (3) *E. triticeum* (Gaertn.) Nevski - Buğdayı b.

8. Genus: Aegilops L. – Buğdayiot

Subgen: 1. Sitopsis Jaub. et Spach

258. (1) *A. speltoides* Tausch - Speltavarı buğdayiot

Subgen: 2. Aegilops

Sect. 1. *Cylindropyrum* (Jaub. et Spach) Zhuk.

259. (2) *A. cylindrica* Host - İstivanəvi b.

Sect. 2. *Vertebrata* Zhuk.

260. (3) *A. tauschii* Coss. - Tauş b.

261. (4) *A. crassa* Boiss. - Yoğun b.

262. (5) *A. strangulata* (Eig) Tzvel. - Çəkilməmiş b.

263. (6) *A. ventricosa* Tausch – Şişkin b.

Sect. 3. *Comopyrum* (Jaub. et Spach) Zhuk.

264. (7) *A. comosa* Smith – Kəkilli b.

265. (8) *A. uniaristata* Vis. – Birqılçılıq b.

Sect. 4. Aegilops

266. (9) *A. biuncialis* Vis. – İkidüyməli b.

267. (10) *A. geniculata* Roth - Dirsəkli b.

268. (11) *A. kotschyi* Boiss. – Koçi b.

269. (12) *A. ovata* L. (*A. triaristata* W.Sp.) – Yumurtavari b.

270. (13) *A. triuncialis* L. – Üçdüyməli b.

271. (14) *A. umbellulata* Zhuk. – Çətirvari b.

9. Genus: Triticum L. – Buğda

Sect.1. *Monococcon* Dumort.

272. (1) *T. monococcum* L. – Çoxdənli buğda

273. (2) *T. timopheevii* (Zhuk.) Zhuk. – Timofeyev b.

Sect. 2. *Dicoccoidea* Flaksb.

274. (3) *T. dicoccon* (Schrank) Schrank – İkidənli b.

= *T. d.* subsp. *asiaticum* Vav.

Sect. 3. *Triticum*

275. (4) **T. aestivum* L. – Yumşaq b.

276. (5) **T. durum* Desf. – Bərk b.

277. (6) *T. turanicum* Jakubz. – Turan b.

278. (7) *T. spelta* L. – Spelta b.

10. Genus: Dasypyrum (Coss. et Durieu) Durand – Dazipirum

279. (1) *D. villosum* (L.) Borb. – Tüklü d.

11. Genus: Secale L. – Çovdar

Sect.1. *Secale*

280. (1) **S. cereale* L. – Əkin çovdarı

281. (2) *S. vavilovii* Grossh. – Vavilov ç.

= *S. v.* subsp. *vavilovii*.

Sect. 2. *Oplismenolepis* Nevski

282. (3) *S. sylvestre* Host – Yabani ç.

12. Genus: Leymus Hochst. (Elymus L.) – Qım

Sect. 1. *Leymus*

283. (1) *L. rasemosus* (Lam.) Tzvel. (*E. giganteus* Vahl.) – Nəhəng qım

13. Genus: Hordeum L. - Arpa

Subgen.3. *Hordeastrum* (Döll) Rouy

Sect. 1. *Stenostachys* Nevski

284. (1) *H. violaceum* Boiss. et Hohen. - Bənövşəyi arpa
Sect. 2. *Trichostachys* Dumort.
285. (2) *H. geniculatum* All. (*H. hystrix* Roth) -- Dirsəkli a.
286. (3) *H. glaucum* Steud. - Boz a.
287. (4) *H. leporinum* Link - Dovşan a.
288. (5) *H. marinum* Huds. - Sahil a.

Sect. 3. *Bulbohordeum* Nevski

289. (6) *H. bulbosum* L. - Soğanaqlı a.
Subgen. *Hordeum*
290. (7) *H. distichon* L. - İkiçərgəli a.
291. (8) *H. spontaneum* C. Koch. - Yabanı a.
292. (9) *H. vulgare* L. - Adi a.

14. Genus: *Taeniatherum* Nevski - Yastıqılçıq

293. (1) *T. crinitum* (Schreb.) Nevski - Uzunsovqılçılıq yastıqılçıq

15. Genus: *Lepturus* R.Br. - Nazikquyruq

294. (1) *L. pannonicus* - Pannon nazikquyruğu
Tribus 3. *Bromeae* Dumort.

16. Genus: *Ceratochloa* Beauv. - Buynuzlu

295. (1) *C. cathartica* (Vahl) Herter - Zəif buynuzlu

17. Genus: *Bromus* L. - Tonqalotu

296. (1) *B. arvensis* L. - Zül tonqalotu
297. (2) *B. briziformis* Fisch. et Mey. - Titrəkvari t.
298. (3) *B. scoparius* L. - Süpürgəvari t.
299. (4) *B. commutatus* Schrad. - Dəyişən t.
300. (5) *B. danthoniae* Trin. - Danton t.
301. (6) *B. japonicus* Thunb. - Yapon t.
= *B. j.* subsp. *japonicus*
= *B. j.* subsp. *anatolicus*
302. (7) *B. lanceolatus* Roth - Neştərvari t.
303. (8) *B. mollis* L. - Yumşaq t.
304. (9) *B. rasemosus* L. - Dəstəvari t.
305. (10) *B. secalinus* L. - Çovdarvari t.
306. (11) *B. squarrosus* L. - Kilkəşli t.

18. Genus: *Bromopsis* Fourr. - Dəlicəotu

Sect. 1. *Caucasigenae* Tzvel.

307. (1) *B. alexeenkoi* (Tzvel.) Czer. - Alekseenko dəlicəotu
308. (2) *B. bieberstenii* (Roem. et Schult.) Holub - Biberşteyn d.
= *B. b.* subsp. *bieberstenii*
309. *B. inermis* (Leyss.) Holub - Qılçıqsız d.

19. Genus: *Anisantha* C. Koch - Qeyri-bərabər çiçək

310. (1) *A. diandra* (Roth) Tutin - İkiçərgəlikli qeyri-bərabər çiçək
311. (2) *A. haussknechtii* (Boiss.) Holub - Hausknexti q.b.ç.
312. (3) *A. rubens* (L.) Nevski - Qızaran q.b.ç.
313. (4) *A. tectorum* (L.) Nevski - Krovel q.b.ç.

314. (5) *A. sterilis* (L.) Nevski - Steril q.b.ç.
Tribus 4. Poae

20. Genus: *Avena* L. - Vələmir

315. (1) *A. barbata* Pott ex Link - Saqqalvari vələmir
316. (2) *A. bruhsiana* Grum. - Bruns v.
317. (3) *A. byzantina* C. Koch - Bizan v.
318. (4) *A. clauda* Durieu - Şübhəli v.
319. (5) *A. eriantha* Durieu - Tüklü v.
320. (6) *A. fatua* L. - Boş v.
= *A. f.* subsp. *fatua*
= *A. f.* subsp. *meridionalis* Malz. (*A. meridionalis* (Malz.) Roshev.)
321. (7) *A. malzevii* Steud. - Malzev v.
322. (8) *A. persica* Steud. (*A. ludoviciana* Durieu) - İran v.
323. (9) *A. trichophylla* C. Koch. - Tükyparpaq v.
324. (10) **A. sativa* L. - Əkin v.
= *A. s.* subsp. *Sativa*
= *A. s.* subsp. *orientalis* (Schreb.) Jess.
= *A. s.* subsp. *praegravis* (E.H.L. Krause) Mordv.
325. (11) *A. strigosa* Schreb. - Qumsal v.
326. (12) *A. wiestii* Steud. - Viesta v.

21. Genus: *Arrhenatherum* Beauv. - Rayqras

Sect. 1. *Arrhenatherum*

327. (1) *A. elatius* (L.) J. et C. Presl - Frəng rayqrası

22. Genus: *Gaudinopsis* Eig - Qaudinopsis

328. (1) *G. macra* (Stev. ex Bieb.) Eig - Arıq qaudinopsis

23. Genus: *Anthoxanthum* L. - Ətirlişünbül

329. (1) *A. alpinum* A. et D. Löve - Alp ə.

24. Genus: *Trisetum* Pers. - Üçqıllı

Sect. 1. *Rigida* Chrtek

330. (1) *T. flavescens* (L.) Beauv. (*T. pratense* Pers.) - Sarımtıl üçqıllı
331. (2) *T. rigidum* (Bieb.) Roem. & Schult. - Bərk ü.
332. (3) *T. parvispiculatum* (Tzvel.) Prob. - Xırdasünbülcüklü ü.

25. Genus: *Trisetaria* Forsk. - Üçqıllica

Sect. 1. *Subrostraria* Tzvel.

333. (1) *T. loeflingiana* (L.) Paunero (*T. cavanillesii*) - Loeflinq üçqıllicası
= *T. l.* Paunero subsp. *loeflingiana*.
= *T. l.* subsp. *sabulosa* (Tzvel.) Tzvel

Sect. 2. *Trisetaria*

334. (2) *T. linearis* Forsk. - Xətvari t.

26. Genus: *Rostraria* Trin. - Pulcuğudimdikli

335. (1) *R. cristata* (L.) Tzvel. - Daraqvari pulcuğudimdikli
= *R. c.* subsp. *subcapitata*
= *R. c.* subsp. *glabriflora*

27. Genus: *Koeleria* Pers. - Nazıkbaldır

336. (1) *K. cristata* (L.) Pers. - Daraqvari nazıkbaldır
= *K. c.* subsp. *cristata*

337. (2) *K. albobii* Domin – Albov n.
= *K. c.* subsp. *caucasica* (Domin) Tzvel.
28. Genus: Deschampsia Beauv. – Çəmənlicə
338. (1) *D. caespitosa* (L.) Beauv. – Çimli ç.
= *D. c.* subsp. *caespitosa*
= *D. c.* subsp. *wilhelmsii* (Steud.) Tzvel.
29. Genus: Aira L. – Aira
339. (1) *A. elegantissima* Schur (*A. capillaris* Host.) - Zərif aira
340. (2) *A. notarisiana* Steud. – Notaris a.
30. Genus: Corynephorus Beauv. – Sancaqlıca
341. (1) *C. divaricatus* (Pourr.) Breistr. – Vızvızlaşan sancaqlıca
31. Genus: Miliun L. – Quşdarısı
1. *Miliun*
342. (1) *M. alexeenkoi* (Tzvel.) Tzvel. – Alekseenko quşdarısı
Sect. 2. *Miliellum* Tzvel.
343. (2) *M. vernale* Bieb. – Yaz q.
32. Genus: Calamagrostis Adans – Yumşaqşüpürgə
Sect. 1. *Pseudophragmites* Tzvel.
344. (1) *C. epigeios* (L.) Roth – Yerli y.
= *C. e.* subsp. *epigeios*.
= *C. e.* subsp. *glomerata* (Boiss. et Buhse) Tzvel.
= *C. e.* subsp. *macrolepis* (Litv.) Tzvel.
345. (2) *C. macrolepis* Litv. (*C. gigantea* Roschev) – İripulcuqlu y.
346. (3) *C. pseudophragmites* (Hall. fil.) Koel. - Yalançıqamışvari y.
= *C. p.* subsp. *pseudophragmites*.
= *C. p.* subsp. *dubia* (Bunge) Tzvel.
= *C. p.* subsp. *persica* (Boiss.) Tzvel.:
347. (4) *C. x thyrsoidea* C. Koch – Tirza y.
33. Genus: Lagurus L. – Dovşanquyruq
348. (1) *L. ovatus* L. – Yumurtavari dovşanquyruq
34. Genus: Agrostis L. – Tarlaotu
Sect. 1. *Vilfa* (Adans.) Roem. et Schult.
349. (1) *A. gigantea* Roth – Nəhəng tarlaotu
350. (2) *A. capillaris* L. - Tükvari t.
351. (3) *A. stolonifera* L. – Zoğəmələgətirən t.
352. (4) *A. transcaspica* Litv. – Transxəzər t.
35. Genus: Polypogon Desf. – Dəlipişişə
Sect. 1. *Vilfoidea* (Rouy) Tzvel.
353. (1) *P. viridis* (Gouan) Breistr. (*P. semiverticillatus* Hyl.) - Yaşıl dəlipişişə
Sect. 2. *Polypogonagrostis* Aschers. et Graebn.
354. (2) *P. fugax* Nees ex Steud. - İnkışafetməmiş d.
Sect. 3. *Polypogon*
355. (3) *P. monspeliensis* (L.) Desf. – Monpele d.
356. (4) *P. maritimus* Willd. – Sahil d.
36. Genus: Schedonorus Beauv. - Şedonorus
= *Festuca* subgen *Schedonorus* (Beauv.) Peterm.

Sect. 1. Schedonorus

357. (1) *S. pratensis* (Huds.) Beauv. (*F. pratensis* Huds.) - Çəmən şedonorusu
358. (2) *S. arundinaceus* (Schreb.) Dumort. (*F. arundinacea* Schreb) - Qamışvari ş.
= *S. a.* subsp. *arundinaceus*
= *S. a.* subsp. *fenas* (Lag.) Tzvel.

37. Genus: *Lolium* L. – Quramit

359. (1) *L. multiflorum* Lam. – Kiçikçiçək quramit
360. (2) *L. persicum* Boiss. et Hohen. – İran q.
361. (3) *L. perenne* L. - Çoxillik q.
362. (4) *L. rigidum* Gaudin – Bərk q.
363. (5) *L. temulentum* L. – Məstedici q.

38. Genus: *Drymochloa* Holub - Drimoxloa

= *Festuca* subgen. *Drymanthele* V. Krecz. et Bobr.

364. (6) *D. drymeja* (Mert. et Koch) Holub (*Festuca drymeja* Koch) - Dağ d.

39. Genus: *Festuca* L. – Topal

Subgen: 4. *Festuca*

Sect. 1. *Variae* Hack.

365. (1) *F. daghestanica* (Tzvel.) E. Alexeev – Dağistan topalı
366. (2) *F. karabaghensis* S.G. Mussajev – Qarabağ t.
367. (3) *F. rupicola* Heuff. – Uzunsov t.
368. (4) *F. saxatilis* Schur – Qayalıq t.
369. (5) *F. valesiaca* Gaud. - Valli t.

40. Genus: *Vulpia* C.C.Gmel. - Vulpiya

Sect. 1. *Vulpia*

370. (1) *V. ciliata* Dumort. – Kiprikli vulpiya
371. (2) *V. myuros* (L.) C.C. Gmel. – Siçanquyruqlu v.
372. (3) *V. persica* (Boiss. et Buhse) V. Krecz. et Bobr. - İran v.

41. Genus: *Nardurus* Reichenb. – Bığlıca

373. (1) *N. maritimus* (L.) Murb. (*N. krausei* V. Krecz. et Bobr.) - Sahil bığlıcası

42. Genus: *Loliolum* V. Krecz. et Bobr. – Quramitcə

374. (1) *L. subulatum* (Banks et Soland.) Eig - Bizvari quramitcə

43. Genus: *Scleropoa* Griseb. – Sərtmiş

375. (1) *S. rigida* (L.) Griseb. – Bərk sərtmiş

44. Genus: *Cutandia* Willk. - Qutandiya

376. (1) *C. dichotoma* (Forssk.) Trab. – Dixotom q.
377. (2) *C. memphitica* (Spreng.) Benth. - Memfik q.
378. (3) *C. rigescens* (Grossh.) Tzvel. – Sərtvari q.

45. Genus: *Sphenopus* Trin. – Sancaqayaq

379. (1) *S. divaricatus* (Gouan) Reichenb. – Kilkəşli sancaqayaq

46. Genus: *Psilurus* Trin. – Xırdaqyruq

380. (1) *P. incurvus* (Gouan) Schinz & Thell. – Əyilmiş x.

47. Genus: *Poa* L. – Qırtıç

Sect. 1. *Bolbophorum* Aschers. et Graebn.

381. (1) *P. bulbosa* L. – Soğanaqlı qırtıç
= *P. b.* subsp. *bulbosa*
= *P. b.* subsp. *viviparia* (Koel.) Arcang.

- = *P. b.* subsp. *delicatula* (Tzvel.) Tzvel.
382. (2) *P. densa* Troitzky – Sıx q.
Sect. 2. *Poa*
383. (3) *P. angustifolia* L. – Daryarpaq q.
384. (4) *P. pratensis* L. – Çəmən q.
Sect. 3. *Pandemos* Aschers. et Graebn.
385. (5) *P. sylvicola* Guss. – Bağ q.
386. (6) *P. trivialis* L. – Adi q.
Sect. 4. *Ochlopoa* Aschers. et Graebn.
387. (7) *P. annua* L. – Birillik q.
Sect. 5. *Stenopoa* Dumort.
388. (8) *P. compressa* L. – Basıq q.
389. (9) *P. nemoralis* L. – Meşə q.
- 48. Genus: Eremopoa Roshev. – Səhra dişəsi**
390. (1) *E. persica* (Trin.) Roshev. – İran səhra dişəsi
- 49. Genus: Catabrosella – Katabrozella**
Sect. 1. *Catabrosella*
391. (1) *C. humilis* (Bieb.) Tzvel. – Yatıq katabrozella
- 50. Genus: Catabrosa Beauv. – Çayotu**
392. (1) *C. aquatica* (L.) Beauv. – Su ç.
393. (2) *C. pseudairoides* (Herrm.) Tzvel. – Yalançı çayotu
- 51. Genus: Puccinellia Parl. – Pazotu**
Sect. 1. *Xeratropis* (V. Krecz.) Bor
394. (1) *P. bulbosa* (Grossh.) Grossh. – Soğanaqlı pazotu
395. (2) *P. dolicholepis* V. Krecz. – Uzunpulcuq p.
396. (3) *P. fominii* Bilyk. – Fomin p.
397. (4) *P. gigantea* (Grossh.) – Nəhəng p.
398. (5) *P. poecilantha* (C. Koch) Grossh. – Ala p.
Sect. 2. *Puccinellia*
399. (6) *P. distans* (Jacq.) Parl. (*Atropis*) – Dikduran p.
- 52. Genus: Sclerochloa Beauv. – Sərtsünbül**
400. (1) *S. dura* (L.) Beauv. – Bərk sərtsünbül
401. (2) *S. woronovii* (Hack.) Tzvel. ex Bor. – Voronov s.
- 53. Genus: Dactylis L. – Çobantoxmağı**
402. (1) *D. glomerata* L. – Adi çobantoxmağı
= *D. g.* subsp. *glomerata*.
= *D. g.* subsp. *woronovii* (Ovcz.) Stebbins et Zohari
= *D. g.* subsp. *hispanica* (Roth) Nym.
- 54. Genus: Cynosurus L. – İtquyruq**
Sect. 1. *Falona* (Adans.) Benth.
403. (1) *C. echinatus* L. – Tikanlı itquyruq
- 55. Genus: Lamarckia Moench – Lamarkiya**
404. (1) *L. aurea* (L.) Moench – Qızılı lamarkiya
- 56. Genus: Briza L. – Titrək**
Sect. 1. *Briza*
405. (1) *B. elatior* Sibth. (*B. media* auct.) – Uzun t.

57. Genus: Pholius Trin. – Pulcuğuquyruqlu

406. (1) *P. pannonicus* (Host) Trin. - Pannon p.

58. Genus: Parapholis C.E. Hubb. - İkipulcuqlu

407. (1) *P. gracilis* Bor. – Boylu ikipulcuqlu

408. (2) *P. incurva* (L.) C.E. Hubb. – Əyilmişsünbül i.

59. Genus: Monerma Beauv. – Birpulcuqlu

409. (1) *M. cylindrica* (Willd.) Coss. et Durieu - Silindrvari birpulcuqlu

60. Genus: Echinaria Desf. – Bizotu

410. (1) *E. capitata* (L.) Desf. – Başcılı bizotu

61. Genus: Ammochloa Boiss. – Qumotu

411. (1) *A. palaestina* Boiss. – Fələstin qumotu

62. Genus: Phalaroides Wolf – Bülbülotuvari

412. (1) *P. arundinacea* Boiss. – Qamışvari bülbülotuvari

63. Genus: Phalaris L. – Bülbülotu

Sect. 1. *Bulbophalaris* Tzvel.

413. (1) *P. aquatica* L. (*Ph. bulbosa* L.) - Su bülbülotu

Sect. 2. *Phalaris*

414. (2) *P. brachystachys* Link – Qısasünbül b.

415. (3) *P. canariensis* L. - Kanar b.

Sect. 3. *Paraphalaris* Tzvel.

416. (4) *P. minor* Retz. – Kiçik b.

Sect. 4. *Heterachne* Dumort.

417. (5) *P. paradoxa* L. – Müxtəlif b.

64. Genus: Phleum L. – Pişikquyruğu

Subgen. 5. *Chilochloa* (Beauv.) Peterm.

Sect. 1. *Chilochloa* (Beauv.) Dumort.

418. (1) *P. phleoides* (L.) Karst. – Bozqır pişikquyruğu

Sect. 2. *Achnodon* (Link) Criseb.

419. (2) *P. bertolinii* DC. – Bertolon p.

420. (3) *P. paniculatum* DC. – Süpürgəvari p.

421. (4) *P. pratense* L. – Çəmən p.

65. Genus: Alopecurus L. – Tülküquyruğu

Sect. 1. *Alopecurus*

422. (1) *A. arundinaceus* Poir. - Qamışvari tülküquyruğu

Sect. 2. *Alopecurium* Dumort.

423. (2) *A. aequalis* Sobol. – Bərabər t.

Sect. 3. *Pseudophalaris* Tzvel.

424. (3) *A. myosuroides* Huds. - Siçanquyruq t.

Tribus 4. *Meliceae* Endl.

66. Genus: Glyceria R. Br. – Şirintum

Subgen. 6. *Glyceria*

Sect. 1. *Glyceria*

425. (1) *G. notata* Chevall. - Qırçınli şirintum

67. Genus: Melica L. – Kalışvər

Sect. 1. *Dalycum* Dumort.

426. (1) *M. taurica* C. Koch - Kırım kalışvəri

427. (2) *M. transsilvanica* Schur – Transilvan k.
Tribus 5. Stipeae Dumort.
68. Genus: *Achnatherum* Beauv. – Çiy
Sect. 1. Aristella (Trin.) Tzvel.
428. (1) *A. bromoides* Beauv. – Tonqalvari a.
69. Genus: *Stipa* L. - Şiyav
Subgen. 6. Stipa
Sect. 1. Barbatae Junge
429. (1) *S. arabica* Trin. et Rupr. - Ərəb şiyavı
= *S. a.* subsp. *caspia* (C. Koch) Tzvel.
= *S. a.* subsp. *prilipkoana* (Grossh.) Tzvel.
430. (2) *S. barbata* Desf. – Saqqallı ş.
431. (3) *S. caspia* C. Koch (*S. szovitsiana*) – Xəzər ş.
432. (4) *S. pellita* (Trin. et Rupr.) Tzvel. – Tükçüklü ş.
Sect. 2. Subbarbatae Tzvel.
433. (5) *S. lessingiana* Trin. et Rupr. – Lessinq ş.
= *S. l.* subsp. *lessingiana*
= *S. l.* subsp. *brauneri* Pacz.
434. (6) *S. prilipkoana* Grossh. – Prilipko ş.
Sect. 3. Stipa
435. (7) *S. pulcherrima* C. Koch – Gözəl ş.
= *S. p.* subsp. *pulcherrima*
Sect. 4. Leiostipa Dumort.
436. (8) *S. capillata* L. – Tüklü ş.
Sect. 5. Stipella (Tzvel.) Tzvel.
437. (9) *S. capensis* Thunb. – Kap ş.
70. Genus: *Piptatherum* Beauv. – Düyüsov
Sect. 1. *Piptatherum* Beauv.
438. (1) *P. virescens* (Trin.) Boiss. - Yaşılımtıl düyüsov
Tribus 6. Oryzeae Dumort.
71. Genus: *Leersia* Sw – Leersiya
439. (1) *L. oryzoides* (L.) Sw. – Düyüsov leersiya
72. Genus: *Oryza L. – Düyü
440. (1) *O. sativa* L. - Əkin düyüsü
Tribus 7. Arundineae Dumort.
73. Genus: *Schismus* Beauv. – Sxismus
441. (1) *S. arabicus* Nees – Ərəb s.
442. (2) *S. barbatus* (L.) Thell. - Saqqallı sxismus
74. Genus: *Phragmites* Adans. – Qamış
443. (1) *P. australis* (Cav.) Trin. ex Steud. (*P. communis* (L.)) – Avstraliya qamışı
444. (2) *P. altissimus* (Benth.) Nabile - Hündür q.
75. Genus: *Arundo* L. – Qarğı
445. (1) *A. donax* L. - Qamışvari qarğı
76. Genus: *Costaderia* Stapf – Pampasotu
446. (1) *C. seloana* (Schult. et Schult.) Aschers. et Graebn. – Selloan p.
Tribus 8. Aristideae C.E. Hubb.

77. Genus: Aristida L. – Şiyavər

447. (1) *A. heymannii* Regel - Heyman şiyavəri

78. Genus: Stipagrostis Nees – Nəhəng şiyav

448. (1) *S. pennata* (Trin.) De Winter – Tüklü nəhəng şiyav

Tribus 9. Cynodonteae Dumort.

79. Genus: Aeluropus Trin. – Qaçançayır

449. (1) *A. littoralis* (Gouan) Parl. - Şoran qaçançayır

= *A. l.* subsp. *littoralis*

= *A. l.* subsp. *pungens* (Bieb.) Tzvel.

450. (2) *A. repens* (Desf) Parl. – Sürünən q.

80. Genus: Cleistogenes Keng – İlanotu

451. (1) *C. serotina* (L.) Keng - Gecikən ilanotu

81. Genus: Eragrostis Wolf – Şəkərqamışı

452. (1) *E. arundinacea* (L.) Terechov (*Eragrostis collina* Trin.) - Qamışvari ş.

453. (2) *E. cilianensis* (All.) Vign.-Lut. – İrisünbül ş.

= *E. c.* subsp. *cilianensis*

= *E. c.* subsp. *starosselskyi* (Grossh.) Tzvel.

454. (3) *E. minor* Host - Kiçik ş.

455. (4) *E. pilosa* (L.) Beauv. – Tüklücə şəkərqamışı

82. Genus: Eleusine Gaertn. - Elevzinə

456. (1) *E. indica* (L.) Gaertn. - Hind e.

83. Genus: Chloris Sw. – Xloris

457. (1) *C. virgata* Sw. – Çubuqvari xloris

84. Genus: Cynodon Rich. – Çayır

458. (1) *C. dactylon* (L.) Pers. - Barmaqvari çayır

85. Genus: Crypsis Ait. – Gizliçiçək

459. (1) *C. aculeata* (L.) Ait. - Tikanlı g.

460. (2) *C. alopecuroides* (Pill. et Mitt.) Schrad. - Tülcüquyruğuvari gizliçiçək

461. (3) *C. schoenoides* (L.) Lam. (*Heleochoa schoenoides* Host.) - Qamışvari g.

462. (4) *C. turkestanica* – Turkistan g.

86. Genus: Tragus Hall. – Bağirdələ

463. (1) *T. racemosus* (L.) All. - Salxımvari bağirdələ

Tribus 10. Paniceae R. Br.

87. Genus: Panicum L. – Darı

464. (1) *P. capillare* L. - Tükvari d.

= *P. c.* subsp. *capillare*

465. (2) *P. miliaceum* L. – Əkmə darısı

88. Genus: Echinochloa Beauv. – Suluf

466. (1) *E. caudata* Roshev. – Quyruqlu suluf

467. (2) *E. crusgalli* (L.) Beauv. - Toyuq darısı s.

468. (3) *E. oryzoides* (Ard) Fritsch (*E. macrocarpa* Vasinger) – İri s.

469. (4) *E. spiralis* Vasing. – Spiralvari s.

89. Genus: Brachiaria (Trin.) Griseb. – Qollu ot

470. (1) *B. eruciformis* (Smith.) Griseb. – Tırtırvari qollu ot

90. Genus: Eriochloa Kunth – Yunluca

471. (1) *E. succincta* (Trin.) Kunth. - Nazikbel yunluca

91. Genus: Paspalum L. – Suçayırı

Sect. 1. Paspalum

472. (1) *P. dilatatum* Poir. - Enli suçayırı
473. (2) *P. paspalodes* (Michx.) Scribn. - Barmaqvari s.
474. (3) *P. thunbergii* Kunth ex Steud. - Trunberq s.

92. Genus: Digitaria Hall. – Barmaqotu

Sect. 1. Digitaria Hall.

475. (1) *D. ishaemum* (Schreb.) Muehl - Adi barmaqotu
= *D. i.* subsp. *ishaemum*
= *D. i.* subsp. *asiatica* (Tzvel.) Tzvel.
476. (2) *D. sanguinalis* (L.) Scop. – Qanlı b.
477. (3) *D. violascens* Link - Bənövşəyi b.

93. Genus: Setaria Beauv. - Qıllica

Sect. 2. Setaria

478. (1) *S. germanica* (Mill.) Beauv. – Alman qıllica
479. (2) *S. pycnocomma* (Steud.) Henrard ex Nakai - Böyük q.
480. (3) *S. verticillata* (L.) Beauv. - Dəstəli q.
481. (4) *S. verticilliformis* Dumort. - Dəstəlivari q.
482. (5) *S. viridis* (L.) Beauv. – Yaşıl q.

Sect. 3. Pennisetoides Tzvel.

483. (6) *S. pumila* (Poir.) Schult. – Göyümtül q.

94. Genus: Pennisetum Rich. – Lələkotu

Sect. 1. Pennisetum

484. (1) *P. alopecuroides* (L.) Spreng. – Tülküquyruğkvari lələkotu

95. Genus: Erianthus Michx. - Murquz

485. (1) *E. ravennae* (L.) Beauv. – Raven murquzu

96. Genus: Imperata Cyr. – Hülpə

486. (1) *I. cylindrica* (L.) Raeusch. – İstivanəvi hülpə

97. Genus: Sorghum Moench – Kalış

Sect. 1. Blumenbachia (Koel.) Tzvel.

487. (1) **S. halepense* (L.) Zukı. - Hələb kalışı

Sect. 2. Sorghum

488. (2) *S. bicolor* (L.) Moench – İkirəngli k.
489. (3) *S. cernuum* (Ard.) Host (*S. vulgare* Pers.) – Cuğara k.
490. (4) **S. saccharatum* (L.) Moench – Şəkər k.
491. (5) **S. sudanense* (Piper) Stapf - Sudan k.
492. (6) **S. technicum* (Koern.) Batt. et Trab. – Texniki k.

98. Genus: Botriochloa Kuntze - Ağot

493. (1) *B. caucasica* (Trin.) C.E. Hubb. - Qafqaz ağotu

494. (2) *B. ischaemum* (L.) Keng - Qandayandırıcı a.

99. Genus: Arthraxon Beauv. – Artrakson

495. (1) *A. hispidus* (Thunb.) Makino – Qafqaz artraksonu

= *A. h.* subsp. *langsдорffii* (Trin.) Tzvel.

= *A. h.* subsp. *caucasicus* (Rupr. ex Regel.) Tzvel.

100. Genus: Zea L. – Qarğıdalı

496. (1) **Z. mays* L. - Qarğıdalı

SUBCLASSIS: ALISMATIDAE
SUPERORDO: ALISMATANAE

14. Ordo: Butomales

1. Fam.: Butomaceae Mirb. - Suoxukimilər

1. Genus: Butomus L. - Suoxu

497. (1) *B. umbellatus* L. – Çətirvari suoxu

15. Ordo: Najadales

2. Fam.: Najadaceae Juss.* – Nayaskimilər

1. Genus: Najas L. – Nayas

498. (1) *N. marina* L. – Dəniz nayası

2. Genus: Caulinia Willd. - Kaulinia

499. (1) *C. graminea* (Delile) Tzvel. (*Najas graminea* Delile.) – Taxılvari k.

500. (2) *C. minor* (All.) Coss. et Germ. (*Najas minor* All.) – Kiçik kaulina

16. Ordo: Alismatales

3. Fam.: Alismataceae Vent. - Baqəvərkimilər

1. Genus: Alisma L. - Baqəvər

501. (1) *A. gramineum* Lej. – Taxılvari b.

502. (2) *A. lanceolatum* With. – Lansetvari b.

503. (3) *A. plantago-aquatica* L. - Yol baqəvəri

2. Genus: Damasonium Mill. – Ulduzmeyvə

504. (1) *D. alisma* Mill. – Baqəvər ulduzmeyvə

17. Ordo: Juncaginales

4. Fam.: Juncaginaceae Rich. - Üçdişkimilər

1. Genus: Triglochin L. – Üçdiş

Sect. 1. *Triglochin*

505. (1) *T. palustre* L. – Bataqlıq üçdiş

18. Ordo: Potamogetonales

5. Fam.: Potamogetonaceae Dumort. - Suçiçəyikimilər

1. Genus: Potamogeton L. – Suçiçəyi

Subgen. 1. *Potamogeton*

Sect. 1. *Potamogeton*

506. (1) *P. gramineus* L. – Taxılvari suçiçəyi

507. (2) *P. lucens* L. – Parlaq s.

508. (3) *P. natans* L. - Üzən s.

509. (4) *P. perfoliatus* L. - Gövdəni qucaqlayan s.

Sect. 2. *Graminifolii* Fries

510. (5) *P. trichoides* Cham. et Schlecht. - Tükvari s.

Sect. 3. *Batrachoseris* Irmisch

511. (6) *P. crispus* L. – Qumral s.

Subgen. 2. *Coleogeton* Reichenb. (= *Stuckenia* Boerner)

512. (7) *P. pectinatus* L. – Daraqvari s.

6. Fam.: Ruppiaceae Horan. ex Hutch. - Ruppia kimilər

1. Genus: Ruppia L. – Ruppia

513. (1) *R. maritima* L. - Dəniz ruppiası

514. (2) *R. spiralis* (L.) ex Dumort. - Spiralvari r.

19. Ordo: Cymodoceales

7. Fam.: Zannichelliaceae Dumort. - Zannichelliakimilər

1. Genus: Zannichellia L. - Zannixellia

515. (1) *Z. major* Boen. ex Reichenb. - Böyük zannixellia

516. (2) *Z. pedunculata* Reichenb. - Gövdəli z.

20. Ordo: Zosterales

8. Fam.: Zosteraceae Dumort.- Dənizotukimilər

1. Genus: Zostera L. -Dənizotu

517. (1) *Z. marina* L. - Marina dənizotu

518. (2) *Z. noltii* Hornem. - Nolti d.

SUBCLASSIS: ARIDAE

SUPERORDO: ARANAE

21. Ordo: Arales

1. Fam.: Araceae Adans. - Danaayağkimilər

1. Genus: Arum L. - Danaayağı

Sect. 2. Dioscoridea (Engl.) P.C. Boyce

519. (1) *A. rupicola* Boiss. - Uzunsov danaayağı

2. Fam.: Lemnaceae S.F. Gray - Sugülükimilər

Subfam. 1. Lemnoideae

1. Genus: Spirodela Schleid. - Üzgəc otu

520. (1) *S. polyrrhiza* (L.) Schleid. - Adi üzgəc otu

2. Genus: Lemna L. - Sugülü

Subgen. 1. Lemna

521. (1) *L. minor* L. - Balaca sugülü

Subgen. 2. Staurogeton Reichenb.

522. (2) *L. trisulca* L. - Borulu s.g.

22. Ordo: Acorales

3. Fam.: Acoraceae Martinov*- Kəcəvərkimilər

1. Genus: Acorus L. -Kəcəvər

523. (1) *A. calamus* L. - Kalamus kəcəvər

4. Fam.: Cannaceae L. - Kannakimilər

1. Genus: Canna L. -Kanna

524. (1) *C. indica* L. - Hind kannası

5. Fam.: Dioscoreaceae Lindl. - Dioscoridkimilər

1. Genus: Tamus L.- Giləzəhər

525. (1) *T. communis* L. - Adi giləzəhər

PHYLUM: MAGNOLIOPHYTA

CLASSIS: MAGNOLIOPSIDA

SUBCLASSIS: MAGNOLIIDAE

SUPERORDO: MAGNOLIANAE

SUPERORDO: CERATOPHYLLANAE

Ordo1. Ceratophyllales

1. Fam.: Ceratophyllaceae S.F. Gray - Buynuzyarpaqkimilər

1. Genus: Ceratophyllum L. - Büynuzyarpaq

526. (1) *C. demersum* L. - Suyayatmış buynuzyarpaq

SUBCLASSIS: RANUNCULIDAE

SUPERORDO NELUMBONANAE

1. Orda 1. Nelumborales

1. Fam. : Nelumbonaceae A. Rich. - Şanagüllükimilər

1. Genus: Nelumbo Hill (*Nelumbium* Juss.) – Şanagülle

527. (1) *N. caspica* (DC.) Fisch. - Xəzər şanagülləsi

SUPERORDO RANUNCULANAE

Ordo 2. Berberidales

2. Fam.: Berberidaceae Juss. – Zirinckimilər

1. Genus: Berberis L. – Zirinc

528. (1) *B. vulgaris* L. – Adi zirinc

2. Genus: Bongardia C.A.M. – Qozqurab

529. (1) *B. chrysogonum* (L.) Spach – Qızılı qozqurab

Ordo 3. Ranunculales

3. Fam.: Ranunculaceae Adans. – Qaymaqçiçəkkimilər

1. Genus: Adonis L. - Xoruzgülü

530. (1) *A. aestivalis* L. – Yay xoruzgülü

531. (2) *A. bienertii* Butk. – Binert x.

532. (3) *A. parviflora* Fisch. ex DC. – Xırdaçiçək x.

2. Genus: Batrachium (DC.) S.F.Gray. – Suincilosu

533. (1) *B. rionii* (Lagger) Nym. – Rion suincilosu

534. (2) *B. tricophyllum* (Chaix) Bosch (*B. divaricatum* Schur.) - Dağınıq s.

3. Genus: Buschia Ovcz. - Buxia

535. (1) *B. lateriflora* (DC.) Ovcz. – Yançiçək buxia

4. Genus: Ceratocephala Moench. – Buynuzbaş

536. (1) *C. falcata* (L.) Pers. – Çinvari buynuzbaş

5. Genus: Clematis L. – Ağəsmə

537. (1) *C. orientalis* L. - Şərq ağəsmə

6. Genus: Consolida (DC.) S.F.Gray - Üsgüyotu

538. (1) *C. ajacis* (L.) Schur - Ayaks üsgüyotu

539. (1) *C. divaricata* (Ledeb.) Schröding. – Kotul ü.

540. (1) *C. orientalis* (J. Gay) Schröding. - Şərq ü.

7. Genus: Delphinium L. – Mahmızçiçək

541. (1) *D. cyphoplectrum* Boiss. - Qozbel mahmızçiçək

8. Genus: Garidella L. - Düyümbaş

542. (1) *G. nigellastrum* L. – Qaramərcək d.

9. Genus: Myosurus L. - Siçanquyruq

543. (1) *M. minimus* L. – Kiçik siçanquyruq

10. Genus: Nigella L. – Qara çörəkotu

544. (1) *N. arvensis* L. – Adi qara çörəkotu

545. (2) *N. sativa* L. - Əkin q.ç.

11. Genus: Ranunculus L. - Qaymaqçiçək

546. (1) *R. arvensis* L. - Çöl qaymaqçiçək

547. (3) *R. bulbosus* L. – Soğanaqlı q.

548. (4) *R. caucasicus* Bieb. – Qafqaz q.

549. (5) *R. chius* DC. - Xios q.

550. (5) *R. cicutarius* Chlecht. – Üçkünəmeyvə q.

551. (6) *R. cornutus* DC. (*R. lomatocarpus* F. et M.) - Həşyəmeyvə q.

552. (7) *R. muricatus* L. - Yumşaqkeçətük q.
 553. (8) *R. ophioglossifolius* Vill. - Qızıyarpaq q.
 554. (9) *R. oxyspermus* Bieb. - Sivrimeyvə q.
 555. (10) *R. repens* L. - Sürünən q.
 556. (11) *R. sceleratus* L. - Zəhərli q.
 557. (12) *R. trachycarpus* Fisch. et C.A. Mey. - Kələkötürmeyvəli q.
 558. (13) *R. villosus* DC. - Tüklü q.

12. Genus: *Thalictrum* L. - Qaytarma

559. (1) *T. minus* L. - Kiçik qaytarma

Ordo 4. Papaverales

4. Fam.: *Papaveraceae* Adans. - Laləkimilər

1. Genus: *Glaucium* Hill - Buynuzlalə

560. (1) *G. corniculatum* (L.) J. Rudolph - Buynuzlu buynuzlalə

2. Genus: *Papaver* L. - Lalə

561. (1) *P. arenarium* Bieb. - Qum laləsi
 562. (2) *P. bipinnatum* C.A. Mey. - İkiqatlıləkvariyaarpaqlı l.
 563. (3) *P. commutatum* Fisch. et C.A. Mey. - Oxşar l.
 564. (4) *P. dubium* L. - Şübhəli l.
 565. (5) *P. hybridum* L. - Hibrid l.
 566. (6) *P. macrostomum* Boiss. et Huet. - İriqutucuqlu l.
 567. (7) *P. ocellatum* Woronow - Başcıqlı l.
 568. (8) *P. rhoeas* L. - Özüyayılan l.
 569. (9) *P. schelkownikowii* N. Bisch - Şelkovnikov l.
 570. (10) *P. somniferum* L. - Xaşxaş

3. Genus: *Roemeria* Medik. - Laləvər

571. (1) *R. hybrida* (L.) DC. - Bənövşəyi laləvər
 572. (2) *R. refracta* (Stev.) DC. - Əyrim l.

5. Fam.: *Hypecoaceae* (Dumort.) Willk. et Lange - Dəlilərəkimilər

1. Genus: *Hypecoum* L. - Dəlilərə

573. (1) *H. pendulum* L. - Sallaqmeyvə dəlilərə

6. Fam.: *Fumariaceae* DC. - Şahtərəkimilər

1. Genus: *Fumaria* L. - Şahtərə

574. (1) *F. micrantha* Lag. - Kiçikçiçəkli şahtərə
 575. (2) *F. officinalis* L. - Aptek ş.
 576. (3) *F. parviflora* Lam. - Xırdaçiçək ş.
 577. (4) *F. schleicheri* Soy. Willem - Şleyxer ş.
 578. (5) *F. vailantii* Loisel. - Vayan ş.

SUBCLASSIS: CARYOPHYLLIDAE

SUPERORDO: CARYOPHYLLANAE

Ordo 5. Caryophyllales

7. Fam.: *Molluginaceae* Hutch.-

1. Genus: *Glinus* L. - Qlinus

579. (1) *G. lotoides* L. - Taclı qlinus

8. Fam.: *Aizoaceae* Rudolphi - Ayzonkimilər

2. Genus: *Aizoon* L. - Ayzon

580. (1) *A. hispanicum* L. - İspaniya a.

9. Fam.: Portulacaceae Adans. – Pərpərənkimilər

1. Genus: Portulaca L. – Pərpərən

581. (1) **P. grandiflora* Hook. - İriçiçək pərpərən

582. (2) *P. oleracea* L. - Bağça p.

10. Fam.: Caryophyllaceae Juss. – Qərənfilkimilər

1. Genus: Agrostemma L. – Aqrostemma (Qara çörəkotu)

583. (1) *A. githago* L. – Əkin aqrostemması

2. Genus: Arenaria L.- Qumluca

584. (1) *A. leptoclados* (Reichenb.) Guss. - Nazik gövdə c.

585. (2) *A. serpyllifolia* L. – Kəkötuyarpaq q.

3. Genus: Spergularia (Pers.) J. et C. Presl - Cincilə

586. (1) *S. diandra* (Guss.)Boiss. - İkiyərkəkçikli cincilə

587. (2) *S. maritima* (All.) Chiov (*Arenaria marginata* (D.C.) Kitt.) - Dəniz c.

588. (3) *S. rubra* (L.) J. et C. Presl (*S. campestris* (L.)Asch.) – Qırmızı c.

589. (4) *S. salina* J. et C. Presl – Şoranlıq c.

4. Genus: Cerastium L. – Dəli cincilim

590. (1) *C. balearicum* F. Herm (*C. dentatum* Möschl.) – Balear dəli cincilim

591. (2) *C. glomeratum* Thuill. - Topaçiçək d.c.

592. (3) *C. glutinosum* Fries. - Yapışqanlı d.c.

593. (4) *C. perfoliatum* L. - Saplaqsız d.c.

594. (5) *C. ruderale* Bieb. - Alaq d.c.

5. Genus: Dichodon (Bartl.) Reichenb. - Dixodon

595. (1) *D. viscidum* (Bieb.) Holub (*Cerastium anomalum*) – Yapışqanlı dixodon

6. Genus: Dianthus L. - Qərənfil

596. (1) **D. barbatus* L. - Saqqallı qərənfil

597. (2) **D. caryophyllus* L. – Bağ q.

598. (3) **D. chinensis* L. – Çin q.

599. (4) *D. cyri* Fisch. C.A.Mey. - Kür q.

600. (5) *D. inamoenus* Schischk. - Yaraşıqsız q.

601. (6) *D. schemachensis* Schischk. – Şamaxı q.

602. (7) *D. subulosus* Freyn et Conrath. – Qıyıxvari q.

8. Genus: Gypsophila L.- Çoğan

603. (1) *G. bicolor* (Freyn et Sint.) Grossh. - İkirəng çoğan

604. (2) *G. elegans* Bieb. - Zərif ç.

605. (3) *G. paniculata* L. - Süpürgəvari ç.

606. (4) *G. robusta* A.Grossh.- Bərk ç.

607. (5) *G. stevenii* Fisch. et Schrank - Steven ç.

9. Genus: Herniaria L. - Herniyar

608. (1) *H. hirsuta* L. – Tüklü herniyar

10. Genus: Holosteum L. – Sümürgə

609. (1) *H. glutinosum* (Bieb.) Fisch. et C.A. Mey. - Yapışqanlı sümürgə

610. (2) *H. marginatum* Fisch. et C.A. Mey. - Yaşmaqlı s.

611. (3) *H. umbellatum* L. - Çətirli s.

11. Genus: Kohlrauschia Kunth- Kolrauşiya

612. (1) *K. prolifera* (L.) Kunth - Zoğlu kolrauşiya

12. Genus: Melandrium Roehl. - Tovlu qulağı

613. (1) *M. latifolium* (Poir.) Maire (*M. boissier* Schischk.) – Enliyarpaq tovlu q.
13. Genus: Minuartia L. – Cinotu
614. (1) *M. hybrida* (Vill.) Schischk. – Hibrid cinotu
615. (2) *M. sclerantha* (Fich. et C.A. Mey.) Thell. – Sərtçiçək c.
616. (3) *M. wiesneri* (Starf) Schischk. – Vizner c.
14. Genus: Paronychia Hill – Yerköpüyü
617. (1) *P. kurdica* Boiss. – Kürd yerköpüyü
15. Genus: Pteranthus Forsk. – Qanadçiçək
618. (1) *P. dichotomus* Forsk. – Haçalı qanadçiçək
16. Genus: Queria Loefl. – Gümüşotu
619. (1) *Q. hispanica* – İspaniya gümüşotu
17. Genus: Scleranthus L. – Sərtək
620. (1) *S. annuus* L. – Birillik sərtək
621. (2) *S. polycarpus* L. – Çoxmeyvəli s.
18. Genus: Silene L. – Qoyunqulağı
622. (1) *S. cyri* Schischk. (*Otites cyri* (Schischk.) Grossh.) – Kür qoyunqulağı
623. (2) *S. italica* (L.) Pers. – İtaliya q.
624. (3) *S. noctiflora* (L.) – Gecə q.
625. (4) *S. ruprechtii* Schischk. – Ruprexta q.
626. (5) *S. viscosa* (L.) Pers. – Yapışqanlı q.
19. Genus: Pleconax Rafin – Plekonaks
627. (1) *P. conoidea* (L.) Sourkova (*Silena conoidea* L.) – Konusvari plekonaks
628. (2) *P. subconica* (Friv.) Sourkova (*Silena subconica* Friv.) – Sivri p.
20. Genus: Stellaria L. – Cincilim
629. (1) *S. media* (L.) Vill. – Orta cincilim
630. (2) *S. pallida* (Dum.)Pire – Solğun c.
21. Genus: Vaccaria N.M. Wolf – Vakkariya
631. (1) *V. hispanica* (Mill.) Rauschert – İspan vakkariyası
22. Genus: Velezia L. – İynəotu
632. (1) *V. rigida* L. – Sərt iynəotu
11. Fam.: Amaranthaceae Adans. – Pəncərkimilər
1. Genus: Amaranthus L. – Pəncər
633. (1) *A. albus* L. – Ağ pəncər
634. (2) *A. blitum* L. (*A. lividus* L.) – Qırmızımtıl p.
635. (3) **A. caudatus* L. – Quyuqlu p.
636. (4) *A. graecizans* L. – Gizli p.
637. (5) *A. hybridus* (L.) Thell. – Hibrid p.
638. (6) *A. retroflexus* L. – Qara p.
12. Fam.: Chenopodiaceae Vent. – Tərəkimilər
1. Genus: Agriophyllum Bieb. ex C.A. Mey. – Dikyarpaq
639. (1) *A. squarrosum* (L.) Moq. (*A. arenarium* M. B.) – Pırtdaşıq dikyarpaq
2. Genus: Anabasis L. – Öldürgən
640. (1) *A. aphylla* L. – Yarpaqsız öldürgən
3. Genus: Atriplex L. – Sirkən
641. (1) *A. aucheri* Moq. (*A. amblyostegia* Turcz.) – Oşe sirkəni
642. (2) *A. fomini* İljin – Fomin s.

643. (3) *A. micrantha* C.A. Mey. (*A. heterosperma* Bunge.) - Kiçik s.
 644. (4) *A. patula* L. - Çoxbudaqlı s.
 645. (5) *A. prostrata* Boucher ex DC. - Sərilən s.
 646. (6) *A. sagittata* Borkh. (*A. nitens* Schkuhr) - Yağlı s.
 647. (7) *A. tatarica* L. - Tatar s.
 648. (8) *A. turcomanica* (Moq.) Boiss. - Türkmən s.
4. Genus: Beta L. - Çuğundur
 649. (1) **B. vulgaris* L. - Adi çuğundur
 650. (2) *B. maritima* L. (*B. perennis* (L.) Freyn) - Dənizsahili ç.
5. Genus: Bienertia Bunge - Binersiya
 651. (1) *B. cycloptera* Bunge in Boiss. - Girdəqanad binersiya
6. Genus: Camphorosma L. - Kafirotu
 652. (1) *C. lessingii* Litw. - Lessinq kafirotu
 653. (2) *C. monspeliaca* L. - Marsel k.
7. Genus: Ceratocarpus L. - Buynuzlu
 654. (1) *C. arenarius* L. - Qumluq buynuzlu
8. Genus: Chenopodium L. - Tərə
 655. (1) *C. album* L. - Ağımtıl tərə
 656. (2) *C. ambrosioides* L. - Toyuq t.
 657. (3) *C. botrys* L. - İyli t.
 658. (4) *C. chenopodioides* (L.) Aell. - Tərəvər t.
 659. (5) *C. foliosum* Aschers. - Yarpaqlı t.
 660. (6) *C. glaucum* L. - Çılpaq t.
 661. (7) *C. hybridum* L. - Hibrid t.
 662. (8) *C. murale* L. - Divar t.
 663. (9) *C. polyspermum* L. - Çoxtoxumlu t.
 664. (10) *C. rubrum* L. - Qırmızı t.
 665. (11) *C. sosnowskyi* Kapell. - Sosnovski t.
 666. (12) *C. urbicum* L. - Şəhər t.
 667. (13) *C. vulvaria* L. - Adi t.
9. Genus: Climacoptera Botsch. - Klimakopter
 668. (1) *C. crassa* (Bieb.) Botsch. (*Salsola crassa* M.B.) - Ətli klimakopter
10. Genus: Halothamnus Jaub. et Spach - Halotamnus
 669. (1) *H. glaucus* (Bieb.) Botsch. (*Salsola glauca* M.B.) - Mavi halotamnus
11. Genus: Corispermum L. - Dəvəotu
 670. (1) *C. caucasicum* (İljin) İljin - Qafqaz dəvəotu
12. Genus: Bassia All. (Echinopsilon Moq. - Bassiya
 671. (1) *B. hyssopifolia* (Pall.) O. Kuntze (*E. hyssopifolium*) - İssopolit bassiya
 672. (2) *B. sedoides* (Pall.) Aschers. (*B. sedoides* (Pall.) Moq.) - Daraqvari b.
13. Genus: Kraschenninkovia Gueldenst. - Kraşennikoviya
 673. (1) *K. ceratoides* (L.) Gueldenst. (*E. ceratoides* (L.) C.A. Mey.) - Boz k.
14. Genus: Gamanthus Bunge. - Tikişikçiçək şoran
 674. (1) *C. pilosus* (Pall.) Bge. - Tüklü t.ş.
15. Genus: Halimione Aell. - Hallimon
 675. (1) *H. verrucifera* (M.B.) Aell. - Saqqallı hallimon
16. Genus: Halocnemum Bieb. - Sarsazan, Qaraşoran

676. (1) *H. strobilaceum* (Pall.) M.B. - Yoğunlaşmış sarsazan
17. Genus: Halostachys C.A.Mey. – Saksaul, şaxsevdi
677. (1) *H. belangeriana* (Moq.) Botsch (*H. Caspica* C.A. Mey.) - Belange s.
18. Genus: Kalidium Moq. – Saribaş
678. (1) *K. caspicum* (L.) Ung.-Sternb. - Xəzər saribaşı
19. Genus: Kochia Roth – Əzgən
679. (1) *K. prostrata* (L.) Schrad. - Sərilən əzgən
680. (2) *K. scoparia* (L.) Schrad. - Səmmaacı ə.
20. Genus: Noaea Moq.- Noya
681. (13) *N. mucronata* (Forsk.) Aschera. et Schweinf.- -Sivriuc noya
21. Genus: Petrosimonia Bunge. – Qışotu
682. (13) *P. brachiata* (Pall.) Bunge. - Budaqlı qışotu
683. (13) *P. triandra* (Pall.) Simonk. - Üçerkəkçikli q.
22. Genus: Salicornia L. – Duzlaq çoqanı
684. (1) *S. europaea* L. – Avropa duzlaq çoqanı
23. Genus: Salsola L. – Şoran
685. (1) *S. australis* R. Br. (*S. pestifer* A.Nels.) – Avstraliya şoranı
686. (2) *S. dendroides* Pall. – Ağacvari ş.
687. (3) *S. ericoides* Bieb. – Çərən, Şahsevdi ş.
688. (4) *S. foliosa* (L.) Schrad. – Çoxyarpaq ş.
689. (5) *S. incanescens* C.A. Mey. - Bozumtul ş.
690. (6) *S. nitraria* pall. (*S. macera* Litw.) - Şorgilə ş.
691. (7) *S. nodulosa* (Moq.) İljin – Qenqiz ş.
692. (8) *S. paulsenii* Litv. (*S. pellucida* Litw.) – Paulsen ş.
693. (9) *S. soda* L. – Şodalı ş.
694. (10) *S. tragus* L. - Tragus ş.
24. Genus: Seidlitzia Bunge. - Şoravcə
695. (1) *S. florida* (Bieb.) Bunge - Çiçəkli şoravcə
25. Genus: Spinacia L. – Spanaq
696. (1) **S. oleracea* L. - Bostan spanaq
697. (2) *S. tetrandra* Stev. - Dörderkəkçikli s.
26. Genus: Suaeda Forssk. ex Scop. – Çərən
698. (1) *S. altissima* (L.) Pall. - Atlı çərən
699. (2) *S. confusa* İljin - Müxtəlif ç.
700. (3) *S. dendroides* (C.A. Mey.) Moq. - Kol ç.
701. (4) *S. heterophylla* (Kar. et Kir.) Bunge - Müxtəlif yarpaq ç.
702. (5) *S. microphylla* Pall. - Xırda yarpaq ç.
703. (6) *S. prostrata* Pall. - Yatıq ç.

SUPERORDO: POLYGONANAE

Ordo 6. Polygonales

13. Fam.: Polygonaceae Juss. – Qırxbuğumkimilər

1. Genus: Rumex L. - Əvəlik

704. (1) *R. conglomeratus* Murr. - Yumaxkök əvəlik
705. (2) *R. crispus* L. - Qumral ə.
706. (3) *R. euxinus* Klok - Köküyumrulu ə.
 =*R. e. subsp. tuberosus*

707. (4) *R. halaczyi* Rech. (*R. reticulatus* Bess.) - Halacı ə.
 708. (5) *R. pulcher* L. - Gözəl ə.
 709. (6) *R. sanguineus* L. - Qanvari ə.

2. Genus: Atraphaxis L. – Dəvəqıran

710. (1) *A. spinosa* L. - Tıkanlı dəvəqıran

3. Genus: Calligonum L. – Cuzğun

711. (1) *C. bakuense* Litv. (*C. petunnikowii* Litw.) - Bakı cuzğunu

4. Genus: Polygonum L. – Qırxbuğum

712. (1) *P. argyrocoleon* Steud. ex G. Kunze – Gümüşü qırxbuğum
 713. (2) *P. aviculare* L. - Qırxbuğum, Yolotu
 714. (3) *P. corrigioloides* Jaub. et Spach. - Quş q.
 715. (4) *P. patulum* Bieb. - Mayıl q.

5. Genus: Persicaria Hill - Qırmızıbaş

716. (1) *P. amphibia* (L.) S.F. Gray (*Polygonum amphibia* L.) – Su qırmızıbaşı
 717. (2) *P. hydropiper* (L.) Spach (*P. hydropiper* L.) – Qırmızıbaş subibəri
 718. (3) *P. lapathifolia* (L.) S.F. Gray (*P. nodosum* Pers.) – Buğumlu q.
 719. (4) *P. maculata* (Rafin.) A. et D. Lüve (*P. persicaria* L.) – Ləkəli q.
 720. (5) *P. minor* (Huds.) Opiz (*P. minus* Huds.) - Kiçik q.

6. Genus: Fallopia Adans - Fallopiya

721. (1) *F. convolvulus* (L.) A. Lüve (*Polygonum convolvulus* L.) – Sarmaşan f.

SUPERORDO: PLUMBAGINANAE

Ordo 7. Plumbaginales

14. Fam.: Plumbaginaceae Juss. – Qurşunçiçəyikimilər

1. Genus: Plumbago L. – Qurşunçiçəyi

722. (1) *P. europaea* L. - Avropa qurşunçiçəyi

2. Genus: Limonium Mill. - Dəvəayağı

723. (1) *L. meyeri* (Boiss.) O. Kuntze - Meyer d.

3. Genus: Psylliostachys (Jaub. et Spach.) Nevski. – Bozyarpaqçiçək

724. (1) *P. spicata* (Willd.) Nevski - Sünbüllü bozyarpaqçiçək

SUBCLASSIS: HAMAMELIDIDAE

SUPERORDO: HAMAMELIDANAE

Ordo 8. Hamamelidales

15. Fam.: Platanaceae T. Lestib. - Çınarkimilər

1. Genus: Platanus L. – Çınar

725. (1) *P. orientalis* L. - Şərq çınarı

SUPERORDO: FAGANAE

Ordo 9. Fagales

16. Fam.: Fagaceae Dumort. - Fıstıqkimilər

1. Genus: Quercus L. – Palıd

726. (1) *Q. pedunculiflora* C. Koch – Uzunsaplaq palıd

Ordo 10. Corylales

17. Fam.: Corylaceae Mirb. – Fındıqkimilər

1. Genus: Corylus L. – Fındıq

727. (1) *C. avellana* L. - Adi fındıq

2. Genus: Carpinus L. - Vələs, Ulas

728. (1) *C. betulus* L. (*C. caucasica* A. Gross.) - Tozağacıvari vələs

729. (2) *C. shuschensis* H. Winkl. (*C. geokczaica* Radde-Fomina) – Şuşa v.

3. Genus: *Alnus* Gaertn. - Qızılağac

730. (1) *A. barbata* C.A. Mey. – Saqqallı qızılağac

SUPERORDO: JUGLANDANAE

Ordo 11. Juglandales

18. Fam.: Juglandaceae DC. ex Perleb – Qozkimilər

1. Genus: *Juglans* L. – Qoz

731. (1) **J. nigra* L. - Qara qoz

SUBCLACCIS: DİLLENİİDAE

SUPERORDO: THEANAE

Ordo 12. Theales

19. Fam: Hypericaceae Juss. – Dazıkimilər

1. Genus: *Hypericum* L. – Dazı

732. (1) *H. perforatum* L. – Zəif dazı

733. (2) *H. scabrum* L. - Kələkötür d.

SUPERORDO: PRIMULANAE

Ordo 13. Styracales (Ebenales)

20. Fam.: Ebenaceae Guerke – Ebenakimilər

1. Genus: *Diospyros* L. – Xurnik

734. (1) **D. kaki* Thunb. L. - Yapon xırniyi

735. (2) *D. lotus* L. - Adi x.

736. (3) **D. virginiana* L. - Virgin x.

Ordo 14. Primulales

21. Fam.: Primulaceae Vent. – Novruzçiçəyikimilər

1. Genus: *Anagallis* L. – Anaqallis

737. (1) *A. arvensis* L. - Əkin anaqallisi

738. (2) *A. fomina* Mill. (*Anagallis coerulea* Schreb.) - Fomin a.

2. Genus: *Androsace* L. - Dəlikçiçək

739. (1) *A. elongata* L. – Uzunsov dəlikçiçək

740. (2) *A. maxima* L. (*A. turczaninonii* Freyn) - Böyük d.

3. Genus: *Asterolinon* Hoffmgg. et Link - Asterolinon

741. (1) *A. linum-stellatum* (L.) Duby – Ulduzvari asterolinon

4. Genus: *Lysimachia* L. - Qoyunboğan

742. (1) *L. dubia* Soland. - Şübhəli qoyunboğan

5. Genus: *Samolus* L. - Samolyus

743. (1) *S. valerandi* L. - Valerand samolyusu

SUPERORDO: VIOLANAE

Ordo 15. Violales

22. Fam.: Violaceae Batsch – Bənövşəkimilər

1. Genus: *Viola* L. – Bənövşə

744. (1) *V. alba* Bess. – Ağ bənövşə

745. (2) *V. arvensis* Murr. - Çöl b.

746. (3) **V. hortensis* D.C. - Bağ b., Anyutin gözü

747. (4) *V. kitaibeliana* R. et Sch. - Kitaybel b.

748. (5) *V. occulta* Lehm. - Gizli b.

749. (6) *V. odorata* L. - Ətirli b.

750. (7) *V. nemausensis* Jord. - Nim b.

Ordo 16. Tamaricales

23. Fam.: Tamaricaceae Link. – Yulğunkimilər

1. Genus: Tamarix L. – Yulğun

751. (1) *T. hohenackeri* Bunge - Hohenaker yulğunu

752. (2) *T. florida* Bunge - Əlvan y.

753. (3) *T. kotschyi* Bunge - Koçi y.

754. (4) *T. meyeru* Boiss. - Meyer y.

755. (5) *T. ramosissima* Ledeb. - Çoxbudaq y.

24. Fam.: Reaumuriaceae Ehrenb. ex Lindl. - Keçialaçıkimilər

1. Genus: Reaumuria L. – Keçialaçı

756. (1) *R. hypericoides* Willd. - Dazı keçialçası

757. (2) *R. turkestanica* Gorschk. - Türküstan k.a.

25. Fam.: Frankeniaceae J.St. - Hil. ex S.F. Gray - Frangenkimilər

1. Genus: Frankenia L. – Sayqacotu

758. (1) *F. hirsuta* L. - Tüklü sayqacotu

759. (2) *F. pulverulenta* L. – Tozlu s.

Ordo 17. Salicales

26. Fam.: Salicaceae Mirb. - Söyüdkimilər

1. Genus: Populus L. – Qovaq

760. (1) *P. alba* L. – Ağ qovaq

= *P. a.* subsp. **pseudonivea* Grossh.

761. (2) *P. euphratica* Olivier – Cənub q.

= *P. e.* subsp. *transcaucasica* A. Jarmol.

762. (3) *P. x canescens* (Ait.) Smith. – Bozumtul q.

= *P. x c.* subsp. *hybrida* M.B.

763. (4) **P. gracilis* Grossh. - Qələmə q.

764. (5) *P. italica* (Duroi) Moench – İtaliya q.

765. (6) *P. nigra* L. – Qara q.

766. (7) **P. schischkinii* Grossh. – Şişkin q.

2. Genus: Salix L. - Söyüd

767. (1) *S. aegyptiaca* L. (*S. phlomoides* M.B.) – Şişkinli söyüd

768. (2) *S. alba* L. – Ağ s.

769. (3) **S. babylonica* L. – Ağlar s.

770. (4) *S. cinerea* L. (*S. phlomoides* Bieb.) – Küllü s.

771. (5) *S. excelsa* S.G. Gmel. – Hündür s.

= *S. e.* subsp. *australior* Anderss.

= *S. e.* subsp. (*S. oxica* Dode in Bull.

772. (6) *S. triandra* L. - Ağçubuq s.

Hibridlər

1. *S. alba* x *S. excelsa*; *S. australior*

2. *S. alba* x *S. babylonica*

3. *S. australior* x *S. babylonica*

4. *S. triandra* x *S. Wilhelmsiana*

Ordo 18. Cucurbitales

27. Fam.: Cucurbitaceae Juss. – Balqabaqkimilər

1. Genus: *Citrullus Forsk. – Qarpız

773. (1) **C. lanatus* (Thunb.) Matsum. et Nakai (*C. vulgaris* Schrad.) – Adi q.

2. Genus: *Cucumis L. – Xiyar

774. (1) **C. sativus* L. - Adi xiyar

3. Genus: *Cucurbita L. – Balqabaq, Boranı

775. (1) **C. maxima* Duch. - İri b.

776. (2) **C. moschata* (Duch.) Poir. - Buğumlu balqabaq

777. (3) **C. pepo* L. - Adi b.

4. Genus: Ecballium A. Rich. – İtxiyarı

778. (1) *E. elaterium* (L.) A. Rich. - Adi itxiyarı

5. Genus: *Melo Hill. Adans. – Yemiş, Qoun

779. (1) *M. agrestis* (Naud.) Pang. – Yabanı yemiş

780. (2) **M. sativus* Sager. ex Roem. - Adi y.

SUPERORDO: BRASSICANAE

Ordo 19. Brassicales (Capparales)

28. Fam.: Capparaceae Juss. – Kəvərkimilər

1. Genus: Capparis – Kəvər

781. (1) *C. herbacea* Willd. (*C. spinosa* L.) - Otvari kəvər

2. Genus: Cleome L. – Kleome

782. (1) *C. ariana* Hedge et Lamond (*C. ornithopodioides* L.) - Quşayaq kleome

29. Fam.: Brassicaceae Burnett - Kələmkimilər

1. Genus: Aethionema R.Br. - Pulcuqluot

783. (1) *A. arabicum* (L.) Lipsky - Ərəb pulcuqluotu

2. Genus: Campyloptera Boiss. - Kampiloptera

784. (1) *C. carnea* Botsch. et Vved. (*Aethionema carneum* B.Fedt.) - Ətrəng k.

3. Genus: Alliaria Heist. ex Fabr. – Sarımsaqotu

785. (1) *A. petiolata* (Bieb.) Cavara et Grande (*A. officinalis* Andrz.) – Dərman s.

4. Genus: Alyssum L. – Çuğundurot

786. (1) *A. calycinum* L. (*A. campestre* L.) – Kasalı çuğundurot

787. (2) *A. tortuosum* Waldst. et Kit. ex Willd. - Qıvrım ç.

788. (3) *A. turkestanicum* Regel et Schmalh. – Türküstan ç.

= *A. t.* var. *A. desertorum* Stapf

5. Genus: Arabidopsis (DC.) Heynh. – Kəsəkotu

789. (1) *A. pumila* (Steph.) N. Busch. – Tüklümeyvə kəsəkotu

6. Genus: Arabis L. – Ərəbotu

790. (1) *A. recta* Vill. (*A. auriculata* Lam.) - Qulaqlı ərəbotu

7. Genus: Brassica L. - Kələm

791. (1) *B. campestris* L. - Çöl kələmi

792. (2) **B. oleracea* L. - Bostan k.

793. (3) **B. napus* L. – Şalqamturp

794. (4) **B. rapa* L. - Turp

795. (5) *B. sisybrioides* (Fisch.) Grossh. – Şüvərənvari k.

8. Genus: Calepina Adans. – Kalepina

796. (1) *C. irregularis* (Asso) Thell. - Əyri kalepina

9. Genus: Camelina Crantz. – Köhrənot

797. (1) *C. microcarpa* Andrz. – Kiçikmeyvə köhrənot

10. Genus: Capsella Medic. – Quşəppəyi

798. (1) *C. bursa pastoris* Medik. – Adi quşəppəyi

11. Genus: Cardamine L. – Ürəkotu

799. (1) *C. uliginosa* Bieb. – Bataqlıq ürəkotu

12. Genus: Chorispora R.Br. ex DC. – Alakülüng

800. (1) *Ch. iberica* (Bieb.) DC. – Gürcü aləkülüngü

801. (2) *Ch. tenella* (Pall.) DC. – Zərif a.

13. Genus: *Cheiranthus L. – Sarıbənovşə

802. (1) **Ch. cheiri* L. – Bağ sarıbənovşəsi

14. Genus: Clypeola L. – Mərcəki

803. (1) *C. jonthlaspi* L. – Yarğan m.

15. Genus: Coronopus Zinn. – Qarğaayağı

804. (1) *C. squamatus* (Forssk.) Aschers (*C. procumbens* Gilib.) – Sürtük q.

16. Genus: Descurainia Webb. et Berth. – Dekuran

805. (1) *D. sophia* (L.) Webb. ex Prantl – Sofiya dekuranı

17. Genus: Erophila DC. – Baharotu

806. (1) *E. minima* C.A.Mey. – Qısa baharotu

807. (2) *E. praecox* (Stev.) DC. – Erkən b.

808. (3) *E. verna* (L.) Bess. – Yaz b.

18. Genus: Eruca Hill – İndau

809. (1) *E. sativa* Mill. – Əkin indausu

19. Genus: Erysimum L. – İsitməotu

810. (1) *E. repandum* L. – Gəmirilmiş isitməotu

20. Genus: Euclidium R.Br. – Daşmeyvə

811. (1) *E. syriacum* (L.) R. Br. – Suriya daşmeyvəsi

21. Genus: Goldbachia DC. – Qoldbaxiya

812. (1) *G. torulosa* DC. – Təpəcikli qoldbaxiya

22. Genus: Hesperis L. – Gecəgülü

813. (1) *H. matronalis* L. – Gecə bənövşəsi g.

23. Genus: Hirschfeldia Moench – Bələkün

814. (1) *H. incana* (L.) Lagr.-Foss. – Boz bələkün

24. Genus: Hymenolobus Nutt. ex Torr. et Gray – Çoxtoxumluot

815. (1) *H. procumbens* (L.) Fourn. – Yatan çoxtoxumluot

25. Genus: Lepidium L. – Bozalaq

816. (1) *L. aucheri* Boiss. – Oşer bozalaq

817. (2) *L. crassifolium* Waldst. et Kit. – Ətyarpaq b.

818. (3) *L. latifolium* L. – Enliyarpaq b.

819. (4) *L. perfoliatum* L. – Oxlu b.

820. (5) *L. ruderales* L. – Yol b.

821. (6) *L. sativum* L. – Vəzəri b.

822. (7) *L. vesicarium* L. – Qovuqlu b.

26. Genus: Lepidotheca Nutt. – Lepidoteka

823. *L. aurea* (L.) Kovalevsk. – Qızıllı lepidoteka

27. Genus: Cardaria Desv. – Kardariya

824. (1) *C. draba* (L.) Desv. (*L. draba* L.) – Bozalaq k.

28. Genus: Leptaleum DC. – Leptaleum

825. (1) *L. filifolium* (Willd.) DC. - Sapvari leptaleum
29. Genus: Strigosella Boiss. (*Malcolmia* auct. p. p.) - Strigosella
826. (1) *S. africana* (L.) Botsch. (*Malcolmia laxa* (Lam.) DC.) - Afrika s.
30. Genus: Maresia Pom. - Mareziya
827. (1) *M. nana* (DC.) Batt. - Qısaboy mareziya
31. Genus: Matthiola R. Br. - Şabbugülü
828. (1) **M. incana* (L.) R. Br. - Gül şəbbəgülü
829. (2) *M. odoratissima* (Bieb.) R. Br. - İyli ş.
32. Genus: Meniocus Desv. - Yastımeyvə
830. (1) *M. linifolius* (Steph.) DC. - Kətan yastımeyvəsi
33. Genus: Myagrum L. - Siçanotu
831. (1) *M. perfoliatum* L. - Dəlinmişyarpaq siçanotu
34. Genus: Nasturtium R.Br. - Qıjı
832. (1) *N. officinale* R. Br. - Dərman qıjısı
35. Genus: Neslia Desv. - Nesliya
833. (1) *N. apiculata* Fisch. et C.A. Mey. - Sivriuc nesliya
834. (2) *N. paniculata* (L.) Desv. - Süpürgə n.
36. Genus: Raphanus L. - Turpca
835. (1) **R. sativus* L. - Əkin turpu
37. Genus: Rapistrum Crantz - Turpəng
836. (1) *R. rugosum* (L.) All. - Qırışlıq turşəng
38. Genus: Rorippa Scop. - Acıquşəppəyi
837. (1) *R. amphibia* (L.) Bess. - Sacaq acıquşəppəyi
838. (2) *R. palustris* (L.) Bess. (*R. islandica* (Schinz et Thell.) - Bataqlıq a.
839. (3) *R. x anceps* (Wahlenb.) Reichenb (*R. prostrata* (Schinz et Thell.) - İtiuc a.
39. Genus: Sameraria Desv. - Böyrəkmeyvə
840. (1) *S. armena* (L.) Desv. - Erməni böyrəkmeyvəsi
841. (2) *S. glastifolia* (Fisch. et C.A. Mey.) Boiss. - Rəngotuyarpaq b.
40. Genus: Sinapis L. - İstiot, Xardal
842. (1) *S. arvensis* L. - Çöl istiotu
41. Genus: Sisymbrium L. - Şüvərən
843. (1) *S. altissimum* L. - Boylu şüvərən
844. (2) *S. irio* L. - İrio ş.
845. (3) *S. loeselii* L. - Lezel ş.
846. (4) *S. officinale* L. Scop. - Dərman ş.
847. (5) *S. runcinatum* Lag. ex DC. - Rəndəvari ş.
42. Genus: Sterigmostemum Bieb. - Steriqma
848. (1) *S. incanum* Bieb. (*S. torulosum* (M.B.) Starf.) - Təpəcikli steriqma
42. Genus: Neotorularia Hedge et J. Leonard (*Torularia* O. Schulz.) - Yeniməsməsi
849. (1) *N. contortuplicata* (Steph.) Hedge et J. Leonard (*T. contortuplicata* O.Schulz.) - Burucuqlu y.
850. (2) *N. torulosa* (Desf.) Hedge et Leonard (*T. torulosa* O.Sch.) - Qabarıqlı y.
43. Genus: Thlaspi L. - Yarğanotu
851. (1) *T. arvense* L. - Çöl yarğanotu
30. Fam.: Resedaceae DC. ex S. F. Gray - Rezedakimilər
1. Genus: Reseda L. - Rezeda

852. (1) *R. globulosa* Fisch. et C.A. Mey. – Yumrumeyvə rezeda
 853. (2) *R. lutea* L. – Sarı r.
 854. (3) *R. luteola* L. – Sarımtıl r.

SUPERORDO: MALVANAE

Ordo 20. Cistales

31. Fam.: Cistaceae Juss. - Çobanqarğısıkimilər

1. Genus: Fumana (Dun.) Spach – Fuman

855. (1) *F. procumbens* (Dun.) Gren. et Godr. - Yatıq fuman

2. Genus: Helianthemum Hill - Çobanqarğısı

856. (1) *H. lasiocarpum* Jacques et Herincg - Tüklü çobanqarğısı

857. (2) *H. salicifolium* (L.) Mill. - Süyüdyarpaq ç.

Ordo 21. Malvales

32. Fam.: Malvaceae Juss. - Əməköməcikimilər

1. Genus: Abutilon Hill – Kəndirotu

858. (1) *A. theophrasti* Medik. - Teofrast kəndirotu

2. Genus: Alcea L. - Gülxətmi

859. (1) *A. lenkoranica* İljin - Lənkəran gülxətmi

860. (2) **A. rosea* L. – Çəhrayı g.

3. Genus: Althaea L. – Bəlgəmotu

861. (1) *A. armeniaca* Ten. - Ermənistan bəlgəmotu

862. (2) *A. cannabina* L. - Çətənvari b.

863. (3) *A. hirsuta* L. - Sərtyparpaq b.

864. (4) *A. officinalis* L. - Dərman b.

865. (5) *A. taurinensis* DC. - Şərq b.

4. Genus: *Gossypium L. - Pambıq

866. (6) **G. albescens* Rafin. - Ağımtıl pambıq

867. (7) **G. frutescens* Lastey. - Kolvari p.

868. (8) **G. hirsutum* L. – Adi p.

869. (9) **G. jumelianum*(Tod.) Prokh. - Jümel p., Misir p.

5. Genus: Hibiscus L. – Hibiskus

870. (1) **H. cannabinus* L. – Kənaf hibiskus

871. (2) **H. rosa-sinensis* L. – Çin qızılgülü

872. (3) **H. syriacus* L. – Suriya h.

873. (4) *H. trionum* L. – Üçər h.

6. Genus: *Lavatera L. - Xətmi

874. (1) *L. punctata* All. - Nöqtəli xətmə

7. Genus: Malva L. – Əməköməci, Balba

875. (1) *M. iljinii* İ.Riedl (*M. leicarpa* İljin) – İljin əməköməcisi

876. (2) *M. neglecta* Wallr. - Alaq ə.

877. (3) *M. nicaeensis* All. - Türkmən ə.

878. (4) *M. parviflora* L. - Kiçikçiçək ə.

879. (5) *M. sylvestris* L. (*M. mauritiana* L.) – Yabanı ə.

8. Genus: Malvalthaea İljin – Dəli əməköməci

880. (1) *M. transcaucasica* (Sosn.) İljin – Qafqaz dəli əməköməci

9. Genus: Malvella Jaub. et Spach – Köməci

881. (1) *M. sherardiana* (L.) Jaub. et Spach - Jerar köməcisi

SUPERORDO: URTICANAE

Ordo 22. Urticales

33. Fam.: Ulmaceae Mirb. – Qaraağackimilər

1. Genus: Ulmus L. – Qaraağac

882. (1) *U. minor* Mill. (*U. foliacea* Gilib.) – Kiçik qaraağac
= *U. m. var. suberosa* Moench

34. Fam.: Moraceae Link. – Tutkimilər

1. Genus: Ficus L. – Əncir

883. (1) *F. carica* L. – Adi əncir

2. Genus: Morus L. – Tut

884. (1) *M. alba* L. – Ağ t.

885. (2) *M. nigra* L. – Qara tut

3. Genus: Maclura Nutt. – Maklyur

886. (1) **M. pomifera* (Rafin.) Schneid. (*M. aurantiaca* Nutt.) – Maklyur

4. Genus: *Broussonetia L'Herit. ex Vent. – Kağız ağac

887. (1) **B. papyrifera* L'Herit. – Kağız ağac

35. Fam.: Cannabaceae Endl. – Kənafkimilər

1. Genus: Cannabis L. – Kənaf

888. (1) *C. ruderalis* Janisch. – Alaq kənafı

889. (2) **C. sativa* L. – Əkin k.

2. Genus: Humulus L. – Xamırmaya

890. (1) *H. lupulus* L. – Adi xamırmaya

36. Fam.: Urticaceae Juss. – Gicitkankimilər

1. Genus: Urtica L. – Gicitkan

891. (1) *U. dioica* L. – İkievli gicitkan

892. (2) *U. urens* L. – Dalar g.

2. Genus: *Boehmeria Jacq. – Bemera

893. (1) **B. nivea* (L.) Gaudich. – Qar bemera

3. Genus: *Parietaria* L. – Qayaotu

894. (1) *P. judaica* L. – Yəhudi qayaotu

SUPERORDO: EUPHORBİANAE

23. Ordo: Euphorbiales

37. Fam.: Euphorbiaceae Juss. – Süddüyənkimilər

1. Genus: *Andrachne* L. – Andraxne

895. (1) *A. rotundifolia* C.A. Mey. – Girdəyarpaq andraxne

2. Genus: *Chrozophora* Adr. Juss. – Lakmusotu

896. (1) *C. hierosolymitana* Spreng. – Yerusəlim lakmusotu

3. Genus: *Euphorbia* L. – Süddüyən

897. (1) *E. boissieriana* (Woron.) Prokh. – Buassye süddüyəni

898. (2) *E. chamaesyce* L. – Qısa s.

899. (3) *E. falcata* L. – Oraqvəri s.

900. (4) *E. forskalii* J. Gay – Forskalya s.

901. (5) *E. heliscopia* L. – Günəbaxan s.

902. (6) *E. iberica* Boiss. – Gürcüstan s.

903. (7) *E. peplus* L. – Bostan s.

904. (8) *E. seguieriana* Neck. – Seqiyerov s.

905. (9) *E. stricta* L. – Şüv s.
 906. (10) *E. turcomanica* Boiss. - Türkmən s.
 907. (11) *E. villosa* Waldst. et Kit. - Sallaq s.
     4. Genus: *Ricinus L.- Gənəgərçək
 908. (1) **R. communis* L. - Adi gənəgərçək
     24. Ordo: *Thymelaeales*
     38. Fam.: Thymelaeaceae Juss. – Canavargiləsikimilər
     1. Genus: Diarthron Turcz. - Diartron
 909. (1) *D. vesiculosum* (Fisch. et C.A. Mey. ex Kar. et Kir.) - Qovuqlu diartron
     2. Genus: Thymelaea Mill. - Timela
 910. (1) *T. passerina*(L.) Coss. et Germ. - Adi timela
     SUBCLACCIS: ROSIDAE
     SUPERORDO: ROSANAE
     25. Ordo: *Saxifragales*
     39. Fam.: Crassulaceae DC. – Dovşankələmikimilər
     1. Genus: Sedum L. - Dovşankələmi
 911. (1) *S. caespitosum* (Cav.) DC. (*S. rubrum* (L.) Thell.) – Çimli dovşankələmi
 912. (2) *S. hispanicum* L. - İspaniya d.
 913. (3) *S. pentapetalum* Boriss. – Beşləçəkli d.
     2. Genus: Macrosepalum Regel et Schmalh. - İribaş
 914. (1) *M. tetramerum* (Trautv.) Palanov (*Sedum tetramerum* Trautv.) –
     Dördləçəkli iribaş
     40. Fam.: Saxifragaceae Juss. - Daşdələnkimilər
     1. Genus: *Deutzia Thunb. – Deysiya
 915. (1) **D. crenata* Sieb. et Zucc. – Gəmirik deysiya
     2. Genus: *Hydrangea l. –Hortenziya
 916. (1) *H. hortensis* C. Smith. - Bağ hortenziya
     3. Genus: Ribes L. – Qarağat
 917. (1) **R. vulgare* Lam. – Adi qarağat
     26. Ordo: *Haloragales*
     41. Fam.: Haloragaceae R.Br. - Filgiləkimilər
     1. Genus: Myriophyllum L.- Saçaqotu
 918. (1) *M. spicatum* L. - Sünbüllü saçaqotu
 919. (2) *M. verticillatum* L. - Qırçınlı s.
     27. Ordo: *Rosales*
     42. Fam.: Rosaceae Adans. – Gülçiçəklikimilər
     1. Genus: Agrimonia L. – Gücotu
 920. (1) *A. eupatoria* L. - Aptek gücotu
     2. Genus: *Armeniaca Mill. – Ərik
 921. (1) **A. vulgaris* Lam. – Adi ərik
     3. Genus: Cerasus Hill – Albalı
 922. (1) **C. austera* (L.) Borkh. - Turş albalı
 923. (2) *C. avium* (L.) Moench - Gilas a.
 924. (3) **C. vulgaris* Mill.– Gilənar
     4. Genus: Crataegus L. –Yemişan
 925. (1) *C. pentagyna* Waldst. et Kit. - Beşyuvalı yemişan

- 5. Genus: Cydonia Mill.- Heyva**
926. (1) *C. oblonga* Mill. - Adi heyva
- 6. Genus: Eriobotrya Lindl. -Yapon yemişanı**
927. (1) **E. japonica* (Thunb.) Lindl.- Yapon y.
- 7. Genus: Fragaria L. - Çiyələk**
928. (1) **F. magna* Thuill. (*F. ananassa* Duch.) - Peyvənd çiyələk
929. (2) *F. moschata* (Duch.) Weston - Bağ ç.
930. (3) *F. vesca* L. - Meşə ç.
931. (4) *F. viridis* (Duch.) Weston - Güy ç.
- 8. Genus: Geum L. - Çinqilotu**
932. (1) *G. urbanum* L. - Şəhər çinqilotu
- 9. Genus: Malus Hill - Alma**
933. (1) **M. domestica* Borkh. - Ev alması
- 10. Genus: Mespilus L. - Əzgil**
934. (1) *M. germanica* L. - Qafqaz əzgili
- 11. Genus: *Persica Hill - Şaftalı**
935. (1) *P. vulgaris* Mill. - Adi şaftalı
- 12. Genus: Prunus L. - Gavalı**
936. (1) *P. divaricata* Ledeb. - Alça
937. (2) **P. domestica* L. - Gavalı
938. (3) **P. iranica* Kov. - İran a.
939. (4) *P. spinosa* L. - Göyəm
- 13. Genus: *Pyrus L. - Armud**
940. (1) **P. communis* L. - Adi armud
- 14. Genus: *Photinia Lindl. - Fotinia**
941. (1) -**P. serrulata* Lindl. - Dişli fotinia
- 15. Genus: Potentilla L. - Qaytarma**
942. (1) *P. crantzii* (Crantz.) G. Beck ex Fritsch. - Qrant qaytarma
943. (2) *P. recta* L. - Düz q.
944. (3) *P. supina* L. - Alçaq q.
- 16. Genus: Poterium L. - Başlıot**
945. (1) *P. polygamum* Waldst. et Kit. - Çoxqardaş başlıot
- 17. Genus: Rosa L. - İt burnu**
946. (1) **R. banksiae* R. Br. - Benks it burnu
947. (2) *R. canina* L. - İt i.b.
948. (3) **R. centifolia* L. - Yüzyarpaq i.b.
949. (4) **R. chinensis* Jack. - Çay i. b.
950. (5) *R. chomutoviensis* Chrshan. et Laseb. - Xomutov i.b.
951. (6) *R. corymbifera* Borkh. - Daraqvəri i.b.
952. (7) *R. damascena* Mill. - Damask i.b.
953. (8) *R. floribunda* Stev. - Açıqrəngli i.b.
954. (9) *R. multiflora* Thunb. - Çoxçiçəkli i.b.
955. (10) *R. prilipkoana* D. Sosn. - Prilipko i.b.
956. (11) *R. tomentosa* Smith - Tüklü i.b.
- 18. Genus: Rubus L. - Böyürtkan**
957. (1) *R. anatolicus* (Focke) Focke ex Hausskn (*R. sanguineus*) - Anadolu b.

958. (2) *R. buschii* Grosh. ex Sinjkova (**R. vulgaris* Arrhen.) -Adi böyürtkan
959. (3) *R. caesius* L. – Bozumtul b.

SUPERORDO: MYRTANAE

28. Ordo: Myrtales

43. Fam.: Lythraceae J.St.- Hill – Ağlarotkimilər

1. Genus: *Lythrum* L. – Ağlarot

960. (1) *L. salicaria* L. - Süyğdyarpaq ağlarot
961. (2) *L. schelkovnikovii* Sosn. - Şelkovnikov a.
962. (3) *L. tribracteatum* Salzm. ex Spreng. - Üççiçəkaltlıqlı a.

2. Genus: *Ammania* L. - Ammaniya

963. (1) *A. auriculata* Willd. (*A. arenaria* B. et K.)- Qumlaq ammaniya
964. (2) *A. pubiflora* (Koehne) Sosn. - Tüklüçiçək a.
965. (3) *A. verticillata* (Ard.) Lam. - Dəstəçiçək a.

44. Fam.: Punicaceae Horan. – Narkimilər

1. Genus: *Punica* L. - Nar

966. (1) *P. granatum* L. – Adi nar

45. Fam.: Onagraceae Juss. – Onaqrakimilər

1. Genus: *Epilobium* L. – Onaqla

967. (1) *E. tetragonum* L. (*E. adnatum* Grisb.) - Dörderkəkəkikli onaqla
968. (2) *E. hirsutum* L. - Tüklü o.
969. (3) *E. montanum* L. - Dağ o.
970. (4) *E. parviflorum* Schreb. - Azçiçək o.

2. Genus: *Ludwigia* L. - Lüdviqotu

971. (1) *L. palustris* (L.) Ell. - Bataqlıq lüdviqotu

46. Fam.: Myrtaceae Adans. – Mərsinkimilər

1. Genus: *Eucalyptus L"Her. – Evkalipt

972. (1) **E. melliodora* A.Cunn. ex Schauer - Ballı evkalipt
973. (2) **E. tereticornis* Smith- Çətiri e.

SUPERORDO: FABANAE

29. Ordo: Fabales

47. Fam.: Fabaceae Lindl. – Paxlalıkimilər

1. Genus: *Acacia* Hill – Akasiya

974. (1) **A. dealbata* Link- Sarı akasiya

2. Genus: *Alhagi* Hill - Yağtikan

975. (1) *A. pseudalhagi* (Bieb.) Fisch. (M.B.) Desv. – Adi yağtikan

3. Genus: *Amorpha L. – Amorfa

976. (1) **A. fruticosa* L. – Kolvari amorfa

4. Genus: *Astragalus* L. – Paxladən, Gəvən

977. (1) *A. asterias* Stev. ex Ledeb. (*A. cruciatus* Link.) - Xaçiçək paxladən
978. (2) *A. brachycarpus* Bieb. – Gödəkmeyvə p.
979. (3) *A. contortuplicatus* L. – Buruq p.
980. (4) *A. corrugatus* Betrol. - Qırışlıqlı p.
981. (5) *A. hamosus* L. (*A. brachyceras* Ledeb.) - Buynuz p.
982. (6) *A. ignarius* M.Pop. – Odlu p.
983. (7) *A. kochianus* Sosn. - Kox p.
984. (8) *A. psiloglottis* Stev. ex DC. - Çılpaqdil p.

985. (9) *A. reticulatus* Bieb. - Torvari p.
 986. (10) *A. stevenianus* DC. - Stevan p.
 987. (11) *A. striatellus* Pall. ex Bieb. - Zolaqlı p.
 988. (12) *A. tribuloides* Delile - Çəngəli p.
     5. Genus: *Caesalpinia* L. – Sezalpiniya
 989. (1) **C. gilliesii* (Hook.) Dietr. - Gilli sezalpiniyası
     6. Genus: *Caragana* Lam. - Xostək
 990. (1) **C. arborescens* Lam. - Ağacvari xostək
     7. Genus: *Cercis L. – Ərkəvan
 991. (1) **C. siliquastrum* L. - Adi ərkivan
     8. Genus: *Cicer L. – Noxud
 992. (1) **C. arietinum* L. - Qoyun noxudu
     9. Genus: *Colutea* L. – Şaqqıldağ
 993. (1) **C. arborescens* L. - Ağacvari şaqqıldağ
     10. Genus: *Coronilla* L. – Acıyonca
 994. (1) *C. scorpioides* (L.) C. Koch – Qıvrım acıyonca
     11. Genus: *Dorycnium* Mill. – Doriknium
 995. (1) *D. intermedium* Ledeb. - Orta doriknium
     12. Genus: *Dolichos L. – Lobu
 996. (1) *D. lablab* L. – Ləbləbi
     13. Genus: *Goebelia* Bunge. – Acı biyan
 997. (1) *G. Alopecuroides* (L.) Bge. ex Boiss. - Tülküquyruq acı biyan
     14. Genus: *Gleditschia* L. – Şeytan ağacı
 998. (1) **G. triacanthos* L. - Üçtikan şeytan ağacı
     15. Genus: *Glycine (Willd.) – Soya
 999. (1) **G. max* (L.) Merr. - İri soya
     16. Genus: *Glycyrriza* L. - Biyan
 1000. (1) *G. aspera* Pall. - Tikancıqlı biyan
 1001. (2) *G. echinata* L. - Kələkötür b.
 1002. (3) *G. foetidissima* Tausch (*G. macedonica* Boiss.) – Ağırıyli b.
 1003. (4) *G. glabra* L. – Tüksüz b.
     17. Genus: *Pseudosophora* (DC.) Sweet (*Goebelia* Bunge.) - Yalançısofora
 1004. (1) *P. alopecuroides* (L.) Sweet - Tülküquyruq yalançısofora
     18. Genus: *Hippocrepis* L. - Nalotu
 1005. (1) *H. biflora* Spreng. - İkiçiçək nalotu
     19. Genus: *Lagonychium* Bieb. - Pişik dırnağı
 1006. (1) *L. farctum* (Banks et Soland.) Bobr. - Çöl pişikdirnağı
     20. Genus: *Lathyrus* L. – Gülülçə
 1007. (1) *L. angulatus* L. – Tilli gülülçə
 1008. (2) *L. annuus* L. - Birillik g.
 1009. (3) *L. aphaca* L. – Azyarpaq g.
 1010. (4) *L. cicera* L. – Qırmızı g.
 1011. (5) *L. hirsutus* L. - Kələkötür g.
 1012. (6) *L. incurvus* (Roth) Roth - Əyri g.
 1013. (7) *L. miniatus* Bieb. ex Stev. - Kiçik g.
 1014. (8) **L. odoratus* L. – Ətirli g.

1015. (9) *L. pratensis* L. – Çəmən g.

21. Genus: Lotus L. – Qurdotu

1016. (1) *L. caucasicus* Kuprian. ex Juz. – Qafqaz qurdotu

1017. (2) *L. tenuis* Waldst. et Kit. ex Willd. - Uzunsov q.

22. Genus: Medicago L. – Qarayonca

1018. (1) *M. arabica* (L.) Huds. – Ərəb qarayonca

1019. (2) *M. caucasica* Vass. – Qafqaz q.

1020. (3) *M. coerulea* Less. ex Ledeb. – Mavi q.

1021. (4) *M. denticulata* Willd. - Dişli q.

1022. (5) *M. littoralis* Rohde ex Loisel. – Sahil q.

1023. (6) *M. lupulina* L. – Xamırmaya q.

1024. (7) *M. minima* (L.) Bartalini – Balaca q.

1025. (8) *M. orbicularis* (L.) Bartalini – Girdəpaxla q.

1026. (9) *M. rigidula* (L.) All. - Qaba q.

1027. (10) **M. sativa* L. - Əkin q.

1028. (11) *M. truncatula* Gaertn. (*M. tribuloides* Desr.) - Dəmirtikanvari q.

23. Genus: Melilotus Adans. – Xəşənbül

1029. (1) *M. albus* Medik. - Ağ xəşənbül

1030. (2) *M. indicus* (L.) All. - Hind x.

1031. (3) *M. neapolitanus* Ten. - Neapol x.

1032. (4) *M. officinalis* (L.) Pall. - Dərman x.

1033. (5) *M. polonicus* (L.) Pall. - Qumlu x.

24. Genus: Onobrychis Hill – Esparset

1034. (1) *O. caput-galli* (L.) Lam. – Xoruzbaş esparset

1035. (2) *O. cyri* Grossh. – Suriya e.

1036. (3) *O. vaginalis* C.A. Mey. - Qınlı e.

25. Genus: Ononis L. – Ononis

1037. (1) *O. antiquorum* L. – Qədim ononis

1038. (2) *O. arvensis* L. - Əkin o.

26. Genus: *Phaseolus L. – Lobyə

1039. (1) **P. coccineus* L. – Tündqırmızı lobyə

1040. (2) **P. vulgaris* L. – Adi l.

27. Genus: Pisum L. – Göy noxud

1041. (1) *P. elatius* Bieb. - Uca göy noxud

28. Genus: *Robinia L. – Ağ akasiya

1042. (1) **R. pseudacacia* L. – Yalançı Ağ akasiya

29. Genus: Securigera DC. – Sekurigera

1043. (1) *S. cretica* (L.) Lassen (*Coronilla cretica* L.) - Krit sekurigera

1044. (2) *S. varia* (L.) Lassen (*Coronilla varia* L.) - Ala s.

30. Genus: Scorpiurus L. – Əqrəbotu

1045. (1) *S. muricatus* L. (*S. subvillosa* L.) – Yarıtüklü əqrəbotu

31. Genus: Styphnolobium Schott - Stifnolobium

1046. (1) *S. japonicum* (L.) Schott (**S. japonica* L.) - Yapon stifnolobium

32. Genus: *Spartium L. - Sarıkol

1047. (1) **S. junceum* L. - Cığvari sarıkol

33. Genus: Sphaerophysa DC.- Toppuzlu

1048. (1) *S. salsula* (Pall.) DC. - Duzluq toppuzlusu

34. Genus: Trifolium L. – Yonca

1049. (1) *T. arvense* L. – Qumlaq yoncası

1050. (2) *T. angustifolium* L. – Ensizyarpaq y.

1051. (3) *T. canescens* Willd. - Ağımtil y.

1052. (4) *T. caucasicum* Tausch – Qafqaz y.

1053. (5) *T. diffusum* Ehrh. – Şaxəli y.

1054. (6) *T. echinatum* Bieb. - İynəli y.

1055. (7) *T. lappaceum* L. – Pıtraq y.

1056. (8) *T. medium* L. – Orta y.

1057. (9) *T. pratense* L. – Çəmən y.

1058. (10) *T. striatum* L. - Tilli y.

1059. (11) *T. scabrum* L. – Kələkötür y.

1060. (12) *T. subterraneum* L. – Yerəyatıq y.

35. Genus: Amoria C.Presl - Amoria

1061. (1) *A. ambigua* (Bieb.) Sojak (*Trifolium ambiguum* Bieb.) - Şübhəli amoriya

1062. (2) *A. bonnanii* (C. Presl) Roskov (*T. bonnanii* C. Presl.) – Bonnan a.

1063. (3) *A. fragifera* Roskov (*T. fragiferum* L.) – Boşmeyvə a.

1064. (4) *A. repens* (L.) C. Presl (*T. repens* L.) - Ağ a.

1065. (5) *A. Resupinata* (L.) Roskov (*T. resupinatum* L.) - Şabdar a.

1066. (6) *A. retusa* (L.) Dostal (*T. parviflorum* Ehrh. - Solğunçiçək a.

1067. (7) *A. spumosa* (L.) Roskov (*T. spumosum* L.) - Köpüklü a.

1068. (8) *A. tumens* (Stev.ex Bieb.) Roskov (*T. tumens* Stev. ex M.B.) - Şişkin a.

36. Genus: Chrysaspis Desv. - Xrizaspis

1069. (1) *C. aurea* (Poll.) Greene (*Trifolium strepens* Crantz.) - Qızılı x.

1070. (2) *C. campestris* (Schreb.) Desv. (*T. campestre* Schreb.) - Çöl x.

1071. (3) *C. micrantha* (Viv.) Hendrych (*T. micranthum* Viv.) - Xırdaçiçək x.

37. Genus: Trigonella L. - Güldəfnə

1072. (1) *T. calliceras* Fisch. - Gözəlbuynuzlu güldəfnə

1073. (2) *T. capitata* Boiss. – Başcıqlı g.

1074. (3) *T. coerulescens* (Bieb.) Halasy - Göyümtül g.

1075. (4) *T. gladiata* Stev. ex Bieb. – Qılncı g.

1076. (5) *T. monspeliaca* L. – Monpeli g.

1077. (6) *T. orthoceras* Kar. et Kir. – Düzbuynuz g.

38. Genus: Vicia L.- Lərgə

1078. (1) *V. amphicarpa* Lam. - İkiçürmeyvəli lərgə

1079. (2) *V. angustifolia* Reichard – Uzunyarpaq l.

1080. (3) *V. cinerea* Bieb. - Bozumtul l.

1081. (4) *V. cordata* Wulf. ex Hoppe – Ürəkvari l.

1082. (5) *V. varia* Host. (*V. dasicarpa* Tenş) – Ala l.

1083. (6) *V. hybrida* L. – Qarışıq l.

1084. (7) *V. narbonensis* L. – Narbon l.

1085. (8) *V. peregrina* L. - Gəlmə l.

1086. (9) *V. sativa* L. - Əkin l.

1087. (10) *V. variabilis* Freyn et Sint. - Dəyişgən l.

39. Genus: *Vigna Savi. - İnaknoxudu

1088. (1) *V. radiata* (*Phaseolus aureus* Roxb.) - Şüalı inəknoxudu
40. Genus: *Wisteria Nutt. - Filbahar
1089. (1) *W. sinensis* (Sims) Sweet - Çin filbahar
SUPERORDO: RUTANAE
30. Ordo: Sapindales
48. Fam.: Aceraceae Juss. - Ağcaqayınkimilər
1. Genus: Acer L. - Ağcaqayın
1090. (1) *A. laetum* C.A. Mey. - Gözəl a.
1091. (1) **A. negundo* L. - Vənyarpaq a.
31. Ordo: Sapindales
49. Fam.: *Hippocastanaceae DC. - Atşabalidikimilər
1. Genus: *Aesculus L. - Atşabalıdı
1092. (1) **A. hippocastanum* L. - Adi atşabalıdı
50. Fam.: Sapindaceae Juss. - Sabunağacıkimilər
1. Genus: Koelreuteria Laxm. - Sabunağacı
1093. (1) **K. paniculata* Laxm. - Sabunağacı
32. Ordo: Rutales
51. Fam.: Rutaceae Juss. - Sədokimilər
1. Genus: Citrus L. - Sitrus
1094. (1) **C. limon* (L.) Burm. fil. - Limon
2. Genus: *Haplophyllum Adr. Juss. - Sədovər
1095. (1) *H. villosum* (Bieb.) G. Don fil. - Tüklü sədovər
52. Fam.: Meliaceae Juss. - Meliyakimilər
1. Genus: Melia L. - Meliya
1096. (1) **M. azedarach* L. - İran meliyası
53. Fam.: Simaroubaceae DC. - Aylantkimilər
1. Genus: Ailanthus Desf. - Aylant, Çin ağacı
1097. (1) **A. altissima* (Mill.) Swingle - Hind aylantı
54. Fam.: Anacardiaceae Lindl. - Sumaxkimilər
1. Genus: Cotinus Hill. - Sarağan
1098. (1) *C. coggygria* Scop. - Adi sarağan, vəlgə.
2. Genus: Pistacia L. - Püstə
1099. (1) *P. mutica* Fisch. et C.A. Mey. - Kütyarpaq püstə
3. Genus: Rhus L. - Sumax
1100. (1) *R. coriaria* L. - Aşı sumax
33. Ordo: Linales
55. Fam.: Linaceae DC. ex Perleb - Zəyrəkkimilər
1. Genus: Linum L. - Zəyərək
1101. (1) *L. austriacum* L. - Avstriya zəyərək
1102. (2) **L. bienne* Mill. (*L. angustifolium* Huds.) - Daryarpaq z.
1103. (3) *L. catharticum* L. - İşlətmə z.
1104. (4) *L. corymbulosum* Reichenb. - Qalxancıqvari z.
1105. (5) **L. humile* Mill. - Qısa z.
1106. (6) *L. nodiflorum* L. (*L. luteolum* Bieb.) - Sarımtılyarpaq z.
1107. (7) *L. tenuifolium* L. - Nazikyarpaq z.
1108. (8) **L. usitatissimum* L. - Adi z.

34. Ordo: Geraniales

56. Fam.: Oxalidaceae R.Br. – Turşəngkimilər

1. Genus: Xanthoxalis Small – Turşəng

1109. (1) X. corniculata (L.) Small (*O. corniculata* L.) - Buynuzlu turşəng

57. Fam.: Geraniaceae Adans. – Ətirşahkimilər

1. Genus: Erodium L'Her. – Durnaotu

1110. (1) E. ciconium (L.) L'Her. - Leylək durnaotu
1111. (2) E. cicutarium (L.) L'Her. - Sikuta d.
1112. (3) E. hoefftianum C.A. Mey. - Gefft d.
1113. (4) E. malacoides (L.) L'Her. - Əməköməcikimi d.
1114. (6) E. oxyrrhynchum Bieb. - Şişburun d.
1115. (7) E. strigosum Kar. ex Ledeb. - Sərttüklü d.
1116. (8) E. turkmenum (Litv.) Grossh. - Türkmən d.

2. Genus: Geranium L. - Ətirşah

1117. (1) G. albanum Bieb. - Alban ətirşahı
1118. (2) G. dissectum L. - Dilimli ə.
1119. (3) G. divaricatum Ehrh. - Dağınıq ə.
1120. (4) G. linearilobum DC. - Xətvaribölümlü ə.
1121. (5) G. lucidum L. - Parlaq ə.
1122. (6) G. molle L. - Zərif ə.
1123. (7) G. pusillum L. - Kizik ə.
1124. (8) G. purpureum Vill. - Purpur ə.
1125. (9) G. rotundifolium L. - Girdəyarpaq ə.
1126. (10) G. tuberosum L. - Yumrulu ə.

35. Ordo: Zygophyllales

58. Fam.: Zygophyllaceae R.Br. – Həlməkimilər

1. Genus: Tribulus L. – Dəmirtikan

1127. (1) T. terrestris L. - Yatağan dəmirtikan

2. Genus: Tetradielis Stev. – Misirotu

1128. (1) T. tenella (Ehrenb.) Litw. - İncə misirotu

3. Genus: Zygophyllum L. - Həlməl

1129. (1) Z. fabago L. - Adi həlməl

5. Genus: Nitraria L. – Şoragilə

1130. (1) N. schoberi L. - Şober şoragiləsi

59. Fam.: Peganaceae Tiegh. ex Takht. - Üzərrikkimilər

1. Genus: Peganum L. – Üzərrik

1131. (1) P. harmala L. - Adi üzərrik

36. Ordo: Polygalales

60. Fam.: Polygalaceae Hoffm. - Südotukimilər

1. Genus: Polygala L. – Südotu

1132. (1) P. hohenackeriana Fisch. et C.A. Mey. - Hohenakker südotu
1133. (2) P. leucothyrsa Woronow - Ağımtil s.

SUPERORDO: CELASTRANAE

37. Ordo: Celastrales

61. Fam.: Celastraceae R.Br. – Gərməşovkimilər

1. Genus: Euonymus L. – Gərməşov

1134. (1) **E. japonica* Thunb. – Yapon gərməşovu
 1135. (2) *E. velutina* Fisch. et C.A. Mey. – Məxməri g.
 38. *Ordo: Santalales*
 62. *Fam.: Santalaceae* R. Br. – Kətəvkimilər
 1. *Genus: Thesium* L. – Kətəv
 1136. (1) *T. arvence* Horvatovszky (*T. ramosum* Hayne ex Schrad.) – Budaqlı k.
 1137. (2) *T. maritimum* C.A. Mey. – Dənizkənarı k.
 1138. (3) *T. szovitsii* A. DC. – Şovis k.

SUPERORDO: RHAMNANAE

39. *Ordo: Rhamnales*
 63. *Fam.: Rhamnaceae* Juss. – Murdaçakimilər
 1. *Genus: Frangula* Hill – Kövrək mürdəşər
 1139. (1) *F. alnus* Mill. – Qızılağacı kövrək mürdəşər
 2. *Genus: Paliurus* Mill. – Qaratikan
 1140. (1) *P. spina-christi* Mill. – Adi qaratikan
 3. *Genus: Rhamnus* L. – Murdarça
 1141. (1) *R. alaternus* L. – Həmişəyaşıl murdarça
 1142. (2) *R. pallasii* Fisch. et C.A. Mey. – Pallas m.
 4. *Genus: *Zizyphus* Mill. – İnnab
 1143. (1) *Z. jujuba* Mill. – Jujuba innabı

40. *Ordo: Elaeagnales*

64. *Fam.: Elaeagnaceae* Adans. – İydəkimilər
 1. *Genus: Elaeagnus* L. – İydə
 1144. (1) *E. angustifolia* L. – Daryarpaq iydə
 1145. (2) *E. caspica* (Sosn.) Grossh. – Xəzər i.
 1146. (3) *E. pungens* Thunb. – Həmişəcavan i.
 2. *Genus: Hippophae* L. – Çaytikam
 1147. (1) *H. rhamnoides* L. – Adi çaytikanı

SUPERORDO: VITANAE

41. *Ordo: Vitales*

65. *Fam.: Vitaceae* Juss. – Üzümkimilər
 1. *Genus: Parthenocissus* Planch. – Qızüzümü
 1148. (1) **P. quinquefolia* (L.) Planch. – Beşyarpaq üzümü
 2. *Genus: Vitis* L. – Üzüm
 1149. (1) **V. labrusca* L. – İzabella üzümü
 1150. (2) *V. silvestris* Gmel. – Meşə ü.
 1151. (3) **V. vinifera* L. – Mədəni ü.

SUPERORDO: CORNANAE

42. *Ordo: Cornales*

66. *Fam.: Cornaceae* Dumort. – Zoğalkimilər
 1. *Genus: Cornus* L. – Zoğal
 1152. (1) *C. mas* L. – Adi zoğal
 43. *Ordo: Eucommiales*
 67. *Fam.: Eucommiaceae* Engl. – Eykomkimilər
 1. *Genus: Eucommia* Oliv. – Eukomiya
 1153. (1) *E. ulmioides* Oliv. – Qaraqacyarpaq eukomiya

SUPERORDO: ARALIANAE

44. Ordo: Araliales

68. Fam.: Araliaceae Juss. - Daş sarmaşıqkimilər

1. Genus: Hedera L. - Daş sarmaşığı

1154. (1) **H. chrysocarpa* Walsh - Sarıgilə daş sarmaşığı
1155. (2) *H. helix* L. - Adi d.s.

69. Fam.: Apiaceae Lindl. - Kərəvüzkimilər

1. Genus: Visnaga Mill. (*Ammi* L.) - Dişqurtduyan

1156. (1) *V. daucoides* Gaertn. (*Ammi visnaga* (L.) Lam.) - Kökvari d.

2. Genus: Anethum L. - Şüyüd

1157. (1) **A. graveolens* L. - İyli şüyüd

3. Genus: *Anthriscus Pers. - Dişəvər

1158. (1) *A. cerefolium* (L.) Hoffm. (*A. longirostris* Bertol.) - Uzunburun dişəvər

4. Genus: Apium L. - Kərəvüz

1159. (1) *A. graveolens* L. - İyli kərəviz

5. Genus: Astrantia L. - Titrəmərçan

1160. (1) *A. maxima* Pall. - Büyük titrəmərçan

6. Genus: Astrodaucus Drude - İstiçətir

1161. (1) *A. orientalis* (L.) Drude - Şərqi istiçətir

7. Genus: Berula KochHoffm. - Berula

1162. (1) *B. erecta* (Huds.) Cov. - Düz berula

8. Genus: Bifora Hoffm. - Dağ kişnişi

1163. (1) *B. radians* Bieb. - Şüalı dağ kişnişi

1164. (2) *B. testiculata* (L.) DC. - Yumurtavari d.k.

9. Genus: Bupleurum L. - Öküzboğan

1165. (1) *B. marschallianum* C.A. Mey. - Marşal öküzboğan

1166. (2) *B. pauciradiatum* Fenzl ex Boiss. - Azşüalı ö.

1167. (3) *B. rotundifolium* L. - Dəyirmiyarpaq ö.

1168. (4) *B. semicompositum* L. (*B. glaucum* Rob. et Cast.) - Yarımçılpaq ö.

1169. (5) *B. tenuissimum* L. - Nazik ö.

10. Genus: Caucalis L. - İlişən

1170. (1) *C. platycarpus* L. (*C. lappula* (Web.) Grande ex Bull.) - Oraqmeyvə i.

11. Genus: Chaerophyllum L. - Cacıx

1171. (1) *Ch. bulbosum* L. (*Ch. caucasicum* (Fisch.) Schischk.) - Soğanaqlı cacıx

12. Genus: Coriandrum L. - Kişniş

1172. (1) *C. sativum* L. - Çöl keşnişi

13. Genus: Cymbocarpum DC. - Topmeyvə

1173. (1) *C. anethoides* DC. ex C.A. Mey. - Şüyüdvəri topmeyvə

14. Genus: Daucus L. - Kök

1174. (1) *D. carota* L. - Yabanı kök

1175. (2) **D. sativus* (Hoffm.) Roehl. - Əkin k.

15. Genus: Echinophora L. - Tikanburun

1176. (1) *E. sibthorpiana* Guss. - Sibtorp tikanburnu

16. Genus: Eryngium L. - Zımbırtikan, Göytikan

1177. (1) *E. billardieri* Delaroche (*E. nigromontanum* Boiss. et Buhse) - Billardi z.

1178. (2) *E. campestre* L. - Çöl z.

1179. (3) *E. caucasicum* Trautv. (*E. biebersteinianum* Nevski) - Qafqaz z.
17. Genus: Falcaria Fabr. Bernh. - Qazayağı
1180. (1) *F. vulgaris* Bernh. (*F. sioides* (Wib.) Aschers.) – Adi q.
18. Genus: Foeniculum Hill - Razyana
1181. (1) *F. vulgare* Mill. - Adi razyana
19. Genus: Bilacunaria M. Pimen. et V. Tichomirov
(*Hippomarathrum* Hoffm. et Link) - Bilakinariya
1182. (1) *B. caspia* (DC.) Pimen. et Tichomirov (*H. caspium* Gross.) - Xəzər b.
20. Genus: Hohenackeria Fisch. et C.A. Mey. - Hohenakeriya
1183. (1) *H. exscapa* (Stev.) K.-Pol. - Gövdəsiz hohenakeriya
21. Genus: Malabaila Hoffm. – Malabayla
1184. (1) *M. dasyantha* (C. Koch.) Grossh. - Tüklüçiçək malabayla
22. Genus: *Petroselinum Hoffm. - Cəfəri
1185. (1) **P. crispum* (Mill.) A.W. Hill - Qıvrım cəfəri
23. Genus: Pimpinella L. - Yalançı cirə
1186. (1) *P. affinis* Ledeb. - Oxşar yalançı cirə
24. Genus: Seseli L. - İncəçətir
1187. (1) *S. campestre* bess. - Düzən incəçətiri
25. Genus: Scandix L. - Oxçətir
1188. (1) *S. australis* L. – Avstraliya oxçətiri
1189. (2) *S. iberica* Bieb. - Gürcüstan o.
1190. (3) *S. pecten-veneris* L. - Tilli o.
1191. (4) *S. stellata* Banks et Soland. - Ulduzvari o.
26. Genus: Sium L. - Sucuqçətiri
1192. (1) *S. sisaroideum* DC. - Adi sucuqçətiri
27. Genus: Torilis Adans. - Torilis
1193. (1) *T. arvensis* (Huds.) Link. - Çöl torilis
1194. (2) *T. heterophylla* Guss. - Müxtəlif t.
1195. (3) *T. leptophylla* (L.) Reichenb.fil. - Nazikyarpaq t.
1196. (4) *T. nodosa* (L.) Gaertn. - Buğumlu t.
1197. (5) *T. stocksiana* (Boiss.) Drude - Stoke t.
1198. (6) *T. tenella* (Del.) Rchb. - İncə t.
28. Genus: Trinia Hoffm. - Trin
1199. (1) *T. leiogona* (C.A. Mey.) B. Fedtsch. – Hamarmeyvə trin
29. Genus: Turgenia Hoffm. - Turgen
1200. (1) *T. latifolia* (L.) Hoffm. - Enliyarpaq turgen
30. Genus: Zosima Hoffm. - Atıl-batıl
1201. (1) *Z. orientalis* Hoffm. (*Z. absinthifolia* (Vent.) Link) – Şərq atıl-batılı
SUPERORDO: DIPSACANAE
45. Ordo: Dipsacales
70. Fam.: Sambucaceae Batsch ex Borkh. - Gəndəlaşkimilər
1. Genus: Sambucus L. - Gəndəlaş
1202. (1) *S. ebulus* L. – Otvari gəndəlaş
71. Fam.: Caprifoliaceae Adans. – Doqquzdonkimilər
1. Genus: Lonicera L. – Doqquzdon
1203. (1) **L. fragrantissima* Lindl. - Ətirli doqquzdon

1204. (2) *L. iberica* Bieb. - Gürcü d.
 1205. (3) **L. japonica* Thunb. - Yapon d.
 1206. (4) **L. tatarica* L. - Tatar d.
     2. Genus: *Abelia R. Br. – Abeliya
1207. (1) **A. grandiflora* Rehd. - Iriçiçək abeliya
     72. Fam.: Valerianaceae Batsch – Pişikotukimilər
     1. Genus: Valeriana L. – Pişikotu
1208. (1) *V. tiliifolia* Troitzky. - Dərman pişikotu
     2. Genus: Valerianella Hill – Valerianotu
1209. (1) *V. carinata* Loisel. - Tilli valerianotu
 1210. (2) *V. coronata* (L.) DC. - Taclı v.
 1211. (3) *V. corniculata* C.A. Mey. - Buynuzcuqlu v.
 1212. (4) *V. dentata* (L.) Poll. – Dişli v.
 1213. (5) *V. lasiocarpa* (Stev.) Betcke – Tüklümeyvə v.
 1214. (6) *V. locusta* (L.) Laterrade - Sünbüllü b.
 1215. (7) *V. muricata* (Stev. ex Bieb.) J.W. Loud. - Tikancıqlı v.
 1216. (8) *V. platycarpa* Trautv. – Yastımeyvə v.
 1217. (9) *V. pumila* (L.) DC. - Xırda v.
 1218. (10) *V. ramosa* Bast. - Yarıqlı v.
 1219. (11) *V. uncinata* (Bieb.) Dufur. - Qarmaqlı v.
     73. Fam.: Dipsacaceae Juss. – Fırçaotukimilər
     1. Genus: Cephalaria Schrad. ex Roem. et Schult. – Qantəpər
1220. (1) *C. transsylvanica* (L.) Schrad. ex Roem. et Schult. - Transilvaniya q.
     2. Genus: Dipsacus L. – Fırçaotu
1221. (1) *D. laciniatus* L. - Dilimyarpaq fırçaotu
     3. Genus: Pteroccephalus Adans. - Qanadsəbət
1222. (1) *P. plumosus* (L.) Coult. – Lələkvari qanadsəbət
     SUPERORDO: ASTERANAE
     46. Ordo: Campanulales
     74. Fam.: Campanulaceae Adans. - Zəngçiçəyikimilər
     1. Genus: Campanula L. – Zəngçiçəyi
1223. (1) *C. bononiensis* L. - Bolons zəngçiçəyi
 1224. (2) *C. lambertiana* A. DC. - Lamber z.
 1225. (3) *C. rapunculoides* L. - Qoğunkük z.
 1226. (4) *C. stevenii* Bieb. - Steven z.
     2. Genus: Legouzia Durande – Lequziya
1227. (1) *L. hybrida* (L.) Delarb. - Hibrid lequziya
     47. Ordo: Menyanthales
     75. Fam.: Menyanthaceae Dumort. – Suyoncasıkimilər
     1. Genus: Nymphoides Hill - Bataqlıqçiçəyi
1228. (1) *N. peltata* (S.G. Gmel.) O. Kuntze - Qalxanyarpaq bataqlıqçiçəyi
     48. Ordo: Asterales
     76. Fam.: Asteraceae Dumort. - Asterkimilər
     1. Genus: *Callistephus Cass. - Kallistefus
1229. (1) **C. chinensis* (L.) Nees - Çin kallistefus
     2. Genus: Tripolium Nees – Duzluq asteri

1230. (1) *T. vulgare* (L.) Nees - Adi asteri
3. Genus: Galatella Cass.- Qalatel
1231. (1) *G. dracunculoides* (Lam.) Nees - Adi qalatel
1232. (2) *G. villosa* (L.) Reichenb.fil. - Tüklü d.
4. Genus: Erigeron L. -Xırdaləçək
1233. (1) *E. crispus* Pourr. - Qıvrım xırdaləçək
5. Genus: Conyza Less. - Koniza
1234. (1) *C. canadensis* (L.) Cronq. (*Erigeron canadensis* L.) - Kanada onizası
6. Genus: Micropus L. - Mikropus
1235. (1) *M. erectus* L. - Dğzqalxan mikropus
7. Genus: Filago L. - Küllüçə
1236. (1) *F. vulgaris* Lam. (*F. germanica* L.) - Adi küllüçə
1237. (2) *F. pyramidata* L. (*F. spathulata* Presl) - Piramidvari k.
8. Genus: Helichrysum Mill.- Quruçiçək
1238. (1) *H. rubicundum* (C. Koch) Bornm. (*H. undulatum* Ledeb.) - Dalğalı q.
9. Genus: Inula L. - Andız
1239. (1) *I. britannica* L. - Britaniya a.
1240. (2) *I. oculus-christi* L. - Güzvari a
10. Genus: Pulicaria Gaerth. - Pulikariya
1241. (1) *P. vulgaris* Gaerth. (*P. prostrata* (Gilib.)Asch. - Adi pulikariya
1242. (2) *P. dysenterica* (L.) Bernh. (*P. uliginosa* Stev.ex DC.) - Dizenteriya p.
11. Genus: Pallenis (Cass.) Cass. - Pallenis
1243. (1) *P. spinosa* (L.) Cass. - Dalar p.
12. Genus: Xanthium L. - Pıtraq
1244. (1) *X. albinum* (Widd.) H. Scholz (*X. occidentale* Bertol.) - Ağımtıl pıtraq
1245. (2) *X. spinosum* L. - Tikanlı p.
1246. (3) *X. strumarium* L. - Adi p.
13. Genus: *Patrenium L. -Partenium
1247. (1) **P. argentatum*A.Gray - Gümüşü partenium
14. Genus: *Zinnia L. - Zinniya
1248. (1) **L. elegans* Jacq. - Zərif zinniya
15. Genus: Eclipta L. -Eklipta
1249. (1) *E. prostrata* (L.) L. - Zehli eklipta
16. Genus: *Helianthus L. - Günəbaxan
1250. (1) **H. annuus* L. - Adi günəbaxan
1251. (2) *H. tuberosus* L. - Yerarmudu g., Topinambur
17. Genus: *Dahlia Cav. - Qeorqin
1252. (1) **D. pinnata* Cav. - Dəyişgən qeorqin
18. Genus: *Coreopsis L. -Koreopsis
1253. (1) **C. tinctoria* Nutt. - Boyaq koreopsisi
19. Genus: Bidens L.- Yatıqqanqal
1254. (1) *B. tripartita* L. - Üzbölümlü yatıqqanqal
20. Genus: *Tagetes L. - Sabahgülü
1255. (1) **T. erecta* L. - Düzqalxan sabahgülü
1256. (2) **T. patula* L. - Şaxəli s.
21. Genus: Anthemis L. - Sığırözü (Çobanyastığı)

1257. (1) *A. altissima* L. - Uca sığır gözü
 1258. (3) *A. candidissima* Willd. ex Spr. - Parlaq s.
 1259. (4) *A. cotula* L. - Pisiy s.
 1260. (5) *A. dumetorum* D. Sosn. - Kolvari s.
22. Genus: Anacyclus L. - Anasiklus
 1261. (1) *A. ciliatus* Trautv. - Kiprikli anasiklus
23. Genus: Achillea L. - Boymadərən
 1262. (1) *A. biebersteinii* Afan. - Biberşteyn boymadərəni
 1263. (2) *A. filipendulina* Lam. - Topulqyarpaq t.
 1264. (3) *A. nobilis* L. - Nəcib b.
24. Genus: Matricaria L. - Mollabaşı
 1265. (1) *M. recutita* L. (*M. chamomilla* L.) - Adi mollabaşı
25. Genus: Lepidotheca Nutt. - Lepidoteka
 1266. (1) *L. aurea* (L.) Kovalevsk. (*Matricaria aurea* (L.) Boiss.) - İyli lepidoteka
26. Genus: Chamaemelum L. - Xamemelum
 1267. (1) *Ch. inodorum* (L.) Vis. - İysiz x.
 1268. (2) *Ch. praecox* (Bieb.) Vis. - Tezçiçəkaçan xamemelum
27. Genus: Chrysanthemum L. - Payız gülü, Xrizantema
 1269. (1) **Sh.indicum* L. - Hind payız gülü
28. Genus: Pyrethrum Zinn - Birəotu
 1270. (1) *P. parthenifolium* Willd. - Qızıyarpaq birəotu
29. Genus: Artemisia L. - Yovşan
 1271. (1) *A. annua* L. - Birillik yovşan
 1272. (2) *A. arenaria* DC. - Qəcəc y.
 1273. (3) *A. campestris* L. - Çöl y.
 1274. (4) **A. dracunculus* L. - Tərxun y.
 1275. (5) *A. lerchiana* Web. (*A. fragrans* Willd.) - Lerxian y.
 1276. (6) *A. scoparia* Waldst. et Kit. - Pürən y.
 1277. (7) *A. szovitziana* (Bess.) A. Grossh. - Soviç y.
 1278. (8) *A. vulgaris* L. - Adi y.
30. Genus: Senecio L. - Xaçgülü
 1279. (1) *S. grandidentatus* Ledeb. - İridişli xaçgülü
 1280. (2) *S. vernalis* Walds. et Kit. - Yaz x.
31. Genus: Calendula L. - Gülümbahar
 1281. (1) **C. officinalis* L. - Dərman gülümbahar
 1282. (2) *C. persica* C.A.Mey. - İran g.
32. Genus: Dipterocome Fisch. et C.A. Mey.- Dipterokoma
 1283. (1) *D. pusilla* Fisch. et C.A. Mey. - Xırda dipterokoma
33. Genus: Echinops L. - Toppuztikan
 1284. (1) *E. galaticus* Freyn - Halan toppuztikan
 1285. (2) *E. orientalis* Trautv. - Şərq t.
 1286. (3) *E. pungens* Trautv. - Tikanlı t.
 1287. (4) *E. sphaerocephalus* L. - Girdəbaş t.
34. Genus: Xeranthemum L. - Süpürgəotu
 1288. (1) *X. cylindraceum* Sibth. et Smith - Silindrvari süpürgəotu
 1289. (2) *X. inapertum* (L.) Mill. - Örtülü s.

1290. (3) *X. squarrosus* Boiss. - Dağınıq s.
35. Genus: Chardinia Desf. – Şardeniya
1291. (1) *Ch. orientalis* (L.) Kuntze. - Şərq şardeniya
36. Genus: Cousinia Cass. – Kuziniya
1292. (1) *C. microcephala* C.A. Mey. - Yaşılbaş kuziniya
37. Genus: Jurinea Cass. – Yastıbaş
1293. (1) *J. arachnoidea* Bunge – Hörümçəktorlu yastıbaş
1294. (2) *J. elegans* Stev. - Zərif y.
38. Genus: Carduus L. – Şeytanqanqalı
1295. (1) *C. arabicus* Jacq. (*C. albidus* Bieb.) - Ərəb şeytanqanqalı
1296. (2) *C. cinereus* Bieb. – Bozaq ş.
1297. (3) *C. seminudus* Bieb. ex Willd. – Yarımçılpaq ş.
39. Genus: Notobasis (Cass.) Cass. - Notobazis
1298. (1) *N. syriaca* (L.) Cass. - Suriya notobazisi
40. Genus: Cirsium Mill. et. Scop. – Qanqal
1299. (1) *C. arvense* (L.) Scop. - Çöl qanqalı
1300. (2) *C. ciliatum* (Murr.) Moench - Kirpikli q.
1301. (3) *C. echinus* (Bieb.) Hand.-Mazz. – İynçli q.
1302. (4) *C. elodes* Bieb. - Bataqlıq q.
1303. (5) *C. incanum* (S.G. Gmel) Fisch. - Bozumtul q.
1304. (6) *C. rhizocephalum* C.A. Mey. - Kökbaşcıqlı q.
1305. (7) *C. vulgare* (Savi) Ten. - Adi q.
41. Genus: Chamaepeuce DC. – Xamepaus
1306. (1) *Ch. macrostachya* Trautv. - İrisünbül xamepaus
42. Genus: Picnomon Adans. – Piknomon
1307. (1) *P. acarna* (L.) Cass. – Six piknomon
43. Genus: Silybum Adans. – Alaqanqal
1308. (1) *S. marianum* (L.) Gaertn. - Adi alaqaqanqal
44. Genus: Onopordum L. – Çaqqal qanqalı
1309. (1) *O. acanthium* L. - Adi çaqqal qanqalı
1310. (2) *O. heteracanthum* C. A. Mey. - Müxtəliflikanlı z.q.
45. Genus: Crupina Cass. – Krupina
1311. (1) *C. crupinastrum* (G. Moris.) Vis. - Krupinastr krupinası
1312. (2) *C. vulgaris* Cass. - Adi k.
46. Genus: Serratula L. – Qıfsəbət
1313. (1) *S. quinquefolia* Bieb. ex Willd. - Beşyarpaq qıfsəbət
47. Genus: Amberboa (Pers.) Less. – Amberboa
1314. (1) *A. glauca* (Willd.) İljin - Göy amberboa
1315. (2) *A. nana* (Boiss.) İljin – Yataq a.
1316. (3) *A. sosnovskyi* İljin - Sosnovskiy a.
48. Genus: Callicephalus C.A. Mey. – Kallisefalus
1317. (1) *C. nitens* (Bieb.) C.A. Mey. - Parlaq kallisefalus
49. Genus: Acroptilon Cass. – Kəkrə
1318. (1) *A. repens* (L.) DC. – Sürünən kəkrə
50. Genus: Microlophus Cass. – Xırdadaraq
1319. (1) *M. behen* (L.) Takht. – Behen xırdadarağı

51. Genus: Stizolophus Cass. – Stizilofus

1320. (1) *S. coronopifolius* (Lam.) Cass. - Qarğapəncəsi stizilofus

52. Genus: Centaurea L. – Güləvər

1321. (1) *C. arenaria* Bieb. – Qumluq güləvər
1322. (2) *C. iberica* Trev. ex Spreng. – Gürcü g.
1323. (3) *C. reflexa* Lam. - Qatlanmış g.
1324. (4) *C. solstitialis* L. - Günəbaxanvari g.
1325. (5) *C. squarrosa* Willd. - Dağınıq g.

53. Genus: Carthamus L. – Ulaxqanqalı

1326. (1) *C. lanatus* L. - Tüklü ulaxqanqalı
1327. (2) *C. oxyacantha* Bieb. - Şiştikan u.
1328. (3) *C. tinctorius* L. - Boyaq u.

54. Genus: Cnicus L. – Lopatikan (Yatıqqanqal)

1329. (1) *C. benedictus* L. - Adi lopatikan

55. Genus: Cichorium L. – Kasnı, Cırtdaquş

1330. (1) *C. glandulosum* Boiss. et Huet. - Vəzili kasnı
1331. (2) *C. intybus* L. - Adi k.

56. Genus: Koelpinia Pall. - Kelpiniya

1332. (1) *K. linearis* Pall. - Xətvari kelpiniya

57. Genus: Hedypnois Schreb. – Hedipnois

1333. (1) *H. cretica* (L.) Dum.-Cours. - Krit hedipnoisi

58. Genus: Garhadiolus Jaub. et Spach – Qaradiolus

1334. (1) *G. hedypnois* (Fisch. et C.A. Mey.) Jaub. et Spach - Adi qaradiolus

59. Genus: Urospermum Scop. – Urospermum

1335. (1) *U. picroides* (L.) Scop. ex F.W. Schmidt - Kəkrəvari urospermum

60. Genus: Picris L. – Kəkrəvari

1336. (1) *P. strigosa* Bieb. - Qıllı kəkrəvari

**61. Genus: Helminthotheca Zinn. (*Helminthia* Juss.) -
Helminsiya**

1337. (1) *H. echioides* (L.) Gaertn. – Çəhrayı helminsiya

62. Genus: Tragopogon L. – Yemlik

1338. (1) *T. collinus* DC. - Təpə yemliyi
1339. (2) *T. dubius* Scop. - Şübhəli y.
1340. (3) *T. graminifolius* DC. – Taxılyarpaqlı y.
1341. (4) *T. karjaginii* Kuthath. – Karyagin y.
1342. (5) *T. macropogon* C.A. Mey. - Kəkilli y.
1343. (6) *T. pusillus* Bieb. - Kiçik y.
1344. (7) *T. tuberosus* C. Koch - Şişkök y.

63. Genus: Georopogen L. – Geropoqon, Yemlikvari

1345. (1) *G. glabrum* L. - Hamar geropoqon

64. Genus: Scorzonera L. – Təkə saqqalı, keçiyemiliyi

1346. (1) *S. biebersteinii* Lipsch. - Biberşteyn təkəsaqqalı
1347. (2) *S. cana* (C.A. Mey.) O. Hoffm. - Çal t.
1348. (3) *S. laciniata* L. - Xətli t.

65. Genus: Pterotheca Cass. – Pteroteka

1349. (1) *P. obovata* Boiss. et Noë. – Tərsyumurtavari pteroteka

66. Genus: Chondrilla L. – Şingilə

1350. (1) *Ch. juncea* L. - Cıqvari şingilə

67. Genus: Taraxacum L. – Acıqovuq, Zəncirotu

1351. (1) *T. desertorum* Schischk. – Səhra acıqovuğu

1352. (2) *T. grossheimii* Schischk. – Qrossheym a.

68. Genus: Sonchus L. – Südotu, Quzükökəldən

1353. (1) *S. asper* (L.) Hill - Kələkötül s.

1354. (2) *S. arvensis* L. – Çöl südotu

1355. (3) *S. oleraceus* L. - Bostan s.

69. Genus: Lactuca L. – Sudləmə

1356. (1) *L. saligna* L. - Şoran südləməsi

1357. (2) **L. sativa* L. - Kahı s.

1358. (3) *L. serriola* L. - Kompas s.

1359. (4) *L. tatarica* (L.) C.A. Mey. - Tatar s.

70. Genus: Crepis L. – Tayaotu

1360. (1) *C. alpina* (L.) DC. (*Barkhausia pseudoalpina* Klok.) - Alp b.

1361. (2) *C. parviflora* Desf. – Xırdaçiçəkli tayaotu

1362. (3) *C. pulchra* L. - Gözəl t.

71. Genus: Barkhausia Moench. - Barkqauziya

1363. (1) *B. marschallii* (C.A. Mey.) F. Schultz - Marşal barkqauziya

1364. (2) *B. rhoedifolia* Bieb. - Laləyarpaq b.

72. Genus: Hieracium L. – Qırğıotu

1365. (1) *H. adenocladum* (Rehm.) Czer. (*H. magyaticum* Peter) - Tamörtüklü q.

1366. (2) *H. bupleurifolium* Tausch – Öküzboğanyarpaq q.

1367. (3) *H. conicum* Arv.-Touv. - Konusvari q.

1368. (4) *H. epichlorum* (Litv. et Zahn) Juxip – Açıqyaşıl q.

1369. (5) *H. hypopitys* (Litv. et Zahn) Juxip - Şamlıq q.

1370. (6) *H. incaniforme* (Litv. Et Zahn) Juxip - Bozumtul q.

1371. (7) *H. leucothyrsum* (Litv. et Zahn) Juxip - Ağımtulsaxımçiçək q.

1372. (8) *H. purpureibracteum* (Litv. et Zahn) Juxip - Alqırmızıçiçəkaltlıqlı q.

1373. (9) *H. virosum* Pall. - Zəhərli q.

SUBCLASSIS: LAMIIDAE

SUPERORDO: GENTIANANAE

49. Ordo: Gentianales (Rubiales)

77. Fam.: Rubiaceae Juss. - Boyaqotukimilər

1. Genus: Asperula L. – Çətiryarpaq

1374. (1) *A. setosa* Jaub. et Spach. - Sərttük çətiryarpaq

2. Genus: Karamyschewia Fisch. et Mey. – Karamış

1375. (1) *K. hedyotoides* Fisch. et C.A. Mey. – Hedotvari karamış

3. Genus: Sherardia L. – Jerardiya

1376. (1) *S. arvensis* L. – Çöl jerardiya

4. Genus: Crucianella L. – Xaçəvər

1377. (1) *C. angustifolia* L. - Daryarpaq xaçəvər

5. Genus: Galium L. – Dilqanadan, Qatıqotu, Ətgətirən

1378. (1) *G. anfractum* Somm. et Levier - Qıvrımlı dilqanadan

1379. (2) *G. ghilanicum* Stapf (*G. transcaucasicum* Stapf) – Gilan d.

1380. (3) *G. humifusum* Bieb. (*Asperula humifusa* (Bieb.) Bess.) - Dağınıq d.
 1381. (4) *G. palustre* L. - Bataqlıq d.
 1382. (5) *G. rubioides* L. (*G. articulatum* Lam.) - Üzvülü d.
 1383. (6) *G. ruthenicum* Willd. - Rus d.
 1384. (7) *G. spurium* L. - Yalançı d.
 1385. (8) *G. tricornutum* Dandy (*G. tricorne* Stokes) - Üçbuynuz dilqanadan
 1386. (9) *G. tenuissimum* Bieb. - Nazik d.
 1387. (10) *G. verticillatum* Danth. - Dəstəyarpaq d.

6. Genus: *Crusiata* Hill. – Xaçvari

1388. (1) *C. articulata* (L.) Ehrend (*Galium cordatum* Roem. et Sch.) – Üzvülü x.
 1389. (2) *C. coronata* (Sibth. et Smith.) Ehrend (*G. coronatum*) - Taclı d.
 1390. (3) *C. laevipes* Opiz (*G. cruciata* (L.) Scop.) - Hamar x.

7. Genus: *Rubia* L. - Boyaqotu, Qızılboya

1391. (1) *R. tinctorum* L. (*R. iberica* C. Koch) – Boyaq boyaqotu

8. Genus: *Callipetis* Stev. – Kallipeltis

1392. (1) *C. cucullara* (L.) Stev. - Bükülmüş kallipeltis

78. Fam.: *Gentianaceae* Juss. – Acıçiçəkkimilər

1. Genus: *Centaurium* Hill – Qızılçətir

1393. (1) *C. erythraea* Rafn (*C. umbellatum* Gilib.) - Çətiri qızılçətir
 1394. (2) *C. meyeri* (Bunge.) Druce – Meyer q.
 1395. (3) *C. pulchellum* (Sw.) Druce – Qəşəng q.
 1396. (4) *C. spicatum* (L.) Frisch - İşıqlı q.

79. Fam.: *Apocynaceae* Adans. - Kəndirkimilər

1. Genus: *Nerium* L. - Oleandr

1397. (1) **N. oleander* L. – Adi oleandr

2. Genus: *Trachomitum* Woodson - Kəndir

1398. (1) *T. sarmatiense* Woodson - Sarmat kəndiri

3. Genus: *Vinca* L. - Qıfotu

1399. (1) *V. herbacea* Waldst. et Kit. - Otvari qıfotu
 1400. (2) **V. major* L. - Böyük q.

80. Fam.: *Asclepiadaceae* Borkh. - Quduzotukimilər

1. Genus: *Cynanchum* L. – Sinanxium

1401. (1) *C. acutum* L. – Şiş sinanxium

2. Genus: *Periploca* L. – Göyəmə, hüyəmə

1402. (1) *P. graeca* L. - Yunan göyəmə

SUPERORDO: SOLANANAE

50. Ordo: *Solanales*

81. Fam.: *Solanaceae* Adans. - Badımcankimilər

1. Genus: *Capsicum* L. – Bibər (İstiot)

1403. (1) **C. annuum* L. – Birillik bibər

2. Genus: *Datura* L. – Dəlibəng, Tatla

1404. (1) *D. stramonium* L. - Adi dəlibəng

3. Genus: *Hyoscyamus* L. – Batbat

1405. (1) *H. niger* L. – Qara batbat

1406. (2) *H. pussillus* L. - Kiçik b.

4. Genus: *Lycium* L. – İtüzümü

1407. (1) **L. barbarum* L. - Berberi itüzümü
 1408. (1) *L. ruthenicum* Murr. - Rusiya i.
           5. Genus: *Lycopersicon Mill. – Pamidor
 1409. (1) **L. esculentum* Mill. - Adi pamidor
           6. Genus: *Nicandra* Adans. – Nikandra
 1410. (1) *N. physaloides* (L.) Gaerth - Yergiləsi nikandra
           7. Genus: *Solanum* L. – Qaragilə
 1411. (1) **S. melongena* L. - Badımcan
 1412. (2) *S. nigrum* L. – Qara qaragilə
 1413. (3) *S. persicum* Willd. ex Roem. et Schult. – İran q.
 1414. (4) **S. tuberosum* L. - Kartof, Yeralması.
 1415. (5) *S. villosum* Will. (*S. luteum* Mill.) - Tükçüklü q.
           51. Ordo: *Convolvulales*
           82. Fam.: *Convolvulaceae* Juss. - Sarmaşıqkimilər
           1. Genus: *Calystegia* R. Br. – Çəpərsarmaşığı
 1416. (1) *C. sepium* (L.) R. Br. - Adi çəpərsarmaşığı
           2. Genus: *Convolvulus* L. – Sarmaşiq
 1417. (1) *C. arvensis* L. – Çül sarmaşiq
 1418. (2) *C. cantabrica* L. – Kantabir s.
 1419. (3) *C. erinaceus* Ledeb. – Sərtbudaq s.
 1420. (4) *C. lineatus* L. – Daryarpaq s.
 1421. (5) *C. persicus* L. – İran s.
 1422. (6) *C. pilosellifolius* Desr. – Çalağan s.
           3. Genus: *Cressa* L. – Kressa
 1423. (1) *C. cretica* L. – Krit kressa
           4. Genus: *Ipomoea L. – İpomeya
 1424. (1) **I. purpurea* (L.) Roth – Alqırmızı ipomeya
           83. Fam.: *Cuscutaceae* Dumort. - Qızılsarmaşıqkimilər
           1. Genus: *Cuscuta* L. - Qızılsarmaşiq
 1425. (1) *C. cesatiana* Bertol. (*C. australis* R. Br.) - Cənub qızılsarmaşığı
 1426. (2) *C. europaea* L. - Avropa q.
 1427. (3) *C. monogyna* Vahl - Birsütuncuq q.
 1428. (4) *C. planiflora* Ten. (*C. cupulata* Engelm.) – Qədəhvəri q.
           52. Ordo: *Boraginales*
           84. Fam.: *Boraginaceae* Adans. - Sümürgənçiçəklikimilər
           1. Genus: *Anchusa* L. – Anxuza
 1429. (1) *A. azurea* Mill. (*Anchusa italica* Retz.) - İtaliya anxuzası
           2. Genus: *Arnebia* Forrsk – Arnebiya
 1430. (1) *A. decumbens* (Vent.) Coss. et Kral. - Sürtük arnebiya
           3. Genus: *Aspeguro* L. – Asperuqa
 1431. (1) *A. procumbens* L. - Sürtük asperuqa
           4. Genus: *Caccinia* Savi – Kaççin
 1432. (1) *C. macranthera* (Banks et Soland) Brand - Qalınıarpaq kaççin
           5. Genus: *Cynoglossum* L. – Köpəkdilotu
 1433. (1) *C. creticum* Mill. (*C. pictum* Ait.) - Naxışlı köpəkdilotu
           6. Genus: *Echium* L. – Göyək

1434. (1) *E. biebersteinii* (Lacaita) Dobrocz. (*E. italicum* L.) - Biberşteyn göyək

7. Genus: Heliotropium L. – Heliotrop

1435. (1) *H. ellipticum* Ledeb. ex Eichw. - Ellipsvari heliotrop

1436. (2) *H. europaeum* L. - Avropa h.

1437. (3) *H. suaveolens* Bieb. - Ətirli h.

1438. (4) *H. supinum* L. - Sürtük h.

8. Genus: Heterocaryum A. DC. – Heterokarium

1439. (1) *H. macrocarpum* Zak. - İrimeyvə heterokarium

1440. (2) *H. rigidum* A. DC. - Sərt h.

1441. (3) *H. szovitsianum* A. DC. - Şoviç h.

9. Genus: Lappula Moench – Yapşaq

1442. (1) *L. barbata* (Bieb.) Guerke - Saqqallı yapşaq

1443. (2) *L. patula* (Lehm.) Menyharth – Əyilmiş y.

1444. (3) *L. squarrosa* (Retz.) Dumort (*L. echinata* Gilib.) – Kirpivari y.

1445. (4) *L. spinocarpos* (Forsk.) Aschers. - Tikanmeyvə y.

10. Genus: Lithospermum L. – Səfərotu

1446. (1) *L. officinale* L. – Dərman səfərotu

11. Genus: Buglossoides Moench - Buqlossoides

1447. (1) *B. arvensis* (L.) Johnst (*Lithospermum arvense* L.) - Çöl buqlossoides

1448. (2) *B. tenuiflora* (L.) Johnst (*L. tenuiflorum* L.) - Nazikçiçək b.

12. Genus: Aegonychon S.F.Gray – Ayeqonixon

1449. (1) *A. purpureocaeruleum* (L.) Holub (*L. purpureo-coeruleum*) - Bənövşəyi a.

13. Genus: Lycopsis L. – Əyriçiçək

1450. (1) *L. orientalis* L. - Şərq əyriçiçəyi

14. Genus: Moltkia Lehm. – Moltkia

1451. (1) *M. coerulea* (Willd.) Lehm. - Abı moltika

15. Genus: Myosotis L. – Unutma

1452. (1) *M. sparsiflora* Rohl (*M. pseudopropinqua* M. Pop). - Seyrəkçiçəkli u.

16. Genus: Nonea Medic. – Nonea

1453. (1) *N. caspica* (Willd.) G. Don fil. - Xəzər noneası

1454. (2) *N. echioides* (L.) Roem. et Schult. - Göyümtül n.

1455. (3) *N. flavescens* (C.A. Mey.) Fisch. et C.A. Mey. - Sarımtıl n.

1456. (4) *N. lutea* (Desr.) DC. - Sarı n.

1457. (5) *N. rosea* (Bieb.) Link - Çəhrayı n.

17. Genus: Onosma L. – Onosma

1458. (1) *O. dichroantha* Boiss. - İkirəng onosma

18. Genus: Rochelia Reichenb - Roxeliya

1459. (1) *R. retorta* (Pall.) Lirsky. – Əyilmiş roxeliya

19. Genus: Suchtelenia Kar. ex Meissn. - Suxtelen

1460. (1) *S. calycina* (C.A. Mey.) A. DC. - Kasacıqlı suxtelen

SUPERORDO: OLEANAE

53. Ordo: Oleales

85. Fam.: Oleaceae Hoffm. et Link - Zeytunkimilər

1. Genus: Fraxinus L. – Göyrüş, Vən

1461. (1) *F. excelsior* L. - Adi göyrüş

2. Genus: Jasminum L. - Jasmin

1462. (1) *J. fruticans* L. — Kolvari jasmin
3. Genus: *Ligustrum* L. - Birgöz

1463. (1) *L. vulgare* L. - Adi birgöz
4. Genus: *Syringa L. - Yasəmən

1464. (1) *S. chnensis* Willd. — Çin yasəməni

1465. (2) *S. persica* L. - İran y.

1466. (3) *S. vulgaris* L. - Adi y.

SUPERORDO: LAMIANAE

54. Ordo: *Scrophulariales*

86. Fam.: *Scrophulariaceae* Juss. - Keçiqulağıkimilər

1. Genus: *Antirrhinum* L. — Qurdağzı

1467. (1) **A. majus* L. - İri qurdağzı

2. Genus: *Bellardia* All. — Bellardiya

1468. (1) *B. trixago* (L.) All. - Adi bellardiya

3. Genus: *Dodartia* L. — Dodarsiya

1469. (1) *D. orientalis* L. - Şərq dodarsiya

4. Genus: *Kickxia* Dumort. — Kiksiya

1470. (1) *K. elantine* (L.) Dumort. (*K. caucasica* (Mussin) Kuprian.) - Qafqaz k.

5. Genus: *Lindernia* All. — Linderniya

1471. (1) *L. procumbens* (Krock.) Borb. (*L. pyxidaria* All.) — Sürtük linderniya

6. Genus: *Linaria* Mill. — Yabanı kətan

1472. (1) *L. micrantha* (Cav.) Hoffm. et Link - Xırdagül yabanı kətan

1473. (2) *L. schirvanica* Fomin — Şirvan y.k.

1474. (3) *L. simplex* (Willd.) DC. - Sadə y. k.

7. Genus: *Parentucella* Viv. - Parantuzeliya

1475. (1) *P. latifolia* (L.) Caruel - Enliyarpaq parantuzeliya

1476. (2) *P. viscosa* (L.) Caruel — Yapışqanlı p.

8. Genus: *Verbascum* L. (*Celsia* L.) — Keçiqulağı, Sığırquyruğu

1477. (1) *V. adenosepalum* (Murb.) Karjag. - Vəzili keçiqulağı

1478. (2) *V. agrimoniifolium* (C. Koch) Huber-Morath (*C. heterophylla* Desf.) -
Gücotuyarpaq k.

1479. (3) *V. blattaria* L. - Tarakan k.

1480. (4) *V. formosum* Fisch. ex Schrank - Gözəl k.

1481. (5) *V. laxum* Filar. et Jav. - Budaqlı k.

1482. (6) *V. pyramidatum* Bieb. - Piramidvari k.

1483. (7) *V. suworowianum* (C. Koch) O. Kunthze (*C. suworowiana*) - Suvorov k.

9. Genus: *Veronica* L. — Bulaqotu

1484. (1) *V. anagallis-aquatica* L. - Bulaq bulaqotu

1485. (2) *V. amoena* Bieb. - Xoş b.

1486. (3) *V. arvensis* L. - Çöl b.

1487. (4) *V. verna* L. - Bahar b.

1488. (5) *V. gentianoides* Vahl - Jensiyanvari b.

1489. (6) *V. hederifolia* L. - Sarmaşıqyarpaq b.

1490. (7) *V. persica* Poir. - İran b.

1491. (8) *V. polita* Fries (*V. didyma* Ten.) - Haça b.

1492. (9) *V. multifida* L. - Çoxbölümlü b.

10. Genus: Lathraea L. – Latreya

1493. (1) *L. squamaria* L. - Pulcuqlu latreya

87. Fam.: Orobanchaceae Vent. – Orobanskimilər

1. Genus: Cistanche Hoffm. et Link. – Sistanxe

1494. (1) *C. fissa* (C.A. Mey.) G. Beck - Dilimli sistaxxe

1495. (2) *C. flava* (C.A. Mey.) Korsh. – Sarı s.

1496. (3) *C. salsa* (C.A. M.) G. Beck – Şoran s.

2. Genus: Orobanche L. – Orabanş

1497. (1) *O. alba* Steph. – Ağ orabanş

1498. (2) *O. caryophyllacea* Smith (*O. vulgaris* Poir.) – Qərənfil o.

1499. (3) *O. cernua* Loefl. - Əyilmiş o.

1500. (4) *O. cumana* Wallr. - Günəbaxan o.

1501. (5) *O. lutea* Baumg. - Qarayonca o.

1502. (6) *O. picridis* F.Schultz - Kəkrə o.

3. Genus: Phelipanche Pomel - Felipanxe

1503. (1) *P. iberica* (G.Beck) Sojak (*O.iberica* (G. Beck) Tzvel.) - Iberiya f.

1504. (2) *P. kelleri* (Novopokr.) Sojak (*O.kelleri* Novopokr.) - Keller f.

1505. (3) *P. mutelii* (F. Schultz) Czer (*O.mutelii* F.) - Mutel f.

1506. (4) *P. nana* (Reut.) Sojak (*O.nana* Noe ex Reichenb.) - Qısa f.

1507. (5) *P. purpurea* (Jacq.) Sojak (*O.purpurea* Jacq.) – Alqıvrımı f.

1508. (6) *P. ramosa* (L.) Pomel (*O.ramosa* L.) - Budaqlı f.

4. Genus: Diphelypaea Nicolson (*Phelypaea* Desf.) - Difelipeya

1509. (1) *D. coccinea* (Bieb.) Nicolson - Qırmızı difelipeya

88. Fam.: Plantaginaceae Juss. - Bağayarpağikimilər

1. Genus: Plantago L. - Bağayarpağı

1510. (1) *P. arenaria* Waldst. Kit. (*Plantago indica* L.) – Qumluq bağayarpağı

1511. (2) *P. filiformis* C. Koch – Sapvari b.

1512. (3) *P. lanceolata* L. - Lansetli b.

1513. (4) *P. loeflingii* L. - Lefling b.

1514. (5) *P. major* L. - Böyük b.

1515. (6) *P. notata* Lag. - Qeydölünmüş b.

1516. (7) *P. ovata* Forssk. - Yumurtavari b.

1517. (8) *P. squalida* Salisb. (*P. psyllium* L.) - Birə b.

1518. (9) *P. tenuiflora* Waldst. et Kit. - Nazikçiçək b.

89. Fam.: Bignoniaceae Juss. - Bignoniyakimilər

1. Genus: Catalpa Scop. - Katalpa

1519. (1) **C. bignonioides* Walt. - Bignoniyəoxşar katalpa

2. Genus: *Campsis Lour. - Kampsis, Tekoma

1520. (1) *C. radicans* (L.) Seem. - Şüalı kampsis

90. Fam.: Lentibulariaceae Rich. - Qovuqcakimilər

1. Genus: Utricularia L. – Qovuqca

1521. (1) *U. vulgaris* L. - Adi qovuqca

55. Ordo: Lamiales

91. Fam.: Verbenaceae Adans. - Minaçiçəyikimilər

1. Genus: Verbena L. - Minaçiçəyi

1522. (1) *V. officinalis* L. - Dərman minaçiçəyi

1523. (2) *V. supina* L. - Yatıq m.
2. Genus: Lippia L. - Lippa
1524. (1) *L. nodiflora* (L.) Rich. - Buğumçiçək lippa
3. Genus: *Vitex L. - Viteks
1525. (1) **V. agnus-castus* L. - Çubuqlu viteks
92. Fam.: Lamiaceae Lindl. - Dalamazkimilər
1. Genus: Ajuga L. - Dirçək (Sığurdili)
1526. (1) *A. genevensis* L. - Cenevrə dirçək
1527. (2) *A. glabra* C. Presl (*A. pseudochia* Shost.) - Çılpaq d.
1528. (3) *A. oblongata* Bieb. - Uzunsov d.
1529. (4) *A. orientalis* L. - Şərq d.
2. Genus: Ballota L. - Ağpopur, Kalafagülü
1530. (1) *B. nigra* L. - Qara ağpopur
3. Genus: Clinopodium L. - İyəvər
1531. (1) *C. vulgare* L. - Adi iyəvər
4. Genus: Phlomoide Moench - Flomoides
1532. (1) *P. laciniata* (L.) R. Kam. et Machmedov (*Eremostachis iberica* Vis.) - Dilimli f.
1533. (2) *P. tuberosa* (L.) Moench (*Phlomis tuberosa* L.) - Yumrukök ç.
5. Genus: Phlomis L. - Odotu
1534. (1) *P. orientalis* Mill. (*Ph. caucasica* Reching. fil.) - Şərq odotu
1535. (2) *P. pungens* Willd. - Tikanlı o.
6. Genus: Lamium L. - Dalamaz
1536. (1) *L. amplexicaule* L. - Gövdəniqucaqlamışyarpaq dalamaz
1537. (2) *L. purpureum* L. - Purpur d.
7. Genus: Leonurus L. - Şirquyruğu (Damotu)
1538. (1) *L. cardiaca* L. - Adi şirquyruğu
8. Genus: Lycopus L. - Ləçəkotu
1539. (1) *L. exaltatus* L. fil. - Hündür ləçəkotu
1540. (2) *L. europaeus* L. - Avropa l.
9. Genus: Marrubium L. - Güləsovu (İtotu)
1541. (1) *M. catariifolium* Desr. - Pişiknanəyarpaq güləsovu
1542. (2) *M. propinquum* Fisch. et C.A. Mey. - Oxşar g.
1543. (3) *M. vulgare* L. - Adi g.
10. Genus: Melissa L. - Bədrənc
1544. (1) *M. officinalis* L. - Dərman bədrənc
11. Genus: Mentha L. - Yarpız
1545. (2) *M. aquatica* L. - Su yarpızı
1546. (3) *M. longifolia* (L.) Huds. - Uzunyarpaq y.
1547. (4) **M. piperita* L. - İstiot y.
1548. (5) *M. pulegium* L. - Pulqar y.
12. Genus: Molucella L. - Molusella
1549. (1) *M. laevis* L. - Hamar molusella
13. Genus: Nepeta L. - Pişiknanəsi
1550. (1) *N. amoena* Stpaf - Gözəl pişiknanəsi
1551. (2) *N. cataria* L. - Pişik p.

1552. (3) *N. mussinii* Spreng. (*N. transcaucasica* A. Grossh.) – Musin p.

14. Genus: *Ocimum L.- Reyhan

1553. (1) **O. basilicum* L. - Ali reyhan

15. Genus: Origanum L. – Qaraot

1554. (1) *O. vulgare* L. – Adi qaraot

16. Genus: Salvia L. - Sürvə, Adaçayı

1555. (1) *S. verbenaca* L. - Minaçiçək sürvə

1556. (2) *S. verticillata* L. – Qırçınlı s.

1557. (3) *S. viridis* L. - Yaşıl s.

17. Genus: Scutellaria L. – Başlıqotu

1558. (1) *S. galericulata* L. - Adi başlıqotu

18. Genus: Sideritis L. – Dəmrək

1559. (1) *S. montana* L. - Dağ dəmrəyi

19. Genus: Stachys L. – Poruq

1560. (1) *S. atherocalyx* C. Koch - Qılçıqkasalı poruq

1561. (2) *S. palustris* L. – Bataqlıq p.

1562. (3) *S. pubescens* Ten. – Tüklü p.

1563. (4) *S. velata* Klok (*S. cretica* L.) – Velata p.

20. Genus: Teucrium L. – Məryəmnoxudu

1564. (1) *T. orientale* L. – Şərq məryəmnoxudu

1565. (2) *T. polium* L. - Ağ m.

1566. (3) *T. scordiodes* Schreb. – Skordi m.

21. Genus: Thymus L. – Kəklikotu

1567. (1) *T. karamarianicus* Klok. et Shost. – Qaraməryəm kəklikotu

22. Genus: Ziziphora L. - Dağ nanəsi

1568. (1) *Z. capitata* L. – Başçıq dağ nanəsi

1569. (2) *Z. tenuior* L. – Nazik d.n.

93. Fam.: Nyctaginaceae Juss. - Gecəçiçəyikimilər

1. Genus: *Mirabilis L. - Gecəçiçəyi

1570. (1) **M. jalapa* L. – Gecəgözəli g.

ARAZBOYU DÜZƏNLİKLƏRİN FLORA TƏHLİLİ

Naxçıvan MR-nın florası və bitkiliyi zəngin, orijinal və rəngarəngdir. 1936-1939-cu illərdə A.A.Qrossheyms və L.İ.Prilipko Naxçıvan MR ərazisində 1148 bitki növünün olduğunu göstərirdilər (78, 125). 1950-1956-cı illərdə nəşr olunmuş VIII cildlik fundamental "Azərbaycan florası"nda isə Naxçıvan MR ərazisində 65 fəsiləyə 218 cinsə daxil olan 1560 növün olduğu göstərilir. Zaman keçdikcə regionun ərazisində ardıcıl olaraq geniş floristik tədqiqatlar aparılmışdır. Bu tədqiqatlar əsasında regionun ayrı-ayrı sahələrinin florası, bitki tipləri, ayrı-ayrı fəsilələrin, cinslərin növ sayı, taksonomik tərkibi və faydalı xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Bu tədqiqatlar zamanı aşkar olunan yeni tapıntılar hesabına ərazi florasında növlərin miqdarı daim artmışdır. Ərazi florasının öyrənilməsində A.A.Qrossheymin, İ.İ.Karyagin, L.İ.Prilipkonun, Y.M.İsayevin, Q.F.Axundovun, V.C.Hacıyevin, Ə.Ş.İbrahimovun, T.H.Talıbovun, S.H.Musayevin, İ.Ə.Sadıxovun, R.M.Nuriyevin, Z.A.Sultanovanın, S.C.İbadullayevanın, Z.K.Salayevanın və b. böyük əməyi olmuşdur (14, 43, 44, 33, 132).

T.H.Talıbov 2001-ci ildə Naxçıvan MR florasında 2781 bitki növünün olduğunu qeyd etmişdir (46). Ən yüksək növ sayı isə ərazidə floristik tədqiqatları bundan sonra da davam etdirmiş Ə.Ş.İbrahimov tərəfindən verilmişdir. O çoxillik tədqiqatlar (1970-2007) əsasında ərazi florasında 177 fəsiləyə, 914 cinsə məxsus olan 3013 bitki növünün olduğunu dəqiqləşdirmişdir ( ). Hazırda T.H.Talıbov və Ə.Ş.İbrahimov tərəfindən yeni taksonomik və nomenklatur dəyişikliklər və əlavələr təhlil olunaraq Naxçıvan MR florası üçün 170 fəsiləyə, 874 cinsə daxil olan (introduksiya olunmuş və becərilən 300-dən artıq növ müstəsna olmaqla) 2835 bitki növü müəyyənləşdirmişlər (47). Onlar daha çox məhv olmaq təhlükəsi altında olan nadir növlərin qorunması, səmərəli və davamlı istifadə olunması üçün ilk növbədə 202 bitki növləri əsasında Naxçıvan Muxtar Respublikasının «Qırmızı Kitab»ını yazmışlar (48). Arazboyu düzənliklərdə apardığımız tədqiqatlar zamanı ərazi üçün müəyyən edilmiş bitki növləri tam dəqiqləşdirilərək flora spektri tərtib olunmuşdur. Arazboyu düzənliklərin bu flora spektri əsasında ərazi bitkiliyini təşkil edən, onun çoxsaylı fitosenozlarını formalaşdıran bitki növlərinin taksonomik tərkibi və sistemativ icmalı hazırlanmışdır (cədvəl 18).

Arazboyu düzənliklərinin flora spektri

No	Fəsilələr	Cins	Ümumi sayə görə %-lə (584)	Növ	Ümumi sayə görə %-lə (1280)
1.	Equisetaceae Michx. ex DC.	1	0,17	7	0,55
2.	Adiantaceae Newm.	1	0,17	1	0,08
3.	Pteridaceae Reichenb.	1	0,17	1	0,08
4.	Pinaceae Adans.	1	0,17	1	0,08
5.	Ephedraceae Dumort.	1	0,17	1	0,08
6.	Colchicaceae DC.	1	0,17	1	0,08
7.	Liliaceae Juss.	4	0,68	8	0,63
8.	Dioscoriaceae R.Br.	1	0,17	1	0,08
9.	Zingiberaceae Lindl.	1	0,17	1	0,08
10.	Orchidaceae Juss.	3	0,51	3	0,23
11.	İridaceae Juss.	3	0,51	4	0,31
12.	İxioliriaceae Nakai	1	0,17	1	0,08
13.	Hemerocallidaceae R.Br.	1	0,17	1	0,08
14.	Asphodelaceae Juss.	1	0,17	2	0,16
15.	Hyacinthaceae Batsch	4	0,68	9	0,70
16.	Alliaceae J.Agardh.	1	0,17	6	0,47
17.	Amaryllidaceae J..St.-Hil.	1	0,17	4	0,31
18.	Asparagaceae Juss.	1	0,17	3	0,23
19.	Juncaceae Juss.	1	0,17	7	0,55
20.	Cyperaceae Juss.	12	2,05	25	1,95
21.	Sparganiaceae F. Rudolphi	1	0,17	2	0,16
22.	Typhaceae L.	1	0,17	6	0,47
23.	Poaceae Barnhart	79	13,53	202	15,78
24.	Butomaceae Mirb.	1	0,17	1	0,08
25.	Alismataceae Vent.	1	0,17	2	0,16
26.	Juncaginaceae Rich.	1	0,17	1	0,08
27.	Potamogetonaceae Dumort.	1	0,17	4	0,31
28.	Ruppiaceae Horan. ex Hutch.	1	0,17	1	0,08
29.	Zannichelliaceae Dumort.	1	0,17	1	0,08
30.	Lemnaceae S.F.Gray	1	0,17	3	0,23
31.	Ceratophyllaceae S.F.Gray	1	0,17	1	0,08
32.	Berberidaceae Juss.	1	0,17	1	0,08
33.	Ranunculaceae Adans.	8	1,37	25	1,95
34.	Papaveraceae Adans.	4	0,68	12	0,94
35.	Hypecoaceae (Dumort.) Willk.	1	0,17	1	0,08
36.	Fumariaceae DC.	1	0,17	3	0,23
37.	Paeoniaceae Raf.	1	0,17	1	0,08

38.	Portulacaceae Adans.	1	0,17	2	0,16
39.	Caryophyllaceae Juss.	18	3,8	36	2,81
40.	Amaranthaceae Adans.	2	0,34	5	0,39
41.	Chenopodiaceae Vent.	29	4,97	66	5,16
42.	Polygonaceae Juss.	7	1,20	16	1,25
43.	Plumbaginaceae Juss.	2	0,34	5	0,39
44.	Platanaceae T. Lestib.	1	0,17	1	0,08
45.	Fagaceae Dumort.	1	0,17	2	0,16
46.	Betulaceae S.F.Gray	1	0,17	3	0,23
47.	Corylaceae Mirb.	1	0,17	1	0,08
48.	Juglandaceae DC. ex Perleb	1	0,17	3	0,23
49.	Hypericaceae Juss.	1	0,17	4	0,31
50.	Ebenaceae Guerke	1	0,17	2	0,16
51.	Primulaceae Vent.	4	0,68	5	0,39
52.	Violaceae Batsch	1	0,17	3	0,23
53.	Tamaricaceae Link.	2	0,34	6	0,47
54.	Reaumuriaceae Ehrenb.	1	0,17	2	0,16
55.	Frankeniaceae C.St. -Hil. ex S.F.Gray	1	0,17	1	0,08
56.	Salicaceae Mirb.	2	0,34	16	1,25
57.	Cucurbitaceae Juss.	7	1,20	7	0,55
58.	Capparaceae Juss.	1	0,17	1	0,08
59.	Brassicaceae Burnett	52	8,90	81	6,33
60.	Resedaceae DC. ex S. F. Gray	1	0,17	1	0,08
61.	Cistaceae Juss.	2	0,34	4	0,31
62.	Malvaceae Juss.	7	1,20	15	1,17
63.	Ulmaceae Mirb.	1	0,17	3	0,23
64.	Moraceae Link.	2	0,34	4	0,31
65.	Cannabaceae Endl.	1	0,17	2	0,16
66.	Urticaceae Juss.	2	0,34	4	0,31
67.	Euphorbiaceae Juss.	4	0,68	20	1,56
68.	Thymelaeaceae Juss.	3	0,51	3	0,23
69.	Crassulaceae DC.	1	0,17	1	0,08
70.	Grossulariaceae DC.	2	0,34	3	0,23
71.	Rosaceae Adans.	17	2,91	41	3,20
72.	Myrtaceae Adans.	1	0,17	1	0,08
73.	Lythraceae C.St.- Hill	1	0,17	1	0,08
74.	Punicaceae Horan.	1	0,17	1	0,08
75.	Onagraceae Juss.	1	0,17	4	0,31
76.	Fabaceae Lindl.	40	6,85	119	9,30
77.	Aceraceae Juss.	1	0,17	7	0,55
78.	Sapindaceae Juss.	1	0,17	1	0,08
79.	Rutaceae Juss.	2	0,34	5	0,39

80.	Meliaceae Juss.	1	0,17	1	0,08
81.	Simaroubaceae DC.	1	0,17	1	0,08
82.	Anacardiaceae Lindl.	2	0,34	3	0,23
83.	Linaceae DC. ex Perleb	1	0,17	3	0,23
84.	Oxalidaceae R.Br.	1	0,17	1	0,08
85.	Geraniaceae Adans.	2	0,34	9	0,70
86.	Balsaminaceae A. Rich	1	0,17	1	0,08
87.	Zygophyllaceae R.Br.	2	0,34	3	0,23
88.	Peganaceae Tiegh. ex Takht.	1	0,17	1	0,08
89.	Nitrariaceae Bercht. et J. Presl.	1	0,17	1	0,08
90.	Tetradiclidacea Takht.	1	0,17	1	0,08
91.	Polygalaceae Hoffmigg.	1	0,17	1	0,08
92.	Santalaceae R.Br.	1	0,17	2	0,16
93.	Rhamnaceae Juss.	4	0,68	5	0,39
94.	Elaeagnaceae Adans.	2	0,34	4	0,31
95.	Vitaceae Juss.	2	0,34	5	0,39
96.	Eucommiaceae Engl.	1	0,17	1	0,08
97.	Araliaceae Juss.	1	0,17	1	0,08
98.	Apiaceae Lindl.	34	5,82	47	3,67
99.	Sambucaceae Batsch ex Borkh.	1	0,17	1	0,08
100.	Caprifoliaceae Adans.	1	0,17	2	0,16
101.	Valerianaceae Batsch	1	0,17	11	0,86
102.	Dipsacaceae Juss.	4	0,68	8	0,63
103.	Campanulaceae Adans.	1	0,17	1	0,08
104.	Asteraceae Dumort.	57	9,76	116	9,06
105.	Rubiaceae Juss.	4	0,68	16	1,25
106.	Gentianaceae Juss.	1	0,17	4	0,31
107.	Apocynaceae Adans.	3	0,51	5	0,39
108.	Asclepiadaceae Borkh.	1	0,17	1	0,08
109.	Solanaceae Adans.	9	1,54	19	1,48
110.	Convolvulaceae Juss.	3	0,51	7	0,55
111.	Cuscutaceae Dumort.	1	0,17	6	0,47
112.	Boraginaceae Adans.	17	2,91	33	2,58
113.	Oleaceae Hoffmigg. et Link	4	0,68	8	0,63
114.	Scrophulariaceae Juss.	8	1,37	25	1,95
115.	Orobanchaceae Vent.	3	0,51	18	1,41
116.	Plantaginaceae Juss.	1	0,17	4	0,31
117.	Bignoniaceae Juss.	2	0,34	2	0,16
118.	Verbenaceae Adans.	2	0,34	2	0,16
119.	Lamiaceae Lindl.	26	4,45	47	3,67
	CƏMI:	584	100,0	1280	100,0

Təqdim olunan spektrdən göründüyü kimi Arazboyu düzənliyin müasir florası 119 fəsilə və 584 cinsdə cəmlənmiş 1280 yabanı və mədəni bitki növü ilə təmsil olunmuşdur. Bu miqdar Azərbaycan florasına daxil olan növlərin (4500) təqribən 28, Qafqaz florasının (7000) isə 19%-i qəderdir. Taksonomik spektrdə səkkiz cildlik Azərbaycan florasının nəşrindən sonra (141) tədqiqatçılar tərəfindən aşkar edilmiş taksonlar, həmçinin son taksonomik və nomenklatur dəyişikliklər, həmçinin əlavələr öz əksini tapmışdır. Arazboyu düzənlik florasında *Poaceae* Barnhart 79 cins, 202 növlə (15,78%), *Chenopodiaceae* Vent. 29 cins, 66 növlə (5,16%), *Fabaceae* Lindl. 40 cins, 119 növlə (9,30%) və s. üstünlük təşkil edirlər. Onlar həmçinin təbii fitosenozların formalaşmasında və məhsuldarlığının artırılmasında da mühüm rol oynayırlar. Spektrdə belə çoxnövlü fəsilələrlə yanaşı aznövlü və monotip fəsilələr də çoxdur. Məsələn, 119 fəsilədən 27-si (*Adiantaceae* Newm., *Ephedraceae* Dumort., *Colchicaceae* DC., *Butomaceae* Mirb., *Juncaginaceae* Rich., *Punicaceae* Horan., *Nitrariaceae* Bercht. et J. Presl. və b.) monotipdir. Arazboyu düzənlik üçün müəyyənləşdirilmiş taksonlar bitki aləminin ali bitki şöbələrinə görə aşağıdakı qaydada paylanmışdır (cədvəl 19).

Cədvəl 19

Arazboyu düzənlik florasının bitki şöbələri üzrə paylanması

№	Taksonlar	Miqdarı			Ümumi sayə görə %-lə		
		Növ	Cins	Fəsil ə	Növ	Cins	Fəsilə
1	Eguisetophyta	7	1	1	0,55	0,17	0,84
2	Polypodiophyta	2	2	2	0,16	0,34	1,68
3	Gimnospermae (Pinophyta)	2	2	2	0,16	0,34	1,68
4	Anglospermatophyta	1269	579	114	99,14	99,14	95,80
5	Class 1. Dicotyledoneae	970	455	89	75,78	77,91	74,79
6	Class 2 Monocotyledoneae	299	124	25	23,36	21,23	21,01
	CƏMİ:	1280	584	119	100,0	100,0	100,0

Cədvəldən göründüyü kimi, ali sporlu və çılpaqtoxumlu bitkilər çox az ali taksona və bitki növlərinə malikdirlər. Qatırquyruğular şöbəsi (*Eguisetophyta*) 1 fəsilə 1 cinsə aid 7 növlə, Qıcıkimilər və Çılpaqtoxumlu- lar şöbələri (*Polypodiophyta*, *Gimnospermae*) də 1 fəsilə 1 cinsə aid hər biri 2 növə malikdir. Ərazi florasının əsasını örtülütoxumlu bitkilər şöbəsi (*Anglospermatophyta*) və onun sinifləri olan Birləpəli və İkiləpəlilər təşkil edirlər. Örtülütoxumluların 1269 növü 579 cinsə və 114 fəsiləyə aiddir. İkiləpəlilər sinfi bu miqdarın 970 növünü, 124 cins və 25 fəsilə təşkil etməklə üstünlüyə malikdirlər. Bitki şöbələrində olduğu kimi ərazi florasında cinslər və növlər mövcud fəsilələr arasında eyni qaydada bölünməmişdir. Belə ki, Arazboyu düzənliklərin florasındakı 119 fəsilələrin malik olduqları növ sayına görə mü-qayisə etdikdə məlum olur ki, onlarda növlər ən az – 1 ilə

ən çox – 202 arasında dəyişir. Müəyyənləşdirilmiş 119 (100%) fəsilədən 98 (82,35%) fəsilənin növləri isə 1-9 arasında tərəddüd edir. Tədqiqat sahəsində 39 (31,93%) fəsilənin hər birinin ancaq 1 növü vardır. 10-202 arasında olan çoxnövlü fəsilələr 22-dir (cədvəl 20).

Cədvəl 20

Arazətrafi düzənlik florasında iri fəsilələr cins və növləri

No	Fəsilələr	Cins	%	Növ	%
1.	Cyperaceae Juss.	12	2,05	25	1,95
2.	Poaceae Barnhart	79	13,53	202	15,78
3.	Ranunculaceae Adans.	8	1,37	25	1,95
4.	Papaveraceae Adans.	4	0,68	12	0,94
5.	Caryophyllaceae Juss.	18	3,08	36	2,81
6.	Chenopodiaceae Vent.	29	4,97	66	5,16
7.	Polygonaceae Juss.	7	1,20	16	1,25
8.	Salicaceae Mirb.	2	0,34	16	1,25
9.	Cucurbitaceae Juss.	7	1,20	7	0,55
10.	Brassicaceae Burnett	52	8,90	81	6,33
11.	Malvaceae Juss.	7	1,20	15	1,17
12.	Euphorbiaceae Juss.	4	0,68	20	1,56
13.	Rosaceae Adans.	17	2,91	41	3,20
14.	Fabaceae Lindl.	40	6,85	119	9,30
15.	Apiaceae Lindl.	34	5,82	47	3,67
16.	Asteraceae Dumort.	57	9,76	116	9,06
17.	Rubiaceae Juss.	4	0,68	16	1,25
18.	Solanaceae Adans.	9	1,54	19	1,48
19.	Boraginaceae Adans.	17	2,91	33	2,58
20.	Scrophulariaceae Juss.	8	1,37	25	1,95
21.	Orobanchaceae Vent.	3	0,51	18	1,41
22.	Lamiaceae Lindl.	26	4,45	47	3,67
	CƏMİ:	444	76,03	1002	78,28

Cədvəldən göründüyü kimi 22 iri fəsilə (18,49%) 26 (4,52%) cinsi və 1002 (78,28%) növü birləşdirir. Qalan 97 fəsiləyə (81,51%) cəmi 278 (21,72%) növ düşür. Cədvəldən həmçinin məlum olur ki, region florasının aparıcı birinci qrup iri fəsilələri cinslərinin və növlərinin miqdarına görə: *Poaceae* Barnhart 79 cins (13,53%), 202 (15,78%) növlə, *Asteraceae* Dumort. 57 (9,76%) cins, 116 növlə (9,06%); *Fabaceae* Lindl. 40 (6,85%) cins və 119 növlə (9,30%) təşkil edirlər. İkinci qrup çoxnövlü fəsilələrə növlərinin sayı 41-81 olan 5 fəsilə aid edilir. Üçüncü qrupa daxil olan 14 fəsilədə isə növlərin sayı 7-36 arasında dəyişir. Aparığımız miqdari təhlil göstərir ki, ərazi florasında həmçinin cinslər arasında növlər də qeyri-bərabər paylanmışdır. Burada 21 iri cins 215 (16,80%) növü birləşdirir (cədvəl 21).

Arazboyu düzənlik florasında növlərin əsas cinslərdə paylanması

№	Cins	Növ	%-lə (1280)
1	Carex L.	11	0,86
2	Aegilops L.	8	0,63
3	Triticum L.	11	0,86
4	Hordeum L.	10	0,78
5	Bromus L.	8	0,63
6	Poa L.	11	0,86
7	Chenopodium L.	8	0,63
8	Salsola L.	12	0,94
9	Populus L.	9	0,70
10	Euphorbia L.	16	1,25
11	Astragalus L.	10	0,78
12	Lathyrus L.	9	0,70
13	Medicago L.	10	0,78
14	Trigonella L.	13	1,02
15	Vicia L.	13	1,02
16	Valerianella Hill	11	0,86
17	Achillea L.	8	0,63
18	Galium L.	10	0,78
19	Verbascum L.	9	0,70
20	Veronica L.	10	0,78
21	Phelipanche Pomel	8	0,63
	CƏMİ:	215	16,80

Qalan 563 cinsin payına 1065 növ (83,20%) düşür. Ən iri cinslər: *Carex L.*, *Triticum L.*, *Hordeum L.*, *Salsola L.*, *Euphorbia L.*, *Astragalus L.*, *Trigonella L.*, *Vicia L.*, *Valerianella Hill*, *Galium L.* və s. Onlar malik olduqları növlə bitkiliyin formalaşmasında və inkişafında əhəmiyyətli dərəcədə böyük rol oynayırlar. Bu cinslərin əksəriyyəti bitkiliyin edifikasiatoru, dominantı və ya subdominantıdır.

Arazboyu düzənliklər üçün səciyyəvi olan kompleks ekoloji şərait burada bitkiliyin formalaşmasına, ayrı-ayrı bitki növlərinin, boy və inkişafına və müxtəlif həyat formalarının yaranmasına güclü təsir göstərir. Ona görə də həyat formalarına görə floranın təhlili fitosenozların xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi üçün böyük əhəmiyyəti vardır. Həyat forması bitkilərin maddələr mübadiləsini təmin edən xarici mühit şəraitinə uyğunlaşması dərəcəsini səciyyələndirir. Ərazi florasının həyat formalarına görə təhlili İ.Q.Serebryakovun (134) təsnifatına görə aparılmışdır (cədvəl 22, diaqram 3).

Arazboyu düzənlik florası növlərinin həyat formaları

No	Həyat formaları	Növ	% -lə
1.	Ağaclar	63	4,92
2.	Ağac-kollar	10	0,78
3.	Kollar	41	3,20
4.	Kolcuqlar	5	0,39
5.	Yarımkollar	21	1,64
6.	Yarımkolcuqlar	12	0,94
7.	Lian-kollar	6	0,47
8.	Çoxillik otlar	468	36,56
9.	Birillik otlar	645	50,30
10.	Birillik-ikillik otlar	9	0,70
Cəmi:		1280	100,0

Cədvəldən döründüyü kimi ərazi florasının əsasını birillik 645 (50,39%) və çoxillik otlar 468 (36,56%) təşkil edir. Birillik-ikillik otların növ sayı 9-dur (0,70%). Ağaclar 63 növlə (4,92%) təmsil olunmuşdur. Qalan 158 növ (12,34%) ağac-kolların, kolların, kolcuqların, yarımkolların və lian-kolların payına düşür. Onların arasında ən az növü olan 5 növlə (0,39%) kolcuqlar və 6 növlə (0,47%) lian-kollardır. Bu qrupda kollar 41 növlə (3,20%) fərqlənirlər.

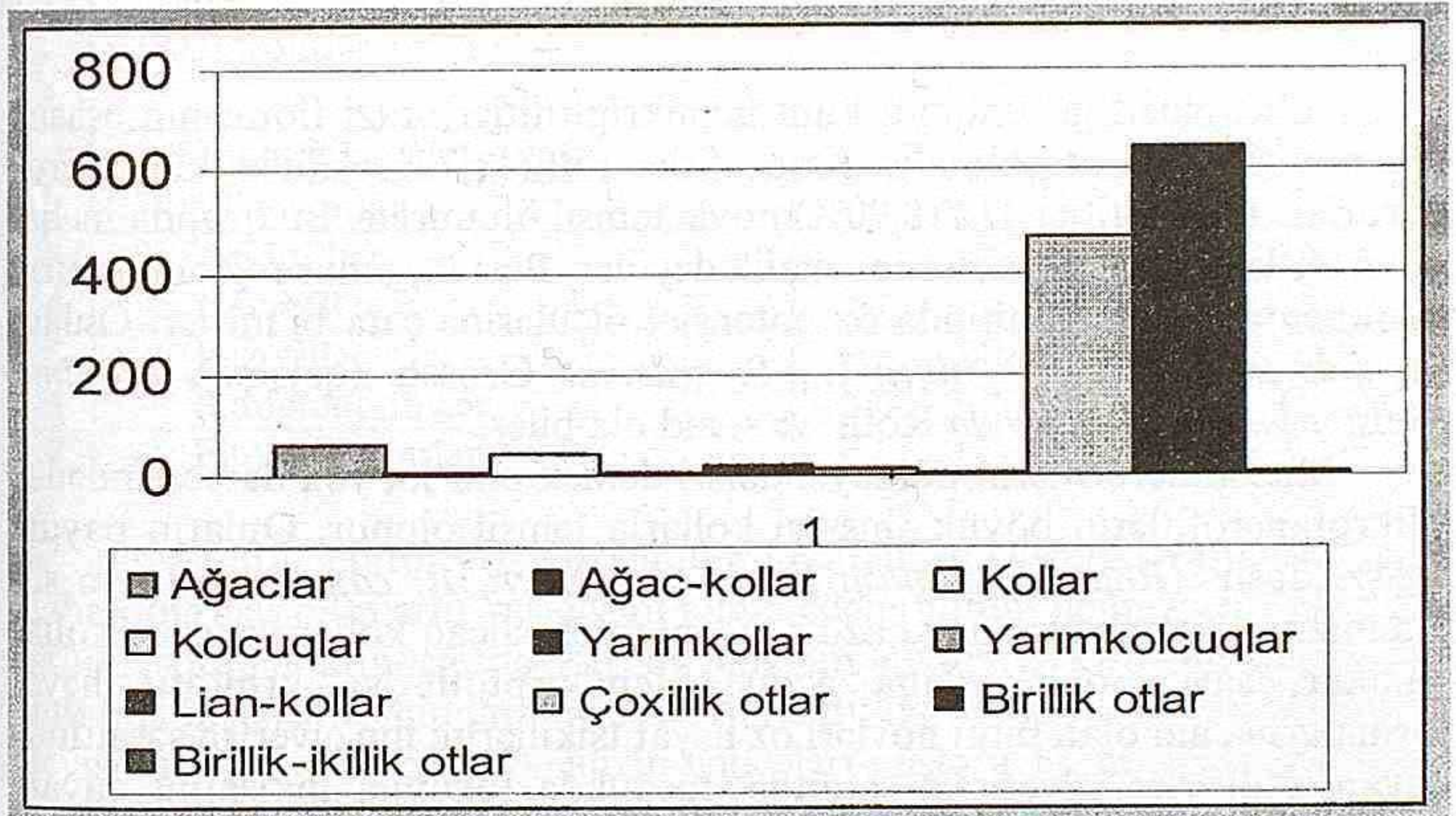

Diagram 3. Arazboyu düzənlik florası növlərinin həyat formaları

KAO-da olduğu kimi bitkilərin morfo-bioloji xüsusiyyətləri Arazboyu düzənliklərdə də olduqca müxtəlifdir. Yəni, dağ rayonlarının bitkiləri həyat formalarına görə düzənlik, dağ-ətəyi, aşağı və orta dağ qurşaqların bitkilərindən fərqlənir. Burada meşəkənarı çəmənlərin, subalp və alp çəmənlikləri daxilində inkişaf etmiş hündürotluq fitosenozları müstəsna olmaqla buğumarası qısalmış bitki növləri üstünlük təşkil edir. Subalp qurşağının aşağı sərhədlərində ağaclar da rast gəlinir. Yüksək dağ çəmənlərində isə bəzi yerlərdə kiçik kolların, iynəyarpaq və yarpaqlarını tökən kolcuqların, yastıq bitkilərin və tikanlı yastıq bitkilərinin cəngəllikləri yayılmışdır.

Ona görə də Raunkier tərəfindən işlənmiş həyat formalarından istifadə etməklə Arazboyu düzənlik florasının həyat formalarını aşağıdakı qaydada müəyyənləşdirmişik (cədvəl 23).

Cədvəl 23

Raunkierə görə həyat formaları

Nö	Həyat formaları	Növ	%
1	Fanerofitlər	114	8,90
2	Xamefitlər	44	3,44
3	Hemikriptofitlər	902	70,47
4	Kriptofitlər	150	11,72
5	Terofitlər	70	5,47
	Cəmi:	1280	100,0

Cədvəldən göründüyü kimi hemikriptofitlər ərazi florasının əsasını 902 növ (70,47%), təşkil edir. Kriptofitlər 150 (11,72%) növlə ikinci yerdə dururlar. Fanerofitlər 114 (8,90%) növlə təmsil olunurlar. Bu qrupda meqafanerofitlər rəqəm göstəricisinə malik deyillər. Belə ki, onlar regionun quru, kontinental iqlimi şəraitində öz potensial ölçülərinə çatma bilmirlər. Onlara *Populus tremula* L., *P. nigra* L., *P. grasialis* Grossh. (qələmə), *Fraxinus excelsior* L., *Betula pendula* Roth. və s. aid ola bilər.

Mezofanerofitlərin nümayəndələri demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Mikrofanerofitlərin böyük hissəsi kollarla təmsil olunur. Onların payına 4,84% düşür (*Rhamnus pallasii* Fisch. C.A.Mey., *R. cathartica* L. və s.). Nanofanerofitlər sayca daha azdır. Xamafitlərə alçaq kollar və yarımkollar daxildir, sayca onlar daha azdır. Hemikriptofit və kriptofit həyat formalarına aid olan bitki növləri öz həyat tsikllərini ilin əlverişli şəraitində davam etdirirlər, əlverişsiz şəraitdə düşükdə toxumla inkişafını davam etdirirlər. Bu qrup həyat forması bitkilərinə adi birillik bitkilərdən başlayır, vegetasiya dövründə qışlayır, baharda və ya yayda inkişaf tsiklini toxum verməklə başa çatdırırlar: *Adonis flammeus* Jacq., *Senecio vernalis* Waldst. et Kit. və s.

Bitkilərin həyatında mühüm rol oynayan faktorlar həm də torpaq-iqlim faktorlarıdır. Regionun florasında bitkilərin inkişaf edib yayıldığı və müxtəlif dərəcədə rütubətli təmin olunan yaşayış məskənlərinə görə apar-dığımız analizlərin nəticələrindən məlum olur ki, ərazidə yayılmış bitkilər əsasən quraqlığa davamlı kserofitlərdən, kseromezofitlərdən və mezoksero-fitlərdən ibarətdir. Ancaq mezofit, hiqrofit və hidrofrit bitkilər də Arazboyu düzənliklərin təbii fitosenozlarında mühüm əhəmiyyətə malikdirlər. Onlar artıq nəmli, rütubətli, su və su-bataqlıq sahələrin bitkiliyində geniş yer tuturlar (bitkilərin ekoloji qruplara ayrılması onların müxtəlif həyat şə-raitin yayıldığı buradakı yaşayış məskənlərinin müasir vəziyyətini, hər bir növün normal boy atması, inkişaf etməsini, həmçinin onların formalaşdır-dığı bitki xüsusiyyətlərini, tərtib və quruluşunu qruplaşmalarını qiymətlən-dirməyə imkan yaradır cədvəl 24).

Cədvəl 24

Arazboyu düzənlikləri florasının ekoloji qrupları

No	Ekoloji qruplar	Növlərin miqdarı	%
İşığa münasibətinə görə			
7	İşıqsevənlər (Heliofitlər)	1175	91,80
8	Kölgəsevənlər (Sçiofitlər)	136	10,63
9	Kölgəyədavamlılar	60	4,69
Rütubətə münasibətinə görə			
10	Kserofitlər	898	70,16
11	Mezofitlər	290	22,66
12	Hiqrofitlər	95	7,42
	Hidrofritlər	20	1,56
Qida maddələrinə münasibətinə görə			
1	Meqafitlər (Evtroflar)	150	11,72
2	Oliqotroflar	100	7,81
3	Açidofillər	88	6,88
4	Neyrofillər	96	7,5
5	Bazofillər	60	4,69
6	İndiferent növlər	148	11,56
7	Fitoindikatorlar	120	9,38

Mühitin faktorları mövsümü və həftəlik dəyişikliklərə məruz qalır, daha doğrusu bitkilərin yaşayışını təmin edən, bunun üçün zəruri olan işıq, istilik, rütubət atmosferdə karbon qazının miqdarı, torpağın aəposiyası, qida maddələrinin miqdarı və s. dəyişir. Bu da bitkilərin həyatında böyük dəyişilmələrə səbəb olur. Analizin nəticələri göstərir ki, ərazi flora növləri-nin işığa münasibətinə görə işıqsevənlərə (*Heliofitlər*), kölgəsevənlər (*Sçio-fitlər*) və kölgəyə davamlı olmaqla əsas 3 qrupa bölünür. Onlardan işıq-sevən bitkilər qrupu 1175 növ (91,80%) təşkil edir. İkinci yerdə kölgəsevən

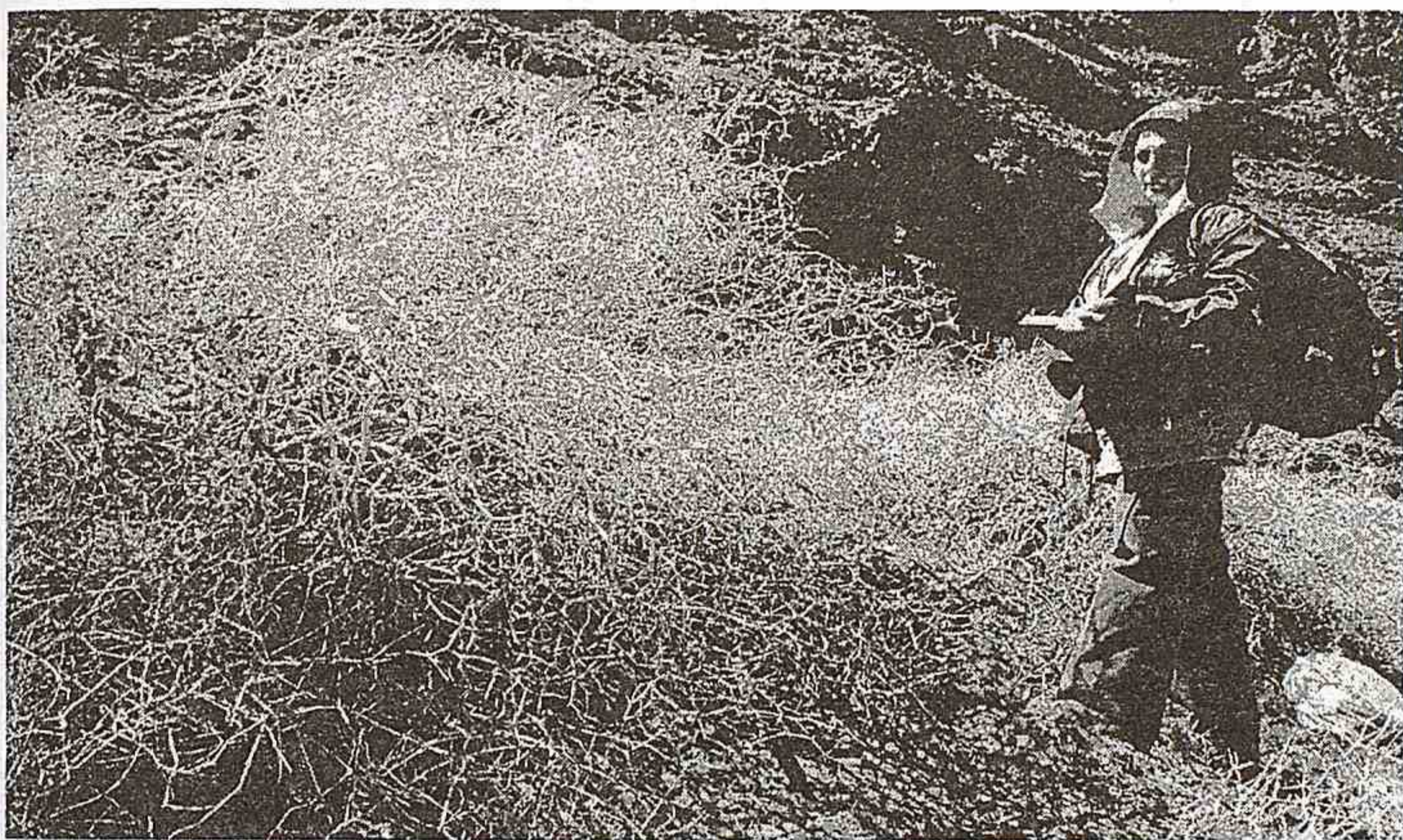
bitkilər - 136 növ (10,63%) durur, kölgəyə davamlı bitki növləri daha az olub, 60 növlə (4,69%) sonuncu yeri tutur.

Rütubət bitkilərin həyatında həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Rütubətə münasibətə görə ərazi florasında kserofit bitkilər üstünlüyə malikdirlər. Belə ki, kserofitlər 898 növlə (70,16%) irəlində gedir. Mezofitlər 290 növ (22,66%), hiqrofitlər 95 növ (7,42%), hidrofitalər sayca çox azdır. Daha doğrusu 20 növdür (1,56%). Buna baxmayaraq hidrofitalər su bitkiliyinin əsasını təşkil edirlər. Qida maddələrinə münasibətinə görə ərazi florasında evtrof, oliqotrof, aqidofil, neyrofil, bazofil, indifrent və fitoindikator (halofitalər, kalsifitalər, psammofitalər və s.) bitkilər ayırd edilir. Evroflar və ya meqatroflar qidalı maddələrinə çox tələbkardırlar. Onlar 150 növlə (11,72%) təmsil olunurlar.

Ərazidə az miqdarda da olsa qumluq və ya psammophit bitkiliyi inkişaf etmişdir. Qumluq sahələrin bitkiliyi Araz dərəyaçasının ətrafında, Naxçıvançayın, Arpaçayın mənsəbində, Vəlidağın, Tazıuçan və Dəhnə dağlarının ətəklərində, həmçinin lokal formada ləkələrlə digər qumlu ərazilərdə rast gəlirir. Belə qumluq ekosistemin də özünəməxsus seyrək bitkiliyi vardır. Araz dərəyaçasının qumlu sahillərində formalaşmış qum təpəciklərində 25-30 (35) bitki növləri qeyd olunmuşdur ki, onlardan 8-12 növü həmin ekosistemin senozəmələgətiriciləridir (dominant, subdominant, edifikator). Burada inkişaf etmiş çox səciyyəvi bitki qruplaşmalarını formalaşdıran bitki növlərinə: *Calligonum polygonoides* L., *Convolvulus persicus* L., *Atriplex tatarica* L., *Juncus littoralis* C.A.Mey., *Puccinellia gigantea* Grossh., *Artemisia arenaria* DC., *Centaurea arenaria* Bieb., halofitalərdən başlıca olaraq: *Halocnemum strobilaceum* (Pall.) Bieb., *Salicornia europaea* L., səmənəbənzər bitkilik nümayəndələrindən: *Alhagi pseudalhagi* Fisch., *Nitraria schoberi* L., *Phragmites australis* Steud., *Ceratocarpus arenarius* L., *Plantago minuta* Pall., *Poa bulbosa* L., *Chenopodium rubrum* L., *Polygonum arenastrum* Boreau, *Euphorbia humifusa* Schlecht. və b. diqqəti cəlb edir. Bu qumluq sahil bitkiliyi psammofit-litoral bitkiliyə aid edilir. Ordubad rayonunun Kotam -Kilit kəndlərinə yaxın olan Araz çayı sahili qumluqlarda, Araz dərəyaçası, Dəhnədağ və Vəlidağ ətrafında *Calligonum polygonoides* L., *Nitraria schoberi* L., *Ephedra aurantica* Pachom., *Artemisia arenaria* DC., *Glycyrrhiza glabra* L., *Chenopodium botrys* L., *Heliotropium ellipticum* Ledeb., *Medicago caerulea* Less. növləri və onların nadir fitosenozları yayılmışdır. Bitkiliyin bərkimiş qapalı relyefli sahələrində bu növlərdən başqa *Salsola australis* R. Br., *Kochia prostrata* (L.) Schrad., *Gypsophilla bicolor* Grossh., *Limonium meyeri* O. Kuntze, *Cynodon dactylon* (L.) Pers. yayılmışdır. Onlardan bəziləri yaxşı yem bitkiləridir. Belə sahələrdə bir sıra çox nadir, endemik, relik, məhv olmaq təhlükəsi altında olan ot bitkiləri, kollar və yarımkollar: *Calligonum polygonoides* L., *Artemisia scoparia* Waldst. et Kit., *Nepeta micrantha* Bunge, *Chenopodium botrys* L. vardır. Onlar Arazboyu düzənliklərdə psammofit bitki senozları:

lerxianyovşanlı formasiyalar – *Artemisetum lerchianosum*, pürən yovşanlı – *Artemisetum scopariosum*, qırxbuğum cuzğunlu – *Calligonetum polygonoidosum*, gəngizlik formasiyası – *Salsoleta nodulosae*. Tədqiqat zamanı ərazi bitkiliyi üçün ilk dəfə olaraq müşahidə olunan bitki qruplaşmaları aşkar edilmişdir. Belə bitki qruplaşmalarına talalarla yerləşən təmiz qırxbuğum - cuzğunluq - *Calligonetum polygonoidosum* cəngəlliyi və onun digər bitkilərlə əmələ gətirdiyi qarışıq senozlar: *Calligonum polygonoides* + *Nitraria schoberi*; *Calligonum polygonoides* + *Nitraria schoberi* + *Artemisia scoparia* + *Halocnemum strobilaceum*; *Calligonum polygonoides* + *Halimodendron halodendron* + *Tamarix octandra* və b. daxildir (şəkil 8).

Şəkil 8. Ordubad rayonunun Kotam-Kilit kəndləri arasında, Araz çayına yaxın qum təpəciklərində *Calligonum polygonoides* L. növünün təmiz cəngəlliyi.

Ərazidə oliqotroflar 100 növ (7,81%), açıdofillər 88 növ (6,88%), Neyrofillər 96 növ (7,5%), bazofillər 60 növ (4,69%), indifrentlər 148 (11,56%), fitoindikatorlar 120 növdür (9,38%). İndikator bitkilər yaşayış məskənlərində, qidalanma sahələrinin konkret xüsusiyyətlərini - məsələn torpağın duzluluğunu, şorakətliliyini və s. əks etdirirlər. Ona görə belə bitki növləri indikator bitkilər adlandırılırlar (93,113,125). Regionun Böyükdüz ərazisində 1982-ci ildə ilk dəfə Ə.Ş.İbrahimov tərəfindən təkrar şorlaşmış sahələrdə aşkar etdiyi indikator bitkilərdən biri olan Avropa duzlaqçoğanı – *Salicornia europaea* L. bitki növü hazırda duzlaşma prosesinin getdiyi və şiddətləndiyi bütün sahələrdə geniş yayılaraq keçilməz sıx cəngəlliklər əmələ gətirmişdir. Bu tip bitkilərdən ərazinin çox şorlaşmış yerlərində geniş

yayılmış növlərindən və onların əmələ gətirdiyi bitki qruplaşmalarından aşağıdakı ən mühümlərini misal göstərə bilərik: Yoğunlaşmış sarsazan (qaraşoran) – *Halocnemum strobilaceum* - (Pall.) Bieb., budaqlı qışotu – *Petrosimonia brachiata* (Pall.)Bunge , xəzər sarıbaşı – *Kalidium caspicum*, xəzər şahsevdisi (saksaul) – *Halostachys caspica* C.A.Mey., çiçəkli şoravgə - *Seidlitzia florida* (Bieb.) Bunge, yarpaqsız öldürgən - *Anabasis aphylla* L. və b. geniş yayılmışdır. İndikator bitkilərin hökmranlıq etdiyi duzlu sahələr Böyükdüz ərazisinin Arazçayına yaxın aşağı hissələrində, Naxçıvan düzənliyində, Şorsuçayı ətrafında, Sədərək və Şərur düzənliklərində və s. daha geniş sahələri əhatə edir. Ərazi sahələrinin deqradasiyaya uğraması, şorlaşmış yerlərin artması burada yeni indikator növlərin inkişafına da səbəb olmuşdur (34, 36).

Arazboyu düzənliklərin florasında 650 dominant, edifikator və subdominant növlər müəyyən edilmişdir. Bitki örtüyünün ayrı-ayrı fitosenozlarında üstünlük təşkil edən belə bitkilər, onların rolu və əhəmiyyəti E.M.Lavrenko, B.A.Bıkov və b. tərəfindən ətraflı öyrənilmişdir (66, 103). Regionda müəyyənləşdirilmiş dominant növlər 85 fəsiləyə və 135 cinsə daxildir. Ərazi florasında ən çox dominant çoxnövlü fəsilələrdə (*Asteraceae* Dumort., *Fabaceae* Lindl., *Lamiaceae* Lindl. *Rosaceae* Adans., *Apiaceae* Lindl., *Brassicaceae* Burnett. və b.) rast gəlinir. Bitki örtüyünün formalaşmasında daha çox əhəmiyyəti olan dominant və edifikatorlara misal olaraq aşağıdakı növləri göstərə bilərik: *Salsola dendroides* Pall., *Anabasis aphylla* L., *Typha latifolia* L., *Alhagi pseudalhagi* Fisch., *Atraphaxis angustifolia* Spach, *Zygophyllum atriplicoides* Mey. və s.

Arazboyu düzənliklərin florasında endemik bitki növləri də çoxdur. Endemik bitkilərin öyrənilməsi ilə Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvan MR-də bir çox görkəmli alimlər məşğul olmuşlar (17, 32, 47, 93). A.A. Qrossheym Qafqaz rayonlarının floristik orijinallığına görə 3 rayonu: Qafqaz (4,2%), Dağıstan (3,5%) və Naxçıvan MR (3,4%). ən yüksək siniflər sırasına daxil etmişdir (79). Bitkilərin Türkiyə, İran və Ermənistan ərazilərinə və əksinə intensiv miqrasiyası davam etdiyindən regionun ərazisində olan endemik bitkilərdən bir çoxu yuxarıda qeyd olunan qonşu dövlətlərin ərazisində rast gəlinir. Buna görə də həmin növlər bizim floramızda nadir, itmək təhlükəsi olan, reliktlərlər olaraq qalsalarda daha endemik növ hesab olunurlar. Bizdən əvvəlki tədqiqatçılar Naxçıvan MR-da endemik növlərdən danışarkən həmişə “Azərbaycan florasının” I-VIII cildlərində (1950-1961) endemləri nəzər-diqqətə çatdırmışlar və bəzən 240, bəzən də 253 endemik növ göstərilirdi (141). Ə.Ş.İbrahimov bundan sonrakı dövrlərdə ayrı-ayrı tədqiqatçılar tərəfindən, həmçinin özünün apardığı çoxillik (1970-2007) tədqiqatlarda aşkar etdiyi endemik növləri də müəyyənləşdirməklə bütövlükdə Naxçıvan MR florası üçün 331 endemik növün olduğunu göstərmişdir (2004,2005,2007. Son dövrlərdə regionun

endemik bitkiləri T.H.Talıbov və Ə.Ş.İbrahimov tərəfindən ətraflı öyrənilsə də hələ tam dəqiqləşdirilməmişdir.

Arazboyu düzənliklərin florasında tədqiqatlar əsasında 61 (4,77%) endemik bitki növünün olduğunu müəyyən etmişik. Onlardan 25 (1,95%) növ Azərbaycan endemidir: *Taraxacum desertorum* Schischk., *Tragopogon coloratus* C.A.Mey., *Galium atropatanum* Grossh., *Dorema qlabrum* Fisch. et Mey., *İris lycotis* Woronow., *Atropatenia rostrata* (N. Busch) F.K.Mey., *Sameraria glastifolia* (Fisch. et Mey.) Boiss. və b. (cədvəl 25).

Cədvəl 25

Arazboyu düzənliklərin endemik bitkiləri

No	Endemlər	Azərbaycan	Qafqaz
1.	<i>Asphodelina dendroides</i> (Hoffm.) Woron. ex Grossh.	+	
2.	<i>Tulipa biflora</i> Pall.	+	
3.	<i>Stipa caucasica</i> Schmalh.		+
4.	<i>S. ehrenbergiana</i> Trin. et Rupr.		+
5.	<i>Bellevalia zygomorpha</i> Woronow	+	
6.	<i>Allium viride</i> Grossh.		+
7.	<i>A. dictyoprasum</i> C. A. Mey. ex Kunth.		+
8.	<i>A. leptophyllum</i> Schischk.		+
9.	<i>Muscari neglectum</i> Guss.	+	
10.	<i>Dioscorea caucasica</i> Lipsky.		+
11.	<i>İris musulmanica</i> Fomin		+
12.	<i>İ. lycotis</i> Woronow.	+	
13.	<i>Salsola futilis</i> İljin.	+	
14.	<i>S. tomentosa</i> (Moq.) Spach.	+	
15.	<i>Gypsophyla szovitsii</i> Fisch. et Mey. ex Fenzl.		+
16.	<i>Anabasis eugeniae</i> İljin.	+	
17.	<i>Secale vavilovii</i> Grossh.		+
18.	<i>Heteranthelium piliferum</i> (Banks et Soland.) Hochst.		+
19.	<i>Hypericum formosissimum</i> Takht.	+	
20.	<i>Salsola tamamaschianae</i> İljin.		+
21.	<i>S. nitraria</i> Pall.		+
22.	<i>S. nodulosa</i> (Mog.) İljin.		+
23.	<i>S. cana</i> C. Koch.		+
24.	<i>Camelina sativa</i> (L.) Crantz		+
25.	<i>Sameraria glastifolia</i> (Fisch. et Mey.) Boiss	+	
26.	<i>Rosa marschalliana</i> Sosn.		+
27.	<i>Neurotropis armena</i> (N. Busch.) Crez	+	
28.	<i>Atropatenia rostrata</i> (N. Busch) F.K.Mey.	+	
29.	<i>Erysimum vagifii</i> M. Kassumov		+
30.	<i>Populus x canescens</i> (Ait.) Smith.		+
31.	<i>P. gracilis</i> Grossh.		+
32.	<i>Cymatocarpus grossheimii</i> N. Busch.	+	

33.	<i>Medicago caucasica</i> Vass.		+
34.	<i>Alyssum stapfii</i> Vierh.	+	
35.	<i>Euphorbia grossheimii</i> Prokh.	+	
36.	<i>Tragopogon sosnovskyi</i> Kuth.		+
37.	<i>Astragalus andreii</i> Rzazade.	+	
38.	<i>A. caspicus</i> Bieb.	+	
39.	<i>A. szovitsii</i> Fisch. et Mey.	+	
40.	<i>A. schelkovnikovii</i> Grossh.	+	
41.	<i>A. kochianus</i> Sosn.		+
42.	<i>Scorzonera lanata</i> (L.) Hoffm.		+
43.	<i>Boissiera sguarrosa</i> (Soland.) Nevski		+
44.	<i>Haplophyllum schelkovnikovii</i> Grossh.	+	
45.	<i>Dorema glabrum</i> Fisch. et Mey.	+	
46.	<i>Arctium tomentosum</i> Mill.		+
47.	<i>A. lappa</i> L.		+
48.	<i>Galium atropatanum</i> Grossh.	+	
49.	<i>Onobrychis cyri</i> Grossh.		+
50.	<i>Trinia leiogona</i> (C.A. Mey.) B. Fedtsch.		+
51.	<i>Marrubium nanum</i> Knorr.	+	
52.	<i>Aphanopleura trachysperma</i> Boiss.		+
53.	<i>Malabaila sulcata</i> Boiss.		+
54.	<i>Symphytum asperum</i> Lepech.		+
55.	<i>S. caasicum</i> Bieb.		+
56.	<i>Tragopogon coloratus</i> C.A.Mey.	+	
57.	<i>Taraxacum desertorum</i> Schischk.	+	
58.	<i>Nonea rosea</i> (Bieb.) Link.		+
59.	<i>Scrophularia variegata</i> Bieb.		+
60.	<i>Melampyrum caasicum</i> Bunge.		+
61.	<i>Nepeta reichenbachiana</i> Fisch. et C.A.Mey.		+
CƏMİ:		25	36

Ə.Ş.İbrahimov və T.H.Talibov Naxçıvan endemlərinin öyrənilməsi və mühafizəsi sahəsində əsaslı tədqiqatlar aparmış və bu barədə dəyərli elmi məqalələr və monoqrafik əsərlər yazmışlar. Onlar Azərbaycan və o cümlədən Naxçıvan MR florasında yayılmış bir çox endemlərin İranda, Türkiyədə yayıldığını öyrənmiş və endemlikdən çıxmışlar. Ə.Ş.İbrahimov-un araşdırmaları zamanı 24 Azərbaycan endeminin Ermənistan ərazisində yayıldığı məlum olmuşdur (93). Lakin, aparılan araşdırmalardan məlum olur ki, həmin növlərdən aşağıdakılar Arazboyu düzənliklərin florasına daxil olan bitki növləridir: *Alyssum stapfii* Vierh., *Bellevalia longistyla* (Viscz.) Grossh., *Dorema glabrum* Fisch. et C.A. Mey., *Erysimum grossheimii* Prokh., *E. leptophyllum* (Bieb.) Andrz., *E. subulatum* C. Gay. (*E. iljinii* M.Kassumov), *Galium bullatum* Lipsky, *G. hyrcanicum* C.A.Mey. (*G. grossheimii* Pobed.), *Helichrysum araxinum* Takht. ex Kirp., *Limonium*

fischeri (Trautv.) Lincz., *Nepeta strictifolia* Pojark. (*N. grossheimii* Pocark.), *Stachys fruticulosa* Bieb., *Scrophularia atropatana* Grossh., *S. nachitschevanica* Grossh., *S. thesioides* Boiss. et Buhse., *Verbascum paniculatum* E. Wulf və s. Onlardan: *Dorema glabrum* Fisch. et C.A.Mey. növləri və b. T.H.Talıbov və Ə.Ş.İbrahimov tərəfindən Naxçıvan Muxtar Respublikasının «Qırmızı Kitabı»na daxil edilmişdir (48).

Arazboyu ərazilərin florasında 36 (2,81%) növ Qafqaz endemik növləri yayılmışdır. Onlardan bir çoxuna, o cümlədən: *Stipa caucasica* Schmalh., *Iris musulmanica* Fomin, *Salsola nitraria* Pall., *Gypsophila szovitsii* Fisch. et Mey. ex Fenzl., *Tragopogon sosnowskyi* Kuth., *Arctium tomentosum* Mill., *Aphanopleura trachysperma* Boiss., *Symphytum asperum* Lepech., *Scrophularia variegata* Bieb. və b. çox nadir hallarda rast gəlmək mümkündür. Son illərdə baş verən global iqlim dəyişiklikləri ilə yanaşı təbiətə qarşı antropogen təsirlərin güclənməsi, bitkilərin yaşayış məskənlərinin dağıdılması, torpaqların, havanın, suyun, bütövlükdə ətraf mühitin çirklənməsi, torpaqların deqradasiyası, şorlaşib sıradan sıxması bir sıra nadir bitkilərin və onların fitosenozlarının məhv olmasına, yaxud arealının daralmasına gətirib çıxarmışdır. Belə nadir və məhvolma təhlükəsi qarşısında olan növlərin xilas edilməsi üçün yayıldıqları sahələrin xüsusi nəzarət altına alınması, *in-situ* və *ex-situ* şəraitdə bərpa olunması, səmərəli və davamlı istifadəsi zəruridir. Bunun üçün Beynəlxalq aləmdə belə bitki növlərinin regionol səviyyədə qorunma statusuna aid kateqoriya və kriteriyaları (meyarları) müəyyən edilmişdir (cədvəl 26).

Cədvəl 26

Arazboyu düzənliklərin «Qırmızı Kitab»a düşmüş bəzi nadir növlərinin kateqoriya və kriteriyaları (meyarları)

No	Taksonların adı	Taksonun MCOP Qırmızı siyahısına görə müəyyən edilmiş regional populyasiyasının itmək təhlükəsi kateqoriyası, (2001, regional səviyyədə)
1.	<i>Ceterax officinarum</i> Willd.	NT
2.	<i>Juniperus foetidissima</i> Willd.	CR A4acd
3.	<i>J. excelsa</i> Bieb.	EN A2acd; B1ab (i, ii, iii)
4.	<i>J. sabina</i> L.	EN B1ab(ii,iii)
5.	<i>Diospiros lotus</i> L.	VU A1c
6.	<i>Ficus carica</i> L.	VU A3 cde; B1 de (i)+C2(i)
7.	<i>Punica granatum</i> L.	CR C2a (ii)
8.	<i>Ecballium elaterium</i> (L.) A. Rich.	VU A1cd+2c; B2ab (ii,iii,iv)
9.	<i>Trachomitum sarmatiense</i> Woodson	VU A3cd; B1b (iv) c(ii)
10.	<i>Vitex angus-castus</i> L.	VU B1ab (ii)
11.	<i>Epipactis palustris</i> (L.) Crantz.	VU C2

12.	<i>Ophrys oestrifera</i> Bieb.	VU B2bc (i)
13.	<i>Orchis palustris</i> Jacq.	EN A1d; B1ab (iii, iv); C2a(i)
14.	<i>Callygonum polygonoides</i> L.	NT
15.	<i>Asphodeline prolifera</i> (Bieb.) Kunth	EN A2c
16.	<i>Dorema glabrum</i> Fisch. et C.A. Mey.	EN A3ac; C2a(i)b
17.	<i>Fritillaria gibbosa</i> Boiss.	VU A2cd
18.	<i>Leontice minor</i> Boiss.	LR(a-Coniukvatşon Dependent-CD)
19.	<i>İxiolirion tataricum</i> (Pall.) Hukb.	LR(b-Near Threatened-NT)
20.	<i>Ephedra aurantiaca</i> Pachomov	LR(a-Coniukvatşon Dependent-CD)
21.	<i>Ephedra procera</i> Fisch. et C.A. Mey.	LR(a-Coniukvatşon Dependent-CD)
22.	<i>Tulipa biflora</i> Pall.	CR B2ab (ii,iii,v)
23.	<i>Tulipa confusa</i> Gabrielian	VU A3 cde; B1b(iii,iv,v)c(ii)
24.	<i>Ziziphora tenuior</i> L.	LR(b-Near Threatened-NT)
25.	<i>Ceratophyllum demersum</i> L.	LR(b-Near Threatened-NT)
26.	<i>Astragalus paradoxus</i> Bunge	CR B1ac (i)
27.	<i>Campanula propinqua</i> Fisch. et Mey.	LR(c-Least Concem-LC)
28.	<i>İris musulmanica</i> Fomin	VU A3 cd; B1b(iii)c(iv)
29.	<i>İris lycotis</i> Woronow	VU A3 cd; B1b(iii)c(iv)
30.	<i>Salsola futilis</i> İljin	VU B1ab (i,iv)
31.	<i>Adiantum capillus-veneris</i> L.	NT

Floranın coğrafi-genetik elementlərinin öyrənilməsi, ayrı-ayrı bitki növlərinin əmələgəlmə mərkəzlərinin müəyyən edilməsi botaniki-coğrafi rayonlaşdırılması sahəsində bir çox görkəmli alimlər tədqiqatlar aparmışlar. Bu məsələlər N.İ.Kuznetsovun A.A.Qrossheymin, E.M. Lavrenkonun, R.V.Kamelinin, A.N.Tolmaçevin, A.T.Fedorçukun və b. əsərlərində öz əksini tapmışdır (78, 95, 100, 103, 137, 139).

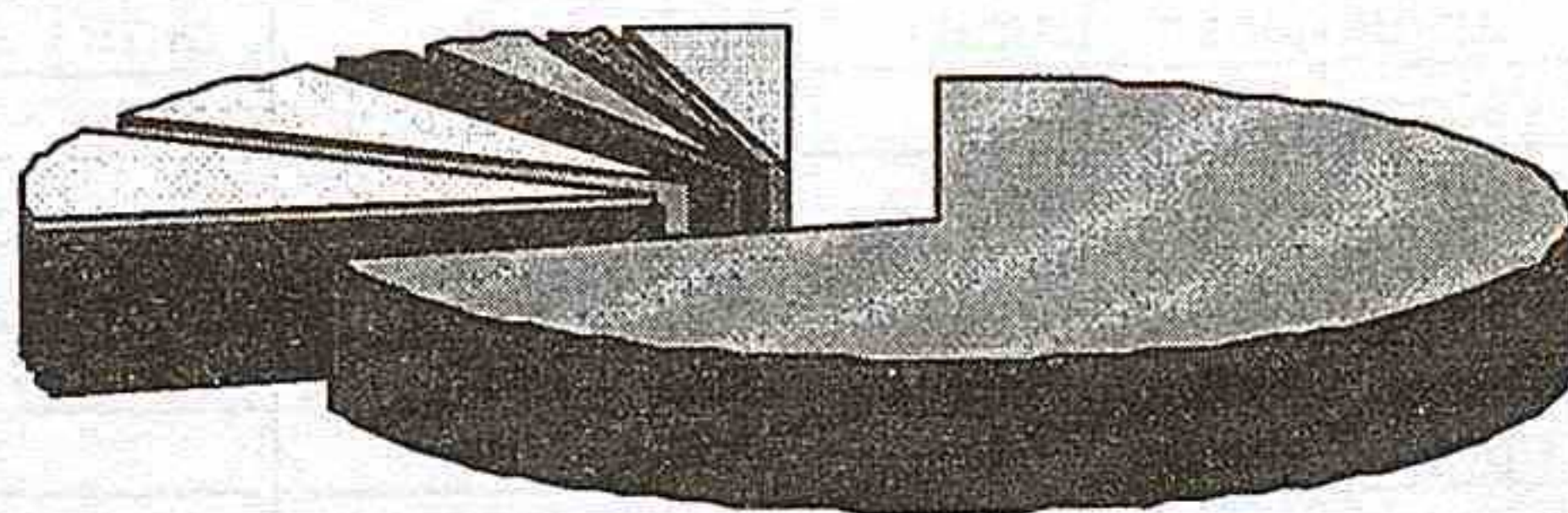
A.A.Qrossheymin bir çox floristik xüsusiyyətlərinə görə Naxçıvan MR-nı müstəqil floristik dairə və rayon kimi ayırmış və onu İran Əyalətinə daxil etmişdir. Lakin Ə.Ş.İbrahimov çoxillik tədqiqatları nəticəsində subut etmidir ki, Qafqazın botaniki-coğrafi əyalətlərə bölünməsidə Naxçıvan floristik rayonunun sərhədləri düzgün müəyyənləşdirilməmişdir. Buna görə də bir sıra uyğun floristik, geobotaniki, coğrafi, areoloji xüsusiyyətlərinə görə əsasən, Şərur-Dərələyəz dairəsini, dağlıq Ermənistanın cənub sərhədlərini, İranın və Türkiyənin bu regionla təmasda olan cənub-qərb hissələrini Naxçıvan MR flora rayonuna birləşdirmişdir (93). Ərazi florası milyon illər ərzində tarixi inkişaf yolu keçmiş, inkişaf etmiş və müasir formasını almışdır. A.A.Qrossheymin təsnifatına əsasən Arazboyu düzənlik florasının coğrafi areal tiplərinə görə tərkibi müəyyənləşdirilmişdir (cədvəl 27, diaqram 4).

Arazboyu düzənlik florasının coğrafi areal tiplərinə görə tərkibi

№	Coğrafi areal tiplərinə	Növlərin miqdarı	Ümumi sayə görə %-lə
1.	Kserofit	898	70,16
2.	Səhra	24	1,88
3.	Boreal	130	10,16
4.	Bozqır	98	7,66
5.	Adventiv	22	1,72
6.	Qafqaz	38	2,97
7.	Qədim (üçüncü dövr)	15	1,17
8.	Areal tipləri məlum olmayan	55	4,30
	CƏMİ:	1280	100,0

Kserofit areal tipi ərazi florasının yarısından çoxunu, daha doğrusu 898 növü (70,16%) birləşdirir. Boreal areal tipi 130 (10,16%) növlə ikinci yerdə dayanır, qalan areal tipləri nisbətən az növlə təmsil olunmuşlar. Qafqaz areal tipində 38-növ (2,97%), səhra areal tipində - 24 növ (1,88%), bozqır areal tipində - 98 növ (7,66%), adventiv areal tipində - 22 növ (1,72%), qədim (üçüncü dövr) areal tipində isə - 15 növ (1,17%) vardır. Ərazi florasında coğrafi areal tipi müəyyən olunmayan 55 bitki növü (4,30%) qeyd edilmişdir. A.A.Qrossheymin vəfatından sonra Naxçıvan MR florasında 360-a qədər borulu bitki növləri üçün coğrafi areal tipləri göstərilməmişdir. Bu da botaniklər, coğrafiyaçılar və areoloji tədqiqatlarla məşğul olanlar üçün müəyyən çətinliklər yaratmışdır. Fitocoğrafi tədqiqatların mühüm əhəmiyyətini nəzərə alaraq Ə.Ş. İbrahimov Naxçıvan MR florasındakı qeyd olunan 360 növdən 326 növün coğrafi tipini müəyyən etmişdir (93).

■ Kserofil	■ Səhra
□ Boreal	□ Bozqır
■ Adventiv	■ Qafqaz
■ Qədim (üçüncü dövr)	□ Areal tipləri məlum olmayan

Diagram 4. Arazboyu düzənliklərdəki bitkilərin coğrafi areal tipləri.

Arazboyu düzənliklərdə yayılmış bitki növlərinin coğrafi-genetik elementlərinin dəqiqləşdirilməsi nəticəsində, tədqiq olunan ərazi florasının 7 areal tipinə məxsus 123 sinif və qrupları myəyyən edilmişdir (cədvəl 28).

Cədvəl 28

Arazboyu düzənlik florasının coğrafi-genetik elementləri

No	Areal tipləri	Sayı	Ümumi sayə görə %-lə
1.	Aralıqdənizi-iran-turan	58	4,53
2.	Aralıqdənizi	53	4,14
3.	Aralıqdənizi-avropa	17	1,33
4.	Aralıqdənizi-iran	4	0,31
5.	Aralıqdənizi-atlantik	2	0,16
6.	Aralıqdənizi-paleoarktik	2	0,16
7.	Aralıqdənizi-turan	3	0,23
8.	Aralıqdənizi-atlantik-litoral	2	0,16
9.	Aralıqdənizi-önasiya	1	0,08
10.	Aralıqdənizi-mərkəzi-avropa	1	0,08
11.	Aralıqdənizi-sarmat	1	0,08
12.	Aralıqdənizi-holarktik	2	0,16
13.	Aralıqdənizi-qərbi-palearktik	2	0,16
14.	Aralıqdənizi-xəzər	1	0,08
15.	Aralıqdənizi-litoral	1	0,08
16.	Atropatan	65	5,08
17.	Atropatan-kürdüstan	1	0,08
18.	Atropatan - şərqi-zaqafqaziya	1	0,08
19.	Qarabağ	1	0,08
20.	Cənubi - aralıqdənizi	1	0,08
21.	Atlantik -aralıqdənizi	3	0,23
22.	Atlantik – aralıqdənizi - turan	1	0,08
23.	Atlantik – avropa	1	0,08
24.	Atlantik – avropa relikti	1	0,08
25.	Avropa	16	1,25
26.	Avropa - aralıqdənizi -iran -turan	1	0,08
27.	Orta Avropa	1	0,08
28.	Holarktik	23	1,80
29.	Holarktik - dağlıq	1	0,08
30.	Holarktik ikinci geniş yayılma ilə	2	0,16
31.	Palearktik	48	3,75
32.	Palearktik irriqasiya ilə	3	0,23
33.	Palearktik ikinci kosmopolit yayılma	1	0,08
34.	Palearktik -subtropik irriqasiya ilə	1	0,08
35.	Qərbi Palearktik	37	2,89
36.	Qərbi Palearktik	1	0,08

37.	Palearktik-subtropik	2	0,16
38.	Ön Asiya	48	3,75
39.	Ön Asiya - cunqar	1	0,08
40.	Qərbi- aralıqdənizi	1	0,08
41.	Şərqi-aralıqdənizi -iran	8	0,63
42.	Şərqi - aralıqdənizi	20	1,56
43.	Şərqi – aralıqdənizi –iran -turan	17	1,33
44.	Şərqi – aralıqdənizi - önasiya	5	0,39
45.	Şərqi – aralıqdənizi - sarmat	1	0,08
46.	İran	39	3,05
47.	İran -turan	44	3,44
48.	İran - qafqaz	1	0,08
49.	İran – mərkəzi - asiya dağətəyi	1	0,08
50.	Şimali İran	15	1,17
51.	Şimali Turan	1	0,08
52.	Turan-sarmat	3	0,23
53.	Turan	18	1,41
54.	Şimali –iran -turan	3	0,23
55.	Şimali -iran dağlıq	1	0,08
56.	Cənubi -iran	3	0,23
57.	Cənubi -iran Turan	4	0,31
58.	Şimali iran - qafqaz	1	0,08
59.	Turan - monqolustan	1	0,08
60.	Geniş -iran	1	0,08
61.	Ermənistan -iran	1	0,08
62.	Şimali zaqafqaziya	1	0,08
63.	Ermənistan - qafqaz	2	0,16
64.	Kolxid -iran	1	0,08
65.	Qafqaz	10	0,78
66.	Qafqaz - kolxid	1	0,08
67.	Qafqaz Turan	1	0,08
68.	Qədim - şərqi -aralıqdənizi	1	0,08
69.	Orta Asiya -iran	1	0,08
70.	Şərqi - zaqafqaziya	8	0,63
71.	Şərqi - zaqafqaziya irriqasiya ilə	1	0,08
72.	Sarmat	5	0,39
73.	Pont - sarmat irriqasiya ilə	1	0,08
74.	Pont	3	0,23
75.	Pont - sarmat	8	0,63
76.	Hirkan	1	0,08
77.	Kolxida-Hirkan	1	0,08
78.	Hirkan litoral	1	0,08
79.	Zaqafqaziya	1	0,08
80.	Pannon qafqaz	1	0,08
81.	Pannon –sarmat -turan	1	0,08

82.	Pannon	1	0,08
83.	Pannon -pontik	2	0,16
84.	Adventiv	6	0,47
85.	Kosmopolit	5	0,39
86.	Su Kosmopolit	1	0,08
87.	Kiçikasiya - qafqaz	7	0,55
88.	Kiçik Asiya	12	0,94
89.	Mərkəzi Asiya	2	0,16
90.	Kiçikasiya -turan	1	0,08
91.	Kiçikasiya-iran	3	0,23
92.	Kiçikasiya-iran -turan irriqasiya ilə	1	0,08
93.	Balkan - kiçikasiya	1	0,08
94.	İberiya	2	0,16
95.	Evksinski	1	0,08
96.	Alban	1	0,08
97.	Aral - xəzər	1	0,08
98.	Türkmənistan	1	0,08
99.	Xəzərətrafi	2	0,16
100.	Ermənistan - dağlıq	2	0,16
101.	Vətəni Çin	2	0,16
102.	Vət. Aralıq dənizi ölkələri	7	0,55
103.	Vət. Çili	1	0,08
104.	Vət. Livan	1	0,08
105.	Vət. qərbi Aralıq dənizi	1	0,08
106.	Vət. tropik Asiya	1	0,08
107.	Vət. Braziliya	1	0,08
108.	Vət. orta Asiya	1	0,08
109.	Vət. qərbi Asiya	1	0,08
110.	Vət. Cənub -qərbi Asiya	2	0,16
111.	Vət. cənubi – şərqi Avropa	1	0,08
112.	Vət. cənubi Avropa	3	0,23
113.	Vət. şimali Asiya	1	0,08
114.	Vət. qərbi Amerika	3	0,23
115.	Vət. Şimal - şərqi Amerika	1	0,08
116.	Vət. şimali Amerika	1	0,08
117.	Vət. tropik Amerika	1	0,08
118.	Vət. Meksika	1	0,08
119.	Vət. mərkəzi Asiya	1	0,08
120.	Vət. ön Asiya	1	0,08
121.	Vət. cənubi Afrika	1	0,08
122.	Vət. tropik Afrika və Hindistan	1	0,08
123.	Vət. tropik Afrika	1	0,08
CƏMI:		736	57,5

Azərbaycan Respublikasının arid ərazilərindən olan Kür-Araz və Arazboyu düzənliklərinin flora spektrlərindən məlum olur ki, hər iki ərazi özünün istər torpaq-iqlim xüsusiyyətləri, istərsə də əmələ gəlməsi, formalaşması, genezisi, həmçinin geoloji və geomorfoloji quruluşu ilə oxşardırlar. Onların eyni məhdudlaşdırıcı faktorlara məruz qalan təbii ekosistemlərində baş verən səhralaşma prosesi bitki örtüyündə və onların müasir taksonomik tərkibindəki flüktasiya dəyişikliklərə uyğun olaraq müxtəlif sürətlə gedir. Arazboyu düzənliklərin florasında növlərin sayı, Kür -Araz ovalığı növlərinin 80% - ni təşkil edir. Buradakı növlərin 92%-i kserofit bitkilərdən ibarətdir. Kür-Araz ovalığığında isə kserofit bitkilərin miqdarı 85%-dir. Qeyd olunan bütün bu mühüm analogi xüsusiyyətlər hər iki ərazidə aridləşmə prosesinin güclənməsi, bitki örtüyünün növ tərkibinin getdikcə kserofitləşməsi və səhralaşmasının başlıca göstəriciləridir.

ARAZBOYU DÜZƏNLİKLƏRİN FLORASININ ALI SPORLU,
ÇILPAQTOXUMLU VƏ ÖRTÜLÜTOXUMLU BİTKİLƏRİNİN

TAKSONOMİK TƏRKİBİ

PHYLUM: BRYOPHYTA

PHYLUM: Equisetophyta

CLASSIS: Equisetopsida

1. Ordo: Equisetales - Qatırquyruğular

1. Fam.: Equisetaceae Michx. ex DC. - Qatırquyruğukimilər

1. Genus: Equisetum L. - Qatırquyruğu

1. (1) E. arvense L. (*E. boreale* Bong.) - Çöl qatırquyruğu

2. (2) E. fluviatile L. (*E. heleocharis* Ehrh.; *E. limosum* L.) - Çay q.

3. (3) E. hyemale L. (*Hippochaete hyemalis* (L.) Bruhin) - Qışlayan q.

4. (4) E. palustre L. - Bataqlıq q.

5. (5) E. pratense Ehrh. - Çəmən q.

6. (6) E. ramosissimum Desf. (*Hippochaete ramosissima* Boern.) - Budaqlı q.

7. (7) E. telmateia Ehrh. (*E. majus* Gars.) - İri q.

PHYLUM: POLYPODIOPHYTA

CLASSIS: POLYPODIOPSIDA

SUBCLASSIS: POLYPODIIDA

1. Ordo: Pteridales - Vellər

1. Fam.: Adiantaceae Newm. - Adiantkimilər

1. Genus: Adiantum L. - Adiant

8. (1) A. capillus-veneris L. - Venera saçlı adiant

2. Fam. 1. Pteridaceae Reichenb. - Pteriskimilər

1. Genus: Cheilanthes Sw. - Xeilantes

9. (1) Ch. persica (Bory) Mett. - İran xeilantesi

PHYLUM: PINOPHYTA

CLASSIS: PINOPSIDA

1. Ordo: Pinales - Şamlar

1. Fam.: Pinaceae Adans. - Şamkimilər

1. Genus: Pinus L. - Şam

10. (1) *P. sylvestris L. - Adi ş.

2. Ordo: Cupressales

Subfam. 1. Juniperoideae C.Koch

2. Genus: Juniperus L. - Ardıc

Section: Sabina (Mill.) Spach (*Pulcuqyarpaqlılar*)

11. (1) J. foetidissima Willd. - Ağıriyli ardıc

12. (2) J. polycarpos C. Koch - Çoxmeyvəli a.

13. (3) *J. virginiana L. - Virginiya a.

Subfam. 2. Thujoideae Pilg.

3. Genus: Platycladus Spach (*Biota* (D. Don) Endl.) - Platycladus

14. (1) *P. orientalis (L.) Franko (*Thuja orientalis* L., *B. orientalis* Endl.) - Şərqi p.

4. Genus: Thuja L. - Tuya

15. (1) *T. occidentalis L. - Qərbi tuyası

PHYLUM: GNETOPHYTA

CLASSIS: EPHEDROPSIDA

1. Ordo: *Ephedrales*

1. Fam.: *Ephedraceae* Dumort. – Acılıqkimilər

1. Genus: *Ephedra* L. – Acılıq

16. (1) *E. aurantiaca* Takht. et Pachom. – Çəhrayı acılıq

PHYLUM: MAGNOLIOPHYTA

CLASSIS: LILIOPSIDA

SUBCLASSIS: LILIIDAE

SUPERORDO: LILIANAE

1. Ordo: *Colchicales*

1. Fam.: *Colchicaceae* DC. – Vaxtsizotukimilər

1. Genus: *Merandera* Ramond - Danaqıran

17. (1) *M. trigyna* (Stev. ex Adams) Stapf – Üçsütuncuqlu danaqıran

2. Ordo: *Liliales*

2. Fam.: *Liliaceae* Juss. – Zənbaqkimilər

1. Genus: *Gagea* Salisb. – Qaz soğanı

Sect. 1. *Plecostigma* (Turcz.) Pasch.

Ser. 1. *Euchloranthae* (Pasch.) Grossh.

18. (1) *G. chlorantha* (Bieb.) Schult. et Schult.f. - Yaşılımtıl sarı qaz soğanı

Ser. 2. *Reticulatae* Levichev

19. (2) *G. reticulata* (Pall.) Schult. et Schult.f. – Torlu q.s.

= *G. r.* var. *tenuifolia* Boiss.

= *G. r.* var. *pascualis* Levichev

Ser. 3. *Stipitatae* (Pasch.) Davlian.

20. (3) *G. turanica* Levichev (*G. gadzhievii* Askerova, *G. stipitata* Bunge) -Turan g.s.

2. Genus: *Lilium* L. – Zənbaq

21. (1) **L. candidum* L. – Ağ zənbaq

22. (2) **L. luteum* L. – Sarı z.

3. Genus: *Fritillaria* L. – Laləvər

Subgenus 1. *Rhinopetalum*

23. (1) *F. gibbosa* Boiss. (*Rhinopetalum gibbosum* Losinsk. et Vved.) – Qozbel 1.

4. Genus: *Tulipa* L. – Tülpan

Sect. 1. *Tulipa*

24. (1) *T. confusa* Gabrielian (*T. karabachensis* Grossh.) - Qarabağ t.

Sect. 2. *Eriostemones* (Boiss.) Engl.

25. (2) *T. biflora* Pall. (*T. polychroma* Stapf) – İkiçiçək tülpan

3. Ordo: *Dioscoreales*

3. Fam.: *Dioscoriaceae* R. Br. – Dioskoreyakimilər

1. Genus: *Dioscorea* L. - Dioskorea

26. (1) *D. caucasica* Lipsky - Qafqaz dioskoreası

4. Ordo: *Zingiberales*

4. Fam.: *Zingiberaceae* Lindl. – Zəncəfilkimilər

1. Genus: *Curcuma* L. – Sarıkök

27. (1) *C. longa* L. – Uzunsov sarıkök

SUPERORDO: ORCHIDANAE

5. Ordo: *Orchidales*

5. Fam.: *Orchidaceae* Juss. – Səhləbkimilər

Subfam. 1. Neottioideae Lindl.

1. Genus: *Epipactis* Zinn – Mürgəkotu

28. (1) *E. palustris* (L.) Grantz – Bataqlıq m.

2. Genus: *Orchis* L. – Səhləb

29. (1) *O. palustris* Jacq. (*O. laxiflora* auct. non Lam.) – Bataqlıq s.

3. Genus: *Ophrys* L. – Qaş səhləbi

30. (1) *O. oestrifera* Bieb. – Atmilçək qaş səhləbi

= *O. o.* subsp. *oestrifera*.

= *O. o. bremifera* (Stev.) K. Richt.

6. Ordo: *Iridales*

6. Fam.: *Iridaceae* Juss. - Süsənkimilər

1. Genus: *Crocus* L. - Zəfəran

31. (1) **C. sativus* L. – Adiz.

2. Genus: *Iris* L. – Süsən

Subgen 1. *Hermodactyloides* Spach

Sect. 1. *Xyridion* Tausch

Ser. 1. *Spuriae* (Diels) Lawr.

32. (1) *I. musulmanica* Fomin – Məsəlman s.

Sect. 2. *Oncocyclus* (Siemss.) Baker

Ser. 2. *Ibericae* Gawr.

33. (2) *I. lycotis* Woronow – Qurdqulağı s.

3. Genus: *Gladiolus* L. – Qarğa soğanı

34. (1) *G. italicus* Mill. (*G. segetum* Kerr. - Gawl.) - İtaliya qarğa soğanı

7. Ordo: *Tecophilaeales*

7. Fam.: *Ixioliriaceae* Nakai – İksiolirionkimilər

1. Genus: *Ixiolirion* Herb. – İksiolirion

35. (1) *I. tataricum* (Pall.) Herb. (*I. montanum* (Labill.) Herb. – Tatar iksiolirionu

8. Ordo: *Asphodelales*

8. Fam.: *Hemerocallidaceae* R.Br. - Günötkimilər

1. Genus: *Hemerocallis* L. – Günötu

36. (1) *H. fulva* (L.) L. - Kürən günötu

9. Fam.: *Asphodelaceae* Juss. - Asfodelinakimilər

1. Genus: *Asphodeline* Reichenb. - Asfodelina

Ser. 1. *Asphodeline*

37. (1) *A. prolifera* (Bieb.) Kunth (*A. dendroides* Woronow) – Ağacvari asfodelina

38. (2) *A. tenuiflora* (C. Koch) Misch. (*A. szovitsii* Misch.) – Nazikyarpaq a.

SUPERORDO: *ASPARAGANAE*

9. Ordo: *Amaryllidales*

10. Fam.: *Hyacinthaceae* Batsch – Hiasintkimilər

1. Genus: *Ornithogalum* L. – Quşsüdü (Xıncalaus)

Subgen. 1. *Beryllis* (Salisb.) Baker

39. (1) *O. ponticum* Zahar. (*O. pyrenaicum* auct. L., *O. narbonense* L.) – Pont q.

Subgen. 2. *Ornithogalum*

40. (2) *O. montanum* Cyr. (*O. graciliflorum* Koch; *O. platyphyllum* Boiss.) – Dağ q.

41. (3) *O. navaschinskii* Agapova (*O. tenuifolium* Guss.) – Navaşın q.

Sect. 1. *Othocallis* (Salisb.) Mordak

2. Genus: Hyacinthella Schur – Hiasintella

Sect. 1. Atropatana (Mordak) K.M.Perss. et Wendelbo

42. (1) *H. atropatana* (Grossh.) Mordak et Zakharyeva (*Scilla atropatana* Grossh.) - Atropatan h.

3. Genus: Bellevalia Lapeyr. – Bellevalia

Sect. 1. Nutantes Feinbrum

Subsect. 1. Coloratae Feinbrum

43. (1) *B. longistyla* (Miscz.) Grossh. - Uzunsütuncuqlu bellavalia
44. (2) *B. macrobotrys* Boiss. (*B. zygomorpha* Woronow) – Ziqomorflu b.
45. (3) *B. montana* (C. Koch) Boiss. – Dağ b.

4. Genus: Muscari Mill. - İlansoğanı

Subgen. 1. Leopoldia (Parl.) Peterm.

46. (1) *M. longipes* Boiss. – Uzunsütunlu ilansoğanı
47. (2) *M. neglectum* Guss. (*M. leucostomum* Woronow) - Azçiçəkli i.

11. Fam.: Alliaceae J. Agardh. – Soğankimilər

1. Genus: Allium L. – Soğan

Subgen. 1. Allium

Sect. 1. Allium

48. (1) *A. atrovioleaceum* Boiss. (*A. firmotunicatum* Fomin) – Qarabənövşəyi soğan
49. (2) **A. cepa* L. – Adı s.
50. (3) *A. fuscovioleaceum* Fomin – Tündbənövşəyi s.
51. (4) **A. porrum* L. - Kəvər s.
52. (5) **A. sativum* L. - Sarımsaq s.

Sect. 2. Scorodon W.D.J. Koch

53. (6) *A. rubellum* Bieb. (*A. syntamanthum* C.Koch) - Qırmızı s.

12. Fam.: Amaryllidaceae J.St.-Hil. - Nərgizçiçəyikimilər

1. Genus: Narcissus L. - Nərgizçiçəyi

54. (1) **N. laticolor* (Haw.) Steud. – Südrəngli nərgizçiçəyi
55. (2) **N. poeticus* L. – Şairi n.
56. (3) **N. pseudonarcissus* L. – Yalançı n.
57. (4) **N. tazetta* L. – Tazet n.

10. Ordo: Asparagales

13. Fam.: Asparagaceae Juss. – Quşüzümükimilər

1. Genus: Asparagus L. – Quşüzümü

Sect. 1. Asparagus

58. (1) *A. breslerianus* Schult. et Schult. fil – Bresler q.
59. (2) *A. officinalis* L. (*A. polyphyllus* Stev.) – Dərman q.
60. (3) *A. persicus* Baker (*A. leptophyllus* Schischk.) – İran q.

SUBCLASSIS: COMMELINIDAE

SUPERORDO: JUNCANAE

11. Ordo: Juncales

14. Fam. Juncaceae Juss. - Cığkimilər

1. Genus: Juncus L. – Cığ

Subgen. 1. Agathryon Raf.

Sect. 1. Steirochloa Griseb.

61. (1) *J. compressus* Jacq. – Yastı cığ

Sect. 2. Juncotypus Dumort.

62. (2) *J. effusus* L. – Dağınıq c.

63. (3) *J. filiformis* L. – Sapvari c.

64. (4) *J. inflexus* L. – Əyilən c.

Subgen. 2. *Juncus*

Sect. 3. *Ozophillum* Dumort.

65. (5) *J. articulatus* L. (*J. lampocarpus* Ehrh. ex Hoffm.) - İşıldaqmeyvəli c.

Sect. 4. *Juncus*

66. (6) *J. littoralis* C. A. Mey. – Sahil c.

67. (7) *J. maritimus* Lam. – Dəniz c.

12. Ordo: *Cyperales*

15. Fam.: *Cyperaceae* Juss. – Cilkimilər

Subfam. 1. *Cyperoideae* Suess.

1. Genus: *Bolboschoenus* (Aschers.) Palla – Liğvər

Sect. 1. *Bolboschoenus*

Subsect. 1. *Bolboschoenus*

68. (1) *B. maritimus* (L.) Palla – Dəniz liğvəri

2. Genus: *Schoenoplectus* (Reichenb.) Pala – Həsilotu

69. (1) *S. tabernaemontani* (C.C. Gmel.) Palla – Tabernomontan həsilotu

3. Genus: *Scirpoides* Seguiet - Həsilvari

70. (1) *S. holoschoenus* (L.) Sojak – Holosxenus həsilvari

4. Genus: *Isolepis* R. Br. – İzolepis

71. (1) *I. setacea* (L.) R. Br. (*Scirpus setaceus* L.) – Qıllı izolepis

5. Genus: *Blysmus* Panz. ex Schult. – Blismus

72. (1) *B. compressus* (L.) Panz. ex Link. – Sıx blismus

6. Genus: *Eleocharis* R. Br. – Batdaqlıca

Subgen. 1. *Eleocharis*

73. (1) *E. palustris* (L.) Roem. et Schult. – Bataqlıq batdaqlıca

7. Genus *Fimbristylis* Vahl – Fimbristilis

74. (1) *F. bisumbellata* (Forssk.) Bub. (*F. dichotoma* Vahl) – Haçalı fimbristilis

8. Genus: *Cyperus* L. – Salaməleyküm

Subgen. 1. *Cyperus*

Sect. 1. *Rotundi* C.B. Clarke

75. (1) *C. longus* L. – Lölə salaməleyküm

76. (2) *C. rotundus* L. – Girdə s.

Sect. 2. *Compressi* Nees

77. (3) *C. glaber* L. – Hamar s.

Sect. 3. *Fusci* (Kunth) C.B. Clarke

78. (4) *C. fuscus* L. – Qaraqonur s.

9. Genus: *Pycnus* P. Beauv. - Cillicə

79. (1) *P. flavidus* (Retz.) T. Koyama – Sarımtıl cillicə

10. Genus: *Torulinium* Desv. ex Hamilt. – Düyümlüçə

80. (1) *T. caucasicum* Palla - Qafqaz düyümlüçəsi

Subfam. 1. *Rhynchosporoideae* Aschers. et Graebn.

11. Genus: *Schoenus* L. – Sxenus

81. (1) *S. nigricans* L. – Qaramtıl sxenus

13. Genus: Carex L. – Cil

Subgen. 1. Carex

Sect. 1. Paludosae G. Don

82. (1) *C. acutiformis* Ehrh. – Yalançısivri cil

Sect. 2. Tumidae Meinsh.

83. (2) *C. melanostachya* Bieb. ex Willd. - Qarasünbül c.

Sect. 3. Spirostachyae (Drej.) L.H. Bailey

84. (3) *C. diluta* Bieb. – Parlaq c.

Sect. 4. Lamprochlaenae (Drej.) L.H. Bailey

85. (4) *C. otrubae* Podp. – Lupinəbənzər c.

86. (5) *C. supina* Willd. ex Wahlenb. – Yerəyatıq c.

Sect. 5. Phaestoglochin Dumort. ex Kük.

87. (6) *C. contigua* Hoppe – Qarışıq c.

88. (7) *C. polyphylla* Kar. et Kir. – Çoxyarpaqlı c.

Sect. 6. Holarrhenae (Döll) Pax

89. (8) *C. disticha* Huds. (*C. grossheimii* V. Krecz.) – İkiçərgəli c.

Sect. 7. Divisae Christ ex Kük.

90. (9) *C. divisa* Huds. – Aralı c.

Sect. 8. Boerneria V. Krecz. ex Egor.

91. (10) *C. stenophylla* Wahlenb. – Yalançıdaryarpaqlı c.

= *C. s.* subsp. *stenophylloides* (V. Krecz.) ex Egor.

Sect. 9. Physodeae Meinsh.

92. (11) *C. pachystylis* J. Gay – Yoğunsütuncuqlu c.

SUPERORDO: TYPHANAЕ

13. Ordo: Typhales

16. Fam.: Sparganiaceae F. Rudolphi – Qurbağaotukimilər

1. Genus: Sparganium L. – Qurbağaotu

Sect. 1. Sparganium

93. (1) *S. erectum* L. (*S. polyedrum* (Aschers. et Graebn.) Juz.) – Çoxvəchili q.

94. (2) *S. neglectum* Beeby – Etinalı qurbağaotu

17. Fam.: Typhaceae L. – Ciyənkimilər

1. Genus: Typha L. – Ciyən

Sect. 1. Typha L.

95. (1) *T. latifolia* L. – Enliyarpaq ciyən

Sect. 2. Engleria (Leonova) Tzvel.

96. (2) *T. laxmannii* Lepech. – Laksman c.

Sect. 3. Bracteolatae Graebn.

97. (3) *T. angustifolia* L. – Daryarpaq c.

98. (4) *T. domingensis* Pers. – Hakim c.

Sect. 4. Rohrbachia (Kronf. ex Riedl) - Typha subsect. Rohrbachia

99. (5) *T. alexeevii* Mavrod. – Alekseyev c.

100. (6) *T. minima* Funck - Kiçik c.

SUPERORDO: POANAЕ

14. Ordo: Poales

18. Fam.: Poaceae Barnhart (Gramineae Adans.) – Qırtıckimilər (Taxıllar)

Subfam. 1. Bambusoideae Aschers. et Graebn.

- 1. Genus: Phyllostachys Sieb. et Zucc. - Yarpağısünbülçüklü**
101. (1) **Ph. bambusoides* Sieb. et Zucc. - Bambuqvari yarpağısünbülçüklü
 Subfam. 2. Pooideae
 Tribus 1. Brachypodieae (Hack.) Hayek
- 2. Genus: Brachypodium Beauv. – Qıssaayaq**
- Sect. 1. Brachypodium
102. (1) *B. pinnatum* (L.) Beauv. – Lələkvari qıssaayaq
103. (2) *B. rupestre* (Host) Roem. et Schult. – Qaya q.
 Sect. 2. Leptorachis Nevski
104. (3) *B. pubescens* (Peterm.) S.G.Mussajev – Tükçüklü q.
 Tribus 2. Triticeae Dumort.
- 3. Genus: Elymus L. - Ayırıqca**
- Sect. 1. Glinelymopsis (Nevski) Tzvel.
105. (1) *E. caucasicus* (C. Koch) Tzvel. - Qafqaz ayırıqca
- 4. Genus: Elytrigia Desv. – Ayırıq**
- Sect. 1. Pseudoroegneria Nevski
106. (1) *E. heidemaniae* Tzvel. – Heydeman ayırığı
 Sect. 2. Trichophorae (Nevski) Dubovik
107. (2) *E. intermedia* (Host) Nevski – Orta a.
108. (3) *E. pulcherrima* (Grossh.) Nevski – Gözəl a.
109. (4) *E. trichophora* (Link) Nevski – Tükburun a.
 Sect. 3. Elytrigia
110. (5) *E. repens* (L.) Nevski – Sürünən ayırıq
- 5. Genus: Agropyron Gaertn. – Daraqlı**
111. (1) *A. pectinatum* (Bieb.) Beauv. – Daraqvari daraqlı
- 6. Genus: Eremopyrum (Ledeb.) Jaub. et Spach. - Bozaq**
- Sect. 1. Eremopyrum
112. (1) *E. bonaepartis* (Spreng.) Nevski – Bonapart bozağı
113. (2) *E. distans* (C. Koch) Nevski – Düzəkli b.
114. (3) *E. orientale* (L.) Jaub. et Spach. – Şərq b.
 Sect. 2. Micropyron Nevski
115. (4) *E. triticeum* (Gaertn.) Nevski – Buğdayı b.
- 7. Genus: Heteranthelium Hochst. – Heterant**
116. (1) *H. piliferum* (Banks et Soland.) Hochst. – Tükvari heterant
- 8. Genus: Aegilops L. – Buğdayıot**
- Subgen 1. Aegilops
- Sect. 1. Cylindropyrum (Jaub. et Spach) Zhuk.
117. (1) *A. cylindrica* Host – Silindrvari buğdayıot
 Sect. 2. Vertebrata Zhuk.
118. (2) *A. tauschii* Coss. – Tauş b.
 Sect. 3. Aegilops
119. (3) *A. biuncialis* Vis. – İkidüyməli b.
120. (4) *A. columnaris* Zhuk. – Tacvari b.
121. (5) *A. ovata* L. (*A. neglecta* Red. ex Bertol; *A. ovata* L.) – Yumurtavari b.
122. (6) *A. persica* Boiss. - İran b.
123. (7) *A. triuncialis* L. – Üçdüyməli b.

124. (8) *A. umbellulata* Zhuk. – Çətirvari b.

9. Genus: Triticum L. - Buğda

Sect. 1. *Monococcon* Dumort.

125. (1) *T. araraticum* Jakubz. - Ararat buğdası

126. (2) *T. boeoticum* Boiss. - Yabanı birdənli, Toudar b.

= *T. b.* subsp. *boeoticum*

= *T. b.* subsp. *thaoudar* (Reut. ex Hausskn.) Grossh.

Sect. 2. *Dicoccoidea* Flaksb.

127. (3) *T. dicoccon* (Schrank) Schuebl. - Mədəni ikidənli b.

= *T. d.* subsp. *asiaticum* Vav.

Sect. 3. *Triticum*

128. (4) *T. aestivum* L. - Yumşaq b.

129. (5) *T. carthlicum* Nevski - Kartlin b.

130. (6) *T. compactum* Host - Dolğun b.

131. (7) *T. durum* Desf. - Bərk b.

132. (8) *T. spelta* L. - Spelta b.

133. (9) *T. turgidum* L. - Sərtgövdə b.

134. (10) *T. turanicum* Jakubz. - Turan b.

135. (11) *T. vavilovii* Jakubz. - Vavilov b.

10. Genus: Secale L. – Çovdar

Sect. 1. *Secale*

136. (1) *S. cereale* L. – Əkin çovdarı

137. (2) *S. vavilovii* Grossh. – Vavilov ç.

= *S. v.* subsp. *vavilovii*

= *S. v.* subsp. *segetale* (Zhuk.) Tzvel.

= *S. v.* subsp. *afghanicum* (Vav.) Tzvel.

11. Genus: Hordeum L. - Arpa

Subgen. 1. *Hordeastrum* (Döll) Rouy

Sect. 1. *Trichostachys* Dumort.

138. (1) *H. geniculatum* All. – Dirsəkli arpası

139. (2) *H. leporinum* Link. – Dovşan a.

140. (3) *H. murinum* L. – Siçan a.

Sect. 2. *Bulbohordeum* Nevski

141. (4) *H. bulbosum* L. – Soğanaqlı a.

Subgen 2. *Hordeum*

142. (5) *H. distichon* L. – İkiçərgəli a.

143. (6) *H. spontaneum* C. Koch – Yabanı a.

144. (7) *H. vulgare* L. – Adi(çoxcərgəli) a.

12. Genus: Taeniatherum Nevski – Yastıqılçıq

145. (1) *T. crinitum* (Schreb.) Nevski – Uzunsovqılçıqdı yastıqılçıq

13. Genus: Henrardia C.E. Hubb. - Henrardiya

146. (1) *H. persica* (Boiss.) C.E. Hubb. (*H. glabriglumis* Ovcz.) – İran henrardiyası

Tribus 3. *Bromeae* Dumort.

14. Genus: Bromus L. – Tonqalotu

147. (1) *B. briziformis* Fisch. et C.A. Mey. – Titrəkvari tonqalotu

= *B. b.* subsp. *thalysianus* var. *thalysianus*

- = *B. b.* subsp. *becviaristatus* var. *becviaristatus*
148. (2) *B. commutatus* Schrad. – Dəyişkən t.
149. (3) *B. japonicus* Thunb. - Yapon t.
 = *B. j.* subsp. *japonicus*
 = *B. j.* subsp. *anatolicus* (Boiss. et Heldr.) Penzes
150. (4) *B. lanceolatus* Roth. – Neştərvari t.
 = *B. l.* var. *lanceolatus*
 = *B. l.* var. *languginosus*
151. (5) *B. pseudodanthoniae* Drob. - Yalançıdanonvari t.
 = *B. p.* var. *pseudodanthoniae*
 = *B. p.* var. *pubiglumis*
152. (6) *B. racemosus* L. – Dəstəvari t.
 - *B. r.* var. *dasyanthus*
 - *B. r.* var. *lijanthus*
153. (7) *B. scoparius* L. – Süpürgəvari t.
 = *B. s.* subsp. *hirsutus* var. *hirsutus*
 = *B. s.* subsp. *hirsutus* var. *scoparius*
154. (8) *B. squarrosus* L. – Dağınıq t.
 = *B. s.* subsp. *villosus* var. *villosus*
 = *B. s.* subsp. *squarrosus*

15. Genus: Bromopsis Fourr. – Dəlicəotu

Sect. 1. *Bromopsis*

155. (9) *B. benekenii* (Lange) Holub - Beneken dəlicəotu
 = *B. b.* subsp. *minor*

Sect. 2. *Stepposae* Tzvel.

156. (10) *B. tomentella* (Boiss.) Holub – Keçətüklü d.

157. (11) *B. woronowii* (Tzvel.) Czer. – Voronov d.

Sect. 3. *Rhizomatosae* Tzvel.

158. (12) *B. inermis* (Leyss.) Holub – Qılçıqsız t.
 = *B. i.* subsp. *australis* (Zherebina) Soskov et Sinjakov
 - *B. i.* var. *aristatus*
 - *B. i.* var. *hirsutus*
 - *B. i.* var. *İnermis*

16. Genus: Anizantha C.Koch - Qeyri-bərabər çiçək

159. (1) *A. tectorum* (L.) Nevski – Krovel qeyri-bərabər çiçəyi
 - *A. t.* var. *tectorum*
 - *A. t.* var. *hirsuta*
 - *A. t.* var. *nudus*
 - *A. t.* var. *longirilus*

160. (2) *A. rubens* (L.) Nevski – Qızaran q.b.ç.

161. (3) *A. sterilis* (L.) Nevski – Steril q.b.ç.

17. Genus: Boissiera Hochst. ex Steud. – Buassiye

162. (1) *B. sguarrosa* (Soland.) Nevski – Kilkəşli buassiye
 Tribus 4. *Poeae*

18. Genus Avena L. – Vələmir

163. (1) *A. barbata* Pott ex Link – Saqqallı vələmir

164. (2) *A. eriantha* Durieu – Tüklü v.
 165. (3) *A. fatua* L. – Boş v.
     = *A. f.* subsp. *fatua*
 166. (4) *A. sativa* L. – Əkin v.
     = *A. s.* subsp. *sativa*
     = *A. s.* subsp. *orientalis* (Schreb.) Jess.
     = *A. s.* subsp. *praegravis* (E.H.L.Krauze) Mordv.
     = *A. s.* subsp. *macrantha* (Hack.) Mordv.
     19. Genus: Avenula (Dumort.) Dumort. - Yulafsov
     Subgen 1. *Pubavenastrum* (Vierh.) Holub
167. (1) *A. pubescens* (Huds.) Dumort. (*Helictotrichon pubescens* Pilg.) - Tüklü y.
     20. Genus: Gaudinopsis Eig - Qaudinopsis
168. (1) *G. macra* (Stev. ex Bieb.) Eig – Arıq qaudinopsis
     21. Genus: Trisetaria Forssk. - Üçqılıca
     Sect.1. *Subrostraria* Tzvel.
169. (1) *T. loeflingiana* (L.) Raunero (*T. cavanillesii* Maire. - Loefflinq üçqılıcası
     22. Genus: Rostraria Trin. – Pulcuğudimdikli
170. (1) *R. cristata* (L.) Tzvel. – Daraqvarı pulcuğudimdikli
     = *R. c.* subsp. *cristata*
     23. Genus: Aira L. – Aira
171. (1) *A. elegantissima* Schur (*A. elegans* Willd. ex Gaudin) – Zərif aira
     24. Genus: Calamagrostis Adans – Yumşaqşüpürgə
     Sect. 1. *Deyeuxia* (Clar.) Dumort.
172. (1) *C. arundinaceae* (L.) Roth – Qamışvari yumşaqşüpürgə
     Sect. 2. *Pseudophragmites* Tzvel.
173. (2) *C. pseudophragmites* (Hall.f.) Koel. – Yalançıqamışvari y.
     = *C. p.* subsp. *pseudophragmites*
     = *C. p.* subsp. *persica* (Boiss.) Tzvel. (*C. persica* Boiss.)
     25. Genus: Apera Adans. – Süprək
174. (1) *A. interrupta* (L.) Beauv. – Aralı s.
     26. Genus: Lagurus L. – Dovşanquyruq
175. (1) **L. ovatus* L. - Yumurtavarı dovşanquyruq
     27. Genus: Agrostis L. – Tarlaotu
     Sect. 1. *Vilfa* (Adans.) Roem. et Schult.
176. (1) *A. gigantea* Roth – Nəhəng tarlaotu
 177. (2) *A. stolonifera* L. – Zoğəmələgətirən t.
     28. Genus: Polypogon Desf. – Dəlipişpişə
     Sect. 1. *Vilfoidea* (Rouy) Tzvel.
178. (1) *P. viridis* (Gouan) Breistr. (*P. semiverticillatus* Hyl.) - Yaşıl dəlipişpişə
     Sect. 2. *Polypogonagrostis* Aschers. et Graebn.
179. (2) *P. fugax* Nees ex Steud. - İnkişafetməmiş d.
     Sect. 3. *Polypogon*
180. (3) *P. maritimus* Willd. -- Sahil d.
 181. (4) *P. monspeliensis* (L.) Desf. – Monpel d.
     29. Genus: Schedonorus Beauv. - Şedonorus
     Sect. 1. *Plantynia* Dumort.

182. (1) *S. giganteus* (L.) Soreng et Terrel (*Festuca gigantea* (L.) Vill.) – Nəhəng ş.
Sect. 2. Schedonorus
183. (2) *S. arundinaceus* (Schreb.) Dumort. (*F. arundinacea* Schreb.) – Qamışvari ş.
= *S. a.* subsp. *arundinaceus*
= *S. a.* subsp. *fenas* (Lag.) Tzvel. comb. nova.
184. (3) *S. pratensis* (Huds.) Beauv. (*F. pratensis* Huds.) – Çəmən ş.
30. Genus: Lolium L. – Quramit (bəndotu)
185. (1) *L. perenne* L. – Çoxillik quramit
186. (2) *L. persicum* Boiss. et Hohen. – İran q.
187. (3) *L. rigidum* Gaud. – Bərk q.
188. (4) *L. temulentum* L. – Məstedici q.
31. Genus: Drymochloa Holub - Drimoxloa
= *Festuca* subgen. *Drymanthele* V. Krecz. et Bobr.
189. (1) *D. drymeja* (Mert. et Koch) Holub (*Festuca drymeja* Koch) - Dağ d.
32. Genus: Vulpia C.C.Gmel. - Vulpiya
Sect. 1. *Vulpia*
190. (1) *V. ciliata* Dumort. – Kirpikli vulpiya
191. (2) *V. hirtiglumis* Boiss. et Hausskn. - Tüklüpulcuq v.
192. (3) *V. myuros* (L.) C.C. Gmel. – Siçanquyruğu v.
33. Genus: Nardurus Reichenb. – Biğlica
193. (1) *N. maritimus* (L.) Murb. (*N. krausei* (Regel) Krecz. et Borb.) – Sahil b.
34. Genus: Lolium V. Krecz. et Bobr. – Quramitcə
194. (1) *L. subulatum* (Banks et Soland.) Eig – Bizvari quramitcə
35. Genus: Scleropoa Griseb. – Sərtdişə
195. (1) *S. rigida* (L.) Griseb. – Bərk sərtdişə
36. Genus: Cutandia Willk. – Qutandiya
196. (1) *C. rigescens* (Grossh.) Tzvel. – Sərtvari qutandiya
37. Genus: Poa L. – Qırtıç
Sect. 1. *Bolbophorum* Aschers. et Graebn.
197. (1) *P. badensis* Haenke – Badens qırtıçı
198. (2) *P. bulbosa* L. – Soğanaqlı q.
= *P. b.* subsp. *bulbosa*.
= *P. b.* subsp. *vivipara* (Koel.) Arcang.
= *P. b.* subsp. *delicatula* (Tzvel.) Tzvel.
199. (3) *P. densa* Troitzky – Sıx q.
200. (4) *P. sinaica* Steud. – Sinay q.
Sect. 2. *Poa*
201. (5) *P. pratensis* L. – Çəmən q.
Sect. 3. *Pandemos* Aschers. et Graebn.
202. (6) *P. sylvicola* Guss. – Bağ q.
203. (7) *P. trivialis* L. – Adi q.
Sect. 4. *Ochlopoa* Aschers. et Graebn.
204. (8) *P. annua* L. – Birillik q.
Sect. 5. *Stenopoa* Dumort.
205. (9) *P. compressa* L. – Basıq q.
206. (10) *P. nemoralis* L. – Meşə q.

207. (11) *P. palustris* L. – Bataqlıq q.

38. Genus: Eremopoa Roshev. – Səhra dişəsi

208. (1) *E. oxyglumis* (Boiss.) Roshev. – Sivripulcuq səhra dişəsi

209. (2) *E. persica* (Trin.) Roshev. – İran s.d.

210. (3) *E. songarica* (Schrenk) Roshev. – Cünqar s.d.

39. Genus: Catabrosella – Katabrozella

Sect. 1. *Catabrosella*

211. (1) *C. humilis* (Bieb.) Tzvel. – Yatıq k.

40. Genus: Catabrosa Beauv. – Çayotu

212. (1) *C. aquatica* (L.) Beauv. – Su çayotu

41. Genus: Puccinellia Parl. – Pazotu

Sect. 1. *Xeratropis* (V. Krecz.) Bor

213. (1) *P. bulbosa* (Grossh.) Grossh. – Soğanaqlı pazotu

214. (2) *P. gigantea* (Grossh.) Grossh. – Nəhəng p.

Sect. 2. *Puccinellia*

215. (1) *P. distans* (Jacq.) Parl. – Dikduran p.

42. Genus: Sclerochloa Beauv. – Sərtsünbül

216. (1) *S. dura* (L.) Beauv. – Bərk sərtsünbül

217. (2) *S. woronowii* (Hack.) Tzvel. ex Bor – Voronov s.

43. Genus: Dactylis L. – Çobantoxmağı

218. (1) *D. glomerata* L. – Adi çobantoxmağı

= *D. g.* subsp. *glomerata*.

= *D. g.* subsp. *woronowii* (Ovcz.) Stebbins et Zohary

= *D. g.* subsp. *hispanica* (Roth) Nym.

44. Genus: Cynosurus L. – İtquyruq

Sect. 1. *Falona* (Adans.) Benth.

219. (1) *C. echinatus* L. – Tikanlı itquyruğu

45. Genus: Briza L. – Titrək

Sect. 1. *Brizella* Tzvel.

220. (1) *B. minor* L. – Kiçik t.

46. Genus: Parapholis C. E. Hubb. – İkipulcuqlu

221. (1) *P. incurva* (L.) C. E. Hubb. – Əyilmişsünbül ikipulcuqlu

47. Genus: Echinaria Desf. – Bizotu

222. (1) *E. capitata* (L.) Desf. – Başcılı bizotu

48. Genus: Phalaroides Wolf - Bülbülotuvari

223. (1) *P. arundinacea* (L.) Rausch. – Qamışı bülbülotuvari

49. Genus: Phalaris L. – Bülbülotu

Sect. 1. *Bulbophalaris* Tzvel.

224. (1) *P. aquatica* L. (*Ph. tuberosa* L.) – Su bülbülotu

Sect. 2. *Phalaris*

225. (1) *P. brachystachys* Link. – Qısasünbül b.

226. (2) *P. canariensis* L. – Kanar b.

50. Genus: Phleum L. – Pişikquyruğu

Subgen. 1. *Chilochloa* (Beauv.) Peterm.

Sect. 1. *Chilochloa* (Beauv.) Dumort.

227. (1) *P. phleoides* (L.) Karst. – Bozqır pişikquyruğu

Sect. 2. Achnodon (Link) Criseb.

228. (1) *P. paniculatum* Huds. – Süpürgənvarı p.

Subgen.2. Phleum

229. (1) *P. bertolonii* DC. (*Ph. nodosum* L.) - Bertolon p.

230. (2) *P. pratense* L. – Çəmən p.

51. Genus: Alopecurus L. – Tülküquyruğu

Sect. 1. Alopecurus

231. (1) *A. armenus* (C. Koch) Grossh. – Erməni t.

Sect. 2. Pseudophalaris Tzvel.

232. (2) *A. myosuroides* Huds. – Siçanquyruq t.

Tribus 5. Meliceae Endl.

52. Genus: Glyceria R. Br. – Şirintum

Subgen.1. Hydropoa (Dumort.) Tzvel.

Sect. 1. Hydropoa Dumort.

233. (1) *G. arundinacea* Kunth - Qamışvari şirintum

Subgen. 2. Glyceria

Sect. 2. Glyceria

234. (2) *G. fluitans* (L.) R. Br. - Üzən ş.

235. (3) *G. notata* Chevall. – Qırçınlı ş.

53. Genus: Melica L. – Kalışvər

Sect. 1. Husnotchloa Tzvel.

236. (1) *M. uniflora* Retz. – Birçiçəkli kalışvər

Sect. 2. Melica

237. (2) *M. picta* C.Koch – Ala k.

Sect. 3. Dalycum Dumort.

238. (3) *M. taurica* C. Koch – Kırım k.

239. (4) *M. transilvanica* Schur – Transsilvan k.

Sect. 4. Cupanii Hemp.

240. (5) *M. schischkinii* J. Iljinsk. – Şişkin k.

Tribus 6. Stipeae Dumort.

54. Genus: Achnatherum Beauv. – Çiy

Sect. 1. Neotrinia Tzvel.

241. (1) *A. caragana* (Trin.) Nevski – Seyrək çiy

Sect. 2. Aristella (Trin.) Tzvel.

242. (2) *A. bromoides* (L.) Beauv. – Tonqalotuvvari ç.

55. Genus: Stipa L. - Şiyav

Subgen. 1. Stipa

Sect. 1. Barbatae Junge

243. (1) *S. hohenackeriana* Trin. et Rupr. – Hohenaker ş.

= *S. h.* subsp. *hohenackeriana*

= *S. h.* subsp. *nachiczzevanica* Tzvel.

244. (2) *S. ehrenbergiana* Trin. et Rupr. – Erenburq ş.

Sect. 2 Subbarbatae Tzvel.

245. (3) *S. lessingiana* Trin. et Rupr. – Lessinq ş.

= *S. l.* subsp. *lessingiana*

= *S. l.* subsp. *brauneri* Pacz.

Sect. 3. Stipa

246. (4) *S. pulcherrima* C.Koch - Gözəl ş.
= *S. p.* subsp. *epilosa* (Martinovsky) Tzvel.
= *S. p.* subsp. *araxensis* (Grossh.) Tzvel.

Sect. 4. *Leiostipa* Dumort.

247. (5) *S. capillata* L. - Tüklü ş.

Sect. 5. *Smirnovia* Tzvel.

248. (6) *S. caucasica* Schmalh. - Qafqaz ş.
= *S. c.* subsp. *caucasica*
= *S. c.* subsp. *drobovii* Tzvel.
= *S. c.* subsp. *desertorum* (Roshev.) Tzvel.

56. Genus: *Piptatherum* Beauv. - Düyüsov

Sect. 1. *Piptatherum* Beauv.

249. (1) *P. virescens* (Trin.) Boiss. - Yaşılımtıl düyüsov
Sect. 2. *Holciformia* Roshev. ex Tzvel.

250. (2) *P. holciforme* (Bieb.) Roem. et Schult. - Buxarı d.
Tribus 8. *Nardeae* Anderss.

57. Genus: *Schismus* Beauv. - Sxismus

251. (1) *S. arabicus* Nees. - Ərəb sxismus

252. (2) *S. barbatus* (L.) Thell. - Saqqallı s.

58. Genus *Phragmites* Adans. - Qamış

253. (1) *P. altissimus* (Benth.) Nabile - Hündür qamışı

254. (2) *P. australis* (Cav.) Trin. ex Steud. - Cənub q.

Tribus 9. *Aristideae* C.E. Hubb.

59. Genus: *Aristida* L. - Şiyavər

255. (1) *A. heymannii* Regel - Heyman şiyavəri

60. Genus: *Stipogrostis* Nees. - Nəhəng şiyav

256. (1) *S. plumosa* (L.) Munro. ex T. Anders. - Xırdalələk nəhəng şiyav

257. (2) *S. szovitsiana* (Trin. et Rupr.) S.G.Mussajev - Şoviç n.ş

Tribus 10. *Synodontae* Dumort.

61. Genus: *Aeluropus* Trin. - Qaçançayır

258. (1) *A. littoralis* (Gouan) Parl. - Sahil qaçançayırı

= *A. L.* subsp. *littoralis*

= *A. L.* subsp. *pungens* (Bieb.) Tzvel.

259. (2) *A. repens* (Desf.) Parl. - Sürünən q.

62. Genus: *Cleistogenes* Keng - İlanotu

260. (1) *C. serotina* (L.) Keng - Gecikən ilanotu

63. Genus: *Eragrostis* Wolf - Şəkər qamışı

261. (1) *E. collina* Trin. - Təpəcikli şəkər qamışı

262. (2) *E. minor* Host. - Kiçik ş. q.

263. (3) *E. pilosa* (L.) Beauv. - Tükcüklü ş. q.

64. Genus: *Cynodon* Rich. - Çayır

264. (1) *C. dactylon* (L.) Pers. - Barmaqvari çayır

65. Genus: *Crypsis* Ait. - Gizliçiçək

265. (1) *C. schoenoides* (L.) Lam. - Qamışvari gizliçiçək

266. (2) *C. aculeata* (L.) Ait. - Tikanlı g.

66. Genus: Tragus Hall. - Bağirdələ

267. (1) *T. racemosus* (L.) All. – Salxımvari bağirdələ
Tribus 11. Paniceae R. Br.

67. Genus: Panicum L. – Darı

268. (1) *P. capillare* L. – Tükvari darı
= *P. c.* subsp. *capillare*

68. Genus: Echinochloa Beauv. – Suluf

269. (1) *E. crusgalli* (L.) Beauv. – Toyuq sulufu

69. Genus: Eriochloa Kunth – Yunluca

270. (1) *E. succincta* (Trin.) Kunth – Nazik yunluca

70. Genus: Digitaria Hall. – Barmaqotu

Sect. 1. *Digitaria* Hall.

271. (1) *D. horizontalis* Willd. – Üfüqi barmaqotu

272. (2) *D. sanguinalis* (L.) Scop. – Qanlı b.

Sect. 2. *Ischaemum* Ohwi

273. (1) *D. ischaemum* (Schreb.) Muhl. – Adi b.

= *D. i.* subsp. *ischaemum*.

= *D. i.* subsp. *asiatica* (Tzvel.) Tzvel.

71. Genus: Setaria Beauv. - Qılıca

Sect. 1. *Setaria*

274. (1) *S. pycnocomma* (Steud.) Henrard ex Nakai – Böyük qılıca

275. (2) *S. verticillata* (L.) Beauv. - Dəstəli q.

276. (3) *S. viridis* (L.) Beauv. - Yaşıl q.

Sect. 2. *Pennisetoides* Tzvel.

277. (4) *S. pumila* (Poir.) Roem. et Schult. - Göyümtül q.

72. Genus: Pennisetum Rich. – Lələkotu

Sect. 1. *Pennisetum*

278. (1) *P. orientale* Rich. – Şərq lələkotu

Tribus 13. *Andropogoneae* Dumort.

73. Genus: Erianthus Michx. - Murquz

279. (1) *E. ravennae* (L.) Beauv. – Raven murquzu

74. Genus: Imperata Cyr. – Hülpə

280. (1) *I. cylindrica* (L.) Raeusch. – Silindrvari hülpə

75. Genus: Sorghum Moench – Kalış

Sect. 1. *Blumenbachia* (Koel.) Tzvel.

281. (1) **S. halepense* (L.) Pers. - Hələb kalışı

Sect. 2. *Sorghum*

282. (2) **S. bicolor* (L.) Moench – İkirəng k.

283. (3) **S. cernuum* (Ard.) Host – Cuğara k.

284. (4) **S. saccharatum* (L.) Moench – Şəkərqamışı k.

285. (5) **S. sudanense* (Piper) Stapf - Sudan k.

286. (6) **S. technicum* (Koern.) Batt. et Trab. – Texniki k.

76. Genus: Chrysopogon Trin. – Qızılsaqqal

287. (1) *C. gryllus* (L.) Trin. – Sekuda qızılsaqqalı

77. Genus: Bothriochloa Kuntze – Ağot

288. (1) *B. ischaemum* (L.) Keng. – Qandayandırıcı ağot

78. Genus: Arthraxon Beauv. - Artrakson

289. (1) *A. hispidus* (Thunb.) Makino – Qafqaz atraksonu
= *A. h. subsp. caucasicus* (Rupr. ex Regel) Tzvel.

79. Genus: Zea L. - Qarğıdalı

290. (1) *Z. mays* L. – Qarğıdalı

**SUBCLASSIS: ALISMATIDAE
SUPERORDO: ALISMATANAE**

15. Ordo: Butomales

19. Fam.: Butomaceae Mirb. - Suoxukimilər

1. Genus: Butomus L. - Suoxu

291. (1) *B. umbellatus* L. - Çətirvari suoxu

16. Ordo: Alismatales

20. Fam.: Alismataceae Vent. - Baqəvərkimilər

1. Genus: Alisma L. - Baqəvər

292. (1) *A. lanceolatum* With. – Lansetvari baqəvər

293. (2) *A. plantago - aquatica* L. – Bağayarpaqvari b.

17. Ordo: Juncaginales

21. Fam.: Juncaginaceae Rich. - Üçdişkimilər

1. Genus: Triglochin L. – Üçdiş

Sect. 1. *Triglochin*

294. (1) *T. palustre* L. – Bataqlıq üçdişi

18. Ordo: Potamogetonales

22. Fam.: Potamogetonaceae Dumort. - Suçiçəyikimilər

1. Genus: Potamogeton L. – Suçiçəyi

Subgen. 1. *Potamogeton*

Sect. 1. *Potamogeton*

295. (1) *P. lucens* L. – Parlaq suçiçəyi.

296. (2) *P. nodosus* Poir. – Buğumlu s.

Sect. 2. *Graminifolii* Fries

297. (1) *P. trichoides* Cham. et Schlecht. – Tükvari s.

Subgen. 2. *Coleogeton* Reichenb. (= *Stuckenia* Boerner)

298. (2) *P. pectinatus* L. (*P. filiformis* Pers.) – Daraqvari s.

23. Fam.: Ruppiaceae Horan. ex Hutch. - Ruppia kimilər

1. Genus: Ruppia L. – Ruppia

299. (1) *R. maritima* L. – Dəniz ruppiası

19. Ordo: Cymodoceales

24. Fam.: Zannichelliaceae Dumort. - Zannichelliakimilər

1. Genus: Zannichellia L. – Zannixellia

300. (1) *Z. palustris* L. – Bataqlıq zannixelliası

SUBCLASSIS: ARIDAE

SUPERORDO: ARANAE

20. Ordo: Arales

25. Fam.: Lemnaceae S.F. Gray - Sugülükimilər

Subfam. 1. *Lemnoideae*

1. Genus: Lemna L. - Sugülü

Subgen. 1. *Lemna* L.

301. (1) *L. gibba* L. - Qozbel sugülü

302. (2) *L. minor* L. - Balaca s.

Subgen. 2. *Staurogeton* Reichenb.

303. (3) *L. trisulca* L. - Borulu s.

PHYLUM: MAGNOLIOPHYTA

CLASSIS: MAGNOLIOPSIDA

SUBCLASSIS: MAGNOLIIDAE

SUPERORDO: CERATOPHYLLANAE

Ordo 2. Ceratophyllales

1. Fam.: Ceratophyllaceae S.F. Gray – Buynuzyarpaqkimilər

1. Genus: Ceratophyllum L. - Buynuzyarpaq

304. (1) *C. demersum* L. – Suyayatmış buynuzyarpaq

SUPERORDO RANUNCULANAE

Ordo 3. Berberidales

2. Fam.: Berberidaceae Juss. – Zirinckimilər

2. Genus: Leontice L. – Dombalankök

305. (1) *L. minor* Boiss. (*L. armeniaca* Belanger) – Kiçik dombalan

Ordo 4. Ranunculales

3. Fam.: Ranunculaceae Adans. – Qaymaqçiçəkkimilər

1. Genus: Adonis L. – Xoruzgülü

306. (1) *A. aestivalis* L. – Yay xoruzgülü

307. (2) *A. bienertii* Butk. – Binert x.

308. (3) *A. flammea* Jacq. – Alovlu x.

309. (4) *A. parviflora* Fisch. ex DC. – Xırdaçiçək x.

2. Genus: Batrachium (DC.) S.F.Gray – Suincilosu

310. (1) *B. trichophyllum* (Chaix) Bosch – Tükyyarpaq suincilosu

3. Genus: Ceratocephala Moench – Buynuzbaş

311. (1) *C. falcata* (L.) Pers. – Ayparaşəkili buynuzbaş

312. (2) *C. testiculata* (Crantz) Bess. – Düzbuynuz b.

4. Genus: Clematis L. – Ağəsmə

313. (1) *C. orientalis* L. – Şərq ağəsməsi

314. (2) *C. vitalba* L. – Üzümyarpaq a.

5. Genus: Consolida (DC.) S.F.Gray – Əsbəçiçəyi (Üsgükotu)

315. (1) *C. divaricata* (Ledeb.) Schröding. – Kotul əsbəçiçəyi

316. (2) *C. orientalis* (J.Gay) Schröding. – Şərq ə.

317. (3) *C. persica* (Boiss.) Schröding. – İran ə.

318. (4) *C. rugulosa* (Boiss.) Schröding. – Qırışiq ə.

6. Genus: Delphinium L. – Mahmızçiçək

319.(1) *D. nachiczewanicum* Tzvel. (*D. quercetorum* Hausskn.) – Naxçıvan m.

7. Genus: Nigella L. – Qara çörəkotu

320. (1) *N. orientalis* L. – Şərq qara çörəkotu

321. (2) *N. oxypetala* Boiss. – İtiləçək q.

322. (3) **N. sativa* L. – Əkin q.

8. Genus: Ranunculus L. – Qaymaqçiçək

323. (1) *R. kotschyi* Boiss. – Koçi q.

324. (2) *R. meyerianus* Rupr. – Meyer q.

325. (3) *R. oxyspermus* Willd. – Sivrimeyvə q
326. (4) *R. polyphyllus* Waldst. et Kit. ex Willd. – Çoxyarpaq q.

Ordo 5. Papaverales

4. Fam.: Papaveraceae Adans. – Laləkimilər

1. Genus: Chelidonium L. – Ziyilotu, Dəmrovotu

327. (1) **Ch. majus* L. – Böyük ziyilotu, dəmrovotu

2. Genus: Glaucium Hill – Buynuzlalə

328. (1) *G. corniculatum* (L.) J.Rudolph – Buynuzlu buynuzlalə

329. (2) *G. elegans* Fisch. et C.A.Mey. – Zərif b.

3. Genus: Papaver L. – Lalə

330. (1) *P. arenarium* Bieb. – Qumluq laləsi

331. (2) *P. bipinnatum* C.A.Mey. – İkiqat lələkyarpaqlı l.

332. (3) *P. commutatum* Fisch. et C.A.Mey. – Oxşar l.

333. (4) *P. dubium* L. – Şübhəli l.

334. (5) *P. fugax* Poir. (*P. caucasica* Bieb.) – Qafqaz l.

335. (6) *P. macrostomum* Boiss. et Huet. – İriqutucuqlu l.

336. (7) *P. ocellatum* Woronow – Gözcüklü l.

4. Genus: Roemeria Medik. – Romeriya

337. (1) *R. hybrida* (L.) DC. – Hibrid romeriya

338. (2) *R. refracta* DC. – Əyrim r.

5. Fam.: Hypecoaceae (Dumort.) Willk. et Lange – Dəlilərəkimilər

1. Genus: Hypecoum L. – Dəlilərə

339. (1) *H. pendulum* L. – Sallaqmeyvə dəlilərə

6. Fam.: Fumariaceae DC. – Şahtərəkimilər

1. Genus: Fumaria L. – Şahtərə

340. (1) *F. asejala* Boiss. – Kasacıqsız şahtərə

341. (2) *F. schleicheri* Soy.- Willem. – Şleyxer ş.

342. (3) *F. vaillantii* Loisel. – Vaylant ş.

Ordo 6. Paeoniales

7. Fam.: Paeoniaceae Raf. – Pionkimilər

1. Genus: Paeonia L. – Pion

343. (1) *P. tenuifolia* L. – Nazikyarpaq pion

SUBCLASSIS: CARYOPHYLLIDAE

SUPERORDO: CARYOPHYLLANAE

Ordo 7. Caryophyllales

8. Fam.: Portulacaceae Adans. – Pərpərənkimilər

1. Genus: Portulaca L. – Pərpərən

344. (1) **P. grandiflora* L. – Bəzək pərpərəni

345. (2) *P. oleraceae* L. – Bağça p.

9. Fam.: Caryophyllaceae Juss. – Qərənfilkimilər

1. Genus: Acanthophyllum C.A. Mey. – Tikanyarpaq

346. (1) *A. pungens* (Bunge) Boiss. – Pırtdaş t.

2. Genus: Agrostemma L. – Aqrostemma (Qara çörəkotu)

347. (1) *A. githago* L. – Əkin aqrostemması

3. Genus: Alloxrusa Bunge – Alloxruza

348. (1) *A. bungei* Boiss. – Bunge alloxruzası

349. (2) *A. versicolor* (Fisch. et C.A. Mey.) Boiss. - Alabəzək a.
4. Genus: Buffonia L. – Buffon
350. (1) *B. parviflora* Griseb. (*B. tenuifolia* L.) - Xırdaçiçək buffon
5. Genus: Cerastium L. – Dəlicincilim
351. (1) *C. dichotomum* L. – Haçalı d.
 352. (2) *C. perfoliatum* L. (*Dichodon perfoliatum* (L.) A. et D. Löve – Saplaqsız d.
6. Genus: Dianthus L. – Qərənfil
353. (1) *D. bicolor* Adams (*D. preobrashenskii* Klok.) – İkirəng qərənfil
 354. (2) *D. chinensis* L. – Çin q.
 355. (3) *D. crossopetalus* (Fenzl ex Boiss.) Grossh. - Məxmərləçək q.
 356. (4) *D. cyri* Fisch. et C.A. Mey. – Kür q.
 357. (5) *D. floribundus* Boiss. - Çoxçiçək q.
 358. (6) *D. libanotis* Labill. – Livan q.
7. Genus: Dichodon (Bartl.) Reichenb. – Dixodon
359. (1) *D. viscidum* (Bieb.) Holub (*Cerastium anomalum* Kit.) – Yapışqanlı d.
8. Genus: Gypsophila L. – Çoğan
360. (1) *G. bicolor* (Freyn et Sint.) Grossh. – İkirəng çoğan
 361. (2) *G. heteropoda* Freyn et Sint. – Müxtəlifyarpaqlı ç.
 362. (3) *G. szovitsii* Fisch. et C.A. Mey. ex Fenzl – Soviç ç.
 363. (4) *G. virgata* Boiss. – Çubuqvarı ç.
9. Genus: Pseudosaponaria (F. Williams) Ikonn. – Yalançı saponaria
364. (1) *P. pilosa* (Huds.) İkonn. (*Gypsophila porrigens* Boiss.) – Uzunsov y.s.
10. Genus: Herniaria L. – Herniar
365. (1) *H. glabra* L. – Hamar herniar
 366. (2) *H. hirsuta* L. (*H. cinerea* DC.) – Tükcüklü h.
11. Genus: Holosteum L. – Sümürgə
367. (1) *H. glutinosum* (Bieb.) Fisch. et C.A. Mey. - Yapışqanlı sümürgə
 368. (2) *H. marginatum* Fisch. et C.A. Mey. – Yaşmaqlı s.
 369. (3) *H. umbellatum* L. – Çətirli s.
12. Genus: Lepyrodielis Fenzl – Şumotu
370. (1) *L. holosteoides* (C.A. Mey.) Fenzl - Bərk şumotu
13. Genus: Minuartia L. – Cinotu
371. (1) *M. hybrida* (Vill.) Schischk. – Hibrid c.
 372. (2) *M. micrantha* Schischk. – Xırdaçiçək c.
 373. (3) *M. sclerantha* (Fisch. et C.A. Mey.) – Sərtçiçək c.
14. Genus: Silene L. – Qoyunqulağı
374. (1) *S. arenosa* C.Koch – Qumluq qoyunqulağı
 375. (2) *S. cyri* Schischk. (*Otites cyri* (Schischk.) Grossh.) – Kür q.
 376. (3) *S. viscosa* (L.) Pers. – Yapışqanlı q.
15. Genus: Pleconax Rafin. – Plekonaks
377. (1) *P. coniflora* (Nees ex Otth.) Sourkova (*Silene coniflora*) - Konuşçiçək p.
16. Genus: Spergularia (Pers.) J. et C. Presl – Cincilə
378. (1) *S. diandra* (Guss.) Boiss. – İkiyərkəkçikli cincilə
17. Genus: Stellaria L. – Cincilim
379. (1) *S. media* (L.) Vill. – Orta cincilim
18. Genus: Kohlruschia Kunth – Kolrauşiya

380. (1) *K. prolifera* (L.) Kunth – Zoğlu kolrauşiya
19. Genus: Petrorhagia (Ser. ex DC.) Link. - Petrohargiya
381. (1) *P. cretica* (L.) P.W.Ball. et Heywood (*Saponaria cretica* L.) – Təbaşiri p.
10. Fam.: Amaranthaceae Adans. - Pəncərkimilər
1. Genus: Alternanthera Frossk. - Növbətozcuqlu
382. (1) *A. sessilis* (L.) DC. – Sessili növbətozcuqlusu
2. Genus: Amaranthus L. – Pəncər
383. (1) *A. albus* L. - Ağ pəncər
384. (2) *A. graecizans* L. - Gizli p.
385. (3) **A. hybridus* L. - Hibrid p.
386. (4) *A. retroflexus* L. – Qara p.
11. Fam.: Chenopodiaceae Vent. – Tərəkimilər
1. Genus: Anabasis L. – Öldürgən
387. (1) *A. aphylla* L. – Yarpaqsız öldürgən
388. (2) *A. brachiata* Fisch. et C.A. Mey. ex Kar. et Kir. – Şamdanvari ö.
389. (3) *A. eugeniae* İljin – Yevgeni ö.
2. Genus: Atriplex L. – Sirkən
390. (1) *A. aucheri* Moq. (*A. amblyostegia* Turcz.) – Oşe sirkəni
391. (2) *A. cana* C.A. Mey. – Ağ s.
392. (3) *A. micrantha* C.A. Mey. (*A. heterosperma* Bunge) – Kiçik s.
393. (4) *A. patula* L. – Çoxbudaqlı s.
394. (5) *A. prostrata* Boucher ex DC. – Sərilən s.
395. (6) *A. tatarica* L. (*A. arazdajanica* Kapell.) – Tatar s.
396. (7) *A. turcomanica* (Moq.) Boiss. – Türkmən s.
3. Genus: Bassia All. (Echinopsilon Moq.) – Bassiya
397. (1) *B. hyssopifolia* (Pall.) O. Kuntze - İssopolit bassiyası
4. Genus: Beta L. – Çuğundur
398. (1) **B. vulgaris* L. – Adi çuğundur
= **B. v. subsp. altissima* - Şəkər ç.
= **B. v. subsp. esculena* Guerke – Yeyilən ç.
= **B. v. subsp. cicla* (L.) Schuebl. et Marte
5. Genus: Bienertia Bunge – Bienertiya
399. (1) *B. cycloptera* Bunge – Girdəqanad binertiya
6. Genus: Camphorosma L. – Kafirotu
400. (1) *C. lessingii* Litv. – Lessinq kafirotu
7. Genus: Ceratocarpus L. – Buynuzlu
401. (1) *C. arenarius* L. – Qumluq buynuzlusu
= *C. a. subsp. arenarius* L.
= *C. a. subsp. utriculosus* (Bluk.) Takht.
8. Genus: Chenopodium L. – Tərə
402. (1) *Ch. album* L. – Ağımtıl tərə
403. (2) *Ch. botrys* L. – İyli tərə
404. (3) *Ch. glaucum* L. – Çılpaq t.
405. (4) *Ch. hybridum* L. – Hibrid t.
406. (5) *Ch. polyspermum* L. – Çoxtoxumlu t.
407. (6) *Ch. rubrum* L. – Qırmızı t.

408. (7) *Ch. urbicum* L. – Şəhər t.
 409. (8) *Ch. vulvaria* L. – Üfunətli t.
- 9. Genus: Climacoptera Botsch. – Klimakopter**
410. (1) *C. crassa* (Bieb.) Botsch. (*Salsola crassa* Bieb.) – Ətli klimakopter
- 10. Genus: Gamanthus Bunge – Qamantus**
411. (1) *G. pilosus* (Pall.) Bunge – Tükcüklü qamantus
- 11. Genus: Girgensohnia Bunge – Qirgenzohniya**
412. (1) *G. oppositiflora* (Pall.) Fenzl – Qarışıqyarpaqlı qirgenzohniya
- 12. Genus: Halanthium C.Koch – Duzçiçək**
413. (1) *H. kulpianum* (C.Koch) Bunge – Kulp duzçiçəyi
 414. (2) *H. rarifolium* C.Koch – Seyrəkyaarpaq d.
- 13. Genus: Halimione Aell. – Halimion**
415. (1) *H. verrucifera* (Bieb.) Aell. – Saqqallı halimion
- 14. Genus: Halimocnemis C.A.Mey. – Halimoknemis**
416. (1) *H. sclerosperma* (Pall.) C.A.Mey. – Sərtmeyvəli h.
- 15. Genus: Halocnemum Bieb. – Sarsazan, Qaraşoran**
417. (1) *H. strobilaceum* (Pall.) Bieb. – Yoğunlaşmış sarsazan
- 16. Genus: Halostachys C.A.Mey. – Saksaul, Şahsevdi**
418. (1) *H. belangeriana* (Moq.) Botsch. (*H. caspica* C.A.Mey.) – Belange saksaylı
- 17. Genus: Halothamnus Jaub. et Spach – Halotamnus**
419. (1) *H. glaucus* (Bieb.) Botsch. (*Salsola glauca* Bieb.) – Mavi halotamnus
- 18. Genus: Halotis Bunge – Halotis**
420. (1) *H. pilifera* (Moq.) Botsch. (*H. pilosa* (Moq.) İljin) – Tüklü halotis
- 19. Genus: Kalidium Moq. – Sarıbaş**
421. (1) *K. caspicum* (L.) Ung. - Sternb. – Xəzər sarıbaşı
- 20. Genus: Kochia Roth – Əzgən**
422. (1) *K. laniflora* (S.G.Gmel.) Borb. – Tüklüçiçək əzgən
 423. (2) *K. prostrata* (L.) Schrad. – Sərilən ə.
 424. (3) *K. scoparia* (L.) Schrad. – Səmaağacı ə.
- 21. Genus: Krascheninnikovia Guel. – Kraşennikoviya**
425. (1) *K. ceratoides* (L.) Guel. (*Eurotia seratoides* (L.) C.A.Mey.) – Boz k.
- 22. Genus: Noaea Moq. – Noya**
426. (1) *N. mucronata* (Forssk.) Aschers. et Schweinf. – Sivriuc noya
- 23. Genus: Panderia Fisch. et C.A.Mey. – Panderiya**
427. (1) *P. turkestanica* İljin – Türkmənistan p.
- 24. Genus: Petrosimonia Bunge – Qışotu**
428. (1) *P. brachiata* (Pall.) Bunge – Budaqlı qışotu
 429. (2) *P. glauca* (Pall.) Bunge – Göyümtül q.
- 25. Genus: Salicornia L. – Duzlaq çoğanı**
430. (1) *S. europaea* L. – Avropa duzlaq çoğanı
- 26. Genus: Salsola L. (Caspia Galuschko) – Şoran**
431. (1) *S. australis* R.Br. (*S. pestifer* Nels.) – Avstraliya şoranı
 432. (2) *S. camphorosma* İljin – Kamforalı ş.
 433. (3) *S. cana* C. Koch – Boz ş.
 434. (4) *S. dendroides* Pall. – Ağacvari ş.
 435. (5) *S. ericoides* Bieb. – Çərən, Şahsevdi ş.

436. (6) *S. futilis* İljin – Kövrək ş.
 437. (7) *S. nitraria* Pall. (*S. macera* Litv.) – Şorgilə ş.
 438. (8) *S. nodulosa* (Moq.) İljin – Dağ ş.
     = *S. gemmascens* Pall. subsp. *nodulosa* (Moq.) Botsch.
 439. (9) *S. soda* L. – Sodalı ş.
 440. (10) *S. stellulata* Korov. – Ulduzvari ş.
 441. (11) *S. tamamschjanae* İljin – Tamamşıyan ş.
 442. (12) *S. tomentosa* (Moq.) Spach (*S. takhtadshjanii*, *S. flavovirens*) – Keçətüklü ş.

27. Genus: Seidlitzia Bunge – Şoravgə

443. (1) *S. florida* (Bieb.) Bunge – Çiçəkli şoravcə

28. Genus: Spinacia L. – Spanaq

444. (1) **S. oleracea* L. – Bostan spanağı
 445. (2) *S. tetrandra* Stev. – Dörderkəkçikli s.

29. Genus: Suaeda Forssk. ex Scop. – Çərən

446. (1) *S. altissima* (L.) Pall. – Hündür çərən
 447. (2) *S. confusa* İljin – Müxtəlif ç.
 448. (3) *S. dendroides* (C.A. Mey.) Moq. – Ağacvari ç.
 449. (4) *S. heterophylla* (Kar. et Kir.) Bunge – Müxtəlifyarpaq ç.
 450. (5) *S. microphylla* Pall. – Xırdayarpaq ç.
 451. (6) *S. prostrata* Pall. – Yatıq ç.
 452. (7) *S. salsa* (L.) Pall. – Şoranlıq ç.

SUPERORDO: POLYGONANAE

Ordo 8. Polygonales

12. Fam.: Polygonaceae Juss. – Qırxbuğumkimilər

1. Genus: Atraphaxis L. – Dəvəqıran

453. (1) *A. angustifolia* Jaub. et Spach – Daryarpaq dəvəqıran
 454. (2) *A. spinosa* L. – Tikanlı d.

2. Genus: Calligonum L. – Cuzğun

455. (1) *C. polygonoides* L. – Qırxbuğum cuzğun

3. Genus: Fallopia Adans. – Fallopiya

456. (1) *F. convolvulus* (L.) A.Löve (*Polygonum convolvulus* L.) – Sarmaşan f.

4. Genus: Persicaria Hill – Qırmızıbaş

457. (1) *P. hydropiper* (L.) Spach (*Polygonum hydropiper* L.) – Qırmızıbaş subibəri
 458. (2) *P. lapathifolia* (L.) S.F.Gray (*P. nodosum* Pers.) – Buğumlu q.
 459. (3) *P. maculata* (Rafin.) A. et D.Löve (*Polygonum persicaria* L.) – Ləkəli q.

5. Genus: Polygonum L. – Qırxbuğum

460. (1) *P. argyrocoleon* Steud. ex G.Kuntze – Gümüşü q.
 461. (2) *P. aviculare* L. (*Polygonum heterophyllum* Lindm.) – Quş q.
 462. (3) *P. patulum* Bieb. – Mail q.
 463. (4) *P. polycnemoides* Jaub. et Spach – Dağ q.

6. Genus: Rheum L. – Rəvənd

464. (1) *R. ribes* L. – Qarağat rəvəndi
 465. (2) *R. turkestanicum* Janisch. (*R. rupestre* Litw.) – Türkmənistan r.

7. Genus: Rumex L. – Əvəlik

466. (1) *R. acetosa* L. – Adi əvəlik
 467. (2) *R. confertus* Willd. – At əvəliyi

468. (3) *R. pulcher* L. – Gözəl ə.

SUPERORDO: PLUMBAGINANAE

Ordo 9. Plumbaginales

13. Fam.: Plumbaginaceae Juss. – Qurşunçiçəyikimilər

1. Genus: Acantholimon Boiss. – Tıs-tıs

469. (1) *A. armenum* Boiss. et Huet – Erməni t.

470. (2) *A. karelinii* (Stschegl.) Bunge – Karelin t.

2. Genus: Limonium Mill. – Dəvəayağı

471. (1) *L. carnosum* (Boiss.) O.Kuntze – Ətli dəvəayağı

472. (2) *L. fischeri* (Trautv.) Lincz. – Fischer d.

473. (3) *L. meyeri* (Boiss.) O.Kuntze – Meyer d.

SUBCLASSIS: HAMAMELIDIDAE

SUPERORDO: HAMAMELIDANAE

Ordo 10. Hamamelidales

14. Fam.: Platanaceae T. Lestib. - Çinarkimilər

1. Genus: Platan L. – Çinar

474. (1) **P. orientalis* L. – Şərqi çinari

SUPERORDO: FAGANAE

Ordo 11. Fagales

15. Fam.: Fagaceae Dumort. - Fıstıqkimilər

1. Genus: Quercus L. – Palıd

475. (1) *Q. boissieri* Reut. (*Q. araxina* (Trautv.) Grossh.) – Araz palıdı

476. (2) **Q. longipes* L. – Uzunsaplaq p.

Ordo 12. Corylales

16. Fam.: Betulaceae S.F.Gray - Tozağacıkimilər

1. Genus: Carpinus L. – Vələs, ulas

477. (1) **C. betulus* L. (*C. caucasica* Grossh.) – Tozağacıvari vələs

478. (2) **C. grosseserrata* H.Winkl. - Qafqaz v.

479. (3) **C. orientalis* Mill. - Şərqi v.

17. Fam.: Corylaceae Mirb. – Fındıqkimilər

1. Genus: Corylus L. – Fındıq

480. (1) **C. avellana* L. – Adi fındıq

SUPERORDO: JUGLANDANAE

Ordo 13. Juglandales

18. Fam.: Juglandaceae DC. ex Perleb – Qozkimilər

1. Genus: Juglans L. – Qoz

481. (1) **J. regia* L. – Yunan qozu

482. (2) **J. nigra* L. – Qara q.

483. (3) **J. sericea* L. – Boz q.

SUBCLACCIS: DILLENIIDAE

SUPERORDO: THEANAE

Ordo 14. Theales

19. Fam: Hypericaceae Juss. – Dazıkimilər

1. Genus: Hypericum L. – Dazı

484. (1) *H. formosissimum* Takht. – Gözəl d.

485. (2) *H. lydiium* Boiss. – Lidiya d.

486. (3) *H. perforatum* L. – Zəif d.
487. (4) *H. scabrum* L. – Kələkötür d.

SUPERORDO: PRIMULANAE

Ordo 16. Styracales (Ebenales)

20. Fam.: Ebenaceae Guerke – Ebenakimilər

1. Genus: Diospyros L. – Xurnik

488. (1) **D. kaki* Thunb. – Yapon xurniki
489. (1) **D. lotus* L. – Xurnik

Ordo 17. Primulales

21. Fam.: Primulaceae Vent. – Novruzçiçəyikimilər

1. Genus: Anagallis L. – Anaqallis

490. (1) *A. arvensis* L. – Əkin anaqallisi
491. (2) *A. fomina* Mill. (*A. caerulea* Schreb.) – Fomin a.

2. Genus: Androsace L. – Dəlikçiçək

492. (1) *A. maxima* L. (*A. turczaninowii* (Freyn) Fed.) – Böyük d.

3. Genus: Glaux L. – Qaranquşotu

493. (1) *G. maritima* L. – Sahil qaranquşotu

4. Genus: Lysimachia L. – Qoyunboğan

494. (1) *L. dubia* Soland. – Şübhəli qoyunboğan

SUPERORDO: VIOLANAE

Ordo 18. Violales

22. Fam.: Violaceae Batsch – Bənövşəkimilər

1. Genus: Viola L. – Bənövşə

495. (1) *V. alba* Bess. – Ağ bənövşə
496. (2) **V. hortensis* DC. – Bağ b.
497. (3) *V. odorata* L. – Ətirli b.

Ordo 19. Tamaricales

23. Fam.: Tamaricaceae Link. – Yulğunkimilər

1. Genus: Myricaria Desv. – Çayyovşanı

498. (1) *M. bracteata* Royle (*M. alopecuroides* Schrenk) – Dəstəli çayyovşanı

2. Genus: Tamarix L. – Yulğun

499. (1) *T. hohenackeri* Bunge – Hohonaker yulğunu
500. (2) *T. kotschyi* Bunge – Koçi y.
501. (3) *T. meyeri* Boiss. – Meyer y.
502. (4) *T. oktandra* Bunge – Doqquzerkəkçikli y.
503. (5) *T. ramosissima* Ledeb. – Çoxbudaqlı y.

24. Fam.: Reaumuriaceae Ehrenb. ex Lindl. – Keçialaçıkimilər

1. Genus: Reaumuria L. – Keçialaçı

504. (1) *R. persica* (Boiss.) Boiss. – İran keçialaçı
505. (1) *R. cistoides* Adams (*R. hypericoides* Willd.) – Dəstəli k.

25. Fam.: Frankeniaceae J.St. - Hil. ex S.F. Gray - Frangenkimilər

1. Genus: Frankenia L. – Sayqacotu

506. (1) *F. hirsuta* L. – Tüklü sayqacotu

Ordo 20. Salicales

26. Fam.: Salicaceae Mirb. - Söyüdkimilər

1. Genus: Populus L. – Qovaq

507. (1) *P. alba* L. – Ağ qovaq
 508. (2) *P. x canescens* (Ait.) Smith (*P. hybrida* Bieb.) – Bozumtul q.
 509. (3) *P. deltoides* Marsh. – Kanada q.
 510. (4) *P. euphratica* Oliver (*P. transcaucasica* Grossh.) – Cənubi Qafqaz q.
 511. (5) *P. gracilis* Grossh. – Qələmə q.
 512. (6) *P. italica* (Duroi) Moench. – İtaliya q.
 513. (7) *P. nigra* L. – Qara q.
 514. (8) *P. schischkinii* Gross. – Şişkin q.
 515. (9) *P. tremula* L. – Titrək q.

2. Genus: Salix L. – Söyüd

516. (1) *S. alba* L. - Ağ söyüd
 517. (2) **S. babylonica* - Ağlar s. (Salxım s.)
 518. (3) *S. caspica* Pall. – Xəzər s.
 519. (4) *S. excelsa* S.G.Gmel. (*S. australior* Anderss) – Hündür s.
 520. (5) *S. purpurea* L. – Qonur s.
 521. (6) *S. triandra* L. – Üçerkəkçikli (Ağçubuq) s.
 522. (7) *S. wilhelmsiana* Bieb. – Vilhelm s.

Ordo 21. Cucurbitales

27. Fam.: Cucurbitaceae Juss. – Balqabaqkimilər

1. Genus: Luffa Mill. – Luffa

523. (1) **L. cylindrica* (L.) M. Roem. – Silindvari luffa

2. Genus: Citrullus Schrad. – Qarpız

524. (1) **C. vulgaris* Schrad. – Adi q.

3. Genus: Cucumis L. – Xiyar

525. (1) **C. sativus* L. – Adi x.

4. Genus: Ecballium A. Rich. – İt xiyarı

526. (1) *E. elaterium* (L.) A. Rich. – Adi it xiyarı

5. Genus: Lagenaria Ser. – Lagenar

527. (1) **L. ciceraria* (Mol.) Standl. – Boğazlı lagenari

6. Genus: Melo Mill. – Yemiş, qovun

528. (1) **M. sativus* Sager.ex M.Roem. – Adi yemiş

7. Genus: Cucurbita L. – Balqabaq (Boram)

529. (1) **C. maxima* Duch. – İri balqabaq

SUPERORDO: BRASSICANAE

Ordo 23. Brassicales (Capparales)

28. Fam.: Capparaceae Juss. – Kəvərkimilər

1. Genus: Capparis – Kəvər

530. (1) *C. herbacea* Willd. (*C. spinosa* L.) – Otvari kəvər

29. Fam.: Brassicaceae Burnett - Kələmkimilər

1. Genus: Aethionema R.Br. - Pulcuqluot

531. (1) *A. arabicum* (L.) Lipsky - Ərəb pulcuqluotu

2. Genus: Alliaria Heist. ex Fabr. - Sarımsaqotu

532. (1) *A. petiolata* (Bieb.) Cavara et Grande (*A. officinalis* Bieb.) -Dərman s.

3. Genus: Alyssum L. - Çuğundurot

533. (1) *A. stapfii* Vierh. (*A. buschianum* Grossh.) - Ştaf ç.

534. (2) *A. szovitsianum* Fisch. et C.A. Mey. - Soviç ç.

535. (3) *A. turkestanicum* Regel et Schmalh. (*A. desertorum* Stapf) –Türküstan ç.
4. Genus: Arabidopsis (DC.) Heynh. - Kəsəkotu
536. (1) *A. parvula* (Schrenk) O.E. Schulz - Tüksüz kəsəkotu
 537. (2) *A. pumila* (Steph.) N. Busch - Tüklümeyvə k.
5. Genus: Arabis L. – Ərəbotu
538. (1) *A. recta* Vill. (*A. auriculata* auct.) - Düz ə.
6. Genus: Armoracia (Gaertn.) C.A. Mey. et Scherb. – Xardal
539. (1) *A. rusticana* (Gaertn.) C.A. Mey. et Scherb. - Adi x.
7. Genus: Atropatenia F.K. Mey. - Atropateniya
540. (1) *A. rosrtata* (N. Busch) F.K. Mey. (*Thlaspi rostratum*) - Buynuzcuqlu a.
8. Genus: Barbarea R. Br. (Campe Dulac) - Vəzərək
541. (1) *B. stricta* Andrzej. - Six v.
 542. (2) *B. vulgaris* R.Br. (*B. arcuata* (Opiz ex J. et C. Presl.) Reichenb.) -Adi v.
9. Genus: Brassica L. – Kələm
543. (1) **B. oleracea* L. - Bostan k.
 544. (2) **B. napus* L. – Şalğamturp
 545. (3) **B. rapa* L. – Turp
10. Genus: Calepina Adans. - Kalepina
546. (1) *C. irregularis* (Asso) Thell. - Əyri kalepina
11. Genus: Camelina Crantz – Köhrənot
547. (1) *C. laxa* C.A.Mey. – Seyrək köhrənotu
 548. (2) *C. rumelica* Velen. (*C. albiflora* (Boiss.) N.Busch - Ağrəng k.
 549. (3) *C. sativa* (L.)Crantz - Əkin k.
12. Genus: Campyloptera Boiss. - Kampiloptera
550. (1) *C. carnea* (Banks et Soland.) Botsch et Vved. (*Aethionema carneum* (Banks et Soland.) B. Fedtsch.) – Ətrəng kampiloptera
13. Genus: Capsella Medik. - Quşəppəyi
551. (1) *C. bursa - pastoris* (L.) Medik. - Adi quşəppəyi
14. Genus: Cardaria Desv. - Kardariya
552. (1) *C. boissieri* (N. Busch) Soo (*Lepidium boisseri* N. Busch) – Buassi k.
15. Genus: Cherianthus L. – Saribənövşə
553. (1) **C. cheiri* L. – Bağ saribənövşəsi
16. Genus: Chorispora R. Br. ex DC. - Alakülüng
554. (1) *Ch. iberica* (Bieb.) DC. - Gürcü alakülüngü
 555. (2) *Ch. tenella* (Pall.) DC. - Zərif a.
17. Genus: Clypeola L.- Mərcəki
556. (1) *C. jonthlaspi* L. – Yarğan mərcəkisi
18. Genus: Conringia Adans. - Konringia
557. (1) *C. clavata* Boiss. (*C. perfoliata* (C.A.Mey.) N. Busch) - Sancaqlı k.
19. Genus: Crambe L.- Qatran
558. (1) *C. armena* N. Busch - Erməni q.
 559. (2) *C. juncea* Bieb. - Cıgvari q.
 560. (3) *C. orientalis* L. (*C. amabilis* Butk. & Majlun) – Şərq q.
20. Genus: Cymatocarpus O.E.Schultz - Sərbəstmeyvə
561. (1) *C. grossheimii* N.Busch - Qrossheym sərbəstmeyvəsi
21. Genus: Descurainia Webb et Berth. - Dekuran

562. (1) *D. sophia* (L.) Webb. ex Prantl - Sofiya dekuranı
22. Genus: Diptychocarpus Trautv. - Cütbuynuz
563. (1) *D. strictus* (Fisch. ex Bieb.) Trautv. - Six cütbuynuz
23. Genus: Erophila DC. - Baharotu
564. (1) *E. verna* (L.) Bess. - Yaz baharotu
24. Genus: Eruca Mill. - İndau
565. (1) *E. sativa* Mill. - Əkin indausu
25. Genus: Erysimum L.- İsitməotu
566. (1) *E. collinum* (Bieb.) Andr. - Təpəvari i.
567. (2) *E. leptophyllum* (Bieb.) Andr. - Daryarpaq i.
568. (3) *E. leucanthemum* (Steph.) B. Fedtsch. (*E. passgalense* Boiss.) – Ağçiçək i.
569. (4) *E. repandum* L. - Gəmirilmiş i.
570. (5) *E. sisymbrioides* C.A.Mey. - Şüvərani i.
571. (6) *E. subulatum* J. Gay (*E. persicum* Boiss.) - İran i.
26. Genus: Euclidium R.Br. - Daşmeyvə
572. (1) *E. syriacum* (L.) R. Br. - Suriya daşmeyvəsi
27. Genus: Goldbachia DC. – Qoldbaxia
573. (1) *G. torulosa* DC. - Təpəcikli qoldbaxia
28. Genus: Hymenolobus Nutt. ex Torr. et Gray - Çoxtoxumluot
574. (1) *H. procumbens* (L.) Fourr. - Yatan çoxtoxumluot
29. Genus: İsatia L. - Rəngotu
575. (1) *İ. nummularia* Trautv. - Dəyirmi r.
576. (2) *İ. ornithorhynchus* N. Busch - Ördəkburun r.
30. Genus: Lepidium L. – Bozalaq
577. (1) *L. sativum* L. - Vəzəri b.
578. (2) *L. perfoliatum* L. - Oxlu b.
579. (3) *L. vesicarium* L. - Qovuqlu b.
580. (4) *L. crassifolium* Waldst. et Kit. - Qalınarpaq b.
581. (5) *L. lacerum* C.A.Mey. (*L. persicum* Boiss.) – Cırılmış b.
582. (6) *L. ruderales* L. - Yol b.
31. Genus: Leptaleum DC. - Leptaleum
583. (1) *L. filifolium* (Willd.) DC. - Sapvari leptaleum
33. Genus: Matthiola R. Br. - Şəbbugülü
584. (1) *M. boisseri* Grossh. - Buasiyə şəbbugülü
33. Genus: Meniocus Desv. - Yastımeyvə
585. (1) *M. linifolius* (Steph.) DC. - Kətan yastımeyvə
34. Genus: Microthlaspi F. K. Mey. - Kiçik yarığanotu
586. (1) *M. perfoliatum* (L.) F.K.Mey. (*Thlaspi perfoliatum* L.) – Dağınıqkiçik y.
35. Genus: Myagrum L. – Siçanotu
587. (1) *M. perfoliatum* L. - Dəlinmişarpaq siçanotu
36. Genus: Nasturtium R.Br. - Qıjı
588. (1) *N. officinale* R. Br. - Dərman qıjısı
37. Genus: Neslia Desv. - Nesliya
589. (1) *N. apiculata* Fisch. et C.A.Mey. - Sivriuc nesliya
38. Genus: Neotorularia Hedge et J.Leonard - Yeniməsməsi
590. (1) *N. contortuplicata* (Steph.) Hedge et J.Leonard (*T. contortuplicata*)

- (Steph.) O.E. Schulz) - Buruncuqlu yeniməsməsi
591. (1) *N. torulosa* (Desf.) Hedge et J. Leonard (*T. torulosa* Schultz) - Qabarıqlı y.
- 39. Genus: Neurotropis (DC.) F.K. Mey. - Neurotropis**
592. (1) *N. armena* (N. Busch) Czer. (*Thlaspi armenum* N. Busch) - Erməni n.
- 40. Genus: Peltariopsis N. Busch - Qalxanlıt**
593. (1) *P. grossheimii* N. Busch - Qrossheym qalxanlıtu
- 41. Genus: Pseudoanastatica (Boiss.) Grossh. - Yalançıanastas**
594. (1) *P. dichotoma* (Boiss.) Grossh. - Haçalı yalançıanastas
- 42. Genus: Raphanus L. - Turpca**
595. (1) *R. raphanistrum* L. - Çöl turpcası
596. (2) **R. sativus* L. - Əkin t.
- 43. Genus: Rapistrum Crantz - Şalğam (Turşəng)**
597. (1) *R. rugosum* (L.) All. - Qırışıqlı şalğam
- 44. Genus: Rorippa Scop. - Acıquşəppəyi**
598. (1) *R. austriaca* (Crantz) Bess. - Avstriya a.
- 45. Genus: Sameraria Desv. - Böyrəkmeyvə**
599. (1) *S. armena* (L.) Desv. - Erməni böyrəkmeyvəsi
600. (2) *S. glastifolia* (Fisch. et C.A. Mey.) Boiss. - Rəngotuyarpaq b.
- 46. Genus: Sinapis L. - İstiot (Xardal)**
601. (1) *S. arvensis* L. - Çöl istiotu
- 47. Genus: Sisymbrium L. - Şüvərən**
602. (1) *S. altissimum* L. - Boylu şüvərən
603. (2) *S. septulatum* DC. (*S. bilobum* (C. Koch) Grossh.) - Şaqqalı ş.
- 48. Genus: Sterigmostemum Bieb. - Steriqma**
604. (1) *S. acanthocarpum* Fisch. et C.A. Mey. - İynəmeyvə steriqma
605. (2) *S. incanum* Bieb. (*S. torulosum* (M.B.) Stapf.) - Təpəcikli s.
- 49. Genus: Strigosella Boiss. (Malcolmia auct. p. p.) - Striqosella**
606. (1) *S. africana* (L.) Botsch. (*Malcolmia laxa* (Lam.) DC.) - Afrika s.
= *S. a.* subsp. *laxa* (Lam.) Botsch.
607. (2) *S. intermedia* (C.A. Mey.) Botsch. (*Malcolmia taraxafolia* Balb.) - Orta s.
- 50. Genus: Thlaspi L. - Yarğanotu**
608. (1) *T. arvense* L. - Çöl yarğanotu
609. (2) *T. huetii* Boiss. - Huye y.
- 51. Genus: Turritis L. - Göyməkotu**
610. (1) *T. glabra* L. (*Arabis glabra* (L.) Brnh.) - Hamar göyməkotu
- 52. Genus: Zuvanda (Dvorak) Askerova - Zuvanda**
611. (1) *Z. meyeri* (Boiss.) Askerova (*Malcolmia meyeri* Boiss.) - Meyer zuvadası
- 30. Fam.: Resedaceae DC. ex S. F. Gray - Rezedakimilər**
- 1. Genus: Reseda L. - Rezeda**
612. (1) *R. microcarpa* Muell.-Arg. - Xırdameyvə r.
- SUPERORDO: MALVANAE**
- Ordo 24. Cistales*
- 31. Fam.: Cistaceae Juss.- Çobangarğısıkimilər**
- 1. Genus: Fumana (Dun.) Spach - Fuman**
613. (1) *F. procumbens* (Dun.) Gren. et Codr. - Yatıq fuman
- 2. Genus: Helianthemum Mill. - Çobanqarğısı**

614. (1) *H. lasiocarpum* Jacgues et Hering – Tüklü ç.

615. (2) *H. ledifolium* (L.) Mill. – Yemotuyarpaq ç.

616. (3) *H. salicifolium* (L.) Mill. – Söyüdyarpaq ç.

Ordo 25. Malvales

32. Fam.: Malvaceae Juss. - Əməköməcikimilər

1. Genus: Abutilon Hill – Kəndirotu

617. (1) *A. theophrasti* Medk. – Teorast k.

2. Genus: Alcea L. – Gülxətmi

618. (1) *A. rosea* L. – Çəhrayı g.

619. (2) *A. rugosa* Alef. – Qırışiq g.

620. (3) *A. tabrisiana* (Boiss. et Buhse) İljin – Təbriz g.

3. Genus: Althaea L. – Bəlgəmotu

621. (1) *A. armeniaca* Ten. – Erməni bəlgəmotu

622. (2) *A. hirsuta* L. – Sərtiyarpaq b.

623. (3) *A. officinalis* L. – Dərman b.

4. Genus: Hibiscus L. – Hibiskus

624. (1) **H. esculentus* L. – Yeyilən bamiyə

625. (2) **H. rosa-sinensis* L. – Çin qızılgülü hibiskusu

626. (3) **H. syriacus* L. – Suriya hibiskusu

627. (4) *H. trionum* L. – Üçər hibiskus

5. Genus: Lavatera L. – Xətmi

628. (1) *L. thuringiaca* L. – Türüngə xətmi

6. Genus: Malva L. – Əməköməci

629. (1) *M. neglecta* Wallr. – Alaq əməköməci

630. (2) *M. sylvestris* L. – Meşə ə.

7. Genus: Malvella Jaub. et Spach. – Köməci

631. (1) *M. sherardiana* (L.) Jaub. et Spach - Jerard köməcisi

SUPERORDO: URTICANAE

Ordo 26. Urticales

33. Fam.: Ulmaceae Mirb. – Qaraağackimilər

1. Genus: Ulmus L. – Qaraağac

632. (1) *U. glabra* Huds. – Hamar qaraağac

633. (2) *U. minor* Mill. (*U. densa* Litv., *U. suberosa* Moench, *U. foliaca* Gilib.) – Kicik q.

= *U. densa* var. *nalband* Talibov – Nalbənd q.

634. (3) *U. scabra* Mill. – Çılpaq q.

34. Fam.: Moraceae Link. – Tutkimilər

1. Genus: Ficus L. - Əncir

635. (1) **F. carica* L. – Adi əncir

2. Genus: Morus L. – Tut

636. (1) **M. alba* L. – Ağ tut

637. (2) **M. nigra* L. – Qara t.

638. (3) **M. rubra* L. – Qırmızı t.

35. Fam.: Cannabaceae Endl. – Kənafkimilər

1. Genus: Cannabis L. – Kənaf

639. (1) *C. ruderalis* Janisch. – Alaq kənafı

640.(2) *C. sativa L. – Əkin k.

36. Fam.: Urticaceae Juss. – Gicitkankimilər

1. Genus: Urtica L. – Gicitkan

641. (1) U. dioica L. – İkievli gicitkan

642. (2) U. urens L. – Dalar g.

2. Genus: Parietaria L. – Parietaria (Qayaotu)

643. (1) P. judaica L. – Yəhudi parietariayası (qayaotu)

644. (2) P. micrantha Ledeb. – Xırdaçiçək q.

SUPERORDO: EUPHORBIANAE

Ordo 27. Euphorbiales

37. Fam.: Euphorbiaceae Juss. – Süddüyənkimilər

1. Genus: Andrachne L. – Andraxne

645. (1) A. rotundifolia C.A.Mey. – Girdəyarpaq a.

2. Genus: Chrozophora Adr. Juss. – Lakmusotu

646. (1) Ch. hierosolymitana Spreng. – Yerusəlim lakmusotu

647. (2) Ch. tinctoria (L.) Adr. Juss. – Boyaq l.

3. Genus: Euphorbia L. – Süddüyən

648. (1) E. arvalis Boiss. et Heldr. – Əkin süddüyəni

649. (2) E. azerbaijdzhanica Bordz. – Azərbaycan s.

650. (3) E. chamaesyce L. – Qısa s.

651. (4) E. condylocarpa Bieb. – Çıxıntılımeyvəli s.

652. (5) E. eriophora Boiss. – Tüklü s.

653. (6) E. grossheimii Prokh. – Qrossheym s.

654. (7) E. heteradena Jaub. et Spach (*E. isphahanica* Boiss.) – İsfahan s.

655. (8) E. helioscopia L. – Günəbaxan s.

656. (9) E. humilis C.A.Mey – Yatıq s.

657. (10) E. falcata L. – Oraqvarı s.

658. (11) E. marschalliana Boiss. – Marşal s.

659. (12) E. orientalis L. – Şərq s.

660. (13) E. seguieriana Neck. – Sequyer s.

661. (14) E. stricta L. – Şüv s.

662. (15) E. turcomanica Boiss. – Türkmən s.

663. (16) E. woronowii Grossh. – Voronov s.

4. Genus: Ricinus L. – Gənəgərçək

664. (1) *R. communis L. – Adi gənəgərçək

Ordo 28. Thymelaeales

38. Fam.: Thymelaeaceae Juss. – Canavargiləsikimilər

1. Genus: Diarthron Turcz. – Diartron

665. (1) D. vesiculosum (Fisch. et C.A.Mey. ex Kar. et Kir.) C.A.Mey. – Qovuqlu d.

2. Genus: Stelleropsis Pobed. – Cincilimcə

666. (1) S. magakjanii (Sosn.) Pobed. – Maqakyan cincilimcəsi

3. Genus: Thymelaea Mill. – Timella

667. (1) T. passerina (L.) Coss. et Germ. – Adi timela

SUBCLACCIS: ROSIDAE

SUPERORDO: ROSANAE

Ordo 29. Saxifragales

39. Fam.: Crassulaceae DC. – Dovşankələmikimilər

1. Genus: Macrocephalum Regel et Schmalh. – İribaş

668. (1) *M. tetramerum* (Trautv.) Palanov (*Sedum tetramerum*) – Dördləçəkli i.

40. Fam.: Grossulariaceae DC. – Rusalçasıkimilər

1. Genus: Grossularia Hill – Rusalçası

669. (1) *G. reclinata* (L.) Mill. – Əyri rusalçası

2. Genus: Ribes L. – Qarağat

670. (1) **R. aureum* Pursh. – Qırmızı qarağat

671. (2) **R. nigrum* L. – Qara q.

Ordo 30. Rosales

41. Fam.: Rosaceae Adans. – Gülçiçəklikimilər

1. Genus: Agrimonia L. – Gücotu

672. (1) *A. eupatoria* L. – Avropa gücotu

2. Genus: Amygdalus L. – Badam

673. (1) *A. communis* L. – Adi badam

- *A. c. forma amicta* – Şirin badam

- *A. c. forma amara* – Acı badam

3. Genus: Armeniaca Mill. – Ərik

674. (1) **A. vulgaris* Lam. – Adi ərik

4. Genus: Armeniaco - prunus Cinovskis – Alça-ərik

675. (1) **A. dasycarpa* (Ehrh.) Cinovskis – Tükcüklü alça- ərik

5. Genus: Cerasus Mill. – Albalı

676. (1) *C. avium* (L.) Moench – Quş albalı (Gilas)

677. (2) **C. austera* (L.) Borkh. – Turş a.

678. (3) **C. vulgaris* Mill. – Gilənar a.

6. Genus: Crataegus L. – Yemişan

679. (1) **C. chlorocarpa* Lenne et C. Koch – Yaşılmeyvə y.

680. (2) **C. ferganensis* Pojark. – Fərqanə y.

681. (3) *C. pseudoheterophylla* Pojark. – Yalançı müxtəliyarpaq y.

682. (4) **C. turkestanica* Pojark. – Türkmənistan y.

7. Genus: Cydonia Mill. – Heyva

683. (1) **C. oblonga* Mill. – Adi heyva

8. Genus: Fragaria L. – Çiyələk

684. (1) **F. magna* Thuill. (*F. ananassa* (Duch.) auct.) – Peyvənd çiyələk

9. Genus: Malus Mill. – Alma

685. (1) **M. domestica* Borkh. – Ev alması

10. Genus: Persica Mill. – Şaftalı

686. (1) **P. vulgaris* Mill. – Adi şaftalı

11. Genus: Potentilla L. – Qaytarma

687. (1) *P. anserina* L. – Ördək q.

688. (2) *P. canescens* Bess. – Bozumtul q.

689. (3) *P. obscura* Willd. – Qaramtıl q.

690. (4) *P. pedata* Willd. ex Hornem. – Yumrukök q.

691. (5) *P. recta* L. – Düz q.

692. (6) *P. reptans* L. – Sürünən q.

693. (7) *P. supina* L. – Alçaq q.

12. Genus: Poterium L. – Başlıot

694. (1) *P. polygamum* Waldst. et Kit. – Çoxqardaş başlıot

13. Genus: Prunus L. – Alça

695. (1) *P. divaricata* Ledeb. – Alça gavalı

696. (2) **P. domestica* L. – Ev g.

697. (3) **P. nachichevanica* Kudr. – Naxçıvan g.

698. (4) **P. spinosa* L. – Göyəm g.

14. Genus: Pyracantha M.Roem. – Tubulqa

699. (1) *P. coccinea* M.Roem. – Qırmızı tubulqa

15. Genus: Pyrus L. – Armud

700. (1) **P. communis* L. – Adi a.

701. (2) *P. salicifolia* Pall. – Söyüdyarpaq a.

702. (3) **P. serotina* Rehd. – Gecyetišən a.

703. (4) *P. voronovii* Rubtz. – Voronov a.

16. Genus: Rosa L. – İtburnu

704. (1) **R. damascena* Mill. – Damak i.

705. (2) **R. centifolia* L. – Yüzyarpaq i.

706. (3) **R. chinensis* Jacq. – Çin i.

707. (4) *R. marschalliana* Sosn. – Marşal i.

708. (5) **R. multiflora* Thunb. – Çoxçiçəkli i.

709. (6) *R. rapinii* Boiss. et Bal. (*R. bungeana* Boiss. et Buhse) – Rapin i.

710. (7) *R. tomentosa* Smith – Keçətüklü i.

17. Genus: Rubus L. – Böyürtkən

711. (1) *R. anatolicus* (Focke) Focke ex Hausskn. (*R. sanguineus* auct.) – Anadolu b.

712. (2) *R. caesius* L. – Bozumtul b.

SUPERORDO: MYRTANAE

Ordo 31. Myrtales

42. Fam.: Myrtaceae Adans. – Mərsinkimilər

1. Genus: Myrtus – Mərsin

713. (1) **M. communis* L. – Adi mərsin

43. Fam.: Lythraceae J. St. - Hill – Ağlarotkimilər

1. Genus: Lythrum L. – Ağlarot

714. (1) *L. salicaria* L. – Söyüdyarpaq ağlarot

44. Fam.: Punicaceae Horan. – Narkimilər

1. Genus: Punica L. – Nar

715. (1) *P. granatum* L. – Adi nar

45. Fam.: Onagraceae Juss. – Onaqrakimilər

1. Genus: Epilobium L. – Onaqra

716. (1) *E. hirsutum* L. – Tüklü onaqra

717. (2) *E. minutiflorum* Hausskn. – Kiçikçiçək o.

718. (3) *E. parviflorum* Schreb. – Azçiçək o.

719. (4) *E. tetragonum* L. (*E. adnatum* Griseb.) – Dörderkəkçikli o.

SUPERORDO: FABANAE

Ordo 32. Fabales

46. Fam.: Fabaceae Lindl. – Paxlalkimilər

1. Genus: Acacia Hill – Akasiya

720. (1) **A. dealbata* Link – Sarı akasiya
2. Genus: Alhagi Hill – Yağtikan
721. (1) *A. persarum* Boiss. et Buhse – İran yağtikanı
722. (2) *A. pseudalhagi* (Bieb.) Fisch. – Adi y.
3. Genus: Amorpha L. – Amorfa
723. (1) **A. fruticosa* L. – Kolvarı amorfa
4. Genus: Anthyllis L. – Xoraotu
724. (1) *A. lachnophora* Juz. – Tüklü xoraotu
5. Genus: Arachis L. – Yerfindığı
725. (1) **A. hypogaea* L. – Adi yerfindığı
6. Genus: Astracantha Podlech – Astrakanta
726. (1) *A. andreji* (Rzazade) Czer. (*Astragalus andreji* Podlech) – Andrey a.
7. Genus: Astragalus L. – Paxladən, Gəvən
727. (1) *A. ammophilus* Kar. et Kir. – Qumluq p.
728. (2) *A. asterias* Stev. ex Ledeb. (*A. cruciatus* Link.) - Xaççiçək p.
729. (3) *A. calycinus* Bieb. – Kasalı p.
730. (4) *A. campylorrhynchus* Fisch. et C.A. Mey. – Xortumlu p.
731. (5) *A. hajastanus* Grossh. – Ermənistan p.
732. (6) *A. kochianus* Sosn. – Kox p
733. (7) *A. psiloglottis* Stev. ex DC. – Çılpaqdil p.
734. (8) *A. striatellus* Pall. ex Bieb. – Zolaqlı p.
735. (9) *A. takhtadzhjanii* Grossh. – Taxtacan p.
736. (10) *A. tribuloides* Delile – Çəngəli p.
8. Genus: Spartum L. – Sarıkol
737. (1) **S. junceum* L. – Adi sarıkol
9. Genus: Cercis L. – Ərkəvan
738. (1) **C. siliguastrum* L. – Adi ərkəvan
10. Genus: Caragana Fabr. – Xöstək
739. (1) *C. grandiflora* (Bieb.) DC. – İriçiçək xöstək
11. Genus: Cicer L. – Noxud
740. (1) **C. arietinum* L. – Qoyun n.
12. Genus: Galega L. – Çəpişotu
741. (1) **G. officinalis* L. – Dərman çəpişotu
13. Genus: Gleditsia L. – Şeytanağacı
742. (1) **G. caspica* Desf. – Xəzər şeytanağacı
743. (2) **G. triacanthos* L. – Üçtikan ş.
14. Genus: Glycine Willd. (*Dolichos* L. p.p.) – Soya
744. (1) **G. max* (L.) Merr. – İri soya
745. (2) **G. soja* Sieb. et Zucc. – Əkin s.
15. Genus: Glycyrrhiza L. – Biyan
746. (1) *G. echinata* L. – Kələkötür biyan
747. (2) *G. glabra* L. - Tüksüz b.
748. (3) *G. glandulifera* Waldst. et Kit. – Vəzili b.
16. Genus: Halimodendron Fisch. ex DC. – Çingil
749. (1) *H. halodendron* (Pall.) Voss. - Gümüşü çingil
17. Genus: Hedipnois Hill – Hedipnois

750. (1) *H. cretica* (L.) Dum.- Cours. – Krit hedipnoisi

18. Genus: Hedysarum L. – Köpükotu

751. (1) *H. formosum* Fisch. et C.A. Mey. ex Basin. – Göyçək köpükotu

19. Genus: Lathyrus L. (*Orobus* L.) – Gülülçə

752. (1) *L. aphaca* L. – Azyarpaq gülülçə

753. (2) *L. cicera* L. – Qırmızı g.

754. (3) *L. incurvus* (Roth) Roth – Əyri g.

755. (4) *L. hirsutus* L. – Kələ-kötür g.

756. (5) **L. odoratus* L. – Ətirli g.

757. (6) *L. tuberosus* L. – Köküyumru g.

758. (7) *L. sphaericus* Retz. – Şarvari g.

759. (8) *L. sativus* L. – Əkin g.

760. (9) *L. sylvestris* L. – Meşə g.

20. Genus: Lens Mill. – Mərçi

761. (1) **L. culinaris* Medik. – Adi mərçi

21. Genus: Lotus L. – Qurdotu

762. (1) *L. caucasicus* Kuprian. ex Juz. – Qafqaz qurdotu

763. (2) *L. corniculatus* L. – Buynuzlu q.

764. (3) *L. gebelia* Vent. – Qebeli q.

765. (4) *L. tenuis* Waldst. et Kit. ex Willd. – Nazik q.

22. Genus: Medicago L. – Qarayonca

766. (1) *M. caerulea* Less. ex Ledeb. – Mavi qarayonca

767. (2) *M. caucasica* Vass. – Qafqaz q.

768. (3) **M. sativa* L. – Əkin q.

769. (4) **M. polyphilla* L. – Çoxyarpaqlı q.

770. (5) *M. truncatula* Gaertn. (*M. tribuloides* Desr.) – Dəmirtikanvari q.

771. (6) *M. lupulina* L. – Xamırmaya q.

772. (7) *M. rigidula* (L.) All. – Qaba q.

773. (8) *M. minima* (L.) Bartalini – Balaca q.

774. (9) *M. grandiflora* (Grossh.) Vass. – İriçiçək q.

775. (10) *M. orbicularis* (L.) Bartalini – Girdəpaxla q.

23. Genus: Melilotus Hill – Xəşənbül

776. (1) *M. albus* Medik. – Ağ xəşənbül

777. (2) *M. neapolitanus* Ten. – Neapol x.

778. (3) *M. officinalis* (L.) Pall. – Dərman x.

779. (4) *M. wolgicus* Poir. – Volqa x.

24. Genus: Onobrychis Hill – Esparset

780. (1) *O. atropatana* Boiss. – Azərbaycan esparseti

781. (2) *O. cyri* Grossh. – Kür e.

782. (3) *O. heliocarpa* Boiss. – Açıqtoxum e.

783. (4) *O. subcaulis* Boiss. – Qısagövdə e.

25. Genus: Ononis L. – Ononis (Paxlakolu)

784. (1) *O. antiquorum* L. – Qədim ononis

785. (2) *O. arvensis* L. – Əkin o.

786. (3) *O. pusilla* L. – Kiçik o.

26. Genus: Phaseolus L. – Lobyə

787.(1) *Ph. coccineus L. – Tündqırmızı lobyə

788. (2) *Ph. vulgaris L. – Adı l.

27. Genus: Pisum L. – Göynoxud

789. (1) P. elatius Bieb. – Uca göynoxud

790. (2) P. humile Boiss. et Noe - Yanıg g.

28. Genus: Pueraria DC. (*Dolichos* L.) – Puerariya

791. (1) *P. lobata (Willd.) Ohwi (*Dolichos lobatus* Willd.) – Tüklü puerariya

29. Genus: Pseudosophora (DC.) Sweet – Yalançısofora

792. (1) P. alopecuroides (L.) Sweet – Tüklüquyruğu yalançı s.

30. Genus: Robinia L. – Ağ akasiya

793. (1) *R. pseudoacacia L. – Yalançı ağ akasiya

31. Genus: Styphnolobium Schott – Stifnolobium

794. (1) *S. japonicum (L.) Schott (*Sophora japonica* L.) -Yapon stifnolobium

795. (2) *S. vicifolia L. (*Sophora vicifolia* L.) – Noxudyarpaq s.

32. Genus: Stizolobium R.Br. – Məxmərpaxla

796. (1) *S. utile (Wall.) Ditm. – Adı məxmərpaxla

33. Genus: Securigera DC. – Sekurigera

797. (1) S. hyrcana (Prilipko) Czer.– Hirkan sekurigerası

798. (2) S. varia (L.) Lassen– Ala s.

34. Genus: Trifolium L. – Yonca

799. (1) T. arvense L. – Qumlaq yoncası

800. (2) T. caucasicum Tausch. – Qafqaz y.

801. (3) T. medium L. – Orta y.

802.(4) T. phleodes Pour. – Tarla y.

803. (5) T. pratense L. – Çəmən y.

35. Genus: Amoria C.Presl – Amoria

804. (1) A. repens (L.) C. Presl (*Trifolium repens* L.) – Sürünən a.

805. (2) A. bonannii (C. Presl) Roskov (*T. bonannii* Presl)– Bonnan a.

806. (3) A. resupinata (L.) Roskov (*T. resupinata* L.) – Şabdar a.

807. (4) A. tumens (Stev. ex Bieb.) Roskov – Şişkin a.

36. Genus: Trigonella L. – Güldəfnə

808. (1) T. arcuata C.A.Mey. – Əsmə güldəfnə

809. (2) T. astroides Fisch. et C.A.Mey. – Ulduzvarı g.

810. (3) T. cancellata Desf. – Torlu g.

811.(4) T. coerulescens (Bieb.) Halasy – Göyümtül g.

812. (5) T. gladiata Stev. ex Bieb. – Qılınçlı g.

813. (6) T. foenum- graecum L. – Şənbəllə g.

814. (7) T. monantha C.A.Mey. – Birçiçəkli g.

815. (8) T. monspeliaca L. – Monpeli g.

816. (9) T. noeana Boiss. – Noye g.

817. (10) T. orthoceras Kar. et Kir. – Düzbuynuz g.

818. (11) T. strangulata Boiss. – Təsbehvari g.

819. (12) T. striata L. (*Trigonella tenuis* Fisch. ex Bieb.) – İncə g.

820. (13) T. spruneriana Boiss. (*T. torulosa* Griseb.) – Sprunerian g.

37. Genus: Melilotoides Heist. ex Fabr. – Melilotoides

821. (1) M. biflora (Griseb.) Czer. (*Trigonella biflora* Griseb.) - Düyümlü m.

822. (2) *M. brachycarpa* (Fisch.) Sojak (*T. brachycarpa* Fisch.) – Gödəkmeyvə m.

38. Genus: Radiata Medik. – Şüalı

823. (1) *R. glabra* Ovez., Rassulova et Kinzikaeva - Çılpaq şüalı

39. Genus: Vicia L. – Lərgə

824. (1) *V. angustifolia* Reichard – Uzunyarpaq l.

825. (2) *V. cortada* Wulf. ex Hoppe – Ürəkvari l.

826. (3) *V. cappadocica* Boiss. et BalB. (*Vicia paucijuga* B. Fedtsch.) -Təklələk l.

827. (4) *V. cinerea* Bieb. – Bozumtul l.

828. (5) *V. grandiflora* Scop. – İriçiçək l.

829. (6) *V. hirsuta* (L.) S.F.Gray – Tükcüklü l.

830. (7) *V. hybrida* L. - Hibrid l.

831. (8) *V. faba* L. – At l.

832. (9) *V. lutea* L. – Sarımtıl l.

833. (10) *V. narbonensis* L. – Narbon l.

834. (11) *V. peregrina* L. – Gəlmə l.

835. (12) **V. sativa* L. – Əkin l.

836. (13) *V. variabilis* Freyn et Sint. – Dəyişkən l.

40. Genus: Vigna Savi. - İnəknoxudu

837. (1) **V. radiata* (L.) Willd. - Şüalı inəknoxudu

838. (2) **V. unguiculata* (L.) Wallp. Savi ex Hassk. – Dırnaqcıqlı i.

SUPERORDO: RUTANAE

Ordo 33. Sapindales

47. Fam.: Aceraceae Juss. - Ağcaqayınkimilər

1. Genus: Acer L. – Ağcaqayın

839. (1) **A. callidictyon* C.A.Mey. ex Kunth. – Güzəl ağcaqayın

840. (2) **A. negundo* L. – Vənyarpaq a.

841. (3) **A. platanoides* L. – Sivriyarpaq a.

842. (4) **A. saccharinum* L. – Gümüşü a.

843. (5) **A. semenovii* Reql et Herd. – Semyonov a.

844. (6) **A. turkestanikum* Pax. – Türkmənistan a.

845. (7) **A. velutinum* Boiss. – Məxməri a.

SUPERORDO: RUTANAE

Ordo 34. Sapindales

48. Fam.: Sapindaceae Juss. – Sabunağacıkimilər

1. Genus: Koelreuteria Laxm. – Sabunağacı

846. (1) **K. paniculata* Laxm. - Sabunağacı

Ordo 35. Rutales

49. Fam.: Rutaceae Juss. – Sədokimilər

1. Genus: Citrus L. – Sitrus

847. (1) **C. limon* (L.) Burm.fil. – Limon

848. (2) **C. sinensis* Osbeck – Apelsin, Portağal

2. Genus: Haplophyllum Adr. Juss. – Sədovər

849. (1) *H. kowalenskyi* Stschegl. – Kovalenski sədovəri

850. (2) *H. schelkovnikovii* Grossh. – Şelkovnikov s.

851. (3) *H. villosum* (Bieb.) G.Don fil. – Tüklü s.

50. Fam.: Meliaceae Juss. – Meliyakimilər

1. Genus: Melia L. – Meliya

852. (1) *M. azedarach L. – İran meliyası

51. Fam.: Simaroubaceae DC. - Aylantkimilər

1. Genus: Ailanthus Desf. – Aylant, Çin ağacı

853. (1) *A. altissima (Mill.) Swingle – Hündür aylant

52. Fam.: Anacardiaceae Lindl. – Sumaxkimilər

1. Genus: Cotinus Hill. – Sarağan

854. (1) *C. coggygia Scop. – Adi sarağan (Vəlgə)

2. Genus: Pistacia L. – Püstə

855. (1) P. mutica Fisch. et C.A.Mey. – Yabanı püstə

856. (2) *P. vera L. – Həqiqi p.

Ordo 36. Linales

53. Fam.: Linaceae DC. ex Perleb - Zəyrəkkimilər

1. Genus: Linum L. – Zəyəmək

857. (1) L. austriacum L. – Avstraliya z.

858. (2) L. tenuifolium L. – Nazikyarpaq z.

859. (3) *L. usitatissimum L. – Adi z.

Ordo 37. Geraniales

54. Fam.: Oxalidaceae R.Br. – Turşəngkimilər

1. Genus: Xanthoxalis Small – Turşəng

860. (1) X. corniculata (L.) Small - Buynuzlu turşəng

55. Fam.: Geraniaceae Adans. – Ətirşahkimilər

1. Genus: Erodium L'Her. – Durnaotu

861. (1) E. cicutarium (L.) L'Her. – Sikuta durnaotu

862. (2) E. hoefftianum C.A.Mey. – Geffe d.

863. (3) E. oxyrhynchum Bieb. – Şişburun d.

864. (4) E. turcmenum (Litv.) Grossh. – Türkmən d.

2. Genus: Geranium L. – Ətirşah

865. (1) G. divaricatum Ehrh. – Dağınıq ə.

866. (2) G. linearilobum DC. – Xətvaribölümlü ə.

867. (3) G. molle L. – Zərif ə.

868. (4) G. rotundifolium L. – Girdəyarpaq ə.

869. (5) G. tuberosum L. – Yumurulu ə.

Ordo 39. Balsaminales

56. Fam.: Balsaminaceae A. Rich - Balzaminkimilər

1. Genus: Impatiens L. – Balzamin

870. (1) *İ. balsamina L. – Əsil balzamin (Hənəgülü)

Ordo 40. Zygophyllales

57. Fam.: Zygophyllaceae R.Br. – Həlməlkimilər

1. Genus: Tribulus L. – Dəmirtikan

871. (1) T. terrestris L. – Sərilən dəmirtikan

2. Genus: Zygophyllum L. – Həlməl

872. (1) Z. atriplicoides Fisch. et C.A.Mey. - Sirkənvari həlməl

873. (2) Z. fabago L. - Adi h.

58. Fam. Peganaceae Tiegh. ex Takht. - Üzərrikkimilər

1. Genus: Peganum L. – Üzərrik

874. (1) *P. harmala* L. – Adi üzərrik

59. Fam.: Nitrariaceae Bercht. et J. Presl. – Şorgiləkimilər

1. Genus: Nitraria L. – Şorgilə

875. (1) *N. schoberi* L. – Şober şorgiləsi

60. Fam.: Tetradiclidacea Takht. - Tetradikliskimilər

1. Genus: Tetradiclis - Misirotu

876. (1) *T. tenella* (Ehrenb.) Litv. – İncə misirotu

Ordo 41. Poligalales

61. Fam.: Polygalaceae Hoffm. - Südotukimilər

1. Genus: Polygala L. – Südotu

877. (1) *P. hohenackeriana* Fisch. et C.A. Mey. – Hohenakker s.

SUPERORDO: CELASTRANAE

Ordo 44. Santalales

62. Fam.: Santalaceae R.Br. - Kətəvkimilər

1. Genus: Thesium L. - Kətəv

878. (1) *T. arvense* Horvatovszky (*T. ramosum* Hayne) - Budaqlı kətəv

879. (2) *T. szowitsii* A. DC. - Soviç k.

SUPERORDO: RHAMNANAE

Ordo 45. Rhamnales

63. Fam.: Rhamnaceae Juss. – Murdaçakimilər

1. Genus: Frangula Hill – Kövrək mürdəşər

880. (1) **F. alnus* Mill. – Qızılağacı kövrək mürdəşər

2. Genus: Paliurus Hill – Qaratikan

881. (1) *P. spina - christi* Mill. – Adi qaratikan

3. Genus: Rhamnus L. – Murdarça

882. (1) *Rh. pallasii* Fisch. et C.A. Mey. – Pallas m.

883. (2) *Rh. spathulifolia* Fisch. et C.A. Mey. – Barmaqyarpaq m.

4. Genus: Ziziphus Mill. – İnnab

884. (1) *Z. jujuba* Mill. – Jujuba innabı

Ordo 46. Elaeagnales

64. Fam.: Elaeagnaceae Adans. – İydəkimilər

1. Genus: Elaeagnus L. – İydə

885. (1) *E. angustifolia* L. – Daryarpaq iyde

886. (2) **E. argentea* Pursh – Gümüşü i.

887. (3) **E. orientalis* L. – Şərqi iydesi

2. Genus: Hippophae L. – Çaytikanı

888. (1) *H. rhamnoides* L. – Adi çaytikanı

SUPERORDO: VITANAE

Ordo 47. Vitales

65. Fam.: Vitaceae Juss. – Üzümkimilər

1. Genus: Parthenocissus Planch. – Qızüzümü

889. (1) **P. quinquefolia* (L.) Planch. - Beşyarpaq qızüzümü

890. (2) **P. inserta* (A. Kerner) Fritsch - Yabanı bağ ü.

2. Genus: Vitis L. - Üzüm

891. (1) **V. amurensis* Rupr. - Amur üzümü

892. (2) **V. vinifera* L. - Mədəni ü.

893. (3) *V. silvestris* C.C.Gmel. - Meşə ü.

SUBCLASSIS: ASTERIDAE

SUPERORDO: CORNANAE

Ordo 50. Eucommiales

66. Fam.: *Eucommiaceae* Engl. - Eykomkimilər

1. Genus: *Eucommia* Oliv. - Eukomiya

894. (1) **E. ulmoides* Oliv. - Qaraağacarpaq eukomiya

SUPERORDO: ARALIANAE

Ordo 51. Araliales

67. Fam.: *Araliaceae* Juss. - Daş sarmaşıqkimilər

1. Genus: *Hedera* L. - Daş sarmaşığı

895. (1) **H. helix* L. - Adi daş sarmaşığı

68. Fam.: *Apiaceae* Lindl. - Kərəvüzkimilər

1. Genus: *Actinolema* Fenzl - Aktinolema

896. (1) *A. macrolema* Boiss. (*A. eringioides* Fenzl) - İrimeyvə aktinolema

2. Genus: *Anethum* L. - Şüyüd

897. (1) **A. graveolens* L. - İyli şüyüd

3. Genus: *Aphanopleura* Boiss. - Afanopleura

898. (1) *A. trachysperma* Boiss. - Kələkötürmeyvə afanopleura

4. Genus: *Apium* L. - Kərəvüz

899. (1) **A. graveolens* L. - İyli kərəvüz

5. Genus: *Astrodaucus* Drude - İstiçətir

900. (1) *A. orientalis* (L.) Drude - Şərqi istiçətiri

901. (2) *A. persicus* (Boiss.) Drude - İran i.

6. Genus: *Berula* C. Koch - Berula

902. (1) *B. erecta* (Huds.) Cov. - Düz berula

7. Genus: *Bifora* Hoffm. - Dağ keşnişi

903. (1) *B. radians* Bieb. - Şüalı dağ keşnişi

8. Genus: *Bunium* L. - Bunçətiri

904. (1) *B. elegans* (Fenzl) Freyn. - Zərif bunçətiri

905. (2) *B. microcarpum* (Boiss.) Freyn et Sint. (*B. bourgaei*) - Kiçikmeyvə b.

9. Genus: *Bupleurum* L. - Öküzboğan

906. (1) *B. gerardii* All. - Jerard ö.

907. (2) *B. rotundifolium* L. - Dəyirmiyarpaq ö.

10. Genus: *Caucalis* L. - İlişən

908. (1) *C. platycarpus* L. (*C. lappula* (Web.) Grande) - Oraqmeyvə ilişən

11. Genus: *Coriandrum* L. - Keşniş

909. (1) **C. sativum* L. - Çöl keşnişi

12. Genus: *Cuminum* L. - Cırə

910. (1) **C. x cuminum* L. - Adi cırə

13. Genus: *Cymbocarpum* DC. ex C.A. Mey. - Tormeyvə

911. (1) *C. anethoides* DC. ex C.A. Mey. - Şüyüdvəri tormeyvə

14. Genus: *Daucus* L. - Kök

912. (1) *D. carota* L. - Yabanı kök

913. (2) **D. sativus* (Hoffm.) Roehl. - Əkin k.

15. Genus: *Dorema* D. Don - Dorema

914. (1) *D. glabrum* Fisch. et C.A. Mey. - Çılpaq dorema
16. Genus: Echinophora L. – Tikanburun
915. (1) *E. sibthorpiana* Guss. - Sibtorp t.
17. Genus: Eryngium L. – Zimbirtikan (Göytikan)
916. (1) *E. billardieri* Delaroché (*E. nigromontanum* Boiss. et Buhse) – Billardi z.
18. Genus: Falcaria Fabr. – Qazayağı
917. (1) *F. vulgaris* Bernh. (*F. sioides* (Wib.) Aschers.) – Adi qazayağı
19. Genus: Ferula L. – İlankölgəsi
918. (1) *F. oopoda* (Boiss. et Buhse) Boiss. - Yumurtavari ilankölgəsi
919. (2) *F. persica* Willd. – İran i.
920. (3) *F. szowitsiana* DC. (*F. microloba* Boiss.) - Soviç i.
20. Genus: Foeniculum Hill – Razyana
921. (1) **F. vulgare* Mill. – Adi razyana
21. Genus: Gongylosciadium Rech. fil. - Konqilosçiadium
922. (1) *G. falcarioides* (Bornm. et H. Wolff) Rech. fil (*Falcaria falcarioides* (Bornm. et H. Wolff) H. Wolff) – Qazayağıvari konqilosçiadium
22. Genus: Lisaea Boiss. - Lizeya
923. (1) *L. heterocarpa* (DC.) Boiss. - Müxtəlifmeyvə lizeya
23. Genus: Malabaila Hoffm. – Malabayla
924. (1) *M. dasyantha* (C. Koch) Grossh. – Tüklüçiçək malabayla
24. Genus: Pastinaca L. - Xımı
925. (1) **P. sativa* L. – Əkin x.
25. Genus: Petroselinum Hill - Cəfəri
926. (1) **P. crispum* (Mill.) A.W. Hill - Qıvrım cəfəri
26. Genus: Pimpinella L. – Yalançı cirə
927. (1) **P. anisum* L. - Adi yalançı cirə
928. (2) *P. aurea* DC. (*Reutera aurea* (DC.) Boiss.) - Qızılı y.
929. (3) *P. peregrina* L. (*P. affinis* Ledeb.) - Oxşar y.
930. (4) *P. puberula* (DC.) Boiss. – Pəmbəli y.
27. Genus: Prangos Lindl. – Çaşır
931. (1) *P. acaulis* (DC.) Bornm. – Gövdəsiz çaşır
28. Genus: Scandix L. – Oxçətir
932. (1) *S. aucheri* Boiss. – Oşe oxçətiri
933. (2) *S. iberica* Bieb. – Gürcü o.
934. (3) *S. pecten - veneris* L. – Tilli o.
935. (4) *S. stellata* Banks et Soland. – Ulduzvari o.
29. Genus: Szovitsia Fisch. et C.A.Mey. – Soviç
936. (1) *S. callicarpa* Fisch. et C.A.Mey. - Yaxşımeyvə soviç
30. Genus: Torilis Adans. - Torilis
937. (1) *T. arvensis* (Huds.) Link - Çöl torilisi
938. (2) *T. heterophylla* Guss. - Müxtəlifyarpaq t.
31. Genus: Trinia Hoffm. - Trin
939. (1) *T. leiogona* (C.A.Mey.) B. Fedtsch. - Hamarmeyvə trin
32. Genus: Turgenia Hoffm. - Turgen
940. (1) *T. latifolia* (L.) Hoffm. - Enliyarpaq turgen
33. Genus: Visnaga Mill. – Dişqurtlayan

941. (1) *V. daucoides* Gaertn. – Kökvəri dişqurtlayan
34. Genus: Zosima Hoffm. – Atıl-batıl
942. (1) *Z. orientalis* Hoffm. - Şərqi atıl- batılı
69. Fam.: Sambucaceae Batsch ex Borkh. - Gəndəlaşkimilər
1. Genus: Sambucus L. - Gəndəlaş
943. (1) *S. ebulus* L. - Otvari gəndəlaş
70. Fam.: Caprifoliaceae Adans. – Doqquzdonkimilər
1. Genus: Lonicera L. – Doqquzdon
944. (1) **L. carpifolium* – Adi doqquzdon
945. (2) **L. tatarica* L. – Tatar d.
71. Fam.: Valerianaceae Batsch – Pişikotukimilər
1. Genus: Valerianella Hill – Valerianotu
946. (1) *V. amblyotis* Fisch. et C. A.Mey. – Küt valerianotu
947. (2) *V. coronata* (L.) DC. – Taclı v.
948. (3) *V. cymbocarpa* C. A. Mey. – Piləktum v.
949. (4) *V. dentata* (L.) Poll. – Dişli v.
950. (5) *V. diodon* Boss. – İkiqatdişli v.
951. (6) *V. dufresnia* Bunge – Dufren v.
952. (7) *V. oxyrrhyncha* Fisch. et C.A.Mey. – İtiburun v.
953. (8) *V. plagiostephana* Fisch. et C.A.Mey. – Çəptağ v.
954. (9) *V. sclerocarpa* Fisch. et C.A.Mey. – Sərtmeyvə v.
955. (10) *V. szovitsiana* Fisch. et C.A.Mey. – Soviç v.
956. (11) *V. uncinata* (Bieb.) Duf. – Qarmaqlı v.
72. Fam. Dipsacaceae Juss. – Fırçaotukimilər
1. Genus: Cephalaria Schrad. ex Roem. et Schult. – Qantəpər
957. (1) *C. syriaca* (L.) Schrad. ex Roem et Schult. – Suriya qantəpəri
2. Genus: Dipsacus L. - Fırçaotu
958. (1) *D. laciniatus* L. – Dilimyarpaq fırçaotu
3. Genus: Pteroccephalus Adans. – Qanadsəbət
959. (1) *P. plumosus* (L.) Coult. – Lələkvəri qanadsəbət
4. Genus: Scabiosa L. - Skabioza
960. (1) *S. argentea* L. – Gümüşü skabioza
961. (2) *S. columbaria* L. – Göyərçin s.
962. (3) *S. micrantha* Desf. – Xırdaçiçək s.
963. (4) *S. persica* Boiss. – İran s.
964. (5) *S. rotata* Bieb. – Sünbülvari s.

SUPERORDO: ASTERANAE

Ordo 53. Campanulales

73. Fam.: Campanulaceae Adans. - Zəngçiçəyikimilər

2. Genus: Campanula L. - Zəngçiçəyi

965. (1) *C. propinqua* Fisch. et C. A.Mey. – Qohum zəngçiçəyi

Ordo 55. Asterales

74. Fam.: Asteraceae Dumort. - Asterkimilər

1. Genus: Acantholepis Less. - Topyarpaq

966. (1) *A. orientalis* Less. – Şərqi topyarpağı

2. Genus: Achillea L. – Boymadərən

967. (1) *A. biebersteinii* Afan. – Biberşteyn boymadərəni
 968. (2) *A. cuneatiloba* Boiss. et Buhse – Pazdilim b.
 969. (3) *A. filipendulina* Lam. – Topulqayarpaq b.
 970. (4) *A. millefolium* L. – Adi b.
 971. (5) *A. nobilis* L. – Nəcib b.
 972. (6) *A. tenuifolia* Lam. - Nazikyarpaq b.
 973. (7) *A. vermicularis* Trin. – Soxulcanvari b.
 974. (8) *A. wilhelmsii* C. Koch (*A. santolina* auct.) – Vilhelm b.

3. Genus: Acroptilon Cass. – Kəkrə

975. (1) *A. repens* (L.) DC. - Sürünən kəkrə

4. Genus: Amberboa (Pers.) Less. - Amberboa

976. (1) *A. nana* (Boiss.) İljin - Yatıq amberboa
 977. (2) *A. sosnovskyi* İljin – Sosnovski a.

5. Genus: Amblyopogon Fisch. et C.A. Mey - Ambliopoqon

978. (1) *A. xanthocephalus* (Fisch. et C.A. Mey.) Sosn. – Sarıbaşcıq ambliopoqon

6. Genus: Anthemis L. – Sığırözü (Çobanyastığı)

979. (1) *A. altissima* L. – Uca sığırözü
 980. (2) *A. candidissima* Willd. ex Spreng. – Parlaq s.
 981. (3) *A. cotula* L. – Pisiy s.
 982. (4) *A. haussknehti* Boiss. et Reut. (*A. grossheimii* Sosn.) - Hausknext s.

7. Genus: Arctium L. – Atpitrağı

983. (1) *A. tomentosum* Mill. (*A. transcaucasicum* Sosn.) – Keçətüklü a.

8. Genus: Artemisia L. – Yovşan

984. (1) *A. absinthium* L. – Acı y ovşan
 985. (2) **A. dracunculus* L. – Tərxun y.
 986. (3) *A. incana* (L.) Druce – Çal y.
 987. (4) *A. lerxiana* L. - Lerxian y.
 988. (5) *A. nachitschevanica* Rzazade - Naxçıvan y.
 989. (6) *A. scoparia* Waldst. et Kit. - Pürən y.

9. Genus: Bidens L. – Yatıqqanqal

990. (1) *B. tripartita* L. (*B. orientalis* Velen) – Üçbölümlü yatıqqanqal

10. Genus: Bombycilaena (DC.) Smoljia (*Micropus* L.) – Bombisila

991. (1) *B. erecta* (L.) Smoljia – Düzqalxan bombisila

11. Genus: Calendula L. – Gülümbahar

992. (1) **C. officinalis* L. – Dərman gülümbaharı

12. Genus: Carduus L. – Şeytanqanqalı

993. (1) *C. adpressus* C.A.Mey. – Sıx şeytanqanqalı
 994. (2) *C. arabicus* Jacq. (*C. albidus* Bieb.) – Ərəbistan ş.
 = *C. a.* subsp. *cinereus* (Bieb.) Kazmi

13. Genus: Carthamus L. – Ulaxqanqalı

995. (1) *C. glaucus* Bieb. – Çal ulaxqanqalı
 996. (2) *C. gypsicola* İljin – Kirəclik u.
 997. (3) *C. lanatus* L. – Tükcüklü u.
 998. (4) *C. lanatus* L. x *C. oxyacanthus* Bieb. – Tükcüklü u. (Saflor)
 = *C. l.* subsp. *alba* L.
 999. (5) *C. oxyacanthus* Bieb. - Şiştikan u.

1000. (6) **C. tinctorius* L. - Boyaq u.

14. Genus: Centaurea L. – Güləvər

1001. (1) *C. belangeriana* (DC.) Stapf.- Belanqer güləvər

1002. (2) *C. cyanus* L. – Əkin g. (Göyçiçək)

1003. (3) *C. iberica* Trev. ex Spreng. – Gürcü g.

1004. (4) *C. squarrosa* Willd. – Dağınıq g.

1005. (5) *C. solstitialis* L. – Günəbaxanvari g.

15. Genus: Chamaemelum Mill. – Xamemelum

1006. (1) *Ch. praecox* (Bieb.) Vis. - Tezçiçəkaçan xamemelum

16. Genus: Chardinia Dest. – Şardeniya

1007. (1) *C. orientalis* (L.) O. Kuntze – Şərq şardeniyası

17. Genus: Chondrilla L. – Şingilə

1008. (1) *Ch. juncea* L. – Cığvari ş.

18. Genus: Chrysanthemum L. – Payızgülü

1009. (1) **Ch. carinatum* Schousb.- Tilli payızgülü

19. Genus: Cichorium L. – Kasnı, Cırtdağuş

1010. (1) *C. glandulosum* Boiss et Huet. - Vəzili kasnı

1011. (2) *C. intybus* L. – Adi k.

20. Genus: Cirsium Hill – Qanqal

1012. (1) *C. arvense* (L.) Scop. – Çöl qanqal

1013. (2) *C. ciliatum* (Murr.) Moench - Kirpikli q.

1014. (3) *C. elodes* Bieb. (*C. subinerme* Fisch. et C.A.Mey.) - Bataqlıq q.

1015. (4) *C. incanum* (S.G. Gmel.) Fisch. – Bozumtul q.

1016. (5) *C. szovitsii* (C. Koch) Boiss. – Soviç q.

1017. (6) *C. vulgare* (Savi) Ten. – Adi q.

21. Genus: Cnicus L. – Lopatikan (Yatıqqanqal)

1018. (1) *C. benedictus* L. – Benedikt lopatikanı

22. Genus: Cousinia Cass. – Kuziniya

1019. (1) *C. macroptera* C.A.Mey. – İriqanad kuziniya

1020. (2) *C. tenella* Fisch. et C.A.Mey. - İncə k.

23. Genus: Crepis L. (*Barkhausia* Moench) – Tayaotu

1021. (1) *C. parviflora* Dsf. – Xırdaçiçək t ayaotu

1022. (2) *C. pulchra* L. - Gözəl t.

1023. (3) *C. foetida* L. (*C. rhoeadifolia* Bieb.) - İyli t.

24. Genus: Crupina (Pers.) DC. – Krupina

1024. (1) *C. crupinastrum* (G. Moris) Vis. - Krupinastr krupinası

1025. (2) *C. vulgaris* Cass. - Adi k.

25. Genus: Cymbolaena Smoljian. – Simbalena

1026. (1) *C. griffithii* (A. Gray) Wagenitz (*C. longifolia* (Smoljian.) - Uzunyarpaq s.

26. Genus: Dahlia Cav. – Georgin

1027. (1) **D. pinnata* Cav. – Dəyişkən georgin

27. Genus: Dipterocone Fisch. et C.A.Mey. – Dipterokom

1028. (1) *D. pusilla* Fisch. et C.A. Mey. - Xırda dipterokom

28. Genus: Echinops L. – Toppuztikan

1029. (1) *E. galaticus* Freyn – Halat toppuztikanı

1030. (2) *E. orientalis* Trautv. (*E. araxinus* Mulk.; *E. armenus* Grossh.) – Şərq t.

1031. (3) *E. sphaerocephalus* L. – Girdəbaş t.
29. Genus: Eupatorium L. - Eupator
1032. (1) *E. cannabinum* L. - Kənafvari eupator
30. Genus: Filago L. - Güllüçə
1033. (1) *F. pyramidata* L. (*F. spathulata* Presl) - Pramidvari güllüçə
1034. (2) *F. vulgaris* Lam. - Adi g.
31. Genus: Garhadiolus Jaub. et Spach – Qaradiolus
1035. (1) *G. papposus* Boiss. et Buhse - Uçağanlı qaradiolus
1036. (2) *G. hedyppnois* (Fisch. et C.A.Mey.) Jaub. et Spach – Adi q.
32. Genus: Helianthus L. – Günəbaxan
1037. (1) **H. annuus* L. - Adi günəbaxan
1038. (2) **H. tuberosus* L. – Topinamur (Yeralması)
33. Genus: Helichrysum Mill. – Solmazçiçək (Quruçiçək)
1039. (1) *H. rubicundum* (C. Koch) Bornm. (*H. undulatum* Ledeb.) – Dalğalı s.
34. Genus: Heteracia Fisch. et C.A.Mey. – Heterasiya
1040. (1) *H. szovitsii* Fisch. et C.A.Mey. - Soviç heterasiyası
35. Genus: Inula L. – Andız
1041. (1) *I. aspera* Poir. – Dağınıq andız
1042. (2) *I. britannica* L. – Britaniya a.
36. Genus: Koelpinia Pall. – Kelpiniya
1043. (1) *K. linearis* Pall. – Xətvari kelpiniya
37. Genus: Lactuca L. – Südləmə
1044. (1) **L. sativa* L. – Salat, kahı
1045. (2) *L. serriola* L. – Kompas südləmə
1046. (3) *L. undulata* Ledeb. – Dalğalı s.
38. Genus: Oligochaeta (DC.) C. Koch – Oliqoxaeta
1047. (1) *O. divaricata* (Fisch. et C.A.Mey.) C. Koch – Dağınıq oliqoxaeta
39. Genus: Picnomon Adans. - Piknomon
1048. (1) *P. acarna* (L.) Cass. - Sıx piknomon
40. Genus: Picris L. – Kəkrəvari
1049. (1) *P. pauciflora* Willd. - Azçiçək k.
41. Genus: Pterotheca Cass. - Pteroteka
1050. (1) *P. obovata* Boiss. et Noe. - Tərsyumurtavari pteroteka
42. Genus: Pulicaria Gaertn. – Pulikariya
1051. (1) *P. dysenterica* (L.) Bernh. (*P. uliginosa* Stev. ex DC.) – Dizenteriya p.
43. Genus: Pyrethrum Zinn. - Birəotu
1052. (1) *P. longipedunculatum* Sosn. - Uzunçiçəksaplaqlı b.
44. Genus: Scorzonera L. - Təkəsaqqalı, Keçiyemliyi
1053. (1) *S. cana* (C.A. Mey.) O. Hoffm. – Çal təkəsaqqalı
1054. (2) *S. czerepanovii* R.Kam. – Çerepanov t.
1055. (3) *S. laciniata* L. – Xətli t.
1056. (4) *S. parviflora* Jacq. – Xırdaçiçək t.
1057. (5) *S. papposa* DC. – Kəkilli t.
45. Genus: Senecio L. – Xaçgülü
1058. (1) *S. erucifolius* L. – Tırtılşəkilli xaçgülü
1059. (2) *S. vernalis* Waldst. et Kit. – Yaz x.

46. Genus: Serratula L. – Qıfsəbət

1060. (1) *S. coriaceae* Fisch. et C.A.Mey. – Dəriyarpaq qıfsəbət

47. Genus: Sonchus L. – Quzükökəldən (Südotu)

1061. (1) *S. asper* (L.) Hill – Kələkötür quzükökəldən

1062. (2) *S. arvensis* L. - Çöl q.

48. Genus: Streptorhamphus Bunge - Streptoramfus

1063. (1) *S. persicus* (Boiss.) O. et B.Fedtsch. - İran streptoramfusu

49. Genus: Tagates L. – Sabahgülü

1064. (1) **T. patula* L. – Şaxəli sabahgülü

50. Genus: Tanacetum L. – Dağtərxunu

1065. (1) *T. tabrisianum* (Boiss.) Sosn. et Takht. – Təbriz dağtərxunu

1066. (2) *T. tenuissimum* (Trautv.) Grossh. – Zərif d.

51. Genus: Taraxacum Wigg. – Zəncirotu

1067. (1) *T. desertorum* Schischk. – Səhra zəncirotu

1068. (2) *T. montanum* (C.A. Mey.) DC. – Dağ z.

1069. (3) *T. prilipkoi* Czer. (*T. praticola* Schischk.) – Prilipko z.

1070. (4) *T. grossheimii* Schischk. – Qrossheym z.

52. Genus: Tetramorphaea DC. - Tetramorf

1071. (1) *T. belangeriana* DC. – Belanje tetramorfu

53. Genus: Tragopogon L. – Yemlik

1072. (1) *T. graminifolius* DC. – Taxılyarpaq yemlik

1073. (2) *T. marginatus* Boiss. et Buhse – Zrehli y.

1074. (3) *T. krascheninnikovii* S. Nikit. – Kraşeninnikov y.

1075. (4) *T. pusillus* Bieb. – Xırda y.

54. Genus: Tussilago L. - Dəvədabanı

1076. (1) *T. farfara* L. - Adi dəvədabanı

55. Genus: Xanthium L. – Pıtraq

1077. (1) *X. albinum* (Willd.) H. Scholz (*X. occidentale* Bertol.) - Ağımtıl pıtraq

1078. (2) *X. spinosum* L. – Tikanlı p.

1079. (3) *X. strumarium* L. – Adi p.

56. Genus: Xeranthemum L. - Süpürgəgülü

1080. (1) *X. cylindraceum* Sibth. et Smith – Silindrvari süpürgəgülü

1081. (2) *X. longepapposum* Fisch. et C.A.Mey. - Uzunkəkilli s.

1082. (3) *X. squarrosum* Boiss. - Dağınıq s.

57. Genus: Galinsago Ruiz et Pav. - Qalinsaço

1083. (1) *G. parviflora* Cav. – Xırdaçiçək qalinsaço

SUBCLASSIS: LAMIIDAE

SUPERORDO: GENTIANANAE

Ordo 56. Gentianales (Rubiales)

75. Fam. Rubiaceae Juss. - Boyaqotukimilər

1. Genus: Asperula L. – Çətiryarpaq

1084. (1) *A. glomerata* (Bieb.) Griseb. – Sıx çətiryarpaq

1085. (2) *A. setosa* Jaub. et Spach. – Sərttük ç.

2. Genus: Crucianella L. – Xaçəvər

1086. (1) *C. chlorostachya* Fisch. et C.A. Mey. - Yaşılısünbül xaçəvər

1087. (2) *C. exasperata* Fisch. et C.A. Mey. - Kələkötür x.

1088. (3) *C. gilanicum* Trin. - Gilan x.

3. Genus: Galium L. - Dilqanadan, Qatıqotu, Ətgətirən

1089. (1) *G. aparine* L. - İlişən dilqanadan

1090. (2) *G. chloroleucum* Fisch. et C. A. Mey. - Yaşılımtıl d.

1091. (3) *G. ghilanicum* Stapf (*G. transcaucasicum* Starf) - Gilan d.

1092. (4) *G. humifusum* Bieb. (*Asperula humifusa* (Bieb.) Bess.) - Dağınıq d.

1093. (5) *G. odoratum* (L.) Scop. (*A. odorata* L.) - İyli d.

1094. (6) *G. ruthenicum* Willd. - Rus d.

1095. (7) *G. spurium* L. - Yalançı d.

1096. (8) *G. tenuissimum* Bieb. - Nazik d.

1097. (9) *G. tricornutum* Dandy (*G. tricorne* Stokes) - Üçbuynuz d.

1098. (10) *G. verticillatum* Danth. - Dəstəyarpaq d.

4. Genus: Rubia L. - Boyaqotu, Qızılboya

1099. (1) *R. tinctorum* L. - Boyaq boyaqotu

76. Fam.: Gentianaceae Juss. - Acıçiçəkkimilər

1. Genus: Centaurium Hill - Qızılçətir

1100. (1) *C. erythraea* Rafn. (*C. umbellatum* Gilib.) - Çətirli qızılçətir

1101. (2) *C. meyeri* (Bunge) Druce - Meyer q.

1102. (3) *C. pulchellum* (Sw.) Druce - Qəşəng q.

1103. (4) *C. tenuiflorum* Hoffm. et Link. - Nazikçiçək q.

77. Fam.: Apocynaceae Adans. - Kəndirkimilər

1. Genus: Nerium L. - Oleandr

1104. (1) **N. oleandr* L. - Adi oleandr (Zəkkum ağacı)

2. Genus: Trachomitum Woodson - Kəndir

1105. (1) *T. armenum* (Pobed.) Pobed. - Erməni kəndiri

1106. (2) *T. sarmatiense* Woodson - Sarmat k.

3. Genus: Vinca L. - Qıfotu

1107. (1) **V. herbacea* Waldst. et Kit. - Otvari qıfotu

1108. (2) **V. minor* L. - Kiçik q.

78. Fam.: Asclepiadaceae Borkh. - Quduzotukimilər

2. Genus: Cynanchum L. - Sinanxum

1109. (1) *C. acutum* L. - Şiş sinanxum

SUPERORDO: SOLANANAE

Ordo 57. Solanales

79. Fam.: Solanaceae Adans. - Badımcankimilər

1. Genus: Capsicum L. - Bibər (İstiot)

1110. (1) **C. annum* L. - Birillik bibər

2. Genus: Datura L. - Dəlibəng

1111. (1) **D. inoxia* Mil. - Hind dəlibəngi

1112. (2) *D. stramonium* L. - Adi d.

3. Genus: Hyoscyamus L. - Batbat

1113. (1) *H. pusillus* L. - Kiçik batbat

1114. (2) *H. niger* L. - Qara b.

1115. (3) *H. reticulatus* L. - Torlu b.

4. Genus: Lycium L. - İtüzümü

1116. (1) *L. ruthenicum* Murr. - Rus itüzümü

1117. (2) **L. barbarum* L. – Berberi i.
1118. (3) **L. depressum* Stocks (*L. turcomanicum* Turcz. ex Miers) – Sıx i.

5. Genus: Lycopersicon Hill - Pomidor

1119. (1) **L. esculentum* Mill. - Adi pomidor

6. Genus: Nicotiana L. - Tütün

1120. (1) **N. tabacum* L. – Həqiqi tütün

1121. (2) **N. affinis* Moore – İyli t.

7. Genus: Physalis L. – Yergiləsi

1122. (1) *Ph. alkekengi* L. – Adi yergiləsi

8. Genus: Solanum L. – Qaragilə

1123. (1) **S. melongena* L. – Badımcan qaragilə

1124. (2) **S. tuberosum* L. – Kartof

1125. (3) *S. nigrum* L. – Qara q.

1126. (4) *S. persicum* Willd. – İran q.

1127. (5) *S. villosum* Mill. (*S. luteum* Mill.) – Tükcüklü q.

9. Genus: Lycopersicon Mill. - Pomidor

1128. (1) *L. esculentum* Mill. - Adi pomidor

Ordo 58. Convolvulales

80. Fam.: Convolvulaceae Juss. - Sarmaşıqkimilər

1. Genus: Calystegia R. Br. – Çəpər sarmaşığı

1129. (1) *C. sepium* (L.) R. Br. – Adi çəpərsarmaşığı

1130. (2) *C. silvatica* (Kit.) Griseb. – Meşə ç.

2. Genus: Convolvulus L. – Sarmaşıq

1131. (1) *C. arvensis* L. – Çöl sarmaşığı

1132. (2) *C. cantabrica* L. – Kantabir s.

1133. (3) *C. lineatus* L. - Daryarpaq s.

1134. (4) *C. pilosellifolius* Desr. – Çalağan s.

3. Genus: Gressa L. - Kressa

1135. (1) *G. cretica* L. - Krit kressası

81. Fam.: Cuscutaceae Dumort. - Qızilsarmaşıqkimilər

1. Genus: Cuscuta L. - Qızilsarmaşıq

1136. (1) *C. epithymum* (L.) L. – Kəkotu qızilsarmaşığı

1137. (2) *C. europaea* L. – Avropa q.

1138. (3) *C. kotschyana* Boiss. – Koçi q.

1139. (4) *C. lupuliformis* Krock – Maya q.

1140. (5) *C. monogyna* Vahl – Birsütuncuq q.

1141. (6) *C. planiflora* Ten. (*C. cupulata* Butk.) – Qədəhvəri q.

Ordo 58. Boraginales

82. Fam.: Boraginaceae Adans. - Sümürgənçiçəklilikimilər

1. Genus: Anchusa L. - Anxuz

1142. (1) *A. azurea* Mill. (*A. italica* Retz.) - İtaliya anxuzası

2. Genus: Arnebia Forrsk. – Arnebiya

1143. (1) *A. decumbens* (Vent.) Coss. et Kral. - Sürtük arnebiya

1144. (2) *A. minima* Wettst. (*A. linearifolia* DC.) – Balaca a.

3. Genus: Asperugo L. – Asperuqo

1145. (1) *A. procumbens* L. – Sürtük asperuqo

4. Genus: Buglossoides Moench – Buqlossoides

1146. (1) *B. arvensis* (L.) Johnst. (*Lithospermum arvense* L.) – Çöl buqlossoidesi

5. Genus: Caccinia Savi – Kaççin

1147. (1) *C. macranthera* (Banks et Soland.) Brand – Qalınarpaq kaççin

6. Genus: Cynoglossum L. – Köpəkdiliotu

1148. (1) *C. creticum* Mill. (*C. pictum* Ait.) – Naxışlı köpəkdiliotu

1149. (2) *C. officinale* L. – Dərman k.

7. Genus: Echium L. – Göyək

1150. (1) *E. biebersteinii* (Lacaita) Dabrocz. (*E. italicum* Jacq.) – Biberşteyn g.

1151. (2) *E. vulgare* L. – Adi g.

8. Genus: Heliotropium L. – Heliotropium

1152. (1) *H. ellipticum* Ledeb. – Ellipsvarı heliotropium

1153. (2) *H. europaeum* L. – Avropa h.

1154. (3) *H. szovitsii* (Stev.) Bunge. (*H. kovalenskyi* Stschegl.) – Soviç h.

9. Genus: Heterocaryum A. DC. – Heterokarium

1155. (1) *H. rigidum* A. DC. – Sərt heterokarium

1156. (2) *H. macrocarpum* Zak. – İrimeyvə h.

1157. (3) *H. szovitsianum* (Fisch. et C.A. Mey. – Soviç h.

10. Genus: Lappula Moench – Yapşaq

1158. (1) *L. barbata* (Bieb.) Guerke – Saqqallı yapşaq

1159. (2) *L. patula* (Lehm.) Menyharth – Əyilmiş y.

1160. (3) *L. sessiliflora* (Boiss.) Guerke – Oturaqçiçək y.

1161. (4) *L. sinaica* (DC.) Aschers. ex Schweinf. – Sinay y.

1162. (5) *L. spinocarpos* (Forssk.) Aschers. – Tikanmeyvə y.

11. Genus: Lithospermum L. – Səfərotu

1163. (1) *L. officinale* L. – Dərman səfərotu

12. Genus: Lycopsis L. – Əyriçiçək

1164. (1) *L. orientalis* L. – Şərq əyriçiçəyi

13. Genus: Paracaryum (DC.) Boiss. – Parakarium

1165. (1) *P. strictum* (C. Koch) Boiss. – Düz parakarium

14. Genus: Rochelia Reichenb – Roxeliya

1166. (1) *R. disperma* (L.) C. Koch – İkitum roxeliya

1167. (2) *R. retorta* (Pall.) Lipsky – Əyilmiş r.

15. Genus: Symphytum L. – Xəndəkotu

1168. (1) *S. caucasicum* Bieb. – Qafqaz xəndəkotu

16. Genus: Nonea Medik. – Nonea

1169. (1) *N. caspica* (Willd.) G. Don fil. – Xəzər noneası

1170. (2) *N. lutea* (Desr.) DC. – Sarı n.

1171. (3) *N. rosea* (Bieb.) Link – Çəhrayı n.

17. Genus Myosotis L. – Unutma

1172. (1) *M. cespitosa* K.F.Schultz – Çimli unutma

1173. (2) *M. ramosissima* Rochel ex Schult. (*M. collina* Hoffm.) – Dağınıq u.

1174. (3) *M. sparsiflora* Pop. (*M. pseudopropingua* M. Pop.) – Seyrəkçiçəkli u.

SUPERORDO: OLEANA

Ordo 59. Oleales

83. Fam.: Oleaceae Hoffm. et Link - Zeytunkimilər

1. Genus: Fraxinus L. – Göyrüş, Vən

1175. (1) **F. angustifolia* Vahl. - Ensizyarpaq göyrüş
1176. (2) **F. syriaca* Boiss. – Suriya g.
1177. (3) **F. oxycarpa* Willd. – Şişmeyvə g.
1178. (4) *F. excelsior* L. – Adi g.

2. Genus: Ligustrum L. – Birgöz

1179. (1) **L. vulgare* L. – Adi birgöz
1180. (2) **L. lucidum* Ait. fil. – Parlaq b.

3. Genus: Syringa L. – Yasəmən

1181. (1) **S. vulgaris* L. – Adi yasəmən

4. Genus: Jasminum L. - Jasmin

1182. (1) **J. fruticans* L. - Kolvarı jasmin

SUPERORDO: LAMIANAE

Ordo 60. Scrophulariales

84. Fam.: Scrophulariaceae Juss. - Keçiqulağkimilər

1. Genus: Antirrhinum L. – Qurdağzı

1183. (1) **A. majus* L. – İri qurdağzı

2. Genus: Bungea C.A. Mey. – Bungeya

1184. (1) *B. trifida* (Vahl.) C.A. Mey. – Üçdilim bungeya

3. Genus: Dodartia L. - Dodarsiya

1185. (1) *D. orientalis* L. – Şər q dodarsiyası

4. Genus: Euphrasia L. – Gözotu (Çatilotu)

1186. (1) *E. pectinata* Ten. – Daraqlı g.

5. Genus: Linaria Hill. – Yabanı kətan

1187. (1) *L. simplex* (Willd.) DC. – Sadə yabanı kətan

6. Genus: Scrophularia L. – Qaraşəngi

1188. (1) *S. alata* Gilib. var. *glandulosa* Karjag. – Qanadlı q.

7. Genus: Verbascum L. (*Celsia* L.) - Keçiqulağı, Sığırquyruğu

1189. (1) *V. agrimoniifolium* (C. Koch.) Huber - Morath (*Celsia agrimoniifolium* C. Koch; *C. heterohylla* Desf.) – Gücotuyarpaq keçiqulağı

1190. (1) *V. adenosepalum* (Murb.) Karjag. – Vəzili k.

1191. (2) *V. orientale* (L.) All. (*Celsia orientalis* L.) - Şər q k.

1192. (3) *V. erivanicum* E.Wulf – İrəvan q.

1193. (4) *V. formosum* Fisch. ex Schrank – Gözəl k.

1194. (5) *V. paniculatum* E.Wulf – Süpürgə k.

1195. (6) *V. phlomoides* L. – Çətiri k.

1196. (7) *V. suworowianum* (C. Koch) O. Kuntze (*C.suworowianum*) – Suvorov k.

1197. (8) *V. szovitsianum* Boiss. – Soviç k.

8. Genus: Veronica L. – Bulaqotu

1198. (1) *V. anagallis - aguatica* L. – Bulaq bulaqotu

1199. (2) *V. arvensis* L. – Çöl b.

1200. (3) *V. beccabunga* L. – Axın b.

1201. (4) *V. campylopoda* Boiss. – Əyriyaq b.

1202. (5) *V. crista-galli* Stev. – Xoruzpipik b.

1203. (6) *V. hederifolia* L. – Sarmaşiqyarpaq b.

1204. (7) *V. microcarpa* Boiss. – Xırdameyvə b.

1205. (8) *V. persica* Poir. – İran b.
 1206. (9) *V. polita* Fries (*V. didyma* Ten.) – Haça b.
 1207. (10) *V. verna* L. – Bahar b.

85. Fam.: Orobanchaceae Vent. – Orobanşkimilər

1. Genus: Cistanche Hoffmgg. et Link. – Sistanxe

1208. (1) *C. ambigua* (Bunge) G.Beck – Məchul sistaxe
 1209. (2) *C. fissa* (C.A.Mey.) G.Beck – Dilimli s.
 1210. (3) *C. salsa* (C.A.Mey.) G.Beck – Şoran s.

2. Genus: Orobanche L. – Orobanş

1211. (1) *O. alba* Steph. – Ağ orabanş
 1212. (2) *O. caryophyllacea* Smith – Qərənfil o.
 = *O. c.* var. *buhsei* (Reut.) G.Beck
 1213. (3) *O. cumana* Wallr. – Günəbaxan o.
 1214. (4) *O. glabricaulis* Tzvel. – Çılpaqqövdə o.
 1215. (5) *O. lutea* Baumg. – Qarayonca o.
 1216. (6) *O. minor* Smith – Kiçik o.
 1217. (7) **O. sintensisii* G.Beck – Sintenis o.

3. Genus: Phelipanche Pomel – Felipanxe

1218. (1) *Ph. aegyptiaca* (Pers.) Pomel (*Orobanche aegyptiaca* Pers.) - Misir f.
 1219. (2) *Ph. kelleri* (Novopokr.) Sojak (*O. kelleri* Novopokr.) – Keller f.
 1220. (3) *Ph. mutelii* (F. Schultz.) Czer. (*O. mutelii* F. Schultz.) – Mutel f.
 1221. (4) *Ph. oxyloba* (Reut.) Sojak (*O. oxyloba* (Reut.) Noe ex G. Beck) – Qısa f.
 1222. (5) *Ph. purpurea* (Jacq.) Sojak (*O. purpurea* Jacq.) – Alqırmızı f.
 1223. (6) *Ph. ramosa* (L.) Pomel (*O. ramosa* L.) – Budaqlı f.
 1224. (7) *Ph. hirtiflora* (Reut.) Sojak (*O. hirtiflora* (Reut.) Burkill) - Tüklüçiçək f.
 1225. (8) *Ph. coelestis* (Reut.) Sojak (*O. coelestis* Reut.) – Açıqgöy f.

86. Fam.: Plantaginaceae Juss. - Bağayarpağikimilər

1. Genus: Plantago L. – Bağayarpağı

1226. (1) *P. lanceolata* L. – Lansetvarı bağayarpağı
 1227. (2) *P. major* L. – İri b.
 1228. (3) *P. maritima* L. – Dəniz b.
 1229. (4) *P. minuta* Pall. – Kiçik b.

87. Fam.: Bignoniaceae Juss. - Biqnoniyakimilər

1. Genus: Catalpa Scop. - Katalpa

1230. (1) **C. bignonioides* Walt. - Biqnoniyavari katalpa

2. Genus: Campsis Lour. – Kampsis

1231. (1) **C. radicans* (L.) Seem. – Şüalı kampsis

Ordo 61. Lamiales

88. Fam.: Verbenaceae Adans. - Minaçiçəyikimilər

1. Genus: Verbena L. - Minaçiçəyi

1232. (1) **V. officinalis* L. - Dərman minaçiçəyi

2. Genus: Vitex L. - Viteks

1233. (1) **V. angus - castus* L. - Müqəddəs viteks

89. Fam.: Lamiaceae Lindl. – Dalamazkimilər

1. Genus: Ajuga L. (*Chamaepitus* Hill) – Dirçək (Sığirdili)

1234. (1) *A. glabra* C.Presl (*A. pseudochia* Shost.) - Çılpaq dirçək

1235. (2) *A. genevensis* L. – Cenevrə d.
 1236. (3) *A. orientalis* L. – Şərq d.
     2. Genus: Ballota L. - Ağpopur, Kalafagülü
 1237. (1) *B. nigra* L. – Qara ağpopur (kalafagülü)
     3. Genus: Clinopodium L. – İyövər
 1238. (1) *C. vulgare* L. – Adi iyövər
     4. Genus: Eremostachys Bunge – Çilədağı
 1239. (1) *E. macrophylla* Montbr. et Auch. ex Benth. - İriyarpaq çilədağı
     5. Genus: Hymenocrater Fisch. et C.A.Mey. - Himenokrater
 1240. (1) *H. bituminosus* Fisch. et C.A.Mey. - Yapışqanlı himenokrater
     6. Genus: Lallemantia Fisch. et C.A.Mey. - Lallemantiya
 1241. (1) *L. iberica* (Bieb.) Fisch. et C.A.Mey. - Gürcü l.
 1242. (2) *L. royleana* (Benth.) Benth. - Royl l.
     7. Genus: Lamium L. – Dalamaz
 1243. (1) *L. amplexicaule* L. – Gövdəniqucaqlamışyarpaq dalamaz
 1244. (2) *L. purpureum* L. – Purpur d.
     8. Genus: Leonurus L. – Şirquyruğu (Damotu)
 1245. (1) *L. cardiaca* L. – Adi şirquyruğu
     9. Genus: Lycopus L. – Ləçəkotu
 1246. (1) *L. europaeus* L. – Avropa ləçəkotu
     10. Genus: Marrubium L. - Güləsovu (İtotu)
 1247. (1) *M. vulgare* L. – Adi g.
     11. Genus: Melissa L. – Bədrənc (Batrınc)
 1248. (1) **M. officinalis* L. – Dərman bədrənci
     12. Genus: Mentha L. – Yarpız
 1249. (1) *M. aquatica* L. – Su yarpızı
 1250. (2) **M. balsamina* L. – Balzamin y.
 1251. (3) *M. longifolia* (L.) Huds. – Uzunyarpaq y.
 1252. (4) **M. piperita* L. – İstiot nanəsi
     13. Genus: Moluccella L. – Molusella
 1253. (1) *M. laevis* L. – Hamar molusella
     14. Genus: Nepeta L. – Pişiknanəsi
 1254. (1) *N. meyeri* Benth. – Meyer pişiknanəsi
 1255. (2) *N. amoena* Stapf – Güzəl p.
 1256. (3) *N. cataria* L. – Pişik p.
 1257. (4) *N. Micranta*
     15. Genus: Ocimum L. – Reyhan
 1258. (1) **O. basilicum* L. – Adi reyhan
     16. Genus: Origanum L. – Qaraqınıq
 1259. (1) *O. vulgare* L. – Adi qaraqınıq
     17. Genus: Phlomis L. – Odotu
 1260. (1) *Ph. orientalis* Mill. (*Ph. caucasica* Rech. fil.) – Şərq odotu
     18. Genus: Phlomoïdes Moench – Flomoïdes
 1261. (1) *Ph. laciniata* (L.) R.Kam. et Machmedov (*E. iberica*. Vis.) - Dilimli f.
 1262. (1) *Ph. iliensis* (Regel) Adyl., R. Kam. et Machmedov (*E. iliensis*) - İlin f.
     19. Genus: Prunella L. – Boğazotu

1263. (1) *P. vulgaris* L. – Adi b.

1264. (2) *P. grandiflora* (L.) Scholl. – İriçiçək boğazotu

20. Genus: *Salvia* L. (*Arischrada* Pobed., *Schraderia* Medik.) - Sürvə, Adaçayı

1265. (1) *S. nachiczewanica* Pobed. (*S. reuteriana* Boiss.) – Naxçıvan sürvəsi

1266. (2) *S. tesquicola* Klok. et Pobed. – Quruçöl s.

1267. (3) *S. virgata* Jacq. – Çubux s.

1268. (4) *S. viridis* L. – Yaşıl s.

21. Genus: *Satureja* L. - Çöl nanəsi

1269. (1) *S. hortensis* L. - Bağ çöl nanəsi

1270. (2) *S. macrantha* C.A.Mey. - İriçiçək ç.n.

22. Genus: *Scutellaria* L. - Başlıqotu

1271. (1) *S. araxensis* Grossh. - Araz başlıqotu

23. Genus: *Sideritis* L. – Dəmrək

1272. (1) *S. montana* L. – Dağ d.

24. Genus: *Stachys* L. (*Betonica* L.) – Poruq

1273. (1) *S. germanica* L. - Alman poruq

1274. (2) *S. atherocalyx* C. Koch – Qılçıqkasalı p.

1275. (3) *S. fruticulosa* Bieb. (*S. grossheimii* Kapell.) - Kol p.

25. Genus: *Teucrium* L. – Məryəmnoxudu

1276. (1) *T. polium* L. – Ağ məryəmnoxudu

1277. (2) *T. scordioides* Schreb. – Skordi m.

26. Genus: *Ziziphora* L. – Dağ nanəsi

1278. (1) *Z. capitata* L. – Başcıq dağ nanəsin

1279. (2) *Z. persica* Bunge – İran d.n.

1280. (3) *Z. tenuior* L. – Nazik d.n.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Biomüxtəliflik üzrə Ölkə tədqiqatı. Bioloji müxtəliflik konvensiyası üzrə Birinci Milli Məruzə. Bakı: Əlfərul, 2004. 160 s.
2. Azərbaycanın biçənək və otluqlarının yem bitkiləri. II cild. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının nəşriyyatı, 1969, s. 10-160
3. Babayev S.Y. Naxçıvan Muxtar Respublikasının coğrafiyası. Bakı: Elm, 1999, 298 s.
4. Babayev M.P., Qurbanov E.A. Səhrələşmə-torpaq deqradasiyasının tədqiqi. Bakı: Elm, 2008, 47 s.
5. Babayev M.P., Həsənov V.H. və b. Torpaq deqradasiyası. Metodik tövsiyə. Bakı: Elm, 2003, 48 s.
6. Əzizov Q.Z., Quliyev Ə.Q. Azərbaycanın şorlaşmış torpaqları, onların meliorasiyası və münbitliyinin artırılması. Bakı: 1999, 79 s.
7. Əliyev C.Ə., Əkrərov Z.İ. Azərbaycanın bitki genetik ehtiyatları / AMEA Xəbərləri, Biologiya elmləri seriyası, 2002, s. 69-91
8. Əliyev C.Ə. Azərbaycanın Kür-Araz və Lənkəran aralıqlarında yayılmış su-bataqlıq bitkiləri və onların hazırkı vəziyyəti / Bitki örtüyü biosferin komponentidir. Bakı Dövlət Universiteti, 1996, s. 5-7
9. Əliyev H.Ə. Həyəcan təbili. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi. Bakı: 2002, 175 s.
10. Hacıyev V.C., Məlikov R.K. Azərbaycanın ətirli-yovşanlıq formasiyalarının əhəmiyyəti və geobotaniki təsnifatı / Azərb. EA-nın Məruzələri, 1999, № 3-4.
11. Hacıyev V.C., Məlikov R.K. Azərbaycanda səhra bitkilik tipinin əmələ gəlməsi və onların formalaşması tarixinə dair / Az. EA Məruzələri, 2000, №1-2, s. 186
12. Hacıyev S.Ə. Naxçıvan Muxtar Respublikası torpaqlarının eko-coğrafi səciyyəsi. Bakı: MBM, 2008, 107 s.
13. Hacıyev V.C. Nəbiyeva F.X. Səhrələşmə və quraqlıq probleminin həlli / Bakı, Elm qəzeti, 2002, №29-30, s. 14
14. İbadullayeva S.C. Azərbaycan florasının kərəvüzkimiləri. Bakı: Elm, 2004, 321 s.
15. İbrahimov Ə.Ş. Naxçıvan MR-in efir yağlı bitkiləri / Naxçıvan REM əsərləri, Əcəmi, 2001, s. 77-81
16. İbrahimov Ə.Ş., Talıbov T.H. Naxçıvan MR-nın səhra biomüxtəlifliyi və onun nadir növlərinin mühafizəsi / Naxçıvan Regional Elm Mərkəzinin əsərləri, VI cild, 2001, s. 84
17. İbrahimov Ə.Ş. Talıbov T.H. Naxçıvan MR-in florasına əlavələr / Naxçıvan Elmi-tədqiqat bazasının əsərləri, Əcəmi, 2002, s. 88-95
18. İbrahimov Ə.Ş., Seyidova R.M. Naxçıvan MR-in noxud bitkiləri və onların seleksiya əhəmiyyəti // Naxçıvan Elmi-tədqiqat bazasının əsərləri, I

buraxılış, 2002, s. 100-103

19. İbrahimov Ə.Ş., Nəbiyeva F.X. İn-situ mühafizə olunan bitki müxtəlifliyinin öyrənilməsi / AMEA GEİ, Az.KTN, ICARDA I Beynəlxalq Elmi Konfrans "Biomüxtəlifliyin genetik ehtiyatları". Bakı, 2006, s. 24-26
20. İbrahimov Ə.Ş., Nəbiyeva F.X. Azərbaycanda *Azolla caroliniana* Willd. Növünün yayılması və təsərrüfat əhəmiyyəti / KTN Azərbaycan Aqrar Elmi jurn, 2006, № 1-2, s.118-120
21. İbrahimov Ə.Ş., A.H. İsmayılov Nəbiyeva F.X. *Hedypnois cretica* (*Asteraceae* Dumort.) Naxçıvan MR florası üçün yeni növdür / AMEA Məruzələri, 2008, № 4, s.72-74
22. İbrahimov Ə.Ş., Nuriyeva M.A., Nəbiyeva F.X. Azərbaycan və Qafqaz florası üçün yeni olan *Anabaena azollae* Strasburg növünün bioekoloji xüsusiyyətləri və anatomik quruluşu / AMEA Xəbərləri, №3-4, 2008, s. 62-64
23. İsgəndərov A.T. *Rosa* L. cinsinin Azərbaycanda tədqiqinə dair / Azərbaycan florası: bitkiliyin istifadəsi və qorunması, Elm, 1999, s. 92- 95
24. İsmayılov A.N. Gilançay hövzəsinin səhra və yarımsəhra bitkiliyi / Azərbaycanda elmin inkişafı və regional problemlər. Bakı: Nurlan, 2005, s. 372
25. İzahlı ensiklopedik coğrafiya terminləri lüğəti. Bakı: Təhsil, 2005, 235 s.
26. Qulieva S.Y. Naxçıvan MR arid geokomplekslərinin səhralaşma xüsusiyyətləri və onlara qarşı mübarizə tədbirləri. Coğrafiya elm. nam. ... dis. avtoref., Bakı, 1992, 22s.
27. Quliyev Ə.Q. Naxçıvan MR Arazboyu və dağətəyi torpaqlarının ekoetik problemləri və onlardan səmərəli istifadə yolları / Torpaqşünaslıq və Aqrokimya institutu əsərlər toplusu, XVII cild, 2007 s. 203-205
28. Məmmədov Q.Ş. Torpaqşünaslıq və torpaq coğrafiyasının əsasları. Dərslik. Bakı: Elm, 2007. 664 s.
29. Məlikov R K., Hüseynova A.D. Kür-Araz ovalığı yovşanlıqlarının tipologiyası / AMEA Botanika İnstitutunun elmi əsərləri, XXV cild, 2004, s. 279-282
30. Mövsümova F.Q. Azərbaycanın şorəngəli səhra bitkiliyinin biomüxtəlifliyi və onun ekosisteminin qorunması / AMEA Botanika Institutunun Elmi əsərləri, XXV cild, 2004, s. 302-304
31. Musayev S.H. Azərbaycan florasının endemik növlərinin təftişi / Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Xəbərləri, Biologiya elmləri seriyası, 2005, №1-2, s. 84-096
32. Musayev S.H., Sadıxov Ə.A. Naxçıvan florası. XIV Ulusal Bioloji Konqresi, Samsun, 1998, cild 1, s. 300-305
33. Musayev M.Q. Kür-Araz ovalığındakı şirin su hövzələri florasının təhlili / AMEA Botanika İnstitutunun elmi əsərləri, XXVII cild, 2007, s. 103-108.

34. Nəbiyeva F.X. Sədərək və Şərur düzənliklərində təbii fitosenozların müasir vəziyyətinin tədqiqi / AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri, 2009, № 2, s. 84-90
35. Nəbiyeva F.X., İsayev Z.C. Çaytikanı qiymətli bitkidir / KTN Azərbaycan Təbiəti jurn., 1991, №7, s. 37
36. Nəbiyeva F.X. Naxçıvan düzənliyində təbii fitosenozların müasir vəziyyəti / AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri, 2009, № 4.
37. Nəbiyeva F.X. Müasir səhrələşmə / «Eroziya və Suvarma» EİM, Tezislər, 2000, s.115-118
38. Nəbiyeva F.X., Zöhrabov İ.M. Respublika arid seyrək meşəliklərində torpaq-bitki örtüyünün deqradasiyası / «Eroziya və Suvarma» ETİ. konf. materialları, 2001, s.77
39. Nəbiyeva F.X. Səhrələşmə həlli vacib problemdir / Azərbaycan Təbiəti jurnalı, 2003, №1, s. 15-17
40. Nəbiyeva F.X. Kür-Araz ovalığının düzənlik və alçaq dağ ekosistemləri haqqında / AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri, 2008, №2, s.120-124
41. Nəbiyeva F.X. Kür-Araz ovalığının su-bataqlıq ekosistemləri / AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərlər, 2008, №4, s. 67-73
42. Səfərov İ.S., Cəlilov Q.H., Əsədov K.S. Naxçıvan MR-in meşə bitkiləri / Naxçıvan MR-in florası, bitki örtüyü və faydalı bitkiləri, Elm, 1981, s. 123
43. Salayeva Z.K. Naxçıvan Muxtar Respublikasında Zambaqkimilərin və Süsənkimilərin biomüxtəlifliyi, introduksiyası: Biol. elm. nam. ... dis. avtoref. Bakı, 2007, 23 s.
44. Sultanova Z.R., İbrahimov Ə.Ş. Naxçıvan MR-nin səhra və yarımsəhra yem bitkiləri / AMEA Botanika İnstitutunun əsərləri. 2004, XXV cild. s. 290 - 293
45. Talıbov T.H., İbrahimov Ə.Ş. Naxçıvan MR florasının paxlalılar - Fabaceae Lindl. (Leguminaceae Cuss.) fəsiləsi / Naxçıvan MR-in quraqlığa və soyuğa davamlı florası elmi-nəz. konf. Materialları, Qeyrət, 2000, s. 26-32
46. Talıbov T.H. Naxçıvan MR-in flora biomüxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması (Connobionta üzrə). Bakı: Elm, 2001, 192s.
47. Talıbov T.H., İbrahimov Ə.Ş. Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. Naxçıvan: Əcəmi, 2008, 350s.
48. Talıbov T.H., İbrahimov Ə.Ş. Naxçıvan Muxtar Respublikasının «Qırmızı Kitabı». Naxçıvan: Əcəmi, 2009, 640 s.
49. Аббасов М.А. Геоморфология Нахичеванской АССР. Баку: 1970, 210 с.
50. Агагулиев И.М. Флора и растительности юго-восточной Ширвани. Бакинский Государственный Университет, 2000, 146с.
51. Аскеров А.М. Растительный мир Азербайджана / Труды НОЦ. Баку: Тафаккур, 2004, с.5-25

52. Акперов З.И., А.Ш. Ибрагимов, Набиева Ф.Х., Кадыров И.Г., Сарханбейли Ю.И. Ареалы дикорастущих свеклы - *Beta* L. (*Chenopodiaceae* Vent.) на территории Азербайджана / Тр. Бот. инст. НАН Азербайджана. т. XXIX, 2009, с. 279
53. Атамов В.В. Степная растительность Азербайджана. Баку: Элм, 2002, 264с.
54. Азизбеков Ш.А. Геоморфология Нахичеванской АССР. Гос. науч-техн. изд. литературы по геологии и охране. Москва: 1961, с 13-198.
55. Алиев Д.А. Флоры и растительность водоемов Азербайджана и их хозяйственное значение. Автореф. на соиск.уч.степ.доктора биол.наук. Баку, 1969, 52 с.
56. Алийев Г.А., Зейналов А.К. Почвы Нахичеванской АССР. Баку: 1988, 238 с.
57. Алиев Б.Г. Проблема опустынивания в Азербайджане и пути ее решения. Баку: Ziya-Nurlan, 2005, 330с.
58. Бабаев А.Г. История-географический анализ динамики пустынных экосистем / Проблемы освоения пустынь, № 5, 1989. с.18-25
59. Бабаев М.П. Орошаемые почвы Кура-Араксинской низменности и их производительная способность. Баку, Элм, 1984. с.182
60. Багдановская - Гиенеф И.Д. Водная растительность СССР. / Бот.ж. 1959, № 2, 1974.
61. Бахиев А.Б., Трешкин С.Е. Проблемы опустынивания южного Приаралья / Проблемы освоения пустынь. Научно-теоретический журнал. Ашхабад, Изд. «Ылым», 2002, №1, с. 31-36
62. Бананов В.А. и др. К изучению современного состояния процессов опустынивания в Калмики / Экологические проблемы освоения пустынь и охрана природы. Ашхабад, 1986. с. 92-94
63. Бейдеман И.Н., Бесполова З.Г., Рахманина А.Т. Эколого-геоботанические и агрометеорологические исследования в Кура-Араксинской низменности Закавказья. М.: -Л.:Изд.АН СССР, 1962, 464 с.
64. Бельгибаев М.Е. Опустынивание и развитие аридных форм рельефа в Казахстане / Геоморфология Центральной Азии. Материалы XXVI пленума Геоморф. Комиссии РАН и международного совещания. Барнаул: Изд-во Алтайского Ун-та, 2001, с 43
65. Бельгибаев М.Е. Деградация почв - состояние и проблемы / Гидрометеорология и экология, 2001, №1-2.
66. Быков Б.А. Доминанты растительного покрова Советского Союза. АН Каз. ССР, т. I-II. Алма-Ата, Изд. Наука, 1960, 1962, 1965. 314 с.; 436 с.
67. Богачев В.В. Геологический очерк Азербайджана. Баку:1926, с. 25-80
68. Буренин В.И., Л.А. Бурмистров, А. Альдеров, З.И. Акпаров, Т. Кубо, К. Тагучи. Дикорастущие виды свеклы Азербайджана и Дагестана / Растениеводство, 2004, № 10, с. 26-27

69. Виноградов Б.В. Растительные индикаторы. – М.: Высшая школа, 1964, 324с.
70. Волобуев В.Р. О солонцоватости почв Кура-Араксинской низменности / Труды Института почв и агрохимия. Аз.ССР. т., VI. 1949.
71. Воронов А.Г. Геоботаника. М.: «Высшая школа», 1973, 372 с.
72. Вульф Е.А., Малеева О. Ф. Мировые ресурсы полезных растений. Л.: Изд. Наука, 1969, с. 292-294
73. Гаджиев В.Д., Ибрагимов А.Ш., Мовсумова Ф.К. Новые виды рода *Atriplex* (Cenopodiaceae) для Нахичеванской АССР / Ботанический журнал, 1989, т, 74, № 1-6. с.118-119.
74. Гаджиев В.Д., Набиева Ф.Х. Пойменные леса р.Турианчай, их состояние и экологическое значение / Москва, Лес. хозяйство, 2000, с. 42
75. Гаджиев В.Д., Р.Т.Абдыева К вопросы о критериях определения эндемичности растений / Труды Института Ботаники Национальной Академии Наук Азербайджана, том-XXV, 2004, с.23-26
76. Гасымова Т.А. Ключ для определения видов рода *Crataegus* во флоре Азербайджана / Труды Института Ботаники Национальной Академии Наук Азербайджана, том-XXV, 2004, с.101-104
77. Гроссгейм А.А. Очерк растительности Кура-Араксинской низменности / Сб. № 7, 1940, с. 56-116.
78. Гроссгейм А.А. Растительный покров Кавказа. М.: Московс. об-во естествоиспытателей, 1948, 267с.
79. Гроссгейм А.А. Флора Кавказа. Баку, Изд. АН Азерб ССР, Т. III. 1945, с. 118-121.
80. Гурбанов Э.М. Растительный мир бассейна реки Нахичеванская / Баку, Изд. БГУ, 1996, с.120-124
81. Гурбанов Э.М. Флора и растительность Атропатанской провинции (в пределах Азербайджанской республики). Баку: Элм, 2007. 233с.
82. Гейдеман Т.С. Очерк растительности равнин Беюкдюзской равнины Нах.АССР / Тр. Ботан. ин-та АзФАН СССР, 1937, т. II, с. 93 - 118
83. Докучаев В.В. Наши степи прежде и теперь. В книге. Классики русской агрономии в борьбе с засухой. М.-Л: Наука, 1951.
84. Дрегне Х.Е. Во восстановление деградированных аридных территорий: возможности и выбор / Проблемы освоения пустынь. Научно-теоретический журнал. Ашхабад, Изд. «Ылым», 1991, №3, с.
85. Жизнь растений. Том.4. Москва: «Просвещение». 1978. с. 251-254
86. Залибеков З.Г. Об условиях мобилизации биологического потенциала аридных земель / Проблемы освоения пустынь. Научно-теоретический журнал. Ашхабад, Изд. «Ылым», 1990, №1, с.16-31
87. Захаров С.А. Почвы Нах. АССР. Баку: Изв. Аз. ФАН. СССР. 1939.
88. Зейналова С.А. *Schraderia dracoscephaloides* (Boiss.) Pobed. - дикорастущий эфирнонос Нахичеванской АР / В книге Растительность и пути

- регуляции ее жизнедеятельности. Баку, Элм, 1986, с. 76-78
89. Зонн И.О. О подходах к типологии опустынивания. Всесоюзное проективно-изыскательское и научно-исследовательское объединение «Союзводпроект». 1989, с. 20-28
  90. Исаев Я.М. Растительность зимних пастбищ Азербайджана и ее кормовое значение Автореф. канд. биол. наук. Баку, 1953, 44с.
  91. Ибрагимов А.Ш., Набиева Ф.Х. *Azollaceae* Wettst. - Новое семейство для Кавказа и Азербайджана / Доклады, НАНА. т.LXI. 2005, № 2, с. 90-94
  92. Ибрагимов А.Ш., Мовсумова Ф.К. О двух новых для Нахичеванской АССР родах цветковых растений / Ботанический журнал, 1989, т.74, №5, с.766
  93. Ибрагимов А.Ш. Растительность Нахчыванской Автономной Республики и ее народнохозяйственное значение. Баку: Элм, 2005, 230с.
  94. Исаев Я.М., Мусаев С.Г. Растительные богатства Нахичеванской АССР / В сб.: Флора, растительность и полезные растения Нахичеванской АССР. Баку, Изд-во АН Азерб. ССР, 1981, с. 3 - 11
  95. Камелин Р.В., Пименов М.Г. Новый вид рода *Kosopoljanskii* (*Apiaceae*) / Бот.журн., Санкт-Петербург, 2002, т. 87, № 7, с. 110
  96. Каминский А.А. Типы засухи и равнинных суховеев в СССР / Тр.ГГО. 1934, т.1. с.178
  97. Климат Азербайджана. Баку: Из-во, АН Азерб.ССР, 1968, 344 с.
  98. Конспект флоры Кавказа. Изд. Санкт-Петербургского университет т. 1, 2003, 201 с.; т. 2, 2006, 500 с
  99. Криштофович А.Н. Географическое распределение растительности СССР в третичном периоде / II сессия геогр. съезда, Тез. докл., секц. Биогеография. Л.: 1947, с. 69
  100. Кузнецов Н.И. Принципы деления Кавказа на ботанико-географические провинции / СПб Зап. Императорской АН, 1909, сер. 8, т. 24, № 1, с. 164
  101. Кулиев А.Г. Вторичное засоление почв Нахичеванской мулжды и меры борьбы с ними. Автореферат дисс. на соиск. уч. степ. канд.биол. наук. Баку, 1984, 24 с.
  102. Лавренко Е.И. Изучение эдификаторов растительного покрова / Сов. бот., т.15, №1, 1947, с. 5-16
  103. Лавренко Е.М., Свешникова В.М. Ботаническая география и фитоценология (геоботаника) / В кн.: Развитие биологии в СССР. М.: Изд. Наука, 1967, с. 41- 64
  104. Ларин И.В. Пастбишеоборот. Система использования пастбищ и ухода за ними. М.-Л.: Сельхозгиз, 1960, с. 387
  105. Мадат-заде А.А. К аероклиматической характеристике Азербайджана / Известия АН Азерб.ССР. Серия география, 1958, №2.

106. Мамедов Р.Г. Агрофизическая характеристика почв Нахичеванской АССР. Баку: Изд. АН АзССР, 1963, 258с.
107. Маилов А.И. Природные ресурсы пустынь Азербайджана / Проблемы освоения пустынь. Ашхабад, «Ылым», 1989, с. 63-64
108. Махлин М.Д., Сурова Т.Д. Семейство Азолловые (*Azollaceae*) // Жизнь растений. М.: 1978, т. 4, с. 251-254
109. Мехтиева Н.П., Ибрагимов А.Ш. *Pimpinella affinis* Ledeb и *P. Aromatica* Vieb. новые виды для флоры Нахичеванской АССР / Баку, ВИНТИ, 1986, 6 с.
110. Меликов Р.К. Флуктуационные изменения видового состава солянково-полынно-эфемеровых фитоценозов в условиях Ширвана / Деп. ВИНТИ, №1186-77, 1977, 10 с.
111. Миланов С.О. Системный подход к управлению процессами природно-пользования в аридных регионах / Проблемы освоения пустынь. Научно-теоретический журнал. Ашхабад, Изд. «Ылым», 1990, №1, с.176
112. Мовсумова Ф.К. Новые виды растений (*Chenopodiaceae*) для Нахичеванской АССР / Доклады АН Аз.ССР, т.XLIV, Элм, 1998, № 8, с. 56-60.
113. Мовсумова Ф.К., Ибрагимов А.Ш. Изучение флоры пустынь Нахичеванской АССР / Тезиси докл. республ. научн. конференции «Материально-духовные богатство Нахичеванской АССР и научно-технический прогресс». Нахичевань, 1986, с.11.
114. Мовсумова Ф.Г. Флора и растительность солянковых пустынь Нахичеванской АР. Баку: Шамс, 2005, 134с.
115. Мусаев С.Г., Фаталиев Р.А. Флора Азербайджана: новые данные / Труды Ин-т Ботаники НАНА. т.XXV, 2004, с.16-22
116. Мустафаева С.Д. Природные условия произрастания видов рода *Achillea* L. в Азербайджане / Тр. Бот. инст. НАН Азербайджана. т.XXV, 2004, с. 423
117. Набиева Ф.Х. Растительность Боздагского хребта и ее почвозащитная роль / Известия биологических наук, Баку, 1989, №5.
118. Набиева Ф.Х. Бахитов Р.Ф. Динамика экосистем полупустыни Кура-Араксинской низменности Азербайджана / VIII Международная Научно-Практическая Конференция, Симферополь, 1998, с.503-504
119. Набиева Ф.Х., Абдыева Р.Т. Влияние эрозии на экологическую среду в зоне аридного редколесья / Труды Общества Азербайджана, VIII cild, 2001, s.142-144
120. Набиева Ф.Х. Кризисные экологические состояния Кура-Араксинской низменности / МСХ, Аграрная наука Азербайджана, 2006, №1-2, s.155-158

122. Набиева Ф.Х. Проблемные вопросы охраны редких видов и растительные фитоценозы Кура-Араксинской низменности Азербайджана / РАН Ботанический Институт им. В.Л. Комарова Биологическое разнообразие. Интродукция растений. Материалы IV Международной научной конф. Санкт-Петербург, 2007, с.160-162
123. Набиева Ф.Х. Основные процессы опустынивания на территории Юго-Восточного Ширвана / Межд. науч.-прак. конф. ««Ботанические сады в 21 веке: сохранение биоразнообразия, стратегия развития и инновационные решения» посвящ.10-летию образования Бот. сада 2009, с.56-59
124. Нуриев Р. М. Флора и растительность горных степей Нахичеванской АССР. Автореф. дис. ... канд. биол. наук. Баку, 1978, 26 с.
125. Палибин И.В. Нижне-олигоценовая флора горы Дарыдаг в бассейне реки Аракса / Из флоры и систематики высших растений. Баку, 1947, 23 с.
126. Прилипко Л.И. Растительные отношения Нахичеванской АССР. Баку: Изд. Аз.ФАН, 1939, с. 196
127. Прилипко Л.И. Растительный покров Азербайджана. Баку: Изд. Элм, 1970, 170с.
128. Природные условия и ресурсы Кура-Араксинской низменности. Баку: Изд.-во АН Азерб. ССР, 1965, 200 с.
129. Раменски Л.Г. Учет и описание растительности М.: Изд. ВАСХНИЛ, 1937, с.100
130. Рафиков А.А. Устойчивость аридных геосистем Узбекистана к воздействию антропогенной нагрузки / Проблемы освоения пустынь. Научно-теоретический журнал. Ашхабад, Изд. «Ылым», 1991, № 3, с.70-77
131. Розанов Б.Г. Пустыня и опустынивание / Проблемы освоения пустынь. Научно-теоретический журнал. Ашхабад, Изд. «Ылым», 1989, № 1, с. 31-36
132. Ротмистров В.Г. Уничтожение засухи / «Вестник знания», 1939, №6
133. Садыхов И.А. Систематика и биоэкологические особенности видов рода *Stipa* L. Нахичеванской АССР. Автореф. дис. ... канд. биол. наук. Баку, 1981, 25 с.
134. Салаев М.Е., Мамедов Р.Г. Почвы Нахичеванской АССР и их рациональное использование / В кн.: Нахичеванской АССР – 50 лет. Баку, Элм, 1975, с. 230-240
135. Серебряков И.Г. Жизненные формы высших растений и их изучение / В кн.: полевая геоботаника, М., Л., 1964, т. 3, с. 530
136. Сочава Б.В. Изучение флоры и растительности. // В кн.: Справочник путешественника и краеведа. Т.2., М.: Географгиз, 1950, с. 463
137. Сукачев В.Н. Избранные труды. т.3. Л.: Наука, 1975, с. 5

138. Толмачев А.И. Методы сравнительной флористики и проблемы флорогенеза. Новосибирск, Наука, Сибирское отделение, 1986, 195 с.
139. Фаталиев Р.А. Водные цветковые растения из Нахичеванской АССР. Деп. ВИНТИ, № 1301-82, 1988, 6 с.
140. Федорчук А.Т. Ботаническая география (полевая практика). Минск: Изд. БГУ им. В.И.Ленина, 1976, 223 с.
141. Фигуровски И.В. Фигуроский И.В. Климатическое районирование Азербайджана / Мат.по районированию Азерб.ССР.т.1вып.2, Климатография, Баку, 1926, 198с.
142. Флора Азербайджана. тт. I-VIII, Изд. АН Азерб. ССР. Баку: 1950-1961.
143. Флора Азербайджана. Т.III. Изд.-во АН.Аз.ССР. Баку: 1952, с. 181-260
144. Флора СССР. тт. 1-30, М.: 1934-1960.
145. Харин Н.Г., Абрахам де Васкес Е.М. Сравнительный анализ методики изучения опустынивания в СНГ и Аргентине / Проблемы освоения пустынь. Научно-теоретический журнал. Ашхабад, Изд. «Ылым», 1989, №1, с. 47-54
146. Цвелев Н.Н. Злаки СССР. Л.: Наука, 1976, 788 с.
147. Черепанов С.К. Сосудистые растения России и сопредельных государств (в пределах бывшего СССР). Санкт-Петербург «Мир и семья - 95», 1995, 992 с.
148. Шакури Б.Г. Эколого-генетические и геохимические особенности Нахичеванской АР и изменение их под влиянием эрозионных процессов. Баку: Элм, 2002, 278 с.
149. Шенников А.П. Луговая растительность СССР / В кн.: Растительность СССР, М.Л.: 1938, т.1, с. 429-647
150. Шыхлински Э.М. Тепловой баланс Азербайджанской ССР. Баку: Элм, 1969.
151. Ярошенко П.Д. Геоботаника. М.:1969, 198 с.
152. Abraham de Vazquer E.M. Metodologi parcel studio de la desertification. Deteccion y control de la desertification. IADIZA, Mendoza, 1-25 oct., 1987, p. 55-63
153. Braun-Blanquet J. Pflanzen sociologie. Qrund-zügeder vegetation skunde. 3 Auflage, Wien-New York, Springer Verlag, 1964, 830 s.
154. Dregne H.E. Desertification costs: Land damage and rehabilitation. Report to the United Nation Environment Programs, Nairobi, Kenya, 1991, 34 p.
155. Gadjiev V.D., Nabiyeva F.X. Flora and vegetation preservation in Azerbaijan. Proceeding of the First Joint scientific simposium if the Islamic Republic of Iran Agricultural Research Education and Extension organization Karay, 24-26, May 1993

156. Ghahreman A., Attar F. Biodiversity of plant species in Iran. The vegetation of Iran. Plant species. Red Data Book of Iran. Endemic species. Rare species. Species threatened by extinction. Tehran University Publications, Tehran, 1999, v. 1, 1176 p.
157. Hamilton D.W. Human impacts on energy flow through natural ecosystems, and implications for species endangerment / AMBIO. 1990, № 4. p. 189-194
158. Hirochi K. A framework of ecological researches of land vegetation degradation / Yokohama, 1990, p. 145
159. Ibragimov A.Sh., Kevin P. Conrad, Nabiyeva F.X., Mary K. Byrne Expedition to Azerbaijan. To Collect Woody Landscape Germplasm for Conservation and Crop Improvement. Vies of Lerik Town from the Palangala Forest. July 2006. 60 p.
160. Murti V.V.S., Raman P.V., Seshadri T.R., Thakur RS Components of the ivory-white flowers of *Carthamus tinctorius*. Journal of Scientific and Industrial Research, 1962, vol. 21 "b", № 2, p. 80-83
161. Raunker C. The life forms of plants and statistical plant geography. Clarendon Press, Oxford, 1934, p. 48 – 15
162. Rechinger, K.H. (1997), Flora Iranica, No.:172: Chenopodiaceae, Graz-Austria. p. 142
163. Red Data Book of Iran (eds. Jalili A., Jamzad Z.) P.O.Box. 13185-116, Theran, 1999.
164. Tolba M.K. Development Without Destruction / Evolving Environmental Perception. Natural Resources and the Environment series, Volume 12. 1982.
165. The informative cartographic reference book of Azerbaijan. Zamani company, Baku cartographical factory of the state committee on geodesy and cartography of the Azerbaijan Republic. Baku, 1999-2000. s.172-183
166. Türkiye bitkileri Kırmızı kitabı. Ankara, 2000. 246s.
167. Türkiyə florası atlası (Atlas Florae Turciseae.). Prof.Dr. Betül Tutel, Fen fakultesi basmaevi, İstambul, 1993, Fasicül: 5 - 7
168. UNEP. Status of desertification and implementation of the United Nation Plan of Action to Combat Desertification, 1991.
169. World desertification Atlas. UNTP, Nairobi, Kenya, 1992, 167 p.
170. IUCN. Red List Categories and Criteria: Version 3.1. IUCN Species Survival Commission II IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 2001.
171. IUCN. Red List threatened species. (www.Redlist.org. downloaded 1 july 2006), 2006

**KÜR-ARAZ OVALIĞI FLORASI
FƏSİLƏLƏRİNİN ƏLİFBƏ
GÖSTƏRİCİLƏRİ**

1. Aceraceae Juss. 134
2. Acoraceae Martinov 113
3. Aizoaceae Martinov 115
4. Alliaceae J. Agardh. 96
5. Alismataceae Vent. 112
6. Amaranthaceae Adans. 117
7. Amaryllidaceae J. St.-Hil 96
8. Anacardiaceae Lindl. 134
9. Apiaceae Lindl. 137
10. Apocynaceae Adans. 145
11. Araceae Adans. 113
12. Arecaceae Schultz-Sch. 97
13. Araliaceae Juss. 137
14. Asclepiadaceae Borkh. 145
15. Asparagaceae Juss. 97
16. Asphodelaceae Juss. 95
17. Aspleniaceae Newm. 90
18. Asteraceae Dumort. 139
19. Azollaceae Wettst. 91
20. Berberidaceae Juss. 114
21. Bignoniaceae Juss. 149
22. Boraginaceae Adans. 146
23. Brassicaceae Burnett 123
24. Butomaceae Mirb. 112
25. Cannabaceae Endl. 127
26. Cannaceae L. 113
27. Campanulaceae Adans. 139
28. Capparaceae Juss. 123
29. Caprifoliaceae Adans. 138
30. Caryophyllaceae Juss. 116
31. Celastraceae R. Br. 135
32. Ceratophyllaceae S.F. Gray. 113
33. Chenopodiaceae Vent. 117
34. Cistaceae Juss. 126
35. Colchicaceae DC. 92
36. Convallariaceae Horan. 96
37. Convolvulaceae Juss. 146
38. Cornaceae Dumort. 136
39. Corylaceae Mirb. 120
40. Crassulaceae DC. 128
41. Cucurbitaceae Juss. 122
42. Cupressaceae S.F. Gray 91
43. Cuscutaceae Dumort. 146
44. Cyperaceae Juss. 98
45. Dioscoriaceae R. Br. 113
46. Dipsacaceae Juss. 139
47. Dryopteridaceae R.-C. Ching 90
48. Ebenaceae Guerke 121
49. Equisetaceae Richx. 90
50. Elaeagnaceae Adans. 136
51. Ephedraceae Dumort. 92
52. Eucommiaceae Engl. 136
53. Euphorbiaceae Juss. 127
54. Fabaceae Lindl. 99
55. Fagaceae Dumort. 130
56. Frankeniaceae S.F. Gray 122
57. Fumariaceae DC. 115
58. Gentianaceae Juss. 145
59. Geraniaceae Adans. 135
60. Haloragaceae R. Br. 128
61. Hemerocallidaceae R. Br. 95
62. Hippocastanaceae A. Rich. 134
63. Hyacinthaceae Borkh. 95
64. Hypecoaceae Willk. et Lange 115
65. Hypericaceae Juss. 121
66. İridaceae Juss. 94
67. Juncaceae Juss. 97
68. Juglandaceae DC. 121
69. Juncaginaceae Rich. 112
70. Lamiaceae Lindl. 150
71. Lauraceae Juss. 92
72. Lemnaceae S.F. Gray. 113
73. Lentibulariaceae Rich. 149
74. Liliaceae Juss. 92
75. Linaceae DC. ex Perleb 134
76. Lythraceae J.St.-Hill 130
77. Malvaceae Juss. 126
78. Marsileaceae Mirb. 90
79. Meliaceae Juss. 134
80. Menyanthaceae Dumort. 139

81. Molluginaceae Raf. 115
 82. Moraceae Link 127
 83. Myrtaceae Adans. 130
 84. Najadaceae Guss. 112
 85. Nelumbonaceae A. Rich. 114
 86. Nyctaginaceae Juss. 151
 87. Nymphaeaceae Salisb. 91
 88. Oxalidaceae R. Br. 135
 89. Oleaceae Hoffm. et Link 147
 90. Onagraceae Juss. 130
 91. Ophioglossaceae (R. Br.) Agardh 91
 92. Orchidaceae Juss. 93
 93. Orobanchaceae Vent. 149
 94. Papaveraceae Adans. 115
 95. Peganaceae Tiegh. ex Takht. 135
 96. Pinaceae Adans. 91
 97. Plantaginaceae Juss. 149
 98. Platanaceae T. Lestib. 120
 99. Plumbaginaceae Juss. 120
 100. Poaceae Barnhart 100
 101. Polygalaceae Hoffm. 135
 102. Polypodiaceae Bercht. et J. Presl 90
 103. Polygonaceae Juss. 119
 104. Portulacaceae Adans. 116
 105. Potamogetonaceae Dumort. 112
 106. Primulaceae Vent. 121
 107. Pteridaceae Reichenb. 90
 108. Punicaceae Horan. 130
 109. Ranunculaceae Adans. 114
 110. Reaumuriaceae Ehrenb. ex Lindl. 122
 111. Resedaceae DC. 125
 112. Rhamnaceae Juss. 136
 113. Rosaceae Adans. 128
 114. Rubiaceae Juss. 144
 115. Ruppiaceae Horan. ex Hutch. 112
 116. Rutaceae Juss. 134
 117. Salicaceae Mirb. 122
 118. Saxifragaceae Juss. 128
 119. Salviniaceae T. Lestib. 91
 120. Sambucaceae Batsch ex Borkh. 138
 121. Santalaceae R. Br. 136
 122. Sapindaceae Juss. 134
 123. Scrophulariaceae Juss. 148
 124. Simaroubaceae DC. 134
 125. Smilacaceae Vent. 93
 126. Sparganiaceae Rudolphi 100
 127. Solanaceae Adans. 145
 128. Tamaricaceae Link 122
 129. Taxaceae S.F. Gray 91
 130. Thymelaeaceae Juss. 128
 131. Typhaceae L. 100
 132. Ulmaceae Mirb. 127
 133. Urticaceae Juss. 127
 134. Valerianaceae Batsch 139
 135. Verbenaceae Adans. 149
 136. Violaceae Batsch 121
 137. Vitaceae Juss. 136
 138. Zannichelliaceae Dumort. 113
 139. Zosteraceae Dumort. 113
 140. Zygophyllaceae R. Br. 135

**ARAZBOYU DÜZƏNLİK FLORASI
FƏSİLƏLƏRİNİN ƏLİFBƏ
GÖSTƏRİCİLƏRİ**

1. Aceraceae Juss. 209
2. Adiantaceae Newm. 174
3. Alliaceae J. Agardh. 177
4. Alismataceae Vent. 189
5. Amaranthaceae Adans. 193
6. Amaryllidaceae J.St.-Hil. 177
7. Anacardiaceae Lindl. 210
8. Apiaceae Lindl. 212
9. Apocynaceae Adans. 119
10. Araliaceae Juss. 212
11. Asclepiadaceae Borkh. 119
12. Asphodelaceae Juss. 176
13. Asparagaceae Juss. 177
14. Asteraceae Dumort. 214
15. Balsaminaceae A. Rich 210
16. Berberidaceae Juss. 190
17. Betulaceae S.F.Gray 196
18. Bignoniaceae Juss. 223
19. Boraginaceae Adans. 220
20. Brassicaceae Burnett 198
21. Butomaceae Mirb. 189
22. Campanulaceae Adans. 214
23. Cannabaceae Endl. 202
24. Capparaceae Juss. 198
25. Caprifoliaceae Adans. 214
26. Caryophyllaceae Juss. 191
27. Ceratophyllaceae S.F. Gray 190
28. Chenopodiaceae Vent. 193
29. Cistaceae Juss. 201
30. Colchicaceae DC. 174
31. Convolvulaceae Juss. 220
32. Corylaceae Mirb. 196
33. Crassulaceae DC. 204
34. Cucurbitaceae Juss. 198
35. Cuscutaceae Dumort. 220
36. Cyperaceae Juss. 178
37. Dioscoriaceae R.Br. 175
38. Dipsacaceae Juss. 214
39. Ebenaceae Guerke 197
40. Equisetaceae Richx. 175
41. Elaeagnaceae Adans. 211
42. Ephedraceae Dumort. 175
43. Eucommiaceae Engl. 212
44. Euphorbiaceae Juss. 203
45. Fabaceae Lindl. 205
46. Fagaceae Dumort. 196
47. Frankeniaceae J.St. ex S.Gray 197
48. Fumariaceae DC. 191
49. Gentianaceae Juss. 119
50. Geraniaceae Adans. 210
51. Grossulariaceae DC. 204
52. Hemerocallidaceae R.Br. 176
53. Hyacinthaceae Batsch 176
54. Hypecoaceae Willk. & Lange 191
55. Hypericaceae Juss. 196
56. İridaceae Juss. 176
57. İxioliriaceae Nakai 176
58. Juglandaceae DC. ex Perleb 196
59. Juncaceae Juss. 177
60. Juncaginaceae Rich. 189
61. Lamiaceae Lindl. 223
62. Lemnaceae S.F. Gray 189
63. Liliaceae Juss. 175
64. Linaceae DC. ex Perleb 210
65. Lythraceae J.St.- Hill 205
66. Malvaceae Juss. 202
67. Meliaceae Juss. 209
68. Moraceae Link. 202
69. Myrtaceae Adans. 205
70. Nitrariaceae J. Presl. 211
71. Oxalidaceae R.Br. 210
72. Oleaceae Hoffmgg. et Link 221
73. Onagraceae Juss. 205
74. Orchidaceae Juss. 175
75. Orobanchaceae Vent. 223
76. Papaveraceae Adans. 191
77. Paeoniaceae Raf. 191
78. Peganaceae Tiegh. ex Takht. 210
79. Pinaceae Adans. 174
80. Plantaginaceae Juss. 223

81. Platanaceae T. Lestib. 196
82. Plumbaginaceae Juss. 196
83. Portulacaceae Adans. 191
84. Polygonaceae Juss. 195
85. Poaceae Barnhart 179
86. Potamogetonaceae Dumort. 189
87. Polygalaceae Hoffm. 211
88. Primulaceae Vent. 197
89. Pteridaceae Reichenb. 174
90. Punicaceae Horan. 205
91. Ranunculaceae Adans. 190
92. Reaumuriaceae Ehrenb. ex Lindl. 197
93. Resedaceae DC. ex S. F. Gray 201
94. Rhamnaceae Juss. 211
95. Rosaceae Adans. 204
96. Rubiaceae Juss. 218
97. Ruppiaceae Horan. ex Hutch. 189
98. Rutaceae Juss. 209
99. Salicaceae Mirb. 197
100. Sambucaceae Batsch ex Borkh. 214
101. Santalaceae R. Br. 211
102. Sapindaceae Juss. 209
103. Scrophulariaceae Juss. 222
104. Simaroubaceae DC. 210
105. Solanaceae Adans. 119
106. Sparganiaceae F. Rudolphi 179
107. Tamaricaceae Link. 197
108. Tetradielidaceae Takht. 211
109. Thymelaeaceae Juss. 203
110. Typhaceae L. 179
111. Ulmaceae Mirb. 202
112. Urticaceae Juss. 203
113. Valerianaceae Batsch 214
114. Verbenaceae Adans. 223
115. Violaceae Batsch 197
116. Vitaceae Juss. 211
117. Zannichelliaceae Dumort. 189
118. Zingiberaceae Lindl. 175
119. Zygophyllaceae R. Br. 210

MÜNDƏRİCAT

«Ön söz» əvəzi.....	4
Ədəbiyyat icmalı	6
Kür-Araz ovalığı və Arazboyu düzənliklərin təbii şəraiti.....	15
Kür-Araz ovalığı və Arazboyu düzənliklərin flora və bitkiliyinin yaranma tarixi	36
Arid ekosistemlərin florası və səhralaşma	41
Kür-Araz ovalığı və Arazboyu düzənliklərin florasının yeni taksonları.....	52
Kür-Araz ovalığı florasının təhlili	60
Kür-Araz ovalığının ali sporlu, çılpaqtoxumlu və birləpəli bitkilərinin taksonomik tərkibi	90
Arazboyu düzənliklərin flora təhlili	152
Arazboyu düzənliklərin ali sporlu, çılpaqtoxumlu və birləpəli bitkiləri- nin taksonomik tərkibi.....	174
Ədəbiyyat	226
Kür-Araz ovalığı florası fəsilələrinin əlifba göstərici.....	236
Arazboyu düzənlik florası fəsilələrinin əlifba göstərici.....	238

Fatmaxanım Nəbiyeva
(Nəbiyeva Fatmaxanım Xalid qızı)
“Arid ərazilərin florası və səhrələşmə”
(Kür-Araz ovalığı, Arazboyu düzənliklər)
Naxçıvan, «Tusi» nəşriyyatı, 2010.

Yığılmağa verilmişdir: 24.11.2009

Çapa imzalanmışdır: 05.01.2010

Fiziki çap vərəqi: 15,13

Formatı: 60x84 1/16

Sifariş № 20

Səhifəsi: 242

Sayı – 300

*Monoqrafiya AMEA Naxçıvan Bölməsinin «Tusi»
nəşriyyatında hazır diapozitivdən çap olunmuşdur.*

Ünvan: Naxçıvan şəhəri, H.Əliyev prospekti, 35.

Telefon: 44-69-84